

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI NR. 59/60

HUS OG HJEM

INDHOLD

Maja Højer og Mark Vacher OM HJEMBLINDHED OG HUSETS ANTROPOLOGI	3
ENQUETE: Morten Søndergaard: Hjem er et andet sted	17
Inger Sjørsløv KALD OG DRØMMESTOF Parcelhusets værdier	21
ENQUETE: Kirsten Rønne: Bondestuen. Et hjem i svøb	41
Susanne Højlund HJEMLIGHED SOM VELFÆRDSPARADOKS Om iscenesat autenticitet i døgninstitutioner for anbragte børn	49
Tine Tjørnhøj-Thomsen HJEM UDEN BØRN	67
ENQUETE: Bror Westman: Børns egne huler	87
Mark Vacher FRA SOMMERHUS TIL HELÅRSBOLIG	93
ENQUETE: Gerd von Buchwald Lütken: Tableauer fra hjemmefronten	115
Gry Skrædderdal Jakobsen NÅR HJEMME ER UDE Betydningen og skabelsen af hjem i naturen blandt homesteadere i Oregon, USA	127
Frida Hastrup PÅ SIKKER GRUND Genhusning efter tsunamien i Tamil Nadu	143
ENQUETE: Erik Dybdal Møller: Hjem og hjemlængsel i dansk kristen tradition	161
Jens Kofod AFVIKLING AF HJEM Ældre danskeres flytning fra eget hjem til plejehjem	167

Kirsten Marie Raahauge HJEMSØGELSER Når det uvirkelige bliver virkeligt	181
POSITION: Iben Mondrup Salto: Den store film om Grønland	201
DOKTORDISPUTATS	211
REVIEW	
Cecilie Rubow og Inger Sjørlev KULTUR OG VÆRDIKAMP I FÆDRELANDET	213
REVIEW	
Kenneth Nielsen EN NY POLITISK ANTROPOLOGI FOR SYDASIEN	223
ANMELDELSER	
Den Jyske Historiker 120. <i>Historier om dansk udviklingsbistand</i> Anmeldes af Helle Samuelsen	227
Hannah Landecker: <i>Culturing Life: How Cells Became Technologies</i> Anmeldes af Klaus Høyer	229
J. Normann Jørgensen & Pia Quist: Unges sprog Anmeldes af Louise Tranekjær	231
Mikkel Venborg Pedersen: I sønnens favn. Om søvn og sovevaner på landet 1600-1850 Anmeldes af Kirsten Rønne	234
REDAKTIONEN HAR MODTAGET	239
FORFATTERLISTE	241
ENGLISH SUMMARIES	243
GAMLE OG KOMMENDE NUMRE	247

FORSIDEN

Temanummeret Hus og hjem prydes af en reproduktion af det svenske tapet Möllentorp fra 1850.

Et tapet kan forstås som en hjemmets bolstring, en membran, der udgør en beskyttende inderside, der både luner og hygger og giver en fornemmelse af velstand og fremtid. Et indre hus.

OM HJEMBLINDHED OG HUSETS ANTROPOLOGI

MAJA HØJER OG MARK VACHER

Antropologien er en videnskab, der legitimerer sig ved at indsamle data gennem feltarbejde. Dette har tit indbefattet ophold fjernt fra antropologens hjem i fjerne og fremmedartede sammenhænge. Antropologien er, kan man hævde, videnskaben om det eller måske rettere dem derude.

Og dog. Da Bronislaw Malinowski i 1922 udgav sin bog *Argonauts of the Western Pacific*, opsummerede han det vigtige ved sit ophold på Trobrianderne på følgende måde: „Det er ved at studere samfund som er os fjerne og fremmede, at vi kan kaste lys over vort eget“ (Malinowski 1922:25).

Spørgsmålet er, hvorfor det hjemlige er så svært at begribe, at man må via omveje for at blive klogere på det. For Malinowski var svaret, at antropologiens „hjemme“ er for komplekst, og han rådede derfor sine studerende til at „holde sig til at lave rigtigt videnskabeligt arbejde i en uspoleret stamme“ (Gutkind 1974:51).

Spørger man imidlertid Pierre Bourdieu, er det svære ved „hjemme“ ikke, at det er komplekst, men at det er hjemligt. Problemet er, hævder han, at „hjemme“ er kropsligt indlejret, så habituelt selvfølgerigt, at det sjældent springer i øjnene, og vi derfor næppe ænsrer det. Derfor, mener han, er vi nødsaget til at fremmedgøre det, objektivere det, trække det ud af kroppen og ind i sproget (Bourdieu 1980: 183).

Således må en antropologisk analyse af hjemmet nødvendigvis blive en analyse af noget andet, noget fremmed, hvorfra vi så forhåbentlig kan vende tilbage (Sjørsløv 2007). Hjem som digterisk (og antropologisk) objekt er – som digteren Morten Søndergaard skriver det i sit digt i dette nummer – „et andet sted“.

Problemet er imidlertid, at antropologer i deres beskrivelser af „de andre steder“ har været tilbøjelige til at overse netop deres karakter af hjemlighed. Det og de fremmede er blevet beskrevet som slægtskaber, økonomier, kosmologier, produktions- og reproduktionsformer osv. med den konsekvens, at det overses,

at det fjerne og fremmede er de fjerne og fremmedes hjem. På den måde er der tale om en dobbelt blindhed over for det hjemlige, som består i: 1) at vi glemmer, at vore objektiveringer igennem epistemologiske brud med praksis, jf. Bourdieu, river noget hjemmefra, og 2) at det, vi får øje på og studerer i det fremmede, i mange tilfælde er vigtigt for de fremmede, fordi det har hjemme der.

På den måde kan man hævde, at antropologer bør mindes om, at antropologien i lige så høj grad er en videnskab om at have hjemme. Eller som antropologen Michael Jackson formulerer det, en videnskab om, hvordan mennesker har hjemme i verden (Jackson 1995). Det at have hjemme er, som filosofen Martin Heidegger har formuleret det, nært knyttet til det at bo. Det er at have sin plads, i ly og læ, et sted at komme fra og komme tilbage til, et sted at leve med andre, modtage andre eller være i fred for dem (Heidegger 2000:39).

At bo kommer imidlertid ikke af sig selv. Det er et forhold. Noget, man indgår i og manifesterer sig i. Dette er den stofflige dimension. Man afgrænser sin plads, værner sig ved at bygge, man opfører, flytter ind, domesticerer og tilpasser. At bo knytter sig til form og substans. Substansen – det vi kalder „huset“ – varierer fra telte, huler, hytter, huse, lejligheder til husbåde. At bo knytter sig til materialitet, til ting i verden, som kan produceres, udveksles og gå til grunde. At bo knytter sig til værdi, hvad enten det er penge eller mere/andre moralske domæner.

Det er med denne holistiske, relationelle forståelse af at bo og have hjemme, at bidragsyderne til dette tidsskriftsnummer har kastet sig over fænomenerne hus og hjem. Inden de enkelte bidrag præsenteres, er det imidlertid på sin plads at præsentere læserne for den faghistoriske kontekst.

En oversigt over antropologi om huse, hjem og boliger

I 1988 opfordrede Caroline Humphrey i et lille opråb i *Anthropology Today* til, at antropologer skulle beskæftige sig mere med boliger (dwellings) og det byggede miljø, så man kunne opnå en bedre forståelse af de forskellige sociale og kulturelle processer ved det at bo. Den foreteelse at have overset boliger kan skyldes, at når det først er lykkedes antropologen på feltarbejde at bosætte sig blandt folk og lære deres hverdag at kende, er huset og de hjemlige omgivelser blevet en selvfølgelig baggrund og kontekst for mere rituelle, abstrakte eller verbaliserede temaer som slægtskab, religion, politik eller økonomi (Hugh-Jones & Carsten 1995:4). Men i virkeligheden er huset og hjemmet ankerpunkt og omdrejningspunkt for en lang række sociale processer, og det fortjener derfor i sig selv antropologisk opmærksomhed. Bourdieu beskriver husets rum som et „privilegeret sted“ til at forstå processerne i menneskers kropslige og begrebsmæssige tilegnelse af verden (Bourdieu 1977:89f.).

Huset er imidlertid ikke kun et centralt sted, det er også en central tankefigur for menneskers sociale liv: Tænk bare på økonomi, der kommer af *oikos* (hus) og *nomos* (orden, lov, regler) og altså er tænkt ud fra husholdning og husets orden. Huset er en fundamental kategori i økonomi, slægtskabssystemer og politisk organisering i en lang række samfund (fx Elias 1983; Gudeman & Rivera 1990; Kuper 1993; Wilson 1988).

Det er som dette knudepunkt, at Stephen Hugh-Jones og Janet Carsten satte huset i fokus med deres antologi *About the House. Lévi-Strauss and Beyond* i 1995. Husets antropologi skulle være en holistisk antropologi, der forbinder dele af livet som ellers betragtes adskilt. Den skulle kombinere klassiske modsætninger som offentlig/privat, profan/sakral, hverdagsliv/rituelt liv. Antologiens forfattere bygger videre på strukturalistiske analyser af huse – Lévi-Strauss' arbejde, selvfølgelig, og Bourdieus (2003 [1971]) klassiske beskrivelse af kabylerhuset som en spejling af samfundets orden¹ – men fremhæver de dynamiske aspekter ved huse og bevægelserne på tværs af kategorier og modsætningspar. Som dette temanummers artikler viser, drejer livet i husene sig om transformationer og overskridelser, om både-og og sjældent enten-eller. Både natur og kultur, både produktion og forbrug, både ånd og substans (jf. Holston 1991).

Selvom Lévi-Strauss' teori om hussamfund som en særlig type samfund mellem slægtskabsbaserede samfund og klassesamfund ikke kunne modstå den empiriske mangfoldighed, der findes i relationen mellem huse og de mennesker og grupper, der bebor dem, så lykkedes det antologiens forfattere at bidrage til opbygningen af en husets antropologi, som kombinerer det materielle med det immaterielle og det sociale. Ligesom personer er huse dynamiske enheder, som fødes, modnes, bliver gamle og dør/opløses. Der er altså nogle paralleller mellem huse og personer, som vi kender fra mange sammenhænge: Børn tegner huse som personer med vinduer som øjne og døre som næser. Vi fortæller gerne om huses „personlighed“ og „livshistorier“ og ser sammenhænge mellem et hus' stabilitet og en persons integritet. Ligesom mennesker har huse en alder, en forside og en bagside – og nogle skyggesider.

Gennem godt det sidste årti har der været en stigende antropologisk opmærksomhed på „hjem“ (Chapman & Hockey 1999; Cieraad 1999; Birdwell-Pheasant & Lawrence-Zúñiga 1999; Miller 2001). Nogle af disse studier er fra Europa og Nordamerika og ofte fra antropologens eget hjemland, fx Cieraad (1999), Birdwell-Pheasant og Lawrence-Zúñiga (1999) og Miller (2001). Den norske antropolog Marianne Gullestad, som døde alt for tidligt i marts 2008, lagde en vigtig grundsten i studiet af huse og hjem med sit feltarbejde blandt arbejderklasskvinder i Bergen (1984, 1989). Siden har flere antropologiske og etnologiske studier i Norden omhandlet hjemlighed (Winther 2006) og hjemmet som central

institution og kulturel kategori, både i forhold til kosmologi (Gullestad 1992a), køn (Gullestad 1992b) og klasse (Gullestad 1984; Löfgren 2003). Til denne regionale etnografi om hjemmets betydning tilføjer artiklerne i dette temanummer flere væsentlige dimensioner: Person og identitet (Kofod), slægtskab og moralske relationer (Sjørsløv; Tjørnhøj-Thomsen), tid og tidsopfattelser (Vacher) og velfærdsstatens institutioner og ideologi (Højlund).

Interessen i hjemmet kommer fra og går i flere retninger: Flere af bidragene i Cieraads (1999) og Birdwell-Pheasant og Lawrence-Zúñigas (1999) antologier analyserer det sociale liv og strukturer i hjemmet ud fra hjemmets arkitektur og indretning eller beskriver den historiske konstruktion af det hjemlige. Begge antologier kombinerer antropologi, socialhistorie og arkitektur.

Millers antologi (2001) tager udgangspunkt i hjemmets materielle kultur. Efter de strukturalistiske analyser af huses og samfunds kosmologi og orden (se ovenfor) var der i 1980'erne fokus på forbrug og på, hvordan folk (i hjemmet og andre steder) udtrykte deres identitet gennem forbrug og indretning. Bidragene i *Home Possessions* (2001) tager igen en ny retning: I stedet for at se på folks indretning og (for)brug af ting som et udtryksmiddel undersøger de, hvordan hjemmet og tingene i hjemmene virker tilbage på beboerne, og hvad hjemmenes materialitet gør ved dem. Med andre ord er det ikke kun os, der ejer og styrer vores hjem og vores ting, men også til en vis grad tingene og hjemmet, der „ejer“ og styrer os, på utilsigtede måder.

Både sociologer (Allan & Crow 1989), geografer (Blunt & Dowling 2006) og et fag som „environmental psychology“ (Moore 2000) studerer hjemmets betydning i „moderne samfund“. Af andre tilgange til hjem kan nævnes den socialpsykologiske tilgang (fx Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton 1981; Marcus 1995). Gennem udvekslingen mellem mennesker og genstande i hjemmet formuleres person, selv og identitet. Hjem er det sted, hvor man „er sig selv“ eller „finder sig selv“, hører man ofte. Csikszentmihalyi og Rochberg-Halton (1981) er blevet et klassisk værk, også for antropologer. I deres symbolske analyse af amerikaneres forhold til deres hjem beskriver de hjemmet som det mest magtfulde tegn på selvet (op.cit.123).

Ideen om hjem gør sig gældende andre steder end i boliger, blandt andet i politisk-symbolske tilgange til nation og hjem (fx George 1996; Holy 1998), ligesom forskellige betydninger af hjem er blevet diskuteret i studier af migration og migranternes identitet (fx Ahmed et al. 2003; Ambruster 2002; Malkki 1992; Olwig 1997, 1998; Rapport & Dawson 1998).²

Det er ikke første gang, *Tidsskriftet Antropologi* beskæftiger sig med huse og hjem. I forbindelse med symposiet „Hjemfølelse“ (Westman 1989) og udgivelsen af bogen *In Defence of Homesickness: Nine Essays on Identity and Locality*

(Schwartz 1989) udspandt der sig en levende debat i tidsskriftets spalter om begreber som hjem, hjemve, hjemfølelse og hjemstavn. Dyk ned i de gamle numre og læs dialogen mellem Arno Victor Nielsen og Schwartz om Heideggers poetik vedrørende *Heimat* i nr. 17 (1988), læs Michael Harbsmeiers anmeldelse af Schwartz' bog i nr. 19 (1989) og Schwartz' svar til ham i nr. 20 (1990) eller nr. 28 om migration (1993), hvor Schwartz' skriver om „Hjem igen“ under rubriken Position.

Substans og ånd

Dette nummer indeholder otte artikler og fem enqueter. Enqueterne repræsenterer forskellige, anderledes greb på huse og hjem. Enqueterne skal bryde tidsskriftets rytme og invitere læseren til at dykke ned i helt andre verdener – kunstneriske, litterære, historiske og teologiske – til inspiration, refleksion og fornøjelse. I det følgende præsenterer vi artikler og enqueter.

Sjørølevs og Raahauges artikler behandler på hver sin måde forholdet mellem det materielle og immaterielle ved hjem. Begge når bag om den rationalitet, som moderne hjem ved første øjekast er organiseret efter.

Ved at snakke med folk om spøgelse og hjemsøgelse og optegne deres historier om knirkende gulve, blålig-transparente spøgelse og andre „irrationelle“ sansefænomener har Raahauge nærmet sig den „irrationelle“, tabubelagte usikkerhed, flertydighed og ontologiske ustabilitet, som er en side af hjemmet, der normalt ikke italesættes. Hjem står normalt for nærvær og stabilitet, men hjemsøgelse artikulerer det konstant truende *fravær* i nærværet og den truende destabilisering af hjemmet. Hjemmet kan være varmt og venligt, men det kan også være tyranniserende og voldeligt i sin disciplinering af beboerne (Douglas 1991; Olwig 1998).

Spøgelse og hjemsøgelse peger på „hjemmets ustabile skyggesider, på uhyggen i hyggen“, som er en del af hjemmets fænomenologi. For den, der ser et spøgelse, repræsenterer spøgelse ikke det uhyggelige, men det *er* uhyggeligt. Det repræsenterer ikke tab af kontrol, men *er* et tab af kontrol. Uhyggens væsen er en erfaring, som Freud med sit begreb „das Unheimliche“ fortolker, giver betydning og begrundet, men som i sin væren er ét med det „heimliche“/hjemlige. Spøgelse påviser en radikal essens ved hjemmet, som ikke er til at begribe, men som alligevel er der – og i næste øjeblik så alligevel ikke. Med hjemsøgelse har Raahauge fundet en begrebsverden og et sprog, som lægger vigtige dimensioner til forståelsen og beskrivelsen af hjemmets verden og hjemmets væsen.

Sjørølev udfordrer økonomiske „rationelle“ forestillinger om huse som investeringer: Selvom parcelhuse er familiers største økonomiske aktiv og en af-

gørende økonomisk binding, så „investerer“ husejere i lige så høj grad i sociale relationer, i deres børns opvækst i grønne områder og i rammen om familiens samliv. Den dag husets værdi belånes, kan det ske som investering i børnenes uddannelse eller for at komme andre til hjælp. Ud fra dette perspektiv er „friværdi“ ikke „fri“, men altid spundet ind i sociale relationer. Forbruget i og omkring husene er forbundet med samvær, forpligtelser og moralske bindinger. Kort sagt med en slags kald. Det er ikke kun sådan, at hjemmet og familien lukker sig om sig selv, og at forbrugets moral kun angår privatlivet, den er i vekselvirkning med og et billede på samfundets herskende moral. Dette viser Sjørsløv gennem en overbevisende og „autoetnografisk“ fortælling om sin egen og sin egen generations opvækst i og siden flugt fra forstædernes parcelhuskvarterer i 50'erne og 60'erne og videre frem.

Parcelhuses værdier er lige dele kald og drømmestof. I parcelhusets verden eksisterer både nutid og fremtid, dagens dont og potentialet til fest og ritualer. Den er en materialisering af sociale relationer og en socialisering af det materielle. Begge artikler peger på hjemmets flertydige rolle, der gør det muligt at samle substans og ånd og det materielle og det sociale.

Hjem uden børn, børn uden hjem

Hjem er konstitueret gennem relationer, både gennem relationerne mellem de mennesker, der bebor dem, og gennem relationerne mellem menneskene og boligens bebyggelse og genstande. Det bevidner Tjørnhøj-Thomsens artikel om barnløses kobling af huskøb, boligindretning og forældreskab og Højlund's artikel om anbragte børn i hjemlignende institutioner i højeste grad. Til et rigtigt hjem hører børn, og børn har brug for et rigtigt hjem, tilskriver forestillingerne om det gode og sunde liv i Danmark – hvilket bliver særligt tydeligt under fravær af netop børn eller hjem.

Tjørnhøj-Thomsen bringer de materielle dimensioner ved familieliv og slægtskab frem gennem barnløse pars tanker om huse og deres indretning. Par med ønske om at få børn og stifte familie køber eller bygger hus og indretter sig, i takt med den familieforøgelse de forventer – og omvendt holder de igen, hvis de forventede børn ikke kommer. Genstande i og omkring hjemmet vidner om de personer, der skal bo i hjemmet eller har boet der. Forholdet mellem hjem og person er både meget intimt, privat og inderligt og samtidig socialt, idet genstandene så at sige indeholder de personer, som har foræret dem eller anskaffet dem.

Højlund's artikel om de såkaldte miniinstitutioner for anbragte børn, som tilstræber „at skabe små, overskuelige, hjemlignende institutioner“, beskæftiger sig med relationen mellem hjem, autenticitet og velfærdsstatens institutioner. Både

børn og ansatte i miniinstitutionerne giver udtryk for de paradokser, der er forbundet med, at døgninstitutioner for anbragte børn skal efterligne hjem: Pædagogerne er bevidste om, at de skal skabe et autentisk „normalt“ dansk hjem for børnene og ikke være for „institutionsagtige“. „Et autentisk hjem“ er et stærkt symbol i miniinstitutionernes ideologi om et godt liv. Pædagogerne skal dog samtidig være „professionelle“ og må ikke opføre sig som i deres private hjem. Børnene søger autentiske relationer til pædagoger, som ikke bare er „på arbejde“, og giver derved udtryk for, at hjem er en kvalitet ved relationerne i hjemmet, som i sig selv står i modsætning til institutionen. På den måde viser Højlund, at forestillinger om hjem gennemtrænger og transformerer et skel mellem offentligt og privat, som miniinstitutionerne både opretholder og nedbryder.

Begge artikler demonstrerer og problematiserer sammenhængen mellem materialitet og socialitet: Tjørnhøj-Thomsen lægger en tidlig og moralsk dimension til forholdet mellem socialitet og materialitet gennem parrenes frygt for nemesis, at børnene slet ikke kommer, hvis man bygger deres værelser færdige for tidligt eller flytter barnevogne ind i huset. Det kan være farligt at knytte håb for fremtiden alt for tæt til materielle genstande, mens minder fra fortiden mere uproblematisk lagres i hjemmets ting. At dette ikke altid er tilfældet demonstrerer Raahauges spøgelseshistorier imidlertid. Hos Højlund er det kravet om autenticitet, som problematiserer det forhold, at hjemmet udgøres af relationer mellem mennesker og ting og mennesker indbyrdes. Det er ikke kun bestemte ting og bestemte handlinger (stearinlys, højtlesning og hygge), som udgør hjemmet. Det skal være på en bestemt *måde*, og relationerne skal være af en særlig *kvalitet*.

Både Tjørnhøj-Thomsen og Højlund inddrager historiske diskurser om, hvordan ideen om familiens hjem og børnehjem er opstået. I „Bondestuen – et hjem i svøb“ beskriver Rønne bondestuen som en tidlig form for hjem i Danmark, før „hjem“ med industrialiseringen blev et begreb og et sted, man forlod og derfor kunne tale og fortælle om. Bondestuen rekonstrueres på afstand, gennem etnologiske og historiske beskrivelser, erindringer, livshistorier og guldaldermalerier. På den måde virker bondestuen som en model af og model for hjem, da den er *blevet* en prototype på hjem gennem den måde, den erindres på.

I sognepræst og forfatter Erik Dybdal Møllers enquete beskrives hjem og hjemlængsel i dansk kristen tradition. Længe før hjemmet refererede til jordiske hjem, som mennesker selv skabte, trådte forestillingen om et himmelsk hjem hos Gud og nærværet i Guds hus frem i Biblen og kristne salmer. Her findes hjemmet både som længslen efter et hinsides hjem og som en dennesides gave, der skal forvaltes gennem dagliglivets arbejde, en mark eller jordlod, der skal dyrkes. Både hjemlængsel og kald er altså kendt fra det religiøse liv, før nostalgi også kunne rettes mod verdslige hjem.

Når hjem går til grunde

Hjemmet er for mange mennesker det mest solide referencepunkt i livet. Det kan, som Frida Hastrups og Jens Kofods bidrag på forskellig måde viser, udgøre et ontologisk fundament, som, hvis det bryder sammen, risikerer at ryste tilværelsen til ukendelighed.

I december 2004 ramte og oversvømmede en voldsom flodbølge store kystområder i Sydøstasien. Med udgangspunkt i sit feltarbejde i den indiske by Tharangambadi analyserer Frida Hastrup lokale fiskeres kamp for at finde hjem og genetablere tilværelsen i et landskab, der er smadret af vandmasserne, og hvor familiemedlemmer og venner er druknet. Samtidig er det det selv samme landskab, som sikrer fiskerne deres eksistensgrundlag. Det er på stranden, fiskene landes, sorteres og renses, og det er her, nettene og bådene repareres og opbevares. Før tsunamien boede fiskerne nær stranden, og hjem og arbejde var nært forbundet, men efter 2004 er der takket være nødhjælp blevet opført nye boliger i sikker afstand fra havet.

Problemet med disse huse er imidlertid, at de ikke på samme måde som et hus på stranden kan glide ind i og understøtte forestillinger om en fremtid som fisker. Resultatet er, viser Hastrup, at de sikre huse opfattes ikke blot som fremmedgørende, men også som skyggende for udsigten til og håbet om at genetablere en tilværelse som før tsunamien. Dette har fået nogle af fiskerfamilierne til at bosætte sig på stranden, fordi denne, på trods af at have været et katastrofald og livsfarligt sted, ikke desto mindre er bedre egnet som fundament for et hjem og en tilværelse.

Jens Kofods artikel beskæftiger sig også med ændringer, som underminerer hjemmets status som ontologisk grundpille. Her kommer ændringerne imidlertid ikke udefra, men indefra, når kroppen mister evnen til at holde hus og hjem. På baggrund af et feltarbejde blandt ældre danskere beskriver og analyserer han processen fra at bo i eget hjem, til de ældre er flyttet på plejehjem. Kofod betegner denne proces som afvikling af hjem. Afviklingen, viser han, begynder allerede i de ældres hjem, i og med at de, når kroppen svækkes, i stigende grad bliver afhængige af pleje og anden hjælp. Konsekvensen er, at de ældre, i takt med at de mister førligheden, også mister hjemligheden, idet mængden af fremmede, som har adgang til boligen, ikke blot stiger, men kontrollen med disse og deres aktiviteter også glider de ældre af hænde. Således, hævder Kofod, sker der parallelt en opløsning af hjem og person, idet den ældre fra at være agerende subjekt glider mod at være en krop, et objekt, der skal håndteres og behandles.

Hvad angår hjemmets opløsning, bliver denne proces synlig i håndteringen af de ældres ejendele. For de flestes vedkommende betyder flytningen til plejehjem en reduktion af plads. Dette medfører, at de ældres ejendele må sorteres og

reduceres. I den proces ændrer ejendelene karakter, idet de fra at indgå i en helhed enten medbringes på plejehjemmet, som minder om en tidligere tilværelse, gives bort til pårørende eller kasseres. I mange tilfælde foretages denne sortering ikke af de ældre selv, men af pårørende, hvilket bidrager til det, der betegnes som personens opløsning.

Fælles for ovennævnte bidrag er, at de illustrerer og understreger hjem som konstituerende for person og tilværelse. Når huse ødelægges og forfalder, er det ofte meget mere end ejendom, der går tabt. Det er, hvad fænomenologisk betegnes som en livsverden (Ingold 2000; Jackson 1995).

Mens ovennævnte bidrag behandler huse og kroppe som udsatte fysiske fundamentener, er hjemmets sammenbrud i Gerd von Buchwald Lützens enquete af en mere ideologisk karakter. Med eksempler fra Kafka, Rilke og Benjamin vises det, hvordan disse forfattere fremstiller hjemmet, familien og moderen som så udhulede, at de ikke længere kan fungere som ontologiske fundamentener. Resultatet i de citerede værker er død, ensomhed og selvmord samt en overvældende meningsløshed, der (mest tydeligt hos Walter Benjamin) undergraver ikke blot forfatternes nutid og håb for fremtiden, men også alt, hvad der har været af godt og rigtigt.

Med dette tab af livsverden tabes også respekten for menneskelivet som noget sublimt og det sociale som et moralsk og følelsesmæssigt sikkerhedsnet. Således, hævdes det, er det netop forfattere som Kafka, Rilke og Benjamin, der i deres fremstilling af hjemmet med kunstnerisk forudseenhed først og tydeligst blotlægger, hvad der få år senere kulminerer i Første Verdenskrigs barbari.

Hjem til naturen

I 1992 beskrev den norske antropolog Marianne Gullestad hjemmet som udgørende et *inde* i modsætning til et *ude* (Gullestad 1992a:201). Til *ude* hører blandt andet naturen, som kan være både utæmmet og vild. Denne sondring mellem hjem og natur, som blandt andet er et gennemgående tema i mange europæiske eventyr (Grimm 1998), er både praktisk og genkendelig de fleste steder i verden, men som Skrædderdal Jakobsens bidrag viser, udgør den ikke i sig selv en definition på hus, hjemlighed eller for den sags skyld naturen.

Med udgangspunkt i et feltarbejde gennemført blandt *homesteaders* i Oregon analyserer hun en gruppe menneskers mangeårige forsøg på at „vende hjem til naturen“. Deres ambition er, som det forklares, at „opgive rollen som „kultivatorer“ af naturen og fouragere ligesom de øvrige væsner, der har hjemme i skoven“.

Det paradoksale er imidlertid, at opgivelsen af rollen som „kultivatorer“ af føder en reflektiv praksis, som ikke forekommer hos de andre væsner i skoven.

Gennem cases vises det, hvordan naturen i form af blandt andet æstetik og rotter tvinger homesteaderne til at forholde sig til arkitektur og formgivning samt etablering af domæner for „menneskehabitation“. Dels indføres kosmologiske symboler som yin og yang i udformningen af byggeri for at undgå, at huset kommer til at være „en stor kasse“, og dels forvises rotterne fra køkkenet gennem meditation, rengøring og i sidste ende fælder og gift.

Således er vejen til at opfylde ambitionen om at finde hjem til naturen belagt med en uendelig række af forhandlinger af de kategorier, som homesteaderne forsøger at opløse.

Mens homesteadernes bestræbelser på at finde hjem har en stærkt refleksiv og kosmologisk karakter, behandler Bror Westman i sin enquete en mere eksplorativ tilgang til at skabe hjem i naturen. Det handler om børns huler i omegnen af Kokkedal. I enqueten typologiseres hulerne i forhold til parametre som køn, alder og byggestil, og der gives eksempler på, hvorledes forhåndenværende materialer inddrages i domesticeringen af et sted i skoven/skovbrynet og konstruktionen af et særligt sted.

At konstruere særlige steder i naturen tilfalder imidlertid ikke kun homesteadere og børn. I sin artikel behandler Vacher noget, der ved første øjekast fremstår som modsætningen til homesteadernes opfattelse af at bo i naturen, nemlig beboelse i danske sommerhusområder. Siden 1999 har det været lovligt for danske pensionister at bo hele året i deres sommerhuse. Gennem cases undersøges transformationen fra feriebolig til helårsbolig. Fra i bogstavelig forstand at udgøre panoramavinduer til naturen vendes sommerhusene så at sige indad, når de bliver til helårshuse. Dette gælder såvel arkitektonisk som socialt. Hvad angår form, kendetegnes sommerhuse ved store udearealer, fx i form af terrasser, der gerne vender ud mod havet eller skoven. Endvidere har mange sommerhuse store vinduespartier, som ofte kan åbnes, hvorved naturen i form af lys, vind, duft og lyd inviteres indenfor. Som helårshuse er det typisk disse arealer, der overbygges og inkluderes i huset som udvidelser af køkkener og opholdsrum. I forhold til det sociale sker en lignende proces. I sommerhusene opholder man sig meget ude, går ture og lader sig „ruske og blæse igennem“, og har man besøg, er samværet uformelt, ligesom man gerne deles om opvasken. Når sommerhuset bliver helårsbolig, ændres også dette. Er vejret dårligt, bliver man inden døre, og får man gæster, forventes disse at respektere private domæner i huset, mens de til gengæld kan forvente at blive beværtet uden at skulle deltage i rengøring eller opvask.

Hvad de tre bidrag på forskellig vis understreger, er en grundlæggende antropologisk pointe, nemlig at det er måden, vi lever og bor på, som afgør, hvordan vi former og bygger (Ingold 2000:188).

Hus og hjem

Som afslutning på denne introduktion til temanummeret „Hus og hjem“ er det passende at komme med en opfordring til læseren: Det er vort håb, at læseren gennem de forskellige artikler og enqueters fremstillinger af andres hjem holder sit eget i erindring, lader det spejle sig og sammenligne. Dels vil en sådan refleksion bringe berigende antropologi med hjem fra Indien, Oregon, børnehjemmet, plejehjemmet, spøgelsesernes huse og parcel- og sommerhusene, og dels vil læseren efter endt læsning kunne vende (sig) klogere hjem til den sammenhæng, som Malinowski fandt alt for kompleks til at kunne begribes gennem „real scientific work“ (Gutkind 1974:51).

God fornøjelse.

Noter

1. På dansk har vi Bror Westmans „Manden, kvinden, huset. Fra et feltarbejde i Nordafrika“ (Westman 1989).
2. Henvisningerne i denne oversigt er ikke fyldestgørende, men tænkt som en inspiration og nogle bud på, hvor man kan starte en videre udforskning.

Litteratur

- Ahmed, Sara et al.
2003 Introduction. I: S. Ahmed et al. (eds.): Uprootings/Regroundings. Questions of Home and Migration. Oxford: Berg.
- Allan, Graham & Graham Crow
1989 Home and Family. Creating the Domestic Space. London: Palgrave.
- Ambruster, Heidi
2002 Homes in Crisis: Syrian Orthodox Christians in Turkey and Germany. I: N. Al-Ali & K. Koser (eds.): New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home. London: Routledge.
- Birdwell-Pheasant, Donna & Denise Lawrence-Zúñiga (eds.)
1999 House Life: Space, Place and Family in Europe. Oxford: Berg.
- Blunt, Alison & Robert Dowling
2006 Home. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre
1977 Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.
1980 Le sens pratique. Paris: Les éditions de minuit.
2003 [1971] The Berber House. I: S.M. Low & D. Lawrence-Zúñiga (eds.): The Anthropology of Space and Place. Locating Culture. Oxford: Blackwell.

- Chapman, Tony & Jenny Hockey (eds.)
1999   Ideal Homes? Social Change and Domestic Life. London & New York: Routledge.
- Cieraad, Irene (ed.)
1999   At Home. Space, Place, and Society. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Csikszentmihalyi, Mihaly & Eugene Rochberg-Halton
1981   The Meaning of Things. Domestic Symbols and the Self. Cambridge: Cambridge University Press.
- Douglas, Mary
1991   The Idea of a Home: A Kind of Space. *Social Research* 58(1):287-307.
- Elias, Norbert
1983   The Structure of Dwelling as an Indicator of Social Structure. I: N. Elias: The Court Society. Oxford: Blackwell.
- George, Rosemary Marangoly
1996   The Politics of Home: Oostcolonial Relocations and Twentieth Century Fiction. Cambridge: Cambridge University Press
- Grimm, Jacob & Wilhelm Grimm
1998   Grimms eventyr. Holte: Forlaget Flachs.
- Gudeman, Stephen & Alberto Rivera
1990   Conversations in Colombia. The Domestic Economy in Life and Text. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gullestad, Marianne
1984   Kitchen-Table Society. A Case-Study of the Family Life and Friendships of Young Working-Class Mothers in Urban Norway. Oslo: Universitetsforlaget.
1989   Kultur og hverdagsliv. Oslo: Universitetsforlaget.
1992a   When Nature is More Important Than Culture. I: M. Gullestad (ed.): The Art of Social Relations. Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway. Oslo: Scandinavian University Press.
1992b   Home Decorations as Popular Culture. I: T. De Valle (ed.): Gendered Anthropology. London: Routledge.
- Gutkind, Peter C.V.
1974   Urban Anthropology. Assen: Van Gorcum.
- Harbsmeier, Michael
1989   Hjemve. *Tidsskriftet Antropologi* 19:91-103.
- Heidegger, Martin
2000   Sproget og ordet. København: Hans Reitzels Forlag.
- Holston, James
1991   Autoconstruction in Working-Class Brazil. *Cultural Anthropology* 6(4):447-65.
- Holy, Ladislav
1998   The Metaphor of 'Home' in Czech Nationalist Discourse. I: N. Rapport & A. Dawson (eds.): Migrants of Identity: Perception of Home in a World of Movement. Oxford: Berg.
- Humphrey, Caroline
1988   No Place Like Home in Anthropology. *Anthropology Today* 4(1):16-18.

- Ingold, Tim
2000 The Perception of the Environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. London & New York: Routledge.
- Jackson, Michael
1995 At Home in the World. Durham: Duke University Press.
- Kuper, Adam
1998 The 'House' and Zulu Political Structure in the Nineteenth Century. *Journal of African History* 34(3):469-87.
- Löfgren, Orvar
2003 [1984] The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden. I: S.M. Low & D. Lawrence-Zúñiga (eds.): *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Oxford: Berg.
- Malinowski, Bronislaw
1922 Argonauts of the Western Pacific. London: Routledge and Kegan Paul.
- Malkki, Liisa
1992 National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. *Cultural Anthropology* 7(1).
- Marcus, Clare Cooper
1995 House as a Mirror of Self. Exploring the Deeper Meaning of Home. Berkeley: Conari Press.
- Miller, Daniel (ed.)
2001 Home Possessions. Oxford: Berg.
- Moore, Jeanne
2000 Placing Home in Context. *Journal of Environmental Psychology* 20(3):207-17.
- Nielsen, Arno Victor
1987/88 Nomadetænkning. *Tidsskriftet Antropologi* 16:129-46.
- Olwig, Karen Fog
1997 Culture Sites: Sustaining a Home in a Deterritorialized World. I: K.F. Olwig & K. Hastrup (eds.): *Siting Culture: The Shifting Anthropological Object*. London: Routledge Mental Health.
- 1998 Contesting Homes: Home-Making and the Making of Anthropology. I: N. Rapport & A. Dawson (eds.): *Migrants of Identity: Perceptions of Home in a World in Movement*. Oxford: Berg.
- Rapport, Nigel & Andrew Dawson
1998 Home and Movement: A Polemic. I: N. Rapport & A. Dawson (eds.): *Migrants of Identity. Perceptions of Home in a World of Movement*. Oxford & New York: Berg.
- Schwartz, Jonathan
1988 Er Heidegger en nomade eller en husmand? Et svar til Arno Victor Nielsen. *Tidsskriftet Antropologi* 17:165-7.
- 1989 In Defence of Homesickness: Nine Essays on Identity and Locality. København: Akademisk Forlag.
- 1990 Kære Michael. *Tidsskriftet Antropologi* 20:117-9.
- 1993 Hjem igen. *Tidsskriftet Antropologi* 28:151-4.

Sjørlev, Inger
2007 Husets univers. Om danske enfamiliehuse i tid og rum. Dansk Sociologi 4(18):
107-22.

Westman, Bror
1989 Manden, kvinden, huset. Fra et feltarbejde i Nordafrika. I: K. Hastrup &
K. Ramløv (eds.): Kulturanalyse. Fortolkningens forløb i antropologien.
København: Akademisk Forlag.

Wilson, Peter J.
1988 The Domestication of the Human Species. New Haven: Yale University Press.

Winther, Ida Wentzel
2006 Hjemlighed. Kulturfænomenologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske
Universitets Forlag.

DIGT

HJEM ER ET ANDET STED

MORTEN SØNDERGAARD

„Jeg bor i en anden verden, men du bor i den samme“
(Gunnar Ekelöf).

I nogle år har jeg boet i et hus på landet. I brændeskuret flyttede det samme svalepar ind under loftsbjælkerne hvert år. De var trækfugle, jeg var overvintrende. Undertiden tog de fejl og fløj rundt i store cirkler inde i huset, mens de diskuterede højlydt sammen, indtil de fandt ud igen ad et åbnet vindue. Men vi respekterede hinanden; jeg ved at undgå at støje og forstyrre dem og de ved at betragte mig mildt overbærende som den stakkel, jeg var: ude af stand til at flyve.

Den måde, vi indretter os på, siger noget om, hvem vi er. Vi sætter spor, der aflæses som tegn af dem, der kommer ind. Vi skriver med en skrift af møbler, tæpper og billeder på væggen, de bliver til aflæselige tegn. Måske skulle man være en snegl, der bar sit hus på ryggen, en vagabond, der boede alle vegne? Eller ville jeg så være skriftløs? For nylig var jeg på besøg i et arabisk hjem. På et rundt bord midt i stuen lå Koranen slået op på en hvid dug. Af høflighed over for sine gæster fjernede værtinden Koranen, tog skoene af og gav sig til at danse på bordet, så alle kunne se, at de var velkomne.

Ordet *hjem* har for mig altid været forbundet med noget uhyggeligt, med det *unheimliche*. Det første hjem er barndomshjemmet. Det er et hjem, man er tvunget til at være i, hvor man må indgå i en sammenhæng, man ikke selv har valgt, med mennesker, der langsomt viser sig at være nogle andre end dem, man troede, de var. Man ved ikke, at det kan være anderledes, og der findes mennesker, der kun flytter sig ganske få kilometer væk fra barndomshjemmet, og nogle, der til sidst flytter tilbage til det hus, hvor de er vokset op.

Det er helt andre steder end det, der blev kaldt hjem, jeg har følt mig hjemme. For det behøver ikke at være der, man bor, at man er hjemme. Jeg har undertiden følt mig mere hjemme på rejse, undervejs fra et sted til et andet. De steder, jeg har boet i mit liv, har selvfølgelig været med til at præge mig. Men aldrig selve lejligheden eller huset, altid omgivelserne, kvarteret, landskabet. Måske giver det ikke mening at bruge huset som metafor for „jeget“ længere. Jeghuset? I dag kunne vi i stedet sige „jeglandskabet“. Engang fortalte man historier, der fulgte formelen hjemme-ude-hjemme. I dag er de historier, vi kan fortælle, blevet til variationer over bevægelsen ude-hjemme-ude. Eller simpelthen: hjemme-ude.

Et menneskes bolig vil i sidste ende være af midlertidig art; vi bebor dem på vores gennemrejse af livet. Det gælder alle skabninger, om de bor i jordhuler, slotte, myretuer, igloer, brændeskuer, lejligheder, bikuber, stærekasser eller grotter i klipper; i boligblokke opført over hals og hoved; i herregårde, villaer, sommerhuse; i skure af bølgeblik og udhamrede olietønder, på lossepladser eller på kirkegårde; i parcelhuse eller hytter af siv og ler; i containere, i campingvogne, i mobile homes. Man kan ikke blive i dem; alle rum er i den forstand foreløbige og midlertidige som venteværelser.

Men er der forskel på et hjem og en bolig? En bolig er en lugt, en bestemt måde, der bygges og hygges på. Boligen er stedet for søvn, for påklædning, for vask, for madlavning, for influenzaen, for skænderierne, for børneopdragelse. En bolig er det sted man går hen for at hvile sig efter en lang dag i samfundet. En bolig er det sted, fjernsynet står.

Men et hjem? Et hjem er i sidste ende dér, hvor man føler sig hjemme. Og sådan betragtet bliver mit hjem visse steder på en kvindes krop; øjne, skønhedspletterne, talje; kvindekroppen, der rummer den eneste bolig, der er virkelig er værd at hemsøge: kussen. Dér samles eller ophæves alle steder, alle konturer, og jeg ønsker ikke at være noget andet sted.

Digte kan være huse, man gerne ville bo i, steder, man kan føle sig hjemme. Vi kan sammenligne bogstaverne med skridt, vi tager inde i digtets bygning, og ord med døre på klem ind til andre rum, sætninger med gange og korridorer. Den første forudelse, jeg har af et digt, er netop et rum, en klingende tumult af stemninger, der folder sig ud i et rum. Digtet eller bogen er en flig af større eller mindre stykker arkitektur, der viser sig for mig, undertiden i et lykkeligt øjeblik på én gang: Så bliver det at skrive digtet en udfoldning af dette sammenpressede hyperrum. Det er et hus, jeg skal bebo i et vist stykke tid. Men det er et hus, der kun lader sig bebo i det tidsrum, det bygges. Det er et hus, der ligner et japansk

hus med skærme af rispapir. Tynde vægge, bag hvilke alt kan ske. Digte er boliger for sanserne og for tanken, de er steder, en læser kan opholde sig for en tid. Læseren fylder dem med sin læsning; en læsning, der ikke kun foregår fra højre mod venstre, men foldes ud i et rum. Digte er steder, vi vender tilbage til med vores forventning om mere.

Digtene følger ikke normerne for boligindretning, væggene er skæve, og rummene i grunden ubeboelige, men ofte behagelige at opholde sig i. Måske er det derfor, at digterne i vittighedstegningerne skal bo på kvisten, i de i forvejen skæve rum med skrånende lofter. *Kvisten* er digterens bolig. Det er, fordi kvistlejlighederne ligner telte, og der skal digterne helst sidde og fryse, for at det skal gå rigtigt til. Måske det er, fordi digterne i forvejen bebor de ubeboelige egne af sproget, at man ønsker deres boliger lette og flyttelige? Digterne skriver i det skrånede felt mellem lodret og vandret, mellem det lette og det satte.

Hjem kan være der, hvor posten leveres, der, hvor man er tilmeldt folkeregisteret. Det er dér, hvor man kan findes af dem, der vil eftersøge én. Der bliver man *hjem*søgt af sine kreditorer. Og i sin bolig læser man blade for boligindretning, for eksempel *Bo Bedre* eller *Skønne Hjem*. Men *hjem*? Hvor er „hjem“, er det et andet sted end huset eller lejligheden, boligen? Er hjem et sted i sproget eller en bestemt måde at være sammen på? Hjem er et andet sted.

Vil man undersøge, hvad et hjem *ikke* er, kan man altid kikke lidt i et katalog fra IKEA. Der skal alt være praktisk, billigt og *unheimlich* hyggeligt. Navne på møbler siger det hele: „Bærme sofa“, „Lykke affaldsspand“, „Mokke stol“, „Knep boks“, „Hæng skab“. Jeg er sikker på, at der sidder en mand et sted langt inde i de maniodepressive svenske skove, i et perfekt IKEA-indrettet hus, og finder på disse navne. Hver gang han har fundet på et nyt navn, skriver han navnet ned i et lille sort kladdehæfte og udstøder et indædt „Hæ!“.

Mennesker kaster sig ud fra deres IKEA-indrettede beboelsesejendommene og rammer jorden med så høje klask, at naboerne klager. For naboer klager altid. De banker på vandrørene, de dunker med kosteskafter i lofterne, så de slår revner. Engang måtte jeg flytte fra en lejlighed, fordi naboerne gjorde det umuligt at være mig selv i den. En anden gang blev jeg boende længe i en iskold, vindskæv og usund lejlighed – fordi naboerne lod mig være mig selv.

Engang blev huse bygget af mammutknogler; engang var der kun en åbning i taget, så vilde dyr ikke kunne komme ind. Engang var huset en skærm, så ilden ikke gik ud. Nu findes der huse, hvis indre er tomme, huse som muslingeskaller,

knuste og ødelagte i udkanterne af byerne. I randzonerne findes de mærkelige, kun halvt beboede huse, for i overgangen sker det, at tingenes blandes, og boligen bliver del af et større rum. Her bor Ingen, kun skygger af skygger. Polyfem boede i en grotte, i den første form for hjem, og Odysseus snød ham kun ved at være Ingen.

Og alligevel: Drømmer vi ikke, inderst inde, om at bygge et hus? Vi drømmer om ikke længere at skulle overtage det allerede konstruerede, men selv placere vinduer, vægge, terrasser og døre der, hvor vi vil. Et hus ved havet eller et hus i bjergene, et hus ved ørknens rand, et hus i centrum af en venlig by. Et hus, ikke for stort og ikke for småt, som kunne blive et sted at vende tilbage til. Et „hjem“, måske.

KALD OG DRØMMESTOF

Parcelhusets værdier

INGER SJØRSLEV

Kan det at bebo et enfamiliehus i dagens Danmark opfattes som et kald? Umiddelbart lyder det ikke indlysende. Ikke desto mindre skal jeg argumentere for, at kaldet kan bruges til at belyse nogle betydninger knyttet til det selvejede enfamiliehus. Andre betydninger er dem, jeg vil sammenfatte som drømmestof. Kald og drømmestof peger mod to sider af det at erhverve sig, passe og bebo et hus, nemlig på den ene side forpligtelser, værdier og moralske bindinger, der fletter sig ind i samfundets moral og værdier, på den anden side fremtidsønsker, dagdrømme, fristunder og tilbagetrækning fra samfundets krav.¹

De forestillinger og praksisser, der er knyttet til boligen, er på mange måder modstridende. Tanken med kaldet og drømmestoffet er at søge nye analytiske veje til forståelse af den betydning hus, bolig og hjem² spiller, ved at hente inspiration fra nogle ældre tanker om de måder, hvorpå følelser og kulturelle værdier kan hænge sammen med materielle, økonomiske og ejerskabsmæssige forhold. I antropologien er der i dag stor opmærksomhed på forholdet mellem det sociale og det materielle (Miller 2005), og det ligger lige for at analysere boligens betydning fra de vinkler, der præsenteres i den nyere teori herom, ligesom der er en hel del nyttig komparativ litteratur om hjem og bolig at trække på til forståelse af den type bolig, mange mennesker i Danmark bor i (Cieraad 1999; Birdwell-Pheasant & Lawrence-Zuniga 1999; Miller 2001; Löfgren 2003). Så hvorfor inddrage et begreb som kald?

Tanken er at skabe distance til den selvfølgelig moderne, der omgiver parcelhuset, ved netop at gribe til et noget *altmodisch* begreb, men den er også at undersøge den side af husets liv, der er noget *andet* end hjem, afslapning, forbrug og almindeligt familieliv. „Kald“ peger mod værdier i almindelighed og noget, der *rækker ud over*, i særdeleshed. I den forstand, Max Weber brugte begrebet, betyder det noget transcendent, ikke nødvendigvis i religiøs forstand, men med inspiration fra det religiøse. Kald peger også mod det, der opleves som en

pligt i forhold til noget større og ikke bare den daglige dont. Som enhver, der har en bolig, ved, er der masser af daglig dont i sådan en, men når man *ejer* den og *plejer* den og *investerer* i den, er der måske noget i det, der rækker ud over den daglige dont.

Der har næsten ikke været nogen ende på spekulationer om og vurderinger af boligens økonomiske værdi og betydning i den offentlige diskurs, hverken i de euforiske opgangsåre, hvor friværdien steg og steg og forsynede den almindelige gennemsnitlige husejer med solidt drømmestof, eller i den senere tid, hvor krisen har sat et vist stop for friværdieuforien, mens boligpriserne gøres til kernen i spådomme om, hvordan krisen vil udvikle sig. Men det er hverken medie- og politikerdiskursen, ejendomsmæglernes spådomme eller huspriserne, det skal handle om her. Med kaldet og drømmestoffet er det hensigten at forsøge at nå et skridt dybere ned i forståelsen af ejerboligens betydning, bag om den umiddelbare økonomi og de stigende og faldende friværdier, for i stedet at se på, hvilke værdier der er knyttet til boligen i bredere forstand end den økonomiske.

De tanker, der præsenteres her, bygger på et interviewmateriale fra projektet „Bolig i tid og rum“, som udgjorde den antropologiske del af arbejdet med danske enfamiliehuse i det tværfaglige Center for Bolig og Velfærd.³ Projektet stillede som udgangspunkt det spørgsmål, om der var noget at finde, som så at sige lå bag moderniteten i de værdier og normer, der knytter sig til det at investere og bo i eget hus. Ambitionen var at finde ud af, om der var betydninger knyttet til den selvejede bolig, som ikke omfattes af den velkendte senmodernitetskarakteristik, hvor det er forbruget sammen med det individualiserede og fragmentariske samt fraværet af kontinuitet, der understreges. I projektet blev der gennemført 50 samtaler med familier og enkeltpersoner i forskellige dele af Danmark med det formål at indkredse boligens betydning som rumlig og materiel størrelse og som betydningsbærer i et tidsperspektiv. Det tværfaglige centers forskning koncentrerer sig om enfamiliehuse, og spørgsmålene til boligen rettede sig derfor hovedsagelig mod betydningen af det at bo i, og som oftest eje, et hus.⁴ Målet var at undersøge, om der kunne identificeres betydningstilskrivninger til boligen, som falder uden for den modernitetskontekst, der præger omtalen af selvejerboliger i den offentlige diskurs.

Hvorfor køber folk hus? Hvad betyder det at eje sin bolig, og hvorfor vil mange gerne have et hus frem for en lejlighed? Handler det mest om økonomisk investering, trykke boligkvarterer, børns opvækstforhold, grønne haver og uafhængighed? Skal motivet til at bo i eget hus først og fremmest forstås i forhold til de betingelser, det moderne velfærdssamfund giver, i form af muligheder for individuelle valg, opfyldelse af materialistiske og forbrugsorienterede behov, forventning om økonomisk gevinst, fremtidsorientering og frihed fra uønskede sociale bånd, eller

er der andre forhold på spil, måske mindre udtalte og måske knyttet til værdier, der ikke italesættes i så høj grad i den offentlige diskurs? Spørgsmålene til beboerne søgte også at afdække, hvordan husets fysiske rammer hænger sammen med de sociale relationer inden for og uden for selve boligen, og hvordan husets fysiske rammer og materialitet kunne være bærer af kontinuitet.

Denne artikels tese retter sig mod et enkelt aspekt af boligens omfattende betydning, nemlig måden, hvorpå de værdier, der knyttes til den, krydser generelle samfundsværdier.

Den protestantiske etik og den romantiske etos

Ideen om parcelhuset som brændpunkt for både kald og drømmestof er udsprunget af det empiriske materiale fra projektet om boligen i tid og rum, uden at den dog skal betragtes som bærende for en konkluderende og udtømmende fremstilling af projektets resultater. Der er imidlertid ikke megen tvivl om, at det selvejede hus rummer nogle bemærkelsesværdige modsætninger. På den ene side er det genstand for og ramme om drømme, nydelse og forbrug, på den anden side rummer det forpligtelser og moralske krav, der peger langt ud over husets fire vægge og beboernes umiddelbare livsverden. Bag parcelhusets facader tegner der sig et billede af huset som en størrelse, der i sin materialitet og bestandighed repræsenterer noget, der rækker ud over det umiddelbare, i form af funktion, forbrug og nutidig ramme for den konkrete familie.

Begrebet kald peger altså mod forpligtelser i forhold til noget større, noget, der rækker ud over det umiddelbart givne. Max Weber brugte kaldet i flere sammenhænge. I sin analyse af den protestantiske etik og kapitalismens ånd gjorde han det til kernen i relationen mellem moral og kapital, og inspirationen til at inddrage det i parcelhusets verden kommer ikke mindst fra hans påvisning af sammenhængen mellem penge og andre værdier. Også i forbindelse med både politik og videnskab kan der være tale om et kald. Weber sætter det op over for den beskæftigelse, der udøves som den daglige dont. Kaldet er det, en politiker eller et videnskabsmenneske lever *for* og ikke bare *af*. Den slags kan man naturligvis ikke direkte overføre til forholdet til boligen, men en antropologi om boligen må i Webers tradition søge at forstå forholdet mellem materielle og immaterielle værdier, og det, at det selvejede hus i så høj grad repræsenterer en kapital for mange, der ellers ikke har indrettet deres liv på at samle kapital, har også medvirket til at hente inspiration fra ideen om kaldet.

I *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd* fra 1904 analyserer Weber den lutheranske kaldstanke som det verdslige hverdagsarbejdes religiøse betydning og den rolle, opfyldelsen af de verdslige pligter spiller i menneskets stræben mod

at sikre sig en plads som Guds udvalgte (Weber 1995:48-9). Det verdslige kaldsarbejde kan ses som et udtryk for næstekærlighed. Det har at gøre med at arbejde for andre – uden at få løn for det, kan man tilføje i et nutidigt lys. Og hvor arbejder man for andre uden at få løn for det? Det gør man hjemme. Man investerer arbejde og tid i sit hus, og den materialitet, man er omgivet af, repræsenterer en kapital også for folk, der ikke betragter sig som kapitalister og taler om dens værdi uden at bruge begrebet kapital. Weber viste, at der er sammenhæng mellem materielle (økonomiske) værdier og immaterielle. Til de sidste hører ikke bare de værdier, der er knyttet til sociale relationer og forpligtelser, men også *drømmestoffet*, som den engelske sociolog Colin Campbell, med inspiration fra Webers teser om sammenhængen mellem en protestantisk etik og kapitalismens ånd, knyttede til en *romantisk* etik (Campbell 1987). Mens kaldet i den udlægning, det fik hos Max Weber, hører til en protestantisk etik, hører forbrug til en romantisk, hævder Campbell, og han analyserer den romantiske etos som knyttet til forbrug, nydelse, forhåbninger og drømme.

Campbells tese er den, at den moderne forbruger ønsker det nye snarere end det velkendte produkt, fordi det gør ham eller hende i stand til at tro på, at deres erhvervelse af nye produkter kan give oplevelser af en art, som ellers kun findes i drømme, ikke mindst dagdrømmene. Den idealiserede glæde og nydelsen, der kan opleves i dagdrømme, bliver kædet sammen med ny erhvervelser, men det sker i tanken snarere end i virkeligheden, for når man virkelig får noget nyt, ender det ofte med at skuffe. Drømmene bliver ikke virkelig opfyldt, de kører videre i nye drømme, der så igen kan tænkes opfyldt ved at anskaffe sig flere nye ting. Campbell argumenterer for sine synspunkter på grundlag af historiske redegørelser for fremkomsten af moderniteten tilbage til 1700-tallets romantik. Hans hovedtese taler imod den engang gængse opfattelse af modernitet som først og fremmest båret af fornuft og rationalitet, og hans værk vakte stor opmærksomhed blandt modernitetsteoretikere, da det kom frem i 1987. Man kan mene, at de indsigter, Campbell præsenterer, for længst er indgået i forståelsen af moderniteten med dens i vor del af verden omfattende konsumtion, men man kan også argumentere for, at der stadig er noget at lære af dem, netop når man ser på det forbrug, der er knyttet til hus og hjem. At hjemmet er omgivet af drømme og storforbrug, vidner boligannoncer, livsstilsmagasiner, indretnings- og hammerslagsprogrammer i tv om i rigt mål. Danskerne bruger en meget stor del af deres indkomst på at bo og vedligeholde og pynte deres boliger. Her i landet går boligdekoration og indretning forud i prioritet for *street-styling* og investering i tøj og udstyr, der hører til det offentlige rum. Tesen om den romantiske etik og forbrugens ånd peger ligeledes mod spørgsmålet om, hvad det er for et drømmestof, boligen repræsenterer, og hvordan det forholder sig til andre værdier i og om-

kring huset. Før jeg vender tilbage til de spørgsmål, vil jeg tage en tur omkring de huse, der er genstand for interessen i projektet om boligen i tid og rum.

Parcelhuset som kerneværdi

Parcelhuset var som prototypehus allerede i 1950'erne rammen for forbrug i konkret forstand og i videre forstand for drømme knyttet til erhvervelse af ting og en bedre fremtid. Der var en stærk tro på fremskridtet i de modernistiske 1950'ere, og selv om der siden fandt nogle markante rystelser sted med energikrisen i 1970'erne, og hvad deraf fulgte – rystelser, der nok forskød drømmestoffet lidt væk fra enfamiliehuset som *locus* for en tid – så antastede det ikke for alvor hverken den private eller den samfundsmæssige værdi, der er knyttet til huset.

Eget hus repræsenterer for de fleste mennesker i dagens Danmark den største markedsøkonomiske værdi, de opnår i livet. Der investeres i konkret økonomisk forstand millioner i den selvejede bolig. At det forholder sig sådan, *kunne* forklares enkelt med henvisning til ønsket om selv at kunne bestemme fliserne i badeværelset, og om man vil have el- eller gaskomfur, eller det kunne ses som slet og ret en nødvendighed, fordi der ikke er lejeboliger at få. Man får imidlertid ikke den dybere betydning med, hvis man overser de moralske følelser, der er knyttet til huset som ejendom, for det er her, forbindelsen mellem økonomi i den gængse forstand og husorden i den normative forstand viser sig.

Blandt børnefamilier i eget hus er det mere reglen end undtagelsen, at begge forældre arbejder heltids uden for hjemmet. For de fleste vil det være nødvendigt for at kunne betale afdragene på huslånet. Samtidig angiver forældre ofte hensynet til børnene som begrundelse for at have købt hus overhovedet samt jævnlige sigte mod at udvide dets rumlige areal ved at bygge nyt badeværelse eller lignende (Andersen 2004). Børnenes velbefindende angives som motiv, men indsatsen kræver et stort forældrefravær. Tid ofres for rum, kan man sige, og det er vel i en vis forstand paradoksalt, medmindre man ser på betydningen af tid i videre forstand, nemlig som en slags investering, hvilket jeg skal komme tilbage til.

Med fremkomsten af en større og større middelklasse af funktionærer og arbejdere, der fik råd til at købe eget hus, fik det selvejede parcelhus et halvdårligt ry af selvbeskyttende hjemme- og sig-selv-nok-orientering, og det blev sat over for de solidariske arbejderbevægelser under industrialiseringen. Og det på trods af at det i høj grad også var arbejderklassens drøm at erhverve sig eget hus, en drøm, mange op igennem 60'erne fik mulighed for at realisere. Ligusterhækken kom i 1970'erne – hvor politikeren Erhard Jacobsen i 1973 dannede Centrumdemokraterne som netop parcelhusejernes parti – til at inkarnere forstædernes og parcelhuskvarternes dårlige ry.

Murermesterhus

Foto: forfatteren.

På trods heraf har det selvejede hus igennem årtier forholdsvis uantastet repræsenteret den danske velfærdsmodels version af den fortrinsret, omsorgen over for ens nærmeste har. Det selvejede enfamiliehus, der ofte går under navnet parcelhuset, er en materialisering af højt prioriterede kerneværdier i det danske samfund. Andre steder i verden kaldes sådanne prioriteter ved grimme navne som nepotisme (i den mediterrane og sydamerikanske version), eller de kommer til udtryk i den stærke moral, der er knyttet til beskyttelse af ens egen familie. Man kan høre det i den måde, man kan sige *my family* på i amerikanske film, med en selvindlysende, tung og næsten gammeltestamentlig tone, der udgør en god del af motiveringen for den liberale våbenlovgivning i USA. Det er moralsk legitimt at forsvare sig og sine. Samme tone ville man ikke høre i en dansk sammenhæng, men man kan finde kerneværdier udtrykt på andre måder, fx når der fra politisk hold gøres ansatser til at røre ved skatteforhold omkring den selvejede bolig.

Det selvejede familiehus er placeret et centralt sted i samfundets forhandlinger og overvejelser over forholdet mellem den private og den offentlige sfære, mellem familie og samfundsansvar, mellem politik og følelser, solidaritet og omsorg, værdiskabelse og prioriteter. Det selvejede hus har igennem årene ikke bare været betragtet som en kerneværdi i det danske samfund. I al sin selvfølgelighed har det været et *hot spot* for forhandlinger om moral og etik og værdier i bredere forstand, og det er det stadig, hvis man skal dømme efter den betydning, boligen og dens køb og salg tilskrives i den nuværende krise.

I Danmark bor omkring 60 procent af befolkningen i enfamiliehuse, ikke nødvendigvis huse bygget på de parceller, der gav navn til parcelhuset, men bygget og taget i brug fra begyndelsen af det 20. århundrede, først så småt med industrialiseringen og nedlæggelsen af mange mindre landbrug og siden med stor fart i årene fra begyndelsen af 1950'erne til slutningen af 1970'erne (Kristensen 2007). Da de allerfleste af de huse i Danmark, der ikke er karreer og lejlighedsbebyggelser, er huse bygget til en enkelt familie, kunne man fristes til at kalde parcelhuset for familiehuse, uanset den statistiske kendsgerning, at 64 procent af Danmarks parcelhuse i disse år bebos af kun to eller en enkelt person. En del er pensionister, og et større generationsskifte er i gang i de danske parcelhuskvarterer, der i samme takt skifter æstetisk karakter og allerede en tid har været under diskret forvandling, bort fra det dårlige ry af soveby, ligusterhække, stramme middelklassenormer, antikverede kønsroller og indelukthed til noget efterhånden ret trendy med tagvinduer, glastilbygninger, gråpudsede mursten, kattebakkeforhaver og søjler med kæder foran indkørslen, så det nu ikke længere slet så lille hus får karakter af et mindre gods, når det går højt.

Æstetik og skiftende smag i indretningsform og farver er imidlertid én ting; de værdier, der er knyttet til den materialitet, huset udgør, er en anden, og der er andre grunde end de statistiske til at interessere sig for værdier, også i et kontinuitetsperspektiv. For at indkredse dem skal jeg give nogle etnografiske eksempler, dels via udsagn fra aktuelle parcelhusbeboere i dagens Danmark, dels ved at foretage et kort historisk blik tilbage til parcelhusenes højglansperiode i 1950'erne. Det sidste hviler på egne erfaringer.

Autoetnografisk indslag

Når man forsker i boliger i Danmark af den slags, man selv og ens familie og venner er vokset op i, er det svært at undgå at benytte sig af den empiriske mulighed, den amerikanske slægtskabsforsker David Schneider legitimerede sine tanker med, idet han sagde, „I've got myself“ (Handler 1995).⁵ Jeg vil tilføje: I've got myself and my family – og de fleste af dem, jeg kender. Man fristes til rendyrket *auto-ethnography* (jf. Okely 2003), hvilket det dog ikke er min hensigt at gøre i denne omgang. Jeg vil blot med nogle stemningsanslag fra min egen erfaringsverden belyse den idé, jeg har med at bringe kaldsbegrebet og drømmestoffet ind i parcelhuset.

Der er sikkert forskel på, hvilket forhold man har til parcelhusmiljøet, alt efter om man er opvokset i det i 1950'erne (a la undertegnede), eller man har været barn i 1970'ernes forstæder. For et barn af 1950'erne var parcelhusets univers en stabil verden af faste regler og forholdsvis uantastede kønsroller, af orden og

strygetøj og søndagsstilhed og temmelig ens hverdage hos mor med forklæde om eftermiddagen og far hjem fra arbejde med mappe på cyklen til spisetid klokken seks. Der var ikke så meget soveby over det, for der var masser af børnelege på vejen og i den skov og det land, der for mange parcelhusområder ikke var ret langt borte, men det var en verden af tryghed og beskyttelse, af sirupskage og faste spisetider og hver ting på sin rette plads. Der var stilfærdig økonomisk fremgang og beskedne, men uomtvistelige forventninger om en endnu bedre fremtid. På mange måder var det en god verden, som de unge alligevel ikke kunne komme hurtigt nok væk fra, da det først var blevet 1968, og mange ting i verden blev vendt op og ned.

I min barndoms parcelhus på omkring 100 kvadratmeter blev både terrassen og det såkaldte skyllerum – en nyskabelse, da huset blev bygget sammen med køjesenge og spisekrog – inddraget til sove- og forældreværelser, så børnene kunne få deres egne værelser, efterhånden som de voksede til. Der var en fornemmelse af legitim ekspansion. Der var muligheder, ikke bare på parcellen, men også uden for parcelhuskvarterets verden. Hele verden var så småt på vej ind i stuen.

Som 13-årig så jeg nyhederne om mordet på Kennedy i det nyindkøbte fjernsyn i vinkelstuen, og som for så mange andre blev det et umiskendeligt bevis på, at verden var større og farligere, end parcelhuskvarteret og dets stilfærdige omgivelser gav anledning til at tro. Inden for de trygge fire vægge var der stadig orden og fred, men der var også fremtidsdrømme og fornemmelser af en verden derude, man kunne række ud i. Mine forældre havde i 1954 købt en grund på 600 kvadratmeter i et nybyggerkvarter i en mindre provinsby. Hus og grund kostede 60.000 kr. Der måtte lånes til udbetaling på grunden hos en af min fars brødre. Men staten subsidierede billige lån i de år, og det blev muligt også for lav- og mellemindkomstfamilier med en enkelt indtægt, nemlig mandens – næsten ingen kvinder var udearbejdende dengang – at investere i fast ejendom. Men man brugte ikke begrebet „investere“. Det var i hvert fald ikke tanker om investering i fremtiden i *økonomisk* forstand, der prægede mit hjem, og der var der heller ikke noget, der tydede på, at det var hos skolekammeraterne, som boede i tilsvarende huse.⁶

Alligevel var der ingen tvivl om, at der var fremtidstænkning på spil. Børn skulle vokse op i trygge rammer. De skulle have frisk luft og lave lektier og få en god uddannelse, men der var også forventning om flere og smukkere ting hos de voksne, som så småt anskaffede sig et par malerier, købte danske arkitekttegnede møbler på afbetaling og efterhånden begyndte at drikke vin fra halvandenlitersflasker i stedet for den grønne Tuborg, der ellers var blevet serveret ved festlige lejligheder. Man begyndte at kende nogen, der havde været på charterrejse til Spanien og endog i Marokko. Luksusforbruget var i stigning, og drømmene trivedes.

I 1950'ernes og 60'ernes Danmark var der utallige familiefædre, der brugte deres weekender på at passe og pudse et hus, som ikke blot skulle se pænt ud og være en funktionel og praktisk ramme om en families liv, men også repræsentere den i samfundet herskende ordentlighed og moral. Ugen igennem gik de på arbejde og tjente penge til afbetaling på lånene i huset. Tilsvarende var der utallige familiemødre, der holdt hus og ordnede indendørs især, og som dyrkede og vedligeholdte et nabofællesskab omkring den opvoksende generation. At passe hus og have og hinanden, at have orden i materialiteten og økonomien var værdier, der sjældent blev direkte italesat, men som gled ind i de bredere samfundsværdier. Der var arbejde, pligter, regnskaber og tidsinvesteringer, og der var fremtidsplaner og drømme og bevægelser ud mod en større verden. Kaldet og drømmestoffet står til sammen for disse forskellige sider af de værdier og praksisser, der knyttede sig til huset.

Værdi og værdier

Den amerikanske antropolog David Graeber har med inspiration fra Marcel Mauss og Karl Marx genoptaget den antropologiske interesse for værdier som det, der omfatter andet og mere end penge og kapital (Graeber 2001). Erkendelsen af, at kapital kan være andet end penge, er ganske vist ikke ny. Den er ikke mindst blevet sat i system af Bourdieu gennem hans differentiering i forskellige kapitalformer (Bourdieu 1992). Graeber tager imidlertid en anden indfaldsvinkel. Hans værditeori ser først og fremmest værdier som grundet i handling, og hans analytiske fokus er de sociale processer, hvorigennem mennesker tildeler det, de foretager sig betydning (Graeber 2001:47). Værdier handler om, hvad mennesker ønsker, men værdier handler også om, hvad mennesker burde ønske. Værdier angår ikke bare, hvad folk ønsker sig i livet, de angår også, hvad det er ret og rimeligt og moralsk rigtigt at ønske (op.cit.3).

I parcelhuset samles økonomisk værdi og sociale og moralske værdier i handlinger, der både etablerer og bekræfter et fællesskab mellem husets beboere og differentierer mellem dem i forhold til køn og alder.⁷ Huset er et kernepunkt for betydnings- og værdiskabende sociale processer, som, når de italesættes offentligt, samles i diskurser om økonomisk værdi, mens de hos husets beboere praktiseres og ofte italesættes indirekte, fx centreret om disciplinerende funktioner i hjemmet i forhold til den opvoksende generation (Douglas 1991) eller solidariserende funktioner mellem voksne såsom forhandlinger om, hvilke arbejder eller indkøb der skal iværksættes i forhold til huset. Når de mennesker, der lod sig interviewe i projektet, talte om værdier, blev dette ord ikke brugt, og der blev slet ikke nævnt noget om kald, hvad der på ingen måde overraskede in-

terviewerne. Men der blev artikulert pligt og moral og ønsker og forhåbninger, som havde med andet og mere at gøre end det, der var knyttet til det umiddelbare liv i huset nu og her. Den transcendent, der ligger i kaldet hos Weber, skal derfor i denne sammenhæng forstås som værdier, der rækker ud over den umiddelbare nære verden og ud over nuet i konkret tidslig forstand.

Skolebakken

Foto: forfatteren.

Webers tese om den protestantiske etik og kapitalismens ånd er i vor tid blevet kædet sammen med arbejdslivets krav om præstationer og forestillingen om, at tid er penge, som stadig synes at trives i bedste velgående (Salamon 2007:10). Ideen om, at brugen af tid er et moralsk anliggende, blev undfanget af Benjamin Franklin i 1700-tallet, og Weber brugte denne tanke i udviklingen af sine ideer om kaldet som den følelsesbårne pligt i forhold til de nære og familien, men med et transcendent element. I det sekulære samfund er der ikke tale om pligt og etik i forhold til noget overjordisk, men i forhold til samfundet selv.

I et nutidigt perspektiv er der stadig arbejdsmoral og normer knyttet til det at bebo og passe et hus og foretage investeringer i det. Selv om der måske ikke tænkes direkte økonomisk, er der knyttet moralske ideer, der har at gøre med forestillinger og fremtidsforventninger, til mange af de aktiviteter og investeringer, der omgiver huset. Hvis man tager en tur i Planteland eller Silvan en forårsweekend, vil man se det flittige arbejdende folk foretage indkøb til omsætning af

investering i materialiteten hjemme i privaten som en æstetisk investering og en fremtids- og tryghedssikring. Man kan nøjes med at se det som forbrug, for ikke at sige storforbrug, af nye køkkener og smart badeværelsesudstyr til opfyldelse af nye æstetiske og nydelsesorienterede mål, men med tanke på, hvad det kræver af „ofre“ i form af tid og arbejde og penge og fysisk indsats, kommer parallellen til den langtidsbårne arbejdsmoral nærmere.

Når Benjamin Franklin siger om tid, at det er umoralsk at spilde den, så går der måske herfra en lige linje frem til den civiliserende faktor, der ligger i at lære en husorden, sådan som Mary Douglas skriver om i sin artikel om hjemmets disciplinerende rolle. Et hjem er ikke bare et rum, siger hun, det har struktur i tid, og fordi det er for mennesker, der lever inden for dette stykke tidsrum, har hjemmet æstetiske og moralske dimensioner (Douglas 1991:289). Men husordenen går hånd i hånd med dagdrømmene og fremtidshåbene. Der lægges mange planer blandt danske ejere af enfamiliehuse. En del af dem bliver realiserede, især i de perioder, hvor national- og verdensøkonomien tillader, at der kan foretages gode låneomlægninger. Andre planer bliver aldrig realiserede; de er der som mulighedsrum og drømmerum, som folk undertiden selv afslører et realistisk forhold til.

Tanken er faktisk, at vi skal bruge den del af garagen, hvor bordtennisbordet står nu, til en ny indgang, viktualierum og et vaskerum, men det er sådan noget tankespind ... Måske engang ... (kvinde i 40'erne, Jylland).

Ved siden af, eller sammenflettet med, den kaldsbårne moral har vi her drømme-stoffet, som er nydelsen knyttet til det umiddelbare forbrug, men – som man kan høre det her – også med et transcendent element i form af overskridelse af det umiddelbare ud i en fremtid af drømme og håb.

Der er ingen tvivl om, at parcelhuset er sæde for forbrug og dermed taler ind i en markedssfære. Hjemmet er der, hvor man slapper af, slår benene op, tager hjemmetøj på (*home wear* hedder det i katalogerne for det udvidede nattøjs-sortiment) og spiser søde sager. *The sweetness of home*, som Löfgren skriver om, får en ganske bogstavelig betydning, når man betænker de mængder af slik, der indtages i danske familier hver weekend. For selv om det jo absolut er muligt at have en pose pingvinblanding liggende ved siden af sin arbejdscomputer, er der nok ingen tvivl om, hvor der konsumeres mest sødt, nemlig hjemme i sofaen med familien. Hjemmet er det sted, hvor der forbruges og nydes.

Min pointe med at inddrage Campbells tanker om den romantiske etik har imidlertid også været at argumentere for, at der er et forbrug på spil af en anden art end det „løsslupne“ eller „rene“, eller hvilke betegnelser man ellers plejer at hæfte på forbrug (jf. Hohnen 2007). Ved at se på kaldet, pligtfølelserne og moralen sammen med drømmestoffet bliver det nemlig klarere, at heller ikke forbrug

kan ses som en isoleret sfære. At spise søde sager sammen er måske nok afslapning og fravær af pligt og krav og disciplin (selv om husordenen mange steder siger, at man kun må gøre det om lørdagen), men selv uden overtolkning kan det ses som en investering i de sociale relationer, idet pointen også er, at man gør det *sammen*.

Moralske følelser omgiver det at bo og passe et hus og foretage investeringer i det, som ikke tænkes direkte økonomisk a la at købe aktier eller sætte sine penge i et investeringsselskab, men med reminiscenser af Franklins ånd, hvor tidsinvestering betyder ordentligt liv. Med inspirationen fra kaldsbegrebet kan den ses som en besværgelse af fremtiden og en forpligtelse over for familien og de nære, men også knyttet til den samfundsmæssige forståelse af soliditet og respektabilitet i forhold til anvendelse, ikke bare af private, men også af offentlige penge. At det har at gøre med de sociale forpligtelser over for dem, man bebor boligen sammen med, den nærmeste familie, er det, der kommer eksplicit til udtryk, når man spørger til beboernes følelser over for deres huse.

Disse fire vægge ... det er dem, der holder familien sammen i tryghed, derfor skal det være et stabilt hus. Det er her, børnene skal vokse op, her de skal være trygge ... (mand i 30'erne, Jylland).

Det materielle og det sociale kommer sammen i de værdier, der omgiver en-familiehuset. Der er ganske vist blevet talt meget om friværddi, men det er ikke altid, man er parat til at afsløre, hvor stor den er, og hvad man har tænkt sig at bruge den til. Til gengæld udtrykkes der også værdier, som handler om tryghed og gode omgivelser. De relateres ofte til børnenes sikkerhed og fremtid. Som en kvinde i 40'erne i et parcelhuskvarter i Jylland svarede på spørgsmålet om, hvorvidt der var friværddi i huset eller taget nye lån i det for nylig:

Vi har belånt huset op til vurderingssummen og betalt billånet ud, og så kan vi sende børnene på efterskole; det er en investering, vi ellers ikke har plads til i budgettet (kvinde i 30'erne, Jylland).

En investering i børnenes uddannelse er en fremtidsinvestering. I det danske velfærdssamfund forventer forældre ikke at blive forsørget af deres børn, når de bliver gamle, det betragtes som en samfundsopgave. Men det forhindrer ikke, at der er fremtidsorientering knyttet til forholdet mellem generationerne. Som en ældre kvinde svarede på spørgsmål til friværdien:

Det kan også være at en af børnene pludselig står og .... det ved man jo ikke, vi kan jo alle sammen komme i klemme på en eller anden måde, så er det jo meget rart, man har lidt der, man kan sige, 'jamen, så får du forskud på arven' eller noget ... (kvinde, 66 år, Jylland).

Bevægelsen fra økonomisk kapital – friværdien – til investering i sociale relationer kan også forme sig som omsætning af penge til fest. „Vi fik lagt lånet om, og da tog vi så noget af friværdien til et bryllup, og så til terrassen,“ siger en mand i 30'erne, som da havde været sammen med sin kone allerede i en del år. At fejre et bryllup kan ses som en investering i sociale relationer og de værdier, der er forbundet med dem. I samme sætning nævnes terrassen som en geninvestering i den værdi, huset i sin materialitet udgør.

I sin bog om pligt, profit og kunsten at være menneske skriver den svenske forfatter Göran Rosenberg om det aktuelle samfunds tab af pligt til profit, især på områder som sundhed, ældreomsorg og skole. Pligt har at gøre med investeringer i noget, der ikke giver direkte profit, men som er nødvendigt for samfundets videreførelse og for fremtidige generationer, og som ligger uden for markeds sfæren. I det moderne velfærdssamfund tager man meget af det, der er opnået igennem det seneste århundrede, for givet. Man stemmer derfor med sindsro liberalistisk og lader markedet overtage mere og mere af samfundets styring (Rosenberg 2005).

Til disse tanker kan man tilføje, at de åbenlyse diskurser om værdier og etik i disse tider er koncentreret omkring områder som krop, økologi, genteknologi og frihedsrettigheder som ytringsfriheden, mens der er langt mindre eksplicit opmærksomhed på de værdier, der ligger i fællesskaber og solidaritet. Rosenberg mener, at vi har mistet den offentlighedssfære, hvor etiske spørgsmål om pligter og rettigheder kan forhandles og diskuteres. Men hvordan ligger det med de pligter og rettigheder, der hører privatsfæren til? Hvor stort er kendskabet i grunden til folks måder at forvalte dem på? Samfundet forholder sig til marginalerne som vandrøgt af børn, men ved man nok om, hvordan det forholder sig med pligter, rettigheder, etik og moral, sikkerhed og fremtidsorientering, når det gælder den store almindelige middelklasse?

Undersøgelsen af folks forhold til deres huse har vist, at megen diskurs, der omfatter sådanne sager, foregår indirekte og hægtes op på betydningen af materialiteten i form af huset og dets værdi i bredeste forstand. Den foregår inden for husets fysiske rammer som den løbende civilisering af den opvoksende generation, når der forhandles om pligter og rettigheder, om det så er i forhold til oprydning og rengøring, tidspunkter for fester, hvornår de unge skal være hjemme om aftenen, og hvis ansvar det er at få tømt opvaskemaskinen.

Investeringer og sfærer

Når man studerer middelklassens forhold til deres huse som materiel ejendom og ramme for en families liv, og når man spørger til økonomi i form af friværdi, får

man svar, der handler om efterskoler og bryllupper. Når man spørger til forbrug ud over det umiddelbare dagligdags, kommer der svar, der handler om drømme og fremtidsforhåbninger.

Hvad der i en „ren“ økonomisk sammenhæng ville blive henregnet under kategorien forbrug, kan fra et andet perspektiv ses som en investering. Hvortil skal man regne en bryllupsfest eller et ophold på en efterskole? Når den økonomiske friværdi omsættes til investering i bindende slægtskabsrelationer over generationer, som investeringen i børnenes efterskoleophold viser, eller i den betydningsfulde sociale relation mellem et ægtepar, som markeres rituelt i brylluppet, ligger det ikke langt fra den slags sfæretransformationer, Eric Wolff analyserede i 1960'erne hos de sydamerikanske bønder, som transformerede et produktionsmæssigt overskud til en prestigegevende fest (Wolff 1966).

I danske aviser kunne man i de år, friværdieuforien var på sit højeste, jævnligt læse artikler og annoncer i danske aviser om, hvad folk brugte og burde bruge deres friværdi til. „Forældre køb“ sagde en annonce, der med en vis ironi viste en funklende ny og dyr bil. Forkæl dig selv, var budskabet til det midaldrende forældrepar med en betragteligt opsparet friværdi i boligen, køb en bil frem for en etværelses på Nørrebro til jeres studerende voksne børn. Nogle investerer i fast ejendom, som samtidig kan være en funktionel base for de unge, der skal leve billigt på SU, mens de tager en uddannelse. Andre realiserer drømme. „Indløs friværdien og realiser dig selv“ var overskriften i en artikel.⁸ Den meddelte, at danske boligejere i gennemsnit har en million kroner i friværdi, og at et stigende antal vælger at „bruge pengene på at leve drømmene ud i stedet for at investere“. Eksemplerne på, hvad det kunne gå ud på, når drømmene skulle leves ud, handlede om at invitere konen på jordomrejse, give datteren den cykel, hun ønskede sig, tage på aftenskole og lære fremmedsprog eller blive sin egen chef i en selvstændig virksomhed. Investeringer har mange ansigter, og investeringerne i forpligtende sociale relationer synes at lægge sig tæt op ad selvrealisering. Det, der går tydeligt igennem disse eksempler, er imidlertid, at økonomiske og sociale investeringer flettes tæt sammen.

I et sådant perspektiv er der sider af middelklassens økonomiske adfærd, der råber på yderligere analyse. Med tanke på de eksempler, jeg har givet, hvordan passer så forbrug i form af den brug-og-smid-væk-kultur, der så tit kædes sammen med middelklassens livsform med et „kald“ i retning af opsparing og værdisættelse i ikke-økonomisk forstand, sådan som det kommer til udtryk i mange udsagn fra de interviewede beboere af enfamiliehuse i Danmark?

Det selvejede hus er ejendom, men det kan ikke placeres inden for en klassisk marxistisk model som et produktionsmiddel. Det er heller ikke „ren“ konsumtion, selv om det er en ramme for en hel del forbrug. Det selvejede hus er en

form for ejendom, der ikke passer ind i nogen overordnet produktions- eller konsumtionsteori. Skønt det har en overordentlig central plads i et moderne, kapitalistisk samfunds diskurser om (bolig)værdier, synes det nok så velegnet som analytisk genstand for den slags antropologisk-økonomiske teorier, der er udviklet gennem studier af traditionelle samfund. I nyere økonomisk-antropologisk teori argumenteres der for, at det selvejede hus teoretiseres bedst gennem begreber som small-scale capital, som man kender dem fra samfund uden for den tungt markedsbårne del af verden. Småkapital har altid passet dårligt både teoretisk og politisk ind i den kapitalistiske dynamik, og boligen er som et middelklasseaktiv (asset) et eksempel på det (Guyer 1997:121-5). Den slags kapital er både analytisk vanskelig og politisk tvetydig. Som et småskalaaktiv (small scale asset) har den mange facetter og befinder sig et sted mellem investering, konsumtion og prestigeudgift. Investering bliver derved en proces, som har at gøre med beslutninger, der rækker ud i fremtiden og – om end i mindre udtalt forstand – tilbage i fortiden som sociale bindinger og moralske forpligtelser.

Thit Jensens Vej

Foto: forfatteren

Den bolig, der er en ejendom, bliver som hjem og ramme om en families liv sæde for både drømmestof og kald. Som drømmestof er den med til at skabe hjemmet som et afslappende fristed til at fantasere om endnu ikke realiserede muligheder. Som kald sammenfatter boligen de mest forpligtende relationer, der rækker ud i samfundet med dets værdier og moral. Boligen rummer en dobbelthed. Den er det sted, hvor man kan slappe af fra samfundets krav og leve hjemmets sødme ud i sofaafslapning og lørdagsslik. Samtidig repræsenterer den med sin værdi og

stabilitet noget, der rækker ud over hyggesamværet og ind i nogle mere omfattende værdier.

Konklusion

Det danske parcelhus og de aktiviteter, det er omgivet af, er ikke et kald i samme forstand som hos Weber, for vor tid er en anden end Webers og Benjamin Franklins. Med hjemmets sødme rummer huset på mange måder modsætningen til det krævende arbejdsliv, hvor tid er penge. Men det er stadigvæk også noget andet. Der er åbenbare værdier forbundet med at pleje, passe og vedligeholde sit hus og at investere sin tid i det. I den antropologiske optik, der ser værdier som knyttet til sociale processer af kollektive og individuelle handlinger (jf. Graeber), befinder det hus, der udgør nogle menneskers bolig og hjem, sig i krydsfeltet mellem private og offentlige værdiskabelser og afspejler på den måde et „kald“, i den forstand Weber påpegede den generelle sammenhæng mellem etik og moralske værdier på den ene side og økonomisk aktivitet på den anden. Som genstand for normer og værdier vekselvirker husets praksis med samfundets herskende moral.

Ikke mindst er huset naturligvis en funktionel ramme om nogle menneskers liv. Det er en arkitektonisk skabelse, som følger sig ind i et samfund og en historie på nogle måder, der er fint redegjort for af bygningshistorikere, arkitekter, sociologer, økonomer og andre. Men netop fordi huset er så velbeskrevet i funktionel og arkitektonisk forstand, og fordi det er omfattet af så megen selvfølghed som genstand for politiske og mediebarne diskurser om økonomiske værdistigninger og fald, må det være antropologiens opgave at se bag om nogle af disse åbenbare betydninger og søge andre vinkler.

Weber lagde grunden til en forståelse af forholdet mellem materielle og immaterielle værdier og mellem individuelle ønsker og samfundets normer for værdiskabelse. Ved at trække klassikere ind i parcelhusets antropologi kan der findes nye forbindelser mellem materialitetsformer og værdier såvel som mellem menneskers drømme og samfundets normer.

Det danske parcelhus har sin egen etik. Den er ikke begrænset til dem, der bor i eget hus, men netop denne boligform viser den i sit klareste udtryk og tydeliggør materialitetens, rummets og tidens rolle i den. Hvor meget der end er sagt og skrevet om huse i Danmark, er den side af sagen, der har med forholdet mellem materialitet og værdier at gøre, stadigvæk et område, der fortjener at blive nærmere belyst. Huset er omfattet af et kald, idet det er genstand for investering af tid og arbejde på en måde, der hænger sammen med noget moralsk, og noget, der rækker ud over den enkelte og ind i samfundet såvel som ud i fremti-

den. Huset er samtidig drømmestof på den måde, at det er centrum for nydelse og nyanskaffelser, både i et øjeblikks- og et fremtidsperspektiv.

Parcelhuset er fuldt af modsætninger. At afdække dem gennem en videre udbygning af husets antropologi kan vise sig at være vejen frem mod en dybere forståelse ikke bare af huset selv og dets mangesidede betydninger, men også af værdiskabelse i almindelighed og værdier i Danmark i særdeleshed.

Noter

1. Den tyske sociolog Georg Simmel brugte kaldet som illustration af samfundets vekselvirkning med individet. Samfundet bereder i princippet individet en plads og en meningsfuld rolle, så individet vil kunne finde ind i samfundet på en måde, som kommer tydeligst til udtryk i kaldet (Simmel 1998). Disse tanker har været en inspirationskilde til mit valg af kaldet som en slags metafor for den krydsning af værdier i det private og det offentlige univers, som samles i boligen.
2. Artiklen handler først og fremmest om den bolig, der udgøres af et selvejet hus. Jeg bruger afvekslende betegnelserne „bolig“, „hus“ og lejlighedsvis „hjem“, men skal understrege, at det er boligen i sin permanens og materialitet snarere end hjemmet i sin foranderlighed, der er genstand for min interesse.
3. Det antropologiske projekt inden for forskningsområderne i Center for Bolig og Velfærd satte sig for at se det danske enfamiliehus i et bredt perspektiv inspireret af, hvordan boliger kan se ud andre steder i verden, for herigennem at søge at komplettere den omfattende boligforskning, der allerede foregår i Danmark, med en anderledes vinkel (jf. Sjørlev 2007).
4. Den bolig, der blev spurgt til, er den, der i Danmark oftest går under betegnelsen parcelhuset. I engelsk oversættelse ville det være *the single family house*, enfamiliehuset. Her går betegnelsen på indboerne, mens parcelhusbetegnelsen går på jordstykket, der er stukket ud til bygning af et hus – en parcel. På den måde viser parcelbegrebet tilbage i historien mod dengang, landbrugsjorden omkring provinsbyer i Danmark blev udlagt til bebyggelse af enkelthuse beregnet til hver sin kernefamilie.
5. Tak til Jonathan Schwartz for inspirationen i oplysningen om Schneider.
6. Investere kommer af latin *in-vestire*, som betyder at iføre klæder eller beklæde. Måske ikke nogen tilfældighed, at det i disse markedsstyrede tider er blevet populært at sige „være klædt på til“. Men begrebet investere kan også give andre associationer. I gængs økonomisk forstand betyder investere at sætte penge i en virksomhed eller værdifulde ting med den hensigt at opnå en fortjeneste, men det kan også betyde at bruge tid på noget, siger ordbogen, og tilføjer „ofte til ens egen fordel“ (Politikens store fremmedordbog 2003).
7. I Marianne Gullestads analyser af hjemmets betydning i Norge fremhæver hun hjemmet som et i princippet kønsneutralt univers, som dog i praksis i høj grad er et kvindeligt (Gullestad 1993:140-1).
8. Artikel af Frederik Pedersen i Politiken den 5. maj 2008. Artiklen peger også på klasseforskellen i disse muligheder. Middelklassen af selvejere kan gøre det, kassedamen i lejerbolig kan ikke. Et væsentligt aspekt i det hele, som dog ligger uden for nærværende tema.

Nøgleord: Bolig, værdier, materialitet, etik.

Litteratur

- Andersen, Siv Raun
2004 Over hækken. En antropologisk undersøgelse af individualitet: valg og fællesskaber i nye parcelhuskvarterer i Danmark. Kandidatspeciale. København: Institut for Antropologi.
- Birdwell-Pheasant, Donna & Denise Lawrence-Zuniga
1999 House Life. Space, Place and Family in Europe. Oxford: Berg.
- Bourdieu, Pierre
1992 Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press
- Campbell, Colin
1987 The Romantic Ethic and the Spirit of Consumerism. New York: Blackwell.
- Cieraad, Irene (ed.)
1999 At Home. An Anthropology of Domestic Space. New York: Syracuse University Press.
- Douglas, Mary
1991 The Idea of a Home: A Kind of Space. Social Research (Spring):287-307.
- Graeber, David
2001 Toward an Anthropological Theory of Value. The False Coin of Our Dreams. New York: Palgrave.
- Gullestad, Marianne
1993 Home Decoration as Popular Culture. Constructing Homes: Genders and Classes in Norway. I: T. del Valle (ed.): Gendered Anthropology. European Association of Social Anthropologists. London: Routledge.
- Guyer, Jane I.
1997 Endowments and Assets: The Anthropology of Wealth and the Economics of Intrahousehold Allocation. I: L. Haddad, J. Hoddinott & H. Alderman (eds.): Intrahousehold Resource Allocation in Developing Countries. The International Food Policy Research Institute. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Handler, Richard & David M. Schneider
1995 Schneider on Schneider: The Conversion of the Jews and other Anthropological Stories. Durham: Duke University Press.
- Hohnen, Pernille
2007 Having the Wrong Kind of Money. A Qualitative Analysis of New Forms of Financial, Social and Moral Exclusion in Consumerist Scandinavia. The Sociological Review 55(4):764-83.
- Kristensen, Hans (ed.)
2007 Housing in Denmark. København: Centre for Housing and Welfare.
- Löfgren, Orvar
2003 The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden. I: S.M. Low & D. Lawrence-Zúniga (eds.): The Anthropology of Space and Place. Locating Culture. Oxford: Blackwell.
- Miller, Daniel (ed.)
2001 Home Possessions. Oxford: Berg.

- Miller, Daniel
2003 Materiality. Durham: Duke University Press.
- Okely, Judith
2003 Deterritorialised and Spatially Unbounded Cultures within Other Regimes. Anthropological Quarterly 76(1):151-64.
- Pedersen, Frederik
2008 Indløs friværdien og realiser dig selv. Politiken 5. maj.
- Politikens store fremmedordbog
2003 København: Politikens Forlag.
- Rosenberg, Göran
2005 Pligten: profitten og kunsten at være menneske. København: Tiderne Skifter.
- Salamon, Karen Lisa
2007 Selvmål – det evaluerede liv. København: Gyldendal.
- Simmel, Georg
1998 Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter. København: Gyldendal.
- Sjørlev, Inger
2007 Husets univers. Om danske enfamiliehuse i tid og rum. Dansk Sociologi 4:107-23.
- Weber, Max
2005 [1904] Den protestantiske etik og kapitalismens ånd. København: Nansensgade Antikvariat.
- Wolf, Eric
1966 Peasants. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

ENQUETE

BONDESTUEN

Et hjem i svøb

KIRSTEN RØNNE

Vil man finde de tidlige former for hjem, før „hjem“ blev et begreb ved industrialiseringen, er *bondestuen* stedet.

Den danske bondestue var i sin tid rammen om husholdets hele liv fra vugge til grav. Den var udstyret hensigtsmæssigt: robust, praktisk, dekorativt og minderigt. Den havde mange år på bagen, idet slægten i generationer havde haft deres daglige indendørs liv her.

Den var samtidig en menneskebolig, som afsluttede en epoke af landligt liv lige før overgangen til industrisamfundet og den urbane levevis. Det er som dette stykke fortid, at den har haft sin betydning for de senere forståelser af hjem.

Men bondestuen er ikke bare en gammel stue på et museum, som ikke mere er i brug i det daglige liv. Den har stadig en betydning i skabelsen af forestillinger om hjem. Noget af dens succes og langtidsholdbarhed som beholder for hjemforestillinger skyldes – ja, hvad?

*

Den danske bondestue, oftest kaldet dagligstuen eller blot stuen, var centrum i gårdene og husene ude på landet. Gårdene havde tit en anden stue, storstuen, også kaldet øverstestuen eller stadsstuen, der, ud over at den brugtes til festlige lejligheder, tjente som magasin for det mere kvindelige gods og forråd. Bondestuen var imidlertid det eneste rum som var opvarmet og altså det sande beboelsesrum for hele husholdet.

Stuen havde fundet sin form allerede i sidste halvdel af 1700-tallet, en form, i hvilken den skulle fortsætte forholdsvis uforandret hen til århundredeskiftet 18-1900. De væsentligste forandringer fra tidligere tiders bolig på landet var at finde omkring hjemmets arne. Bondestuens varmekilde er bilæggeren af støbejern, som står midt for stuens endevæg. I begyndelsen var det bilæggere af kakler til afløsning af det tidligere åbne ildsted midt i stuen med røghul i loftet. I

bondestuen tilbereder man ikke mad, og de større husdyr har for længst fået deres egen stald at bo i.

Bondestuen er som allermest typisk knyttet til den firlængede gård og beskrives i etnologiske tekster oftest med et blik rundt i urets retning begyndende (eller sluttende med) med den vinduesløse nordvæg, hvor sengene står, det være sig indbyggede alkover eller omhængssenge. Sengene var brede og korte, og her sov hele familien: far og mor og nogle børn i den ene, bedsteforældre og flere børn i den anden. Ved stuens modsatte væg, sydsiden og samtidig vinduessiden fandtes slagbænken og plankebordet. I slagbænken sov tjenestepigerne. Ved bordenden, på den såkaldte bordendebænk, var husbonds faste plads ved siden af eller under hjørneskabet med snapseflasken og husets mindre værdigenstande. Ved væggen ud mod køkken og eventuel forstue fandtes bilæggerovnen, ved hvilken der stod en eller flere stole, og hvor Bedste kunne sidde og spinde.

Stuens møbler var robuste, og noget af deres værdi bestod i det synlige slid, som generationer af slægten havde udsat dem for. Dertil var de farverigt bemalede, nu og da med navnetræk og årstal. Stuen havde lerstampet gulv og fjælleloft, der ofte var umalet. Mellem loftsbjælkerne var sat et par hylder op, hvor mælken kunne sættes til at trække fløde. Væggene var lerklinede og i den tidlige tid uden tapet, men ofte med høje og bemalede træpaneler i møblernes stil, væggen ovenover kalket. Der fandtes ofte en tallerkenrække med pyntelige tallerkener, som ikke brugtes til daglig. Af løsere genstande kunne findes et spejl, et ur og forskelligt kvindeværktøj, eventuelt pynteligt bemalet og oprindeligt brugt til brudegave.

*

Bondestuen er et hjem i svøb. Det er et hjem på en noget mere diskret måde, end denne institution siden skulle fremstå som. Det er et praktiseret hjem mere end et idealiseret. Bondestuen er et hjem, fordi mennesker bliver født der, dør der og lever hele deres indendørs liv i stuen. De arbejder, producerer og reparerer småværktøj og klæder. De læser og lærer af hinanden, og de leger. De spiser deres måltider her, beder bordbønnen, og de døde ligger i stuen før begravelsen, hvis man ikke har en storstue. Bondestuen besidder alle disse funktioner og kvaliteter, som senere skal tilskrives det ideelle hjem.

Landbobefolkningen er begyndt at flytte til byerne, at få arbejde uden for hjemmet, og deres stue er gået fra at være en bondestue til at være en borgerlig stue. Den borgerlige stue vandt også frem på landet. Sovekammeret, børneværelset, tapetet, vindovnen gjorde sit indtog, og bondestuen overlevede som aftægtsstue.

I et industrialiseret, nationalt og statsligt samfund, spredes ansvar og omsorg ud til forskellige instanser, som før i vid udstrækning varetoges internt i bondestuen/hjemmet. Og selvom der tages vare på borgerne, og de får diverse rettigheder og pligter, forbliver forventningen til hjemmet i vid udstrækning de gam-

melkendte, som bondestuen „naturligt“ udfyldte. Bondestuen kunne nu uhindret, netop fordi den var forgangen, anvendes som model for det moderne hjem. Dens idyllisering findes i forestillingen om husstandens samvær omkring bordet i lampens skær.

*

Beskrivelser af bondestuen findes i stykvis i mange forskellige genrer. I skønlitterære fremstillinger indgår den ofte som kulisse bag en handling, der foregår i en tidligere tid, eller hvor den ene epoke kolliderer med den anden. Jeg kan som eksempler nævne Jeppe Aakjærs (1866-1930) forfatterskab og Johan Skjoldborgs (1861-1936) og lidt senere også den folkekære Morten Korchs (1876-1954) bøger, hvor bondestuen udgør scenen for de ofte slægtsbetonede intriger, der udløser stærke følelser og viser læseren, hvad livets sande værdier består af.

Hjemstavnsdigteren Helene Strange (1874-1943) beskriver i bog efter bog livet og tidernes skiften på landet, nærmere bestemt Nordfalster, hvor hun selv stammede fra. Hendes forfatterskab indeholder to store flerbindsværker af slægtskrøniker, med udgangspunkt i henholdsvis hendes mors og hendes fars slægter, og med henholdsvis kvindens og mandens verden som omdrejningspunkt. Helene Strange var ud over forfatter en flittig indsamler og formidler af folkeminder og lokalt en meget aktiv kulturpersonlighed. Hun arrangerede stævner med folkedans og dilettantkomedier på sin egen Møllebanke, ved Nørre Alslev på Falster, en bakke, som også har en fremtrædende plads i hendes romaner.

En anden vigtig genre og kilde til indsigt i bondestuen er formidlingen af folkelivsforskningen, hvor meddelelserne ofte selv fører pennen under redigering af en forsker/udgiver. Her skal især nævnes Lars Rasmussens (1837-1917) skildring af *Livet i Klokkergaarden* fortalt til Frederik Lange Grundtvig (1854-1903) og Karoline Graves (1858-1932) bøger *Ved Halleby Aa* (1921) og *En Almuepiges Liv* (1928). Disse bøger udkom, da *bondestuetiden* var ved at være helt ovre, ved århundredeskiftet 18-1900, men fortællingerne fører os tilbage til tidligere tider, som begge forfattere har erindringer om.

Bondekulturen var også det gennemgående motiv for malerkunstens såkaldte genremaleri i midten af 1800-tallet. Marianne Zenius, der skriver om malerne Julius Exner, Christen Dalsgaard og Frederik Vermehren, leverer i sin bog *Genremaleri og virkelighed* denne definition: „Et genremaleri fremstiller en scene fra hverdagslivet, hvori menneskefigurer, der behandles som typer, skildres anonymt. Billedet skal fremstille malerens samtid“ (Zenius 1976:20). Det var i forhold til denne samtid, at malerne havde travlt med at nå at male den ægte bondekultur, inden den helt forsvandt. Her findes en vis parallel til den tidlige antropologi, som også arbejdede under pres på grund af forestillingen om at være kommet i tolvte time.

I kunsthistoriske skrifter fremhæves ofte et foredrag holdt af N.L. Høyen, der betegnes Danmarks første kunsthistoriker, i 1844 i Det Skandinaviske Selskab med titlen „Om Betingelserne for en national Kunsts Udvikling“. Høyens budskab gik i korte træk på, at kunstnerne så at sige skulle male den danske folkestamme frem af dybet til folkets egen selverkendelse. Han opfordrede altså de yngre malere på kunstakademiet til at gå ud *i felten*, inden det var for sent, og male det ægte oprindelige bondefolk i deres egnsdragter og under deres gøremål i hus og mark og til hverdag og fest. Zenius citerer fra malernes brevvekslinger fra felten, hvor de kæmper med at finde de sidste rester af denne bondekultur, og hvorledes de gradvis må drage længere og længere mod vest for at finde den. Således måtte maleren Julius Exner (1825-1910), der begyndte at male på Amager, flytte sig først til Hedeboegnen for siden at ende på Fanø.

Ud over i litteraturen og i malerkunsten har bondestuen overlevet rundt om på landets kulturhistoriske museer, især Frilandsmuseet ved Sorgenfri. Museerne har gjort deres til, at så godt som alle danskere kender bondestuen (føler sig hjemme i den) fra besøg, især i deres skoletid.

Bondestue, gården fra Pebringe. Frilandsmuseet.

Foto: forfatteren.

Nogle af bondestuens hjemlige kvaliteter har forbindelse med slægten. Det faktum, at familien indbefattede de gamle bedsteforældre (som regel farforældrene), gjorde, at børnene voksede op med to sæt voksne autoriteter ud over tyendet, som for øvrigt ofte kunne være deres jævnaldrende.

„Hjem“ opstår, samtidig med at kernefamilien, bestående af parret og deres børn, blev en enhed på en anden måde end førhen. Der sker en slags centrifugering i boligen, soveværelset bliver taget i brug, og privatlivet og tosomheden opstår.

*

De mange bondehusbeskrivelser, som i denne forbindelse er blevet studeret, har ikke givet mange direkte oplysninger om, hvorledes stuen oplevedes som hjem af dens beboere. Ordet *hjem* anvendes så uhyre sjældent, at det kan tælles på en hånd. Når man som antropolog så helt og aldeles er afhængig af skriftlige kilder af forskellig art og ikke kan deltage i og observere livet i en ægte levende bondestue og snakke med beboerne, må man til at læse mellem linjerne i de skrevne kilder.

I første omgang står det klart, at hjem har meget at gøre med flere generationer og slægt i almindelighed, og at beskrivelserne oftest bæres frem som barndomserindringer. Endvidere leverer flytninger og ombygninger ofte perspektivet, og det fremgår, at bondestuen (hjemmet) og dens alder, ja, ligefrem ælde, har en særlig værdi.

Hovedpersonen i det følgende skal være Lars Rasmussen, som har fortalt om *Livet i Klokkergaarden. Gammeldags falstersk Bondeliv* til præsten og folkloristen Frederik Lange Grundtvig. Deres samtaler foregik i byen Clinton i staten Iowa, hvor Grundtvig var præst. Bogen redegør for gårdens bygninger og inventar i detaljer, for omgivelser, skik og brug og folkeeventyr. Grundtvig blev meget optaget af den falsterske dialekt og har lavet fyldige ordlister over genstandenes betegnelser m.m. Denne interesse, kan man godt forestille sig, har taget noget fokus fra en mere almindelig livshistorie, som der bestemt er ansatser til hist og her. Men smådetaljerne har taget over, hvilket man kan beklage lidt. På den anden side kan man prøve at udnytte disse detaljer til at skabe en forestilling om det barndomshjem, som Klokkergaardens stue har udgjort for den lille Lars.

I begyndelsen af bogen om Klokkergaarden gives en skildring af hele gården med stuehus, stalde, lofter og have. Stuehuset kommer først med beskrivelsen af *Søndre Længe*. Stuen var ganske lille, den havde kun to fag vinduer, og den afveg lidt fra den typiske model ved ikke at have nogen langbænk under de sydvendte vinduer. Langbænken med bord stod ved endevæggen og altså over for ovnen, hvilket siges at være resterne af et ældre middelalderligt træk.

På de cirka seks sider, som beskrivelsen af Klokkergaardens bondestue fylder, nævner Lars 50 ting og sager. Han begynder ved indgangsdøren og bevæger sig

højre om mod bilæggeren og spisebordet for at ende med sengene. Det er, som det understreges, hans barndoms stue, og den huskes åbenbart rigtig godt helt ned i detaljen. Kan man slutte, at der skal ca. 50 genstande til for at skabe et barndomshjem? For hvad er det, Lars har forsøgt at sige med denne minutløse gennemgang af stuens møbler og genstande? Det er vel ikke kun af veneration over for den nordfalsterske dialekt, at han husker så godt? Nej, Lars Klokker har fået et tilbud, som man sjældent får: Fortæl alt, hvad du kan huske, fra din barndoms stue!

Han husker strandstenene på ovnen. Hvert familiemedlem havde sin, og de kunne varme en hel nat igennem på deres vej igennem natten fra ryggen og nedover. Lars husker *hyldetutten*, som hang i sengebåndet fra loftet inde i alkoven. Farmor greb fat i den, når hun skulle sætte sig til rette i sengehalmen, og når hun skulle op om morgenen. Lars sov ved siden af hende og husker ganske nøje denne hyldegren, hvor marven er skubbet ud.

Lars husker også ting, som man *ikke* havde på Klokkergaarden, som fx en uro, hængende fra loftsbjælken, som man havde visse andre steder, og moderen ønskede sig meget en amagerhylde, en såkaldt „tavelætt“. Han husker „læsningen“ på urskiven, som han genså på loftet mange år senere, da han havde lært at læse. Der stod de dystre ord: „For hvert et slag at Klokken slår, Vi nærmere til graven går.“

Der er ikke i bogen nogen syntese på denne erindringens tour de force igennem stuen, en tur, der fortsætter i de øvrige længer, i haven og på marken. Enkelte personlige barndoms- og ungdomserindringer fra Lars' liv findes spredt igennem hele bogen sammen med de mere saglige beskrivelser af dette og hint. Grundtvig skriver afsluttende, at han ikke mener, at det er Lars Rasmussens livshistorie, han har udgivet. Hvordan skal Lars Rasmussens beskrivelse af stuen da forstås?

I sin bog *The Poetics of Space* skriver Gaston Bachelard (1969 [1958]) om, hvorledes huset udgør erindringernes hjemsted, og han ser erindringerne som mere forbundne med sted end med tid. Det er den relation, hjem har med tid og alder, hjemmet er det, der rent fysisk rummer erindringerne, også selvom vi taler om hjem som noget blot erindret og ikke fysisk håndgribeligt. Bondestuens egenskab som model for hjem, også i den industrielle tidsalder, grunder sig på huses og rums evner til at *rumme* erindringer, og hjem er i stor udstrækning bygget op af erindringer og her måske især barndomsminder.

I Klokkergaardsbogen findes kun én rigtig reference til „hjem“: Lars' mor ønsker sig en lille forstue, som vil gøre det muligt at få besøg, uden at gæsterne bliver nappet af gæssene, der ligger på rede i bryggerset. Faderen giver til sidst efter, og en del af stuen inddrages til forstue. Grundtvig skriver således på grundlag af Lars' beretning:

Saadanne Forandringer var ham ellers meget imod. Hans Hjærte var knyttet til det gamle. Han og Lars gik en Gang forbi Hans Skafts ny Gaard. 'Det er en kjøn Gaard, Hans Skaft har bygget!' sagde Lars. 'Aa, ja, saamænd!' sagde Faderen, 'men havde jeg saadan en Gaard, saa havde jeg ikke mere noget Hjem!' (Grundtvig 1981:17).

Den gamle tror simpelthen ikke på, at en ny gård, der endnu ikke huser erindringer, kan udgøre et hjem.

Litteratur

Aakjær, Jeppe

1987 Fra min bitte-tid. Aarhus: Forlaget Hovedland.

Bachelard, Gaston

1969 [1958] The Poetics of Space. Boston: Beacon Press

Graves, Karoline

1927 [1921] Fra Halleby Aa. København: Munksgaard.

1942 [1928] En almuekvindes liv. Roskilde: Flensborg.

Grundtvig, Frederik Lange

1981 [1909] Livet i Klokkergaarden. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Korch, Morten

1998 [1920] Der brænder en ild. København: Høst og Søn.

Skjoldborg, Johan

1981 [1904] Bjarregården. København: Sesam.

Strange, Helene

2004 [1924] Inge Prier I-II. Beder. Højbjerg: Hovedland.

2004 [1922] Priergårdsslægten. Højbjerg: Hovedland.

Zenius, Marianne

1976 Genremaleri og virkelighed. Aarhus: Lokallhistorisk Afdeling 6.

HJEMLIGHED SOM VELFÆRDSPARADOKS

Om iscenesat autenticitet i døgninstitutioner for anbragte børn

SUSANNE HØJLUND

„Er det dine egne penge, du betaler med?“ spurgte Anja, da jeg rakte hende isen. Hun tøvede et øjeblik, inden hun tog imod den, som om svaret var afgørende for, om hun ville spise den. Jeg bekræftede let undrende og forstod først senere, hvor vigtigt et spørgsmål det var. Jeg stod i en kiosk sammen med Anja, en 10-årig pige fra en mindre døgninstitution, hvor jeg var på feltarbejde for at studere, hvordan ideen om hjem fortolkes i en institution for anbragte børn. Anja var anbragt uden for hjemmet og havde boet nogle år på institutionen. Jeg havde været med hende i skole, og vi var på vej hjem på cykel en varm sommerdag, da jeg foreslog, at vi slog et smut inden om tankstationen for at købe en is. Min trang til is var for mig en pludselig indskydelse, som jeg ikke tænkte nærmere over, før Anja stillede sit spørgsmål – et spørgsmål, der blev hængende i mine ører resten af dagen. For hende handlede situationen ikke blot om at spise en is på en varm sommerdag, men om at teste vores relation. Hun forsøgte at få svar på, om jeg gav hende en is som privatperson eller som offentligt ansat, og dermed indirekte at få viden om, hvilken status hun selv havde i forhold til mig. Hendes skepsis afspejlede, at hun var trænet i at kategorisere sine sociale relationer. Mange af de andre børn i institutionen viste sig at have den samme skarpe iagttagelsesevne, de var dybt optaget af at skelne mellem „de ægte“ og de „uægte“ pædagoger, hvilket i børnenes tolkning betød en skelnen mellem dem, som ville engagere sig som privatpersoner, og dem, som primært betragtede børnene i institutionen som et arbejde. Til trods for at pædagogerne søgte at kompensere for institutionslivets formodede skadelige virkninger ved at etablere en ideologi om *hjemlighed*, var børnene konstant på vagt. De var altid klar til at bedømme en relations beskaffenhed og teste deres omgivelser: Hvem vil mig, og hvem vil mig ikke?

Når jeg har talt med pædagogerne om mine oplevelser med børnene, er disses generelle mistillid til omgivelserne ofte blevet tolket i et psykologisk perspektiv som et resultat af utryk opvækst og dårlige erfaringer med relationer og

tilknytning. I denne artikel vil jeg anlægge et andet syn på børnenes optagethed af „ægte“ relationer. Hvis man inddrager den institutionelle og samfundsmæssige kontekst som fortolkningsramme, er de anbragte børns vagtsomhed i forhold til relationen til den voksne ikke nødvendigvis eller udelukkende udtryk for psykiske sår eller brist. Den kan også ses som udtryk for et dilemma eller paradoks, der afspejler det velfærdssystem, som børnene er placeret i. Når pædagogerne i institutionen iscenesætter en pædagogisk ide om *hjem*, svarer børnene med en længsel efter *rigtige voksne*. Når børnene efterspørger ægte relationer, svarer pædagoger med hjemlighed. I praksis er det det tidstypiske ideal og historisk konstruerede ideal om *det autentiske*, som begge parter bevæger sig omkring. I denne artikel er det hensigten at undersøge, hvordan dette forhold mellem hjemlighed og autenticitet udspiller sig og er blevet til i en dansk døgninstitutionskontekst.

Den første del beskæftiger sig med, hvordan ideer om hjemlighed fortolkes af pædagoger og børn i nutidige danske døgninstitutioner. Dernæst vises det gennem et historisk tilbageblik, hvordan hjemlighedsidealet er nær af vidt forskellige diskurser, og til slut knyttes forestillinger om hjemlighed til det ideal om autenticitet, som siges at være en følge af den moderne samfundsudvikling. Overordnet indskrives projektet sig i den nyere velfærdsantropologi, hvor institutionsanalyse er et vigtigt element (se fx Edgar & Russell 1998). Med et antropologisk blik på institutioner søges viden om, hvordan ideer og værdier skabes, forhandles og vedligeholdes i den institutionelle praksis (se fx Järvinen & Mik-Meyer 2008).

Hjemlighed som pædagogisk ide

Artiklen bygger på et feltarbejde, jeg udførte i 2004 som del af et større projekt (se Kristensen 2006) med henblik på at undersøge, hvad ideen om hjem betyder i danske døgninstitutioner for anbragte børn. Jeg udførte feltarbejdet i de såkaldte miniinstitutioner, der har en særlig ideologi om at være hjemlige. Miniinstitutionerne er kendetegnet ved at være små døgninstitutioner, etableret i huse og lejligheder i beboelseskvarterer. Institutionerne har typisk otte-ni børn boende, og ofte er søskende fra samme familie anbragt sammen. Børnene kan være fra spæde til 18-20 år, og målet er, at de skal bo længe på institutionen, måske hele deres barndom, for at opnå kontinuitet og undgå de mange genplaceringer, som anbragte børn ofte er ude for. Desuden lægges der vægt på god kontakt til forældrene. I mange af institutionerne kommer forældrene jævnligt og deltager i madlavning og spisning. Børnene går hyppigt i den lokale skole og opfordres til at deltage i lokale sports- og fritidsaktiviteter med jævnaldrende børn fra området. I institutionerne arbejder to-tre pædagoger ad gangen i døgn drift, og der er tillige

ansat en husassistent til at forestå rengørings- og madlavningsopgaver. Under feltarbejdet har jeg boet i to af disse institutioner, interviewet børn og pædagoger individuelt og i grupper, læst institutionernes målsætninger og andre dokumenter samt observeret og deltaget i forskellige hverdagsaktiviteter.

Miniinstitutionerne lægger i deres værdigrundlag vægt på „at skabe små, overskuelige, hjemlignende enheder“ (Ydelsesbeskrivelse 2004). Hverdagen skal „helst ligne en almindelig families hverdag så meget som muligt“ (ibid.). „Miniinstitutionerne er små børnehjem i familielignende rammer“ hedder det i Ydelsesbeskrivelsen og „Vi formår på vore afdelinger at opnå en fællesskabsfølelse, der ligger tæt op ad en families“ (ibid.). Miniinstitutionernes pædagogiske ide om hjemlighed handler om mange forskellige sider af hverdagslivet, fra atmosfære, stemning og hygge til indretning, møblering og vedligeholdelse. I institutionernes beskrivelse af betydningen af hjemlighed for anbragte børn kan man således finde beskrivelser af, hvordan hjemlighed skal give børnene såvel stabilitet i livet, som en god rytme, mulighed for en rodfæstet identitet og basis for socialisering til samfundet. På spørgsmålet om, hvad hjemlighed betyder for pædagogerne, svares der ligeledes med henvisning til mange forskellige temaer, fx: tryghed for børnene, ideer om den gode opdragelse, de rigtige normer, mulighed for at skabe „nye rødder“ og chancen for at finde nye veje i livet. Hverdagens praksis i institutionerne er præget af dette idegrundlag, som udmønter sig i en lang række „hjemlige rutiner“: Der bages boller og tændes stearinlys, laves mad og vaskes tøj, børnene går i skole og læser lektier, skændes, ser tv og leger, der arrangeres børnefødselsdage og konfirmationer for børnene, hvert sted har sine juletraditioner, sine ferieture, sine særlige regler for samvær. Den overordnede pædagogiske ide er, at man ved at skabe et sted for børnene, hvor „det normale danske hjem“ fungerer som en ideologisk ramme, kan forebygge børnenes risiko for negativ social arv. Antagelsen er, at med en forudsigelig struktur på hverdagen, som i „en almindelig dansk familie“, vil børnene over tid ændre deres fremtidsmuligheder til det bedre.

Til trods for at børnenes eget hjem er diskvalificeret af det offentlige, stilles selve ideen om *hjem* sjældent til diskussion. *Hjem* fungerer som et positivt nøglesymbol (Gullestad 1989) i den pædagogiske praksis, en rummende, samlende metafor for „det gode liv“. Ved at referere til mange forskellige områder af livet repræsenterer *hjem* et helt symbolsk univers (Berger & Luckman 1992), hvor mange andre ideer automatisk inkluderes, såsom ideen om det ideelle familieliv, den stabile hverdag, den gode skolegang, en fremtid som samfundsborger med uddannelse og arbejde. Som sådan er symbolet *hjem* brugbart netop på grund af dets upræcise natur (Cohen 1985). Man kan høre hjemme, føle sig hjemme, indrette sig hjemligt og være hjemme, og i den pædagogiske diskurs er det er alt

sammen godt, noget, man bør stræbe efter, og en ide, man med selvfølge kan henvise til.

Huset.

Foto: forfatteren.

Ideen om hjem bliver af pædagogerne ofte defineret i modsætning til ideen om institution. I institutionernes målbeskrivelse står der fx: „For at undgå institutionslignende bygninger bor vi i lejlighed, rækkehus og villaer“ (Ydelsesbeskrivelse 2004). I hverdagen forsøger pædagogerne ligeledes løbende at skabe og opretholde ideen om hjem ved at skabe afstand til ideen om *institution*: „Åhh, det er så institutionsagtigt“ er en ofte brugt vending, når pædagogerne skal forklare, hvordan de indretter hverdagen for børnene. Det „institutionsagtige“ bliver set som noget, der står i vejen for hjemligheden, og som derfor skal nedtones eller skjules for børnene. Pædagogerne forklarer, at de mange regulativer fra kommunen, den økonomiske kontrol og de forskellige bureaukratiske procedurer virker modsat hensigten om at være en såkaldt hjemlig institution. I et gruppeinterview fortæller en pædagog, hvordan hun oplever, at ideen om hjem ikke altid er realistisk: „Jeg synes der er for meget involvering i det økonomiske, hvor jeg tænker „hjælp ... nu bliver det altså for institutionsagtigt“, og en anden supplerer: „Man er nødt til at skjule de der realiteter lidt for børnene, altså de der økonomiske ting – det er en voksening.“

Den „rigtige“ hjemlighed opleves som svær at opnå, fordi kontrol, skemaer, regler, nøgler, økonomi, møder, normering, standardisering osv. konstant minder om, at stedet er en institution og ikke et privat hjem. Disse institutionelle kendetegn forsøger pædagogerne aktivt at neddæmpe, og de har en række strategier herfor: „Man låser ikke på samme måde som i traditionelle institutioner, der er ingen hemmeligheder. Overlappet (rapportgivning) foregår i køkkenet, hvor der også er børn til stede“, forklares det i institutionernes målsætning (ibid.). En anden strategi er at være bevidst om sproget: „Medarbejderne arbejder bevidst på, at sproget ikke bliver institutionsagtigt“ står der i virksomhedsplanen, og forskellige udsagn bekræfter denne opfattelse: „Vi holdt engang børnemøder, det er virkelig også et institutionsord, der vil noget“, berettes det, og en anden pædagog udtrykker det således:

Jeg tænker meget over, hvilke ord jeg bruger over for børnene: Jeg er på arbejde, jeg er ikke på vagt. Når jeg tænker vagt, så kommer jeg til at tænke på en politibetjent, der går med et ordentligt nøgleknippe. Jeg har heller ikke et vagtværelse, jeg har et soveværelse. Jeg tager heller ikke på koloni med de her børn, jeg tager på ferie. Koloni – det er noget, man gør på et fritidshjem.

Samtidig med at pædagogerne bruger begrebet *institution* som et modbillede på hjem, er de også enige om, at den hjemlighed, der skal efterstræbes, ikke må være en *privat* udgave af det hjemlige. Som en mandlig pædagog udtrykker det: „De værste pædagoger er dem, der tror, at her skal være ligesom derhjemme.“ Til trods for at institutionens instrumentelle og bureaukratiske sider bliver set som en forhindring for hjemlighed, er det ifølge pædagogernes udsagn også problematisk at bygge arbejdet for meget på private holdninger, erfaringer og præferencer. Der bliver således brugt megen energi på personalemøder og i hverdagen på at diskutere, hvor grænserne mellem det private, det personlige og det professionelle går,¹ og hvordan man undgår at „komme for tæt på børnene“ og „tage arbejdet med hjem“. Og til trods for pædagogernes afstandtagen til begrebet *institution*, så blev jeg flere gange rettet, når jeg kaldte stedet for et børnehjem. Som en af institutionslederne sagde til mig en dag: „Det undrer mig, at du kalder det børnehjem, det er jo længe siden, vi ændrede navn til *døgninstitution*.“ Så selvom ideen om hjem er en af de bærende, må det ikke kunne ses i navnet. „Miniinstitutionerne kan aldrig blive andet end *hjemlignende*“, som jeg blev forklaret af en anden.

Pædagogernes forestillinger om „det normale danske hjem“ som ideal for arbejdet skabes således i et spændingsfelt mellem på den ene side institutionens/statens logik og på den anden side kulturelle og personlige opfattelser af hjem. Denne balance handler også om at kunne håndtere følelsesmæssig nærhed og afstand til børnene. Hjemligheden må nemlig ikke blive så privat, at børn og pædagoger knyttes for tæt sammen. På den anden side skal de institutionelle sider af

hjemligheden skjules, så de ikke står for meget i vejen for børnenes oplevelse af hjemlighedens kvaliteter. Hjemlighed er således et modsætningsfyldt pædagogisk ideal – et positivt symbolsk univers eller en model, som pædagogerne forventes at forme deres praksis i forhold til, men som samtidig giver anledning til en række dilemmaer og paradokser.

Anbragte børns fortolkninger af hjemlighed

Hvor hjem er et tilstræbt – om end ofte modsætningsfyldt – ideal hos pædagogerne, er det i børnenes øjne umiddelbart en decideret misforståelse. Dette kom ofte til udtryk, når jeg fortalte dem om mit projekt: Gang på gang blev jeg irettesat af børnene, som fx da jeg var på besøg i institutionen for at præsentere mit projekt, hvor en pige kommenterede:

‘Det er da ikke et hjem det her!’ Susanne: ‘Hvad er det så?’ ‘Det er et fængsel’, svarede en pige. ‘Hvordan er det et fængsel?’, spurgte jeg. ‘De andre børn skal jo ikke have styrthjelm på, hver gang de skal ud og løbe på løbehjul. De kan bare løbe ud og lege.’

Flere børn undrede sig over mit emne. En eftermiddag ved bordet i alrummet begyndte et par drenge uopfordret at kommentere mit projekt og højlydt undre sig over, hvorfor jeg var i denne institution, når mit emne var hjem. ‘Du skulle da hellere tage ud på et rigtigt børnehjem, det her er en m-i-n-i-i-n-s-t-i-t-u-t-i-o-n,’ forklarede en af dem mig, idet han udtalte ‘miniinstitution’ langsomt og tydeligt.

En dreng i en af de andre institutioner spurgte mig en dag, hvor vi stod i køkkenet og lavede mad sammen:

‘Er det dig, der laver det der med hjem? Du skal altså bare lige vide, at det *ikke* er et hjem det her.’

Jeg replicerede: ‘Nå, men hvad skal der da til, for at det kan *blive* et hjem?’, hvortil han svarede: ‘Nogle andre pædagoger!’

Børnene kan altså ikke umiddelbart se, hvordan begrebet eller ideen om *hjem* fungerer som ramme for deres ophold på institutionen. Hvor pædagogerne er optaget af kontinuerligt at skabe, forhandle om og vedligeholde en prototypisk model af ‘det normale danske hjem’, med hjemlignende regler, rutiner og værdier, men med institutionens arbejdsbaserede relationer, sætter børnene fokus på netop dette fravær af intime relationer. Med udtalelsen om ‘nogle andre pædagoger’ fortæller sidstnævnte dreng mig indirekte, at det for ham er det *relationelle* mere end noget andet, der gør hjemligheden. Det er de mellemmenneskelige forhold,

der er i fokus, når hjemlighed skal defineres af børnene. Adspurgt, hvad hjem er, svarer en 15-årig dreng således i sådanne relationelle termer: „Omsorg, omsorg, omsorg – og tryghed, at være der for mig.“

I mine samtaler og interviews med nogle af de unge med lang tids anbringelse i institutionen om betydningen af hjem var netop relationen til pædagogerne et tilbagevendende og meget dominerende tema. Ifølge dem handler hjemlighed om, at man relaterer sig til hinanden på en måde, som indikerer, at børnene ikke er et objekt for arbejde, men mennesker med betydning for den enkelte pædagog. Som det fortælles af en af drengene:

Jeg har oplevet med en af pædagogerne, at han tænkte mere på, at det var hans arbejde, end at det var vores liv. Han sagde, at jeg ikke måtte være ude efter kl. 22 – for efter den tid fik han ikke så meget i løn.

Andre udsagn understøtter dette ønske om at møde pædagoger, der fremtræder personlige frem for i en officiel rolle:

Pædagogerne skal ikke være over for os på en bestemt måde, fordi de er pædagoger – de skal være noget, de *selv* vil.

Et udsagn, der bifaldes af en anden:

Ja, kropssprog, ansigtsudtryk og det hele – det skal virke, som om de mener det. Det der falske noget ‘du kommer bare, hvis du vil snakke’ – det duer ikke!’

Rollen som pædagog stiller børnene i det hele taget spørgsmålstejn ved:

Hvis en pædagog skal være pædagog på en institution, så skal han ikke være pædagogisk.

Og en anden siger:

Vi kan 1000 gange bedre lide praktikanter, for dem kan man snakke med, de er ikke så pædagogiske.

Børnene på miniinstitutionerne skaber tilsyneladende en forestilling om den ideelle pædagog, der bygger på et skel mellem personlig og professionel fremtræden. Til dette billede hører en forventning om, at denne ikke værner om sit eget familieliv i en grad, så det er helt skjult for børnene på institutionen. Som en af pigerne udtrykker det:

Der er ikke noget bedre, end hvis en pædagog tager sine børn med på arbejde. Min kontaktpædagog har sine børn med på arbejde en gang imellem – og så kommer

hun og besøger os, selvom hun ikke er på arbejde. Og så på hendes fødselsdag inviterede hun os hjem til sig selv.

Den pædagog, der ikke er bange for at lade børnene fra institutionen få del i og adgang til sit eget privat- og familieliv, står i høj kurs i de anbragte børns øjne. En, som vil give lidt ud over det, der forventes af den professionelle rolle.

Hjem er for børnene ikke på samme måde som for pædagogerne en lang række elementer eller en kulturel model, som tilsammen skaber en ramme for børnenes opvækst. Hjem skabes i børnenes forståelse primært af mennesker, som vil hinanden og måske vigtigst, som indgår i et indbyrdes udvekslingsforhold. Som en af de unge forklarede mig: „De forventer, at vi fortæller dem alt om os selv, men vi ved ikke noget om dem.“

Når børnene skal fortælle andre om det sted, de er anbragt, henviser de derfor ikke (som pædagogerne) til „det normale danske hjem“, men fremhæver tværtimod begrebet *institution*. Denne betegnelse har ikke samme karakter af skræmmebillede som hos pædagogerne. Forbilledet er „den almindelige danske institution“. Børnene fortalte således, at de foretrak begrebet *institution*, når de skulle forklare, hvor de boede. Modbilledet er *børnehjemmet*. Følgende udsagn kan illustrere dette:

‘Jeg siger ikke børnehjem, når folk spørger, hvor jeg bor. Jeg siger mini-institution.’

‘Det her er et sted, hvor folk de opdrager dig, fordi dine egne forældre ikke kan overskue det. Det her er ikke et børnehjem. Et børnehjem, det er forbundet med mange mennesker. Det her er mere fritidshjemsagtigt.’

‘Jeg siger ikke, at jeg bor på et børnehjem, jeg siger, at jeg bor på en mini-institution.’

Børnene forsøger som pædagogerne at iscenesætte det normale. I denne konstruktion fremhæves institutionen („som et fritidshjem“), og *børnehjemmet* nedtones: „Når jeg snakker med folk, siger jeg miniinstitution – for kommer ordet børnehjem ind, så ...“, fortæller en pige og antyder hermed, hvordan hun er bevidst om børnehjemmets stigmatiserende virkning.

Den pædagogiske ide om hjemlighed har altså ikke umiddelbart samme betydning hos børn og pædagoger. Men heller ikke alt skiller. Mange børn kunne også fortælle, hvordan de opfattede institutionen som deres andet hjem, og i denne forbindelse var det ofte de hyggelige, stemningsfyldte situationer, der blev fremhævet, fx *aftenhyggen*:

Det er fint, at de holder aftenhygge med de små inde foran fjernsynet med deres dyner. Det vil jeg godt tage hatten af for, det synes jeg er stort, at de lige samler dem og spørger: ‘Har du haft en god dag?’ Altså sætter sig lidt ind i dem – altså

viser: Vi vil jer det bedste, vi kan godt lide jer – og sådan lige bruger lidt tid på dem. Og så os store ... når de små er gået i seng, så kommer vi lige for at hente et håndklæde, og så får man sig lige en sludder ...

Institutionslivet kunne for børnene altså også være det, som man i institutionerne kaldte *hjemlig hygge*, især i de situationer, hvor oplevelsen af fællesskab og nærhed var til stede, og hvor de voksne havde tid og nærede en ægte interesse for børnene. Mange af de unge, jeg interviewede, nævnte aftenhyggen som noget af det, de gerne vil bringe videre til den familie, de drømte om i fremtiden, men i institutionerne blev der også fortalt historier om andre positive oplevelser, hvor fællesskabet var i centrum, som fx på rejser og udflugter.

Dette ideal om noget ægte, dybfølt, varmt og inderligt i fællesskab med andre refererer til en dimension af hjemligheden, som synes at være central for både de anbragte børn og deres pædagoger. Begge parter refererer til en ide om, at der findes en ægte, rigtig livsførelse, hvor harmoni, tryghed og stabilitet er centrale værdier. Pædagogerne søger at iscenesætte dette ideal gennem en kontinuerlig iscenesættelse af hjem som et symbolsk univers, mens børnene ikke er så bevidste om hjem som kulturel kontekst, men har fokus på sociale relationer som udtryk for det gode liv.

Entre.

Foto: forfatteren.

Institutionslogikken synes imidlertid at hindre hjemlighed både som ramme om hverdagslivet og som model for de indbyrdes relationer mellem børn og voksne, samtidig med at hjemlighed fastholdes som en nødvendig konstruktion. Begge parter oplever således en række paradokser i hverdagen, paradokser, som opstår i spændingsfeltet mellem hjem og ikke-hjem. Man kan spørge om pædagogernes iscenesættelse af hjem er et uopnåeligt ideal, som børnene gennemskuer. Eller om begge parter stræber efter det samme, men med forskellige midler. Noget autentisk – et liv som om det var i et „rigtigt“ hjem.

For at forstå de paradokser omkring hjem, som skabes og genskabes i mini-institutionernes hverdagsliv, kan det være nyttigt at udforske forholdet mellem *institution* og *hjem* i et historisk perspektiv. Hvis man følger hjemlighedens historie i de danske døgninstitutioner, bliver det nemlig tydeligt, at det er to begreber, som gennem lang tid har haft et indbyrdes spændingsforhold.

Hjemlighedens historie i dansk socialpædagogik

I den danske døgninstitutionshistorie har *religiøse* fortolkninger af hjem haft en særlig stor betydning. Den tyske præst Johann Hinrich Wichern nævnes ofte som den første, der begrebsætter et ideal om hjemlighed i institutioner i relation til kristne kærlighedsideal (Lützen 1998:350). I 1833 oprettede han Das Rauhe Haus, en institution for hjemløse, forladte og fattige børn ved Hamborg. Hans principper blev brugt som inspiration til opbygning af institutioner for anbragte børn i mange andre lande. For Wichern var den *lille* institution med familielivet som referenceramme en grundlæggende ide. Institutionen (eller som det blev kaldt på den tid, *redningsanstalten*) skulle have familien som ideal, og opdragelsen skulle rette sig mod hele barnet, med en tydelig faderfigur (forstanderen), der havde ansvaret for barnets tugt (Thuen 2001).

Wicherns kristne principper om den lille, familielignende, private institution er stadig gældende i organisationen Das Rauhe Haus, der i dag har over 100 adresser i Hamborg og i øvrigt har eget forlag, uddannelse og forskning (www.rauheshaus.de). Som et kuriosum kan nævnes, at Wichern også er grundlæggeren af adventskransen, og det berettes, at traditionen med lys i mørket opstod, når han på vinteraftener op til jul samlede børnene omkring en krans, hvori der blev stukket et nyt lys hver aften (www.medienwerkstatt-online.de).

Den danske teolog og præst ved Diakonissestiftelsen i København og senere biskop i Odense Harald Stein var en central figur i formidlingen af Wicherns ideer i Danmark. Han brugte en stor del af sin tid på at foredrage om „kærlighedens gerninger“ (Stein 1882) og var medgrundlægger af Missionshuset Bethesda, hvorfra der udgik et stort missionsarbejde, blandt andet gennem de

så kaldte „Bethesdamøder“. Gennem dette indremissionske formidlingsarbejde blev ideerne om Familien og Hjemmet som samfundets bærende institutioner bredt ud til en stor kreds, fx var mange børnehjemsforstandere (som ofte var teologer) inspirerede heraf.

Allerede i 1876 taler Stein således om „det Hjemlige“ som en modsætning til „det Kaserneagtige“ ved institutioner for anbragte børn (op.cit.295):

[Ikke kun staten, men også] „Menigheden føler Familielivets Betydning, også for de forældreløse Børn, hvorfor det Kaserneagtige ved deres anbringelse mere og mere ophører og afløses af det Hjemlige, hvor det enkelte Barn kan komme til sin Ret (Stein 1882:23).

En anden teolog med stor betydning for danske børneforsorg er Ludvig Beck (1866-1948). I en tekst fra 1909 udtrykker han sine visioner for det daværende Flakkebjerg Ungdomshjem således:

Vi har sat os et mål,
og vi kæmper det frem,
lad det blive ad tunge og trælsomme veje.
Vi har vilje af stål,
Vi vil bygge et hjem
Med hygge og mennesketillid i eje.
(Ludvig Beck ca. 1909 Flakkebjerg Ungdomshjem, i Rasmussen 1970:56)

Ludvig Beck betegnede selv sit arbejde som „hjembygningsarbejde“ (op.cit.86). Begrebet *hjem* optrådte ofte i hans taler og artikler, som fx: „Barnets ret er retten til et *hjem*“ og „Ud fra det sunde liv, det sunde *hjem*, de sunde kræfter skal vort arbejde gå“ (op.cit.99), „Det, der skal have sigte fra begyndelsen, er udfoldelsen af det *hjemlige*, det praktiske, det personlige“ (KFBU, mine fremhævninger). Det er ikke et hvilket som helst hjem, der er idealbilledet for ham, det er det kristne hjem, der henvises til, et „hjembygningsarbejde“, som han betegner således:

Bliver børn af en eller anden grund fjernet, må vi gå i forældres sted, ikke som herskere, men som deres ydmyge tjenere. Børnenes evner må have lov til at udfolde sig, som Gud nu engang har bestemt det. Får man sin livsgerning, sit virke blandt børn og unge, må drivkraften være kærlighed, kærlighed til arbejdet, kærlighed til Gud (Rasmussen 1970:102).

Et andet sted fremhæver han:

Orden, regelmæssighed, arbejde, god mad, renlighed og meget andet, alt det hører med, uden det vil den bedste og stærkeste vilje gå i stykker i dette arbejde, men grundtonen, den, som skal bære og give velsignelse: glæde og taknemmelighed i børnehjernerne, det kan ikke udtrykkes bedre end ved ordet *solskin* (op.cit.42).

Denne tro på barnet var som nævnt ikke nogen selvfølge i et samfund, hvor synet på børn var langt fra vor tids ideer om „det kompetente barn“ (Jenks 1996). Ludvig Becks „hjembygning“ kan derfor ses som en form for kritik af de institutioner, der mente, at adfærdsvanskelige børn skulle behandles med prygl og hårdt arbejde, men også som en kritik af den daværende stigende psykologisering, der lagde vægt på diagnosticering og behandling i institutionerne frem for hjemlighed. Beck stillede nemlig høje personlige krav til de mennesker, der skulle medvirke til at opbygge hjem for børnene. De ansatte på børnehjemmene skulle efter et kort uddannelsesforløb ifølge ham: „intet andet end at blive hjemme, så vist som vor gerning er at bygge hjem“ (Rasmussen 1970:58). De skulle altså hellige sig livet i institutionen og koncentrere sig om „hjembygningen“, og de skulle have kærlighed og kristendom som drivkraft, ikke videnskab og ønsker om professionalisering.

I Danmark opstår idealet om Det Gode Hjem ikke kun i forhold til religiøse ideer, men også i samspil med den samfundsmæssige udvikling i 1800-tallet, hvor industrialiseringen betød en kraftig befolkningstilvækst i byerne og deraf følgende sociale problemer såsom bolignød, arbejdsløshed, kriminalitet, fattigdom og i forhold til hygiejne og sundhed. Industrialiseringen og vandringeren fra land til by medførte en ændret arbejdsdeling, hjemmet blev kvindernes domæne. I takt med denne udvikling udvikledes ideerne om Hjemmet og Familien som modsætning til de farer og den uorden, som byen – og arbejderklassen – repræsenterede. Dette affødte en lang række filantropiske tiltag, især fra borgerkabets kvinder, der iværksatte „redningsarbejde“ på forskellige fronter over for arbejderklassen og deres nødlidende børn, men også over for „faldne“ kvinder (Lützen 1998). En lang række små og større private institutioner blev oprettet med idealet om det gode borgerlige hjem som det bærende. De såkaldte „hatte-damer“ gjorde et stort frivilligt arbejde for de svage i samfundet og ses som forløbere for vor tids uddannede pædagog (Enoksen 2005).

Også inden for lægevidenskab og psykologi har ideen om hjem været central i forståelsen af barnets behov og udvikling. I første halvdel af det 20. århundrede er teorier om barnets udvikling i hastig vækst, primært med udgangspunkt i den tyske læge og psykiater Sigmund Freuds forfatterskab (Pedersen 1996). En af de læger, der fik – og stadig har – stor betydning både for udviklingspsykologien og for børnehjemsområdet, er den engelske børnelæge John Bowlby, som var meget engageret i spørgsmål om institutionsanbringelse og blev banebrydende med bogen *Børn uden hjem* i 1953. Heri påviser han betydningen af, at børn under hospitalsindlæggelse eller institutionsanbringelse bevarer kontakten til forældrene, især moderen. Børn uden hjem skal tilbydes hjemmeoplevelser som erstatning for den manglende tilknytning til primære omsorgspersoner. Han beskriver sine erkendelser om anbragte børn således:

Hvad de [anbragte børn] derfor behøvede, var ikke så meget erstatning for deres eget hjem som *primære hjemmeoplevelser* af tilfredsstillende art. Ved primære hjemmeoplevelser forstås omgivelser, der er indrettet på at møde det lille barns behov; uden dette lægges der intet fundament for psykisk sundhed (Bowlby 1953: 167).

De *primære hjemmeoplevelser* skal kompensere for barnets tabte hjem, men kan ikke erstatte dem. Bowlby skriver herom: „Det er en meget udbredt fejltagelse at tro, at man ved at fjerne et barn fra dets hjem vil få det til at glemme det forrige hjem og begynde på en frisk“ (op.cit.128).

Bowlby talte derfor også om vigtigheden af at bevare tilknytningen til forældrene (op.cit.139-40) på børnehjemmene, tanker, som var ganske nye og provokerende på hans tid. Med disse teorier kom der efterhånden fokus på børnenes tilknytning til forældrene, et fokus, som litteraturen ikke vidner om, var der før. Også Bowlby anbefalede altså børnehjem som små, familielignende enheder. Her er det ikke kristendommen, der er den eksplicite motivation, men en ide, som er begrundet i videnskabelige undersøgelser om betydningen af modersavn. Den lille institution, som anbefales i hans bog *Børn uden hjem*, er en institution, der formår at give børnene hjemmeoplevelser, der minder om et hjem med en mor og en far.

Den pædiatriske og børnepsykologiske vidensproduktion om vigtigheden af hjem blev understøttet af en anden gren af lægevidenskabelig viden, nemlig den socialhygiejniske. Skolelægeinstitutionen udviklede sig kraftigt i midten af 1900-tallet og var indblandet i spørgsmål fra børns skolemøbler til deres psykiske sundhed (Siegumfeldt 1992). Hjemmet blev sideløbende udråbt som udgangspunktet for det hygiejniske projekt, hvor husmoderen blev ansvarlig for alt fra bekæmpelse af bakterier til familiens mentalhygiejne, kost, sundhed og orden. Det borgerlige hjemms ideal om ro, renlighed og regelmæssighed kulminerede med 50'ernes hjemmegående husmor som idealtypen for, hvordan et rigtigt hjem skal forvaltes (Kristensen 2006; Schmidt 2004).

I den sidste halvdel af 1900-tallet har mange andre ideer end hjemlighed præget pædagogikken på døgninstitutionsområdet, og en del pædagoger vil hævde, at hjemlighed ikke harmonerer med moderne ideer om pædagogprofessionens formål i samfundet. I dag skal pædagoger ikke, som Ludvig Beck udtrykte det, holde sig til „hjembygning“, men skal kunne argumentere for, dokumentere, beskrive og analysere deres praksis, gerne udtrykt i videnskabelige termer og på baggrund af evidensbaseret viden. Døgninstitutioner er ikke længere „kun børnehjem“, men behandlingsinstitutioner, hvor særlige pædagogiske tiltag og specialprogrammer skal bidrage til at få anbragte børn på rette spor. Den generelle tendens til kontraktliggørelse, individualisering, diagnosticering, special-

isering, empowerment og anvendelse af amerikanske programmer som fx MST (multisystemisk terapi) og „Trin for Trin“ – dominerer og sætter hjemlighed i baggrunden som ideologisk ledetråd. Men i mininstitutionerne sætter man en ære i ikke at fokusere på behandling for i stedet at lægge vægt på hjemlighed og hverdagsliv som den bærende pædagogiske ide. Når det gøres, refererer pædagogerne i mininstitutionerne mere eller mindre bevidst til forskellige elementer af hjemlighedens idehistorie, fra hjemligheden som mulighed for at redde børnene „hjem til Gud“, som modsætning til livet på gaden og bylivets uorden, som værn mod anstaltens umenneskelige børnesyn til hjemlighed som middel til psykologisk sundhed. Hjemlighedens mangfoldige idehistorie har bidraget til, at *hjem* næsten kan være svaret på alting. Den hjemlignende institution skal give børn rødder, identitet og kontinuitet og samtidig give gode normer og sikre dem en fremtid med bedre muligheder end deres forældres.

Køkken.

Foto: forfatteren.

Men selvom de mange forskellige diskurser om hjemlighed har bidraget til at forme *hjem* som et meget rummeligt og flertydigt symbol, så viser historien også tendenser

til en overordnet udvikling af hjembegrebets betydning: Hjemlighed skal tilbydes børnene mere af psykologiske årsager end af religiøse. Hvor det for 100 år siden var *hjem til Gud*, der var målet for det pædagogiske arbejde, er det i dag snarere det at kunne finde *hjem til sig selv*, der er målet. Hjemlighed i socialpædagogisk kontekst ser ud til at have undergået den forandring, som børnehjemsforstander Ludvig Beck var imod for 100 år siden. Det er i højere grad blevet et pædagogisk redskab frem for et ideal, som vokser ud af et religiøst engagement.²

Denne forrykning af betydningen af hjem kan hænge sammen med modernitetens fremkomst, ikke kun på døgninstitutionsområdet, men i vestlige samfund generelt. De paradokser, som børn og voksne erfarer omkring hjemlighed i døgninstitutionerne, kan muligvis forstås i lyset af denne samfundsudvikling. Idealet om det gode hjem er nemlig tæt knyttet til idealer om autenticitet som et moderne mål for det gode liv (Ferrara 2002; Seamon 1979).

Autenticitet og hjemlighedens iscenesættelse

Forestillingen om *det autentiske* er overordnet ideen om det ægte, nære, vitale og sammenhængende liv, som kan opnås for individer, der formår at realisere sig selv. Denne forestilling om den unikke identitet fremhæves ofte som en vestlig konstruktion, der er tæt knyttet til ideer om det moderne, fragmenterede selv (Taylor 1991; Handler 1986; Ferrara 2002; Lindholm 2008). I det moderne samfund skabes individet ikke med henvisning til en større sammenhæng, en autoritet, en gud eller et samfund, men ethvert individ har ansvaret for sin egen selvrealisering. Det moderne menneskes afkobling fra det religiøse har medført en autenticitetskultur, hvor det autentiske er blevet en grundlæggende værdi for selvudvikling (Taylor 1991; Lindholm 2008). Det betragtes som en selvfølge, at man bør stræbe efter at „finde sig selv“ eller at skabe sit eget liv. Idealet om autenticitet som mål for personlighedens udvikling har bredt sig til store dele af den vestlige kultur og medført et hidtil uset fokus på *det ægte*: Kunst skal være originalt (udført af kunstneren selv), musik skal spilles i komponistens ånd, maden i restauranten skal have en oprindelig etnisk smag, museet skal fremstille livet som det virkelig var, turisten skal have en unik oplevelse, og den unge skal udfordre sine grænser i ekstremsport og i andre præstationer, hvor det gælder om at være til stede i nuet og mærke det ægte selv, der ikke er forstyrret af sociale roller. Autenticitetsidealet kan have forskellige former. Den *emotionelle autenticitet* handler om at mærke og udtrykke de virkelige, rene og dybe følelser, mens den *historiske autenticitet* handler om at udstille eller performe på måder, som er tættest muligt på en forestillet historisk sandhed (Lindholm 2008).

Ofte beklages det moderne frisatte individs stræben efter det autentiske selv som et negativt produkt af moderniteten. Men det virkelige, oprindelige, ægte og

dybe er ikke blot et anliggende for individet, det handler også om kollektivet. Som Lindholm udtrykker det: „Autenticitet samler mennesker i kollektiver, som føles virkelige, essentielle og vitale, og som bibringer deltagerne mening, enhed og en uovertruffen følelse af tilhørsforhold“ (Lindholm 2008:1, min oversættelse)

Filosoffen James Taylor foreslår i tråd hermed, at vi anerkender autenticitet som en social værdi, der følger med det moderne, og som også kan ses som et positivt modspil til den instrumentalisering, som moderniteten kan medføre. Det autentiske er derfor ikke nødvendigvis et spørgsmål om fritsvævende individer. Det må forstås i forhold til et moralsk rum, hvor andre individer bidrager til at skabe og genskabe værdier og idealer. Identitet skabes gennem anerkendelse, gennem socialt samvær (Taylor 1991). Taylor foreslår at forstå dette sociale rum som det moderne samfund med dets institutioner, rationalitet, og instrumentelle fornuft. Dyrkelsen af det autentiske kan således også ses som et forsøg på at modvirke den instrumentelle tankegangs skadelige virkninger. Dette er ikke et spørgsmål om enten/eller – modernitet/autenticitet, men en kontinuerlig kamp, som til stadighed må føres i et moderne samfund (ibid.).

Den hjemlige døgninstitution kan således ses som en moderne konstruktion, hvor autenticitet er i højsædet, både den kollektive og den individuelle. Ideen om det hjemlige, det „rigtige“ gode liv og længslen efter ægte relationer er derfor ikke en selvfølge, men et tidstypisk ideal indlejret i en større kulturel kontekst. Når det overhovedet er muligt for anbragte børn i dag at udtrykke sig om en længsel efter nærhed med et „ægte“ menneske eller for pædagogerne ubesværet at organisere pædagogikken i forhold til en ide om hjemlighed som et gode, bygger det på en lang historie om hjemlighed som del af en modernitetshistorie, der har sin helt egen udgave i dansk socialpædagogik. En historie, som har gjort det muligt at arbejde med forskellige definitioner af hjemlighed, som om de var ens.

En konsekvens af denne historie er, at hjemlighed og institutionalisering følges ad. Den danske velfærdsstats institutioner kan ikke forstås uden idealet om hjem som bagvedliggende med- og modspiller. Det autentiske er både en følge af og en modsætning til institutionernes rationelle logik, og hjemlighed vil derfor altid være et paradoksalt ideal. Og derfor må man være på vagt, når man får tilbudt en is af en voksen i institutionen. Ikke fordi man er skadet i sin udvikling eller tilknytningsforstyrret, men fordi der reelt er tale om en situation, som rummer modsætningsfyldte idealer.

Noter

1. Diskussionen om „privat, personlig og professionel“ er kendt i den almene pædagogiske diskurs.

2. Og dog er de religiøse henvisninger til hjemlighed stadig at finde i det socialpædagogiske område, som fx i foreningen Kristelig Forening for Børn og Unge (KFBU), som forvalter flere døgninstitutioner, opholdssteder og uddannelsessteder i Danmark. I denne organisation er Ludvig Beck og hans hjembygningsarbejde stadig et forbillede for de kristne værdier, som angives at være grundlæggende for KFBU's arbejde med udsatte børn og unge (KFBU).

Nøgleord: Hjem, hjemlighed, pædagogik, døgninstitutioner.

Litteratur

- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann
1992 Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling. Viborg: Lindhardt og Ringhof.
- Bowlby, John
1953 Børn uden hjem. Et samfundsproblem. København: Ejnar Munksgaard.
- Cohen, Anthony P.
1985 The Symbolic Construction of Community. Key Ideas Series, reprint 2003. London: Routledge.
- Edgar, Ian R. & Andrew Russell (eds.)
1998 The Anthropology of Welfare. London & New York: Routledge.
- Enoksen, Ivan
2005 Pædagogfaget bliver voksent. Børn og Unge 33(5).
- Ferrara, Alessandro
2002 Reflective Authenticity. Rethinking the Project of Modernity. London: Routledge.
- Gullestad, Marianne
1989 Kultur og hverdagsliv. Oslo: Universitetsforlaget A/S.
- Handler, Richard
1986 Authenticity. Anthropology Today 2(1):2-4.
- Jenks, Chris
1996 Childhood. London: Routledge.
- Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.)
2008 At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde. København: Hans Reitzels Forlag
- KFBU
n.d. Mennesket er unikt. Menneskesynet og historien bag Kristelig Forening til Bistand for Børn og Unge.
- Kristensen, Ole Steen
2006 Mellem omsorg og metode. Viborg: Forlaget PUC.
- Lindholm, Charles
2008 Culture and Authenticity. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lützen, Karin
1998 Byen tæmmes: kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København. Viborg: København: Hans Reitzels Forlag.

- Løkke, Anne
1990 Vildfarende børn: om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920. Holte: Narayana Press.
- Pedersen, Susanne Højlund
1996 Forestillinger om børn. En kritisk analyse af pædiatrisk sygeplejers diskurs. Århus: Århus Sygeplejerskehøjskole/Aarhus Universitet.
- Rasmussen, K.A. Bøje
1970 Bogen om Ludvig Beck. København: Børnesagens Fællesråd.
- Schmidt, Lars-Henrik
2004 Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel. København: Akademisk Forlag.
- Seamon, David
1979 A Geography of the Lifeworld. London: Croom Helm.
- Siegumfeldt, Britta
1992 Renhed og rammer: lægers og arkitekters arbejde med ny folkeskoler i København 1880-1900. København: Institut for Pædagogik, Københavns Universitet.
- Stein, Harald
1882 Hvad vil den indre Mission? Otte Foredrag om Tro, virksom i Kjærlighed. København: Indre Missions Boghandel.
- Taylor, Charles
1991 The Ethics of Authenticity. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thuen, Harald
2001 I foreldrenes sted. Barneredningens oppdragelsesdiskurs 1820-1900. Eksempelet Toftes Gave. Oslo: Oslo Universitet.

www.medienwerkstatt.de

www.rauheshaus.de

Ydelsesbeskrivelse
2004 Miniinstitutionerne i Århus.

HJEM UDEN BØRN

TINE TJØRNHØJ-THOMSEN

Det var et ønske for os begge to at få et hus med have med henblik på at få det her hjem med familie (barnløs mand).

Denne artikel belyser, hvordan ufrivilligt barnløses håb om børn og deres forestillinger om et godt børne- og familieliv kædes tæt sammen med tanker og planer om anskaffelse og indretning af bolig.¹ Formålet er at undersøge, hvordan ufrivilligt barnløse konstruerer sammenhænge mellem børn, hus, hjem, familie og slægtskab og derigennem stille skarpt på slægtskabets materielle dimensioner. Artiklens teoretiske grundtema vedrører således det uadskillelige og dynamiske samspil mellem socialitet og materialitet, som i de seneste år på ny har optaget antropologer (jf. Sjørlev 2007a, b; Hastrup 2004, 2006), og som også har manifesteret sig i en række nyere tilgange til slægtskab (se Carsten & Hugh Jones 1995; Joyce & Gillespie 2000; Birdwell-Pheasant & Lawrence-Zúñiga 1999).

Artiklen er baseret på et feltarbejde i Danmark, der fokuserede på ufrivillig barnløshed, forplantningsteknologi og slægtskab og foregik i årene 1995-1999 (Tjørnhøj-Thomsen 1999a). Feltarbejdet omfattede blandt andet deltagerobservation i en forening for ufrivilligt barnløse og gjorde det muligt at følge flere barnløse par i en længere periode. Mange foreningsmøder, „kaffemøder“, som de blev kaldt, foregik i medlemmernes private hjem, ligesom også interviewene med de barnløse par.² Det er observationer fra disse møder og de barnløses fortællinger om de afsavn, der er forbundet med barnløsheden, der er det primære empiriske materiale i nærværende sammenhæng. I artiklen inddrager jeg også andre undersøgelser af familie og hjem, fortrinsvis fra en skandinavisk og euroamerikansk kontekst, samt egne observationer fra andre empiriske kontekster i Danmark, som forbinder hus, hjem, familie og børn.

De barnløse pars håb, overvejelser, refleksioner og handlinger åbner et vindue til en mangestrengt forståelse af slægtskab, fordi de ekspliciterer kulturelle

forhold og praksisser, der almindeligvis tages for givet.³ Når børnene ikke kommer som planlagt og forventet, må de barnløse revidere og gentænke, hvad de tidligere tog for givet om reproduktion, børn og familieliv. De stilles over for nye og uforudsete spørgsmål og valg, fx: Hvordan skal de få børn? Skal de gå i fertilitetsbehandling? Skal de bruge donor eller søge adoption? Hvor længe skal de fortsætte en belastende behandling? Skal de leve et liv uden børn? Skal de købe hus eller ny bolig? Hvor stort skal det være, og hvor skal det ligge?

Ønsker og håb om børn er, viser det sig, sammensatte, mangesidige og kønnede (se Tjørnhøj-Thomsen 1999a, b, 2003, 2004). De handler om autenticitet og om at blive, hvad der empirisk benævnes „rigtig“ – mand, kvinde og familie. De handler også om en række tidlige dimensioner af slægtskab, som peger på begreber som reproduktion, succession, kontinuitet og generation, og som er tæt forbundet med ønsket om at videreføre sig selv og familien, blive husket og forbundet i tid. Mange af de billeder, de barnløse bringer i forgrunden, når de taler om længslen efter børn, er tillige hentet fra gode, sansetætte familieoplevelser fra deres egen barndom, som de håber at kunne genskabe med deres egne børn. Endelig er ønsket om børn forankret i behovet for at blive del af de mange sociale fællesskaber og samværsformer, som børn giver adgang til. At få et familieliv med børn og blive aktør i de socialitetsformer, familien både omgrænser og tager del i, er et af de mest fremtrædende temaer i de barnløses fortællinger. Det forbinder det eftertragtede familieliv med et utal af hverdagsagtige aktiviteter både i hjemmet og uden for det. Familielængslerne retter sig mod helt almindelige hverdagssamvær og -rutiner (fx spise og gøre trivielle hverdagsting sammen, cykle med et barn i en barnestol, lege i snevejr), deltagelse i forældremøder, skovture, sportsbegivenheder og at blive forbruger af børneting (Tjørnhøj-Thomsen 1999a). Men længslerne eksponeres også ved højtider, især i forbindelse med jul og fastelavn, hvor de fleste sociale aktiviteter har børn og børnefamilier som centrale målgrupper og aktører. Ufrivillig barnløshed accentuerer familiens og slægtskabets mange sociale, kulturelle, eksistentielle og – som det vil fremgå – materielle dimensioner. Det er sidstnævnte, og altså mere specifikt samspillet mellem socialitet og materialitet, som det iscenesættes og konfigureres i de barnløses håb og længsler om børn, der er denne artikels fokus.

Socialitet er, skriver den danske antropolog Inger Sjørnslev, et „luftigt“ begreb, der vedrører det „relationelle“, det, der er mellem mennesker, som netop ikke er materielt, men som ofte fordrer materialisering for at kunne performes (Sjørnslev 2007b:198). Socialitet er „måder at være sammen på“ (Sjørnslev 2007a: 13) og handler om de menneskelige grundbetingelser, „der kommer af at være et enestående individ og samtidig del af et fællesskab“ (ibid.). Familien kan ansues som en socialitetsform og skal håndtere samme grundbetingelser. Den so-

cialitet, der kendetegner familielivet, er fx informeret af slægtskabets „code of conduct“ (jf. Schneider 1980), altså af kulturelt forankrede retningslinjer for, hvordan slægtninge bør omgås, og hvilke forpligtelser, udvekslinger og ansvar det at være *en* – og *i* – familie indebærer. Familiens socialitet er også informeret af de mange specifikke opgaver, som familien forventes at løse. Det vil sige opgaver vedrørende residens, reproduktion, konsumtion og socialisering.

Materialiteten er, som Sjørsløv påpeger, afgørende for, hvordan socialiteten formes, men socialiteten former og inddrager også det materielle. At opretholde en skelnen tjener således et primært analytisk formål. I artiklen viser jeg, at omgivelser, boliger og ting ikke kun er scene eller kulisser for en bestemt måde at være sammen på, men skabes, formes og indgår i det sociale samvær (Birdwell-Pheasant & Lawrence-Zúñiga 1999:2). Familiens socialitet udfolder sig med andre ord i samspil med huse, omgivelser, rum, ting og forskellige objekter. Samspillet mellem materialitet og socialitet må forstås med reference til specifikke sociale aktører og deres håb, motiver og handlinger. Det kommer også til udtryk i de måder, hvorpå mennesker generelt tillægger ting særlige betydninger som fortællingsbærere og som skabere og vedligeholdere af forbindelser mellem mennesker i tid og rum (Sjørsløv 2007b:181; se også Empson 2007; Ryborg 2008), og samspillet fortættes fx i en særlig form i begrebet hjem (se fx Boholm 1983; Gullestad 1984, 1993; Rosengren 1991).

De barnløse indtager en særlig empirisk position, fordi børnene og de mange forskelligartede ting og aktiviteter, der følger med at få og have børn, primært eksisterer som forestillinger, forventninger og håb. Den særlige konfiguration af socialitet og materialitet, de eftertragter, er en projektion i tid og involverer personer, der ikke er blevet til endnu, og dermed også ting, der endnu ikke er anskaffet. Som da en mand fortalte, at han ikke kunne lade være med at bemærke andre mænds cykler med barnestole bagpå. Hans håb var, at der også en dag ville komme en barnestol bag på hans cykel.

Men selv om de barnløse *ikke* (skønt de sagtens kunne) erhverver sig specifikke ting til børn, før der er sikkerhed for, at barnet bliver en realitet, så materialiserer ønsket om børn sig ikke desto mindre i huskøbs- og indretningspraksisser. I det efterfølgende afsnit er det huskøbet, der er i fokus for diskussionen af slægtskabets materielle implikationer.

Hus med børn in mente

De barnløse i min undersøgelse lagde ofte en selvironisk distance til de mange penge, de havde „spildt på prævention“, og på deres egne forsøg på en hensigtsmæssig timing af børn. De havde i årevis forsøgt at undgå *uønsket* graviditet

og havde, som folk flest, gjort sig overvejelser om, hvornår de skulle have børn, og hvilke betingelser der skulle være opfyldt, før de var „klar“ til børn, som nogle udtrykte det. Disse overvejelser og konkrete timingsbestræbelser afspejler en række socialt og kulturelt betingede forestillinger om reproduktionens rette kontekst og vilkår. Ansvarlighed, forpligtelse og stabilitet var fx nogle af de moralske imperativer, der blev angivet som forudsætning for at sætte børn i verden. Ungdomslivet præget af en uafhængig, spontan og individualistisk livsførelse (fx gøre „spontane ting“ og „gå i biografen og blive væk hele natten, hvis det er det, man har lyst til“ og „købe sig en egoistbolig eller en topersoners sportsvogn“, som en mand fortalte, da han pegede på de fordele, der trods alt var ved at være barnløs) måtte under alle omstændigheder lægges på hylden til fordel for et socialt forpligtende liv med en vis økonomisk og social sikkerhed (Tjørnhøj-Thomsen 1999:70ff.). Som en af kvinderne forklarede:

I de forhold, jeg havde haft, indtil jeg var 30, havde jeg aldrig haft noget ønske om at få børn. Jeg syntes, jeg var for ung, eller at det var for ustabil. Jeg hører helt klart nok også til dem, når jeg ser i bakspejlet [tænkepause], det var noget med, at det hele skulle være villa, Volvo og vovse. Jeg var bestemt ikke indstillet på at tage chancer.

Den børneorienterede livsoplægning retter sig mod socialt stabiliserende aktiviteter, og her spiller erhvervelse af passende bolig en stor rolle. Livsoplægningen betyder også, at der må gives afkald på aktiviteter og tilhørende ting (fx sportsvogn og egoistbolig), der ikke umiddelbart forestilles at være foreneligt med et børne- og familieliv. Ungdomslivets særegne sociomaterielle konfigurationer må vige for andre.

At få et hus eller en lejlighed med plads og rum til børn er et tema, der bestandig dukker op i de barnløses fortællinger om deres forberedelser til de børn, der *måske* og forhåbentlig kommer. Nedenstående tilbageblik er uddrag fra et interview med et barnløst par. Det er et illustrativt eksempel på, hvordan mange af de barnløse par, selv om de ikke ønsker det, kommer til at indrette deres liv på forventningen om, at børnene *snart* kommer, og her indtager tanker om boligen en væsentlig rolle. En kvinde fortalte:

Alt, hvad vi har foretaget os her i vores ægteskab, efter vi er blevet gift, har jo drejet sig om, at i næste måned er jeg sikkert gravid. I november måned har vi været sammen i ni år. Vi har aldrig været på skiferie sammen. Fordi efter den tid, hvor vi fik råd til det, så nej, jeg er sikkert gravid, det duer ikke!

Kvinden fortalte også, hvordan både hun og ægtefællen havde sparet feriedage sammen og sørget for at have en god portion goodwill på deres arbejde ved at

være fleksible og tage overarbejde, hvis de på et eller andet tidspunkt skulle i fertilitetsbehandling. Parret havde oprindeligt en toværelses lejlighed og søgte en treværelses, men fik så tilbudt en fireværelses, som de følte, de var nødt til at tage:

Vi havde planlagt ferie og havde bestilt en rejse til Spanien, men vi var nødt til at tage den fireværelses, fordi hvis jeg nu blev gravid i næste måned, så duede det i hvert fald ikke med en toværelses, for der skulle være ordentlige forhold til barnet. Så ferien den blev bare lige afbestilt og droppet, og vi mistede vores depositum, for vi skulle have den fireværelses.

Men parret overvejede også at købe hus: „Alle folk spurgte os: Skal I have hus? Uh nej, for nu skulle vi snart have børn, og det havde vi ikke råd til så, for barnet koster så og så meget.“ Parret blev dog alligevel enige om at købe et hus. Den eneste grund til, at kvinden gik med til at købe huset, var dog, at banken lovede, at der godt kunne findes 100.000 kr. ekstra, hvis de skulle behandles på en privatklinik eller adoptere. „Alt bliver styret af det,“ som hun sagde. „Så kunne vi lige så godt tage et med to børneværelser.“ „Og der var også plads til at lave et ekstra værelse, hvis der nu kommer tre,“ som manden tilføjede. Parret gjorde sig ikke kun overvejelser om husets indretning, størrelse og udvidelsesmuligheder, men også om beliggenheden. Huset skulle ligge i „grønne, stille rolige omgivelser langt væk fra byen, hvor de [børnene] ikke kan komme ud i noget skidt. De skal ud og lege med kornet på marken. De skal have nogle planter og træer og være, hvor der er andre børn på vejen. Og den lokale skole er en lille skole, hvor lærerne har bedre kontakt med børnene. Så langt er vi ude,“ som kvinden udtrykte det.

Interviewuddraget illustrerer, hvad der gør sig gældende for mange ufrivilligt barnløse par: at håbet om børn og venten på behandling gennem en længere periode kan påvirke beslutninger og dispositioner vedrørende ferie, arbejde, økonomi og bolig. I dette konkrete tilfælde er der ikke kun tale om at låne til et børnevenligt hus, men også at sikre sig, at disse økonomiske dispositioner ikke samtidig forhindrer, at der kan lånes penge til fertilitetsbehandling på en privatklinik, hvis behandlingen ikke lykkes i det offentlige. Eksemplet peger også på, at huskøbet er en signifikant begivenhed i et livsforløb, fordi det kobler familiedannelsen med en betydningsfuld økonomisk investering (jf. Gullestad 1984), en investering, som fordrer gode lånemuligheder, bankforbindelser og fradragmuligheder.

Mange tv-reklamer om boliglån retter sig da også mod unge par og spiller mere eller mindre eksplicit på forventningerne om den sociale udvidelse, som børn bibringer, og som nødvendiggør en fysisk udvidelse af boligen. Unge par og deres formodede familieskabelse gør dem til en vigtig målgruppe for ejen-

domsmæglere, banker og kreditforeninger. En af de barnløse kvinder fortalte, hvorledes hun og ægtefællen havde været ude og se på et nyt hus sammen med ejendomsmægleren, som forsøgte at sælge huset netop med henvisning til de mange potentielle børneværelser, og som dermed også tog ønsket om børn og en pladskrævende familieudvidelse for givet. Kvinden havde ikke kunnet få sig selv til at fortælle den begejstrede mægler, at hun formodentlig ikke – uden videre i hvert fald – kunne få børn. Også boligannoncerne forholder sig til børn og familieliv og adresserer i beskrivelsen af husets indretning og beliggenhed forskellige dimensioner af familielivets socialitet: Her annonceres for huse, der skaber „perfekte rammer for den store familie“, at der er „alrum, hvor familien kan samles“, at der er „2 eller flere gode eller rummelige børneværelser“ eller ligefrem en „stor børneafdeling“ (min fremhævning). Beskrivelsen af husets beliggenhed retter sig også imod børnenes udfoldelsesmuligheder og det daglige familielivs logistiske udfordringer: Her noteres „en god beliggenhed i grønne områder med legeplads“, at området er „utroligt børnevenligt“, eller at der er „indkøbsmuligheder, skoler, daginstitutioner i lokalområdet“ eller i „gåafstand“ (Ejendomsavisen Danbolig 2008).

Tegning af Kirsten, 5 år. 1949.

De barnløse og Ejendomsavisen Danbolig anslår i fællesskab to temaer: For det første skal børnene have *egne* og gerne rummelige værelser, og der skal i udgangspunktet være plads til *flere* børn. Parrene i min undersøgelse drømte alle om at få mere end ét barn. Både de og Ejendomsavisens annoncer omtalte bestandig børn og ikke mindst børneværelserne i flertal og indikerede, at familielivets socialitet fordrer mere end et barn. Men hvorfor *egne* værelser?

Selve den idé, at børn har krav på egne og særligt indrettede rum, er historisk set forbundet med udskillelsen af barndommen som en særlig og anderledes livsfase, hvor børnene blev genstand for øget uddannelse og opdragelse, og hvor skolen og familien blev de primære socialiserende instanser (Rosenbeck 1987: 190-1; se også Aries 1962; Zelizer 1985). I det bedre borgerskab i Vesteuropa og Skandinavien fik børnene først mod slutningen af det 19. århundrede eget værelse efter tidligere at have sovet med tjenestefolkene (se Gillis 1996; Löfgren 2003). Børneværelsernes fremkomst skriver sig endvidere ind i den generelle udvikling af de funktionsopdelte hjem. Men det var først i slutningen af 1950'erne, at børneværelset blev en selvfølgelighed i danske hjem (Winther 2006:78) og derefter nærmest en forældrepligt og børneret (ibid.). Børnene er i stigende omfang – fra det 20. århundredes begyndelse – kommet til at udgøre et stort marked for kommercialisering og afsætning af varer som legetøj og tøj (Rosenbeck 1987: 191).

Kravet om et eget og særligt indrettet børneværelse besegles således af kommercialiseringen af børneområdet. En rundtur på IKEAs hjemmeside⁴ er blot én indikation på den store kommercielle opmærksomhed på børneværelsernes indretning. Der er tip og ideer at hente i „Bo med børn“, og et klik derfra er siden „Velkommen til børnenes IKEA“, hvor varehuset gør opmærksom på, at „børn er de vigtigste mennesker i verden, og leg er det vigtigste, der findes“, og at varehusets møbler skal kunne holde til denne leg. Her fremgår det også, at IKEA lærer, hvad børn har brug for, gennem samarbejde med førende børneeksperter. Forbrugeren kan derefter klikke sig ind på færdigindrettede værelser til forskellige aldersgrupper. Forbrugsdimensionen er slet ikke uvæsentlig i denne forbindelse.

De barnløse mænd og kvinder (og ikke mindst deres forældre, de potentielle bedsteforældre) lagde ikke skjul på, at de også længtes efter at blive forbrugere på det omfattende marked, der har med børneudstyr og børneværelsesindretning at gøre. Den amerikanske antropolog Linda Layne påpeger analogt hertil, at det at købe ting og gaver til sine børn er en af forældreskabets mest betydningsfulde gerninger i Nordamerika (Layne 2000). Laynes studie handler om forældre, der har aborteret spontant eller mistet deres barn ved fødslen. Hun viser, hvorledes forældrene gemmer ting (fodaftryk, hår og ting og gaver til barnet) i små minde-

æsker, for derved at understrege – og opnå erkendelse af – at barnet og tabet af det var *virkeligt*. Laynes informanter sørger over ikke at kunne købe ting og gaver til deres børn og begræder den tabte forbrugsmulighed (op.cit.326). De ufrivilligt barnløse i Danmark oplevede også afsavnet ved at være udelukket fra dette særlige børnefokuserede forbrugsfællesskab, men de havde håbet og muligheden i behold.

Børnenes IKEA er endnu et godt eksempel på samspillet mellem socialitet og materialitet: De specifikke, ekspertudviklede børneting, legetøj og værelsesindretninger, og markedsføringen af dem ikke mindst, rummer budskaber om, hvad der er godt for børn, og hvad der er god socialisering, og sender stærke signaler om, hvordan det gode forældreskab bør forvaltes. Dette leder mig til det *andet* tema:

For huskøbsovervejelserne vedrører også de sociale og socialiserende implikationer af husets indretning og beliggenhed. Det er børnenes fremtid, der er på spil. Børnene skal i små skoler og tæt på naturen og dens formodede positive effekt på et børneliv og helst langt væk fra byens potentielt dårlige påvirkning. I føromtalt pars forestillinger om boligens beliggenhed tegnes et næsten nostalgisk billede af børnenes kollektive og uforstyrrede leg på vejen, der muligvis var en realitet i Danmark i 1950'erne, men siden er blevet et sjældent syn.

Håb og ønsker om børn giver altså umiddelbart anledning til overvejelser om huskøb, husets indretning, størrelse og sociogeografiske lokalisering, og disse overvejelser indlejrer samtidig visioner om et godt familieliv og gode opvækst- og udviklingsvilkår for børn. I det efterfølgende afsnit flyttes blikket ind i de erhvervede huse, hvor de halvtomme rum på en og samme tid materialiserer håbet om og fraværet af børn.

Tomme rum

Huset er nyt og stort, og vi, der har været på besøg, bliver vist rundt også på husets første sal, inden vi tager hjem fra aftenens sammenkomst. Der er meget plads. 'Til masser af børn,' er der én, der siger ironisk. 'Ja,' siger husværten. 'Vi har også meget plads, for vi skulle jo have mange børn.' Parret har købt hus ca. 60 kilometer fra København, men har ikke kunnet afhænde en lejlighed i København. Så den har de jo også, som en af de tilstedeværende påpeger. Husværten svarer i samme ironiske tonefald: 'Ja, det er jo til, når ungen skal studere.'

Mange møder og interviews undervejs i feltarbejdet foregik i private hjem. I nogle tilfælde var der tale om relativt nyindkøbte huse, som var ved at blive istandsat. Det gjorde det oplagt som del af det sociale samvær at blive vist rundt og se på rummenes placering og diskutere deres kvaliteter og muligheder. Sådanne rund-

visninger er en almindelig foreteelse i Danmark, når venner og bekendte har købt nyt hus. De vidner om, at selv om hjemmet opfattes som det sted, hvor det private og intime liv udfolder sig og har hjemme, så bliver hjem også vist frem som markeringer af familieskab, status, økonomisk formåen, livsstil, klasse, god smag, gør det selv-kompetencer m.v. (jf. Gullestad 1984; Rosengren 1991). Både Marianne Gullestads og Annette Rosengrens antropologiske og etnologiske studier fra henholdsvis Norge og Sverige beskriver det store arbejde og de mange ressourcer, især kvinder bruger på at indrette, pynte, organisere og skabe *hjemmet*, så det både fungerer indadtil i forhold til familien og samtidig tåler fremmede blikke (Gullestad 1984; Rosengren 1991).

De fleste par i min undersøgelse, der havde erhvervet sig hus, havde købt det med børn i tankerne, og de havde også klare forestillinger om, hvor børneværelserne skulle være. De forestillede børneværelser stod dog hverken helt tomme eller færdigindrettede til noget specifikt, velartikuleret formål. De var gæsteværelser, opbevaringsrum eller kontoragtige og altså præget af en vis midlertidighed og potentiale. Men værterne lagde ikke skjul på hensigten med de specifikke rum over for de andre barnløse, og ofte, som illustreret ovenfor, skete det med et gran af selvironisk distance. De delvis tomme rum var på en og samme tid et symbol på barnløsheden og en materiel eksponering af et uønsket fravær af børn og familieliv. Men de var også fremvisning af håbet om at få og drage omsorg for børn – ja, endda med tiden sikre dem gode uddannelsesvilkår. Her er børnenes fremtid og muligheder igen på spil. Men de tomme rum stod også som en sarkastisk kommentar til forventningen om, at børn kommer, når deres potentielle forældre er klar til at få dem.

Når først beslutningen om børn er truffet, så bliver der „tomt“, forklarede en kvinde. Hun havde engang læst en bog, hvor der stod, at „voksne uden børn er tomme voksne“, og „det føler jeg egentlig lidt“, sagde hun. Når parret havde deres nevøer på besøg, var der „liv og glade dage“, mens „der er mere stille, når man kun er to. Der føles tomt på en eller anden måde“. Tomheden har flere manifestationer, der her forbindes metaforisk: Den refererer til en indre tilstand af afsavn og mangel på livsfylde, som børn forventes at bidrage med. Tomheden refererer også til de faktiske tomme rum, til fraværet af børnerellevante ting i rummet og støjende børn, der materialiserer manglen på børn i huset. Det tomme og stille hus bliver derved en fysisk, materiel og sanselig eksposition dels af kvindens udhulede selvfølelse, dels af den manglende familiesocialitet.

Tegning af Juliane, 9 år. 2009.

Husindretning og nemesis

Forholdet mellem familieskabelse og husindretning er på spil på en særlig måde i de barnløses planer om at skabe særlige rum og plads til flere børn. Men som eksemplerne nedenfor vil vise, garderede de sig også mod nemesis ved ikke for tidligt at færdigindrette børneværelserne.

En kvinde huskede tydeligt sin fars kommentar til det nye hus, som parret ikke lagde skjul på var købt med børn in mente. Under fremvisning af værelserne havde faderen udpeget et hjørne i soveværelset: „Dér kan vuggen stå,“ foreslog han. Dette forslag blev mødt med nogen ambivalens. For selv om kvinden satte pris på faderens engagement i indretningen af huset og så det som udtryk for en glædesfyldt forventning om at blive bedstefar, var hun efter adskillige mislykkede fertilitetsbehandlingsforsøg usikker på, om der nogensinde kom til at stå en vugge. At tale så direkte og højlydt om vuggens placering var, syntes hun, at udfordre skæbnen.

Men skæbnen lod sig ikke udfordre i negativ retning. Et år senere lykkedes det for parret at opnå graviditet. Kvinden fortsatte med at komme til kaffemøderne i foreningen for ufrivilligt barnløse. Ægtefællen havde imidlertid ikke tid til at deltage i møderne mere, for han arbejdede intenst efter arbejdstid på at gøre børneværelset klart. Tre måneder før forventet fødsel stod det færdigt. Men, som han fortalte, „jeg har ikke flyttet ting derind endnu, for det kan gå galt for os alle sammen“.

Angsten for nemesis og dens aftryk i timingen af boligindretningen og køb af børneting var meget fremtrædende i mit etnografiske materiale. At købe børnetøjet *for* tidligt eller flytte barnevogn og andre børneting ind i huset og melde endegyldigt fra til medlemsmøderne, *for* barnet var født, var udvisning af et overmod, der let kunne påkalde sig skæbnens eller gudernes vrede og hævn. Frygten for skæbnehævn blev forstærket af, at mange par havde flere mislykkede behandlingsforsøg og skuffelser bag sig, og de passede på, som en kvinde udtrykte det, „ikke at juble *for* tidligt“, hvis det viste sig, at behandlingen gav resultat. Usikkerheden om fertilitetsbehandlingsresultat afspejles også i eksemplet nedenfor, hvor det håndteres på en anden måde:

Da et af parrene overvejede at købe hus, var det et kriterium, at der skulle være et børneværelse. På det tidspunkt var parret i behandling for barnløshed. Da de besluttede sig for at købe huset, tænkte de, at det var lidt småt, hvis der nu kom et barn. Men som kvinden sagde: 'Der er også hele tiden den der i baghovedet, at hvis der nu ikke kommer et barn, skal vi ikke sidde med en kolos af en bygning.' Efter adskillige mislykkede inseminationsforsøg ventede parret nu på at komme i IVF-behandling. De mange mislykkede forsøg havde ændret deres husindretningsovervejelser: 'Da vi købte huset, talte vi om, hvilket værelse der skulle være børneværelse, hvis der kom et barn. I dag siger vi: Det værelse skal bruges til det, og det værelse skal bruges til det. Og hvis en af os kommer til at snakke om, hvad hvis nu (vi får børn) så siger vi til hinanden: Det problem løser vi, når det opstår. På den måde har det distanceret sig. I starten tænkte vi meget på indretning af stuen, og hvis der nu skulle stå en kravlegård, hvor skulle den så stå. I dag siger vi: Den kommer til at stå, hvor der er plads til den. Og der skal nok blive plads. Ikke?'

Mange par bestræber sig som i dette eksempel på at trodse det belastende hvis-nu-liv. De forsøger aktivt og eksplicit at modsætte sig, at håbet om de børn, der måske kommer, skal styre deres liv og beslutninger og i dette tilfælde beslutninger om indretning af huset. I ovenstående eksempel bruges værelserne meget offensivt til noget andet, og tiden ses an. Parret ønsker ikke, at erhvervelsen af et *for* stort hus med *for meget* plads skal komme til at stå som en mindestue – et memento – om de børn, der aldrig kom (jf. Boholm 1983). Mindestuer og arvestykker bærer på fortællinger om personer, der *har* levet. Man kan endda sige, at de er med til

at gøre disse personer virkelige og enestående. Det er det, Laynes informanter gør, når de gemmer gaver til deres ufødte børn eller hår eller fodaftryk fra deres spontant aborterede fostre eller dødfødte børn (Layne 2000). Men mindstuer for børn, der aldrig blev til, for ikke-personer, giver ikke mening.

Fra hus til hjem

De tomme rum er ikke kun en fysisk markering af manglen på de børn, parrene havde forventet og indrettet sig på skulle komme. De er, som det fremgår ovenfor, også en både symbolsk og fysisk markering af mangel på et ønsket familieliv. Men der er mere på spil: at skabe et hjem. Ønsket om børn verbaliseres ofte som et ønske om at få familie og skabe et hjem, som det også udtrykkes i artiklens indledende citat: at få *hus* og have for at få *hjem* og *familie*.

Næsten samme skelnen mellem hus og hjem beskrives af den amerikanske antropolog David M. Schneider i hans bog om nordamerikansk slægtskab. Han skriver, at „huset er det sted, hvor familien lever, måden, hvorpå familien lever der, er det, der kan gøre det til et hjem“ (Schneider 1980:45). Et hus er i denne udlægning ikke per definition et hjem. Det er børn og familieliv og de særlige handlinger, aktiviteter, visioner og følelser forbundet hermed, der transformerer huset til hjem (se også Low 1996; Löfgren 2003).

Flere antropologer har forsøgt at definere og udrede forskelle og relationer mellem begreber som *hus*, *hushold*, *hjem* og *familie* analytisk (Birdwell-Pheasant & Lawrence-Zúñiga, 1999).⁵ Groft sagt er tendensen i de forskelligartede definitionsbestræbelser, at hus kobles til bygning, ly, bolig, til fysisk struktur (på engelsk, shelter, building, dwelling).

Det samme gør sig gældende i ordbøger om dansk sprogbrug. I en tidlig udgave af *Ordbog Over Det Danske Sprog* (ODS) fra 1966 angives hus at være en „bygning (m. vægge og tag), som udgør en selvstændig enhed, brugt til bolig (opholdssted, samlingssted) for mennesker (og dyr) eller opbevaringssted for noget“ (ODS 1966 bd. 8:708). Et hjem defineres som „hus eller lejlighed osv., der er en persons el. især en families faste bopæl“. Ordbogen påpeger, at hjem næsten kun bruges om „boligens indre (lejligheden, stuerne, m. indbo, og hvad dertil hører) og oftest m. henblik på boligen som sæde for familielivet, som sted, hvor man søger hvile, ro, hygge olgn. efter arbejdet“ (op.cit.183, oprindelige forkortelser og parenteser).⁶ I *Den Danske Ordbog* fra 2004 står, at et hjem er „en persons bolig, som udgør vedkommendes private tilholdssted, ofte med tanke på fællesskabet mellem de mennesker, som personen bor sammen med“ (Den Danske Ordbog 2004:718). Ordbogen nævner altså ikke familie, men betegner socialiteten dér som fællesskab og betoner samtidig hjemmet som et privat sted.⁷

Man kan sige, at *hus* begrebsligt bringer materialiteten i forgrunden, mens *hjem* integrerer det materielle (altså huset) med familie, særlige tilhørsforhold, oprindelse, følelser og sanser (jf. Gullestad 1993:131). Den nære forbundethed mellem hjem og familie er da også manifest i de skandinaviske og euroamerikanske undersøgelser, der er refereret til tidligere. For eksempel skriver Gullestad, at hjemmet er centralt som familiens territorium (Gullestad 1984; Löfgren 2003).

Da jeg spurgte de barnløse, hvad *familie* betød for dem, var det et ret entydigt billede, der tonede frem, og det matcher ordbøgernes: Familien er der lige- gyldigt hvad og kan ikke til- eller fravælges (som fx venner). Familien omtales også som et fællesskab, et sted, hvor man kan „være sig selv“ og slappe af, og hvor „du“ i udgangspunktet bliver accepteret for „det, du er“. Den nære association mellem familie og hjem og den måde, hvorpå samspillet mellem materia- litet og socialitet konfigureres i begge begreber, bliver tydelig i nedenstående for- klaring på, hvad familie er:

Jeg kan kun sige, at det er som en kold dag, hvor man kommer ind i en varm stue, hvor der sidder nogle mennesker. Det er familie. Fordi det har jeg stadig i mig, at jeg var ude med en ven i flere timer, hvor jeg blev iskold, der var en familie, som sagde: Stil dig hen ved ovnen, så bliver du varm, og så får du en kop kaffe, den tryghed ...

Familiens kvaliteter omtalt med ord som tryghed, varme, hygge, imødekommen- hed og omsorg er lokaliseret i – eller materialiseres som – hjemmet, der på den anden side også huser særlige personer, aktiviteter, rum, atmosfære, varme og dufte (Simpson 1997; Löfgren 2003). Hjem forbindes i skandinaviske lande med varme, hygge, sikkerhed og fred, og der investeres meget tid og mange penge på kontinuert at indrette (og genindrette) og dekorere huset, så det signalerer disse værdier og lever op til ideen om et både trygt og pænt hjem (Gullestad 1984; Rosengren 1991).

Både tværkulturelt og historisk set er husbyggeri og husenes rumlige indret- ninger, og de aktiviteter, disse indretninger markerer, relateret til forestillinger om slægtskab, familie, klasse og køn (Carsten 1995; Gillis 1996). Historikeren John Gillis skriver, at det først var i midten af det 19. århundrede, at mennesker i Europa begyndte at tænke hjem som noget, familien selv etablerede, og som ikke refererede til det „himmelske“ hjem (Gillis 1996:110). Disse tanker lagde, påpeger Gillis, fundamentet til de moderne krav om hus og hjem.

Hjem har endvidere siden slutningen af det 19. århundrede været tæt forbun- det med kvinder, moderskab og kvindelighed. Kvinder var hjemmets primære skabere og vedligeholdere og hovedansvarlige for at skabe et *godt* hjem, mens hjem for de udearbejdende mænd primært var et rekreativt terræn, de kom hjem til efter arbejdet (Rosenbeck 1987; Gillis 1996; Löfgren 2003). Der var enkelte

mænd i min undersøgelse, der talte om længslen efter at „komme hjem“ til et hus med børn, og udsagn som disse kan fortolkes med reference til denne historisk og kulturelt betingede, kønnede arbejdsdeling mellem at *være* (kvinde) hjemme med børnene og *komme hjem* (som mand). Selv om kvinderne for længst er kommet ud på arbejdsmarkedet og ikke *går* hjemme mere, men også *kommer* hjem (fra arbejde) så tyder meget på, at de stadig udfører det meste af „husarbejdet“, som det hedder (jf. Bonke 2002).⁸

Antropologiske og etnologiske undersøgelser foretaget i Skandinavien i 1980'erne peger som nævnt på kvinderne som de primære aktører i hjemmets kontinuerlige skabelse og genskabelse. Det betyder ikke, at mændene ikke deltager i beslutninger om husindretning og tager sig af større ombygninger, som i tilfældet med børneværelset i casen ovenfor, men de er ikke lige så interesserede i indretningsdetaljerne (se fx Rosengren 1991).⁹ I min undersøgelse var det mændene, der udførte det håndværkmæssige arbejde med at gøre huset klar til barnet, og det gjorde de også for at skåne deres gravide ægtefælle for det fysiske arbejde. De barnløse – ventende – mænd mente selv, de støvsugede langt mere, end mænd gør flest. Der var heller ikke på det område grund til at udfordre skæbnen.

Hjemmet betegner således det sted, hvor børn og voksne udfolder det særlige intime, eksklusive samvær og de aktiviteter, der er med til at definere familien, og som også kommer til udtryk i de barnløses længsler efter børn og i deres fortællinger om det familieliv, de selv er og har været del af. Familie kan ikke kun anskues som socialitet, men konfigurerer på særlig vis samspillet mellem socialitet og materialitet. Og selv om hjem begrebsligt og empirisk bringer materialiteten i forgrunden, kan dets særlige betydning kun forstås i samspil med en særegen socialitet.

Hjem uden børn

Barnløse hjem er ikke kun de, hvor børnene er stærkt ønskede, men ikke har indfundet sig. Der er en anden slags barnløse hjem, der bliver virkelige senere i livscyklen: nemlig de, hvor børnene er flyttet hjemmefra, og hvor børneværelsernes funktion derfor skal revurderes og justeres. Som vi så ovenfor, var børnenes nødvendige fraflytten også en tematik i de barnløses overvejelser om huskøb. Men de talte i futurum eller konjunktiv.

Det efterfølgende eksempel er i en slags datid. For i modsætning til de ufri-villigt barnløses hjem, hvor fraværet af børn materialiserer sig som halvtomme og afventende rum, har børnene i dette hjem for længst sat deres egne mærker. Huset har måttet bøje sig for deres tilstedeværelse og krav om individualitet og privathed.

For år siden, da min mand og jeg som ungt par uden børneplaner var på weekendbesøg hos mine svigerforældre, overnattede vi altid i et af de gamle børneværelser på husets første sal. Med en slags sørgmodig ironi havde min svigermor ophængt et hjemmelavet skilt på rummets væg, hvor der stod „Mindestue for vor Lena“. Lena er min svigerinde, der som mange andre unge flyttede hjemmefra, tættere på København, for at uddanne sig. Nu stod hendes gamle værelse tilbage og indeholdt stadig nogle af de møbler, billeder og små ting og nips, hun tidligere havde benyttet og omgivet sig med, men altså havde ladet tilbage. I modsætning til de barnløses delvist tomme rum var rummet mærket af hendes særlige og individuelle tilstedeværelse. Men rummet indeholdt også andre ting, der var flyttet ind for at give bedre plads i andre rum: overskudsbøger og ting, der ikke blev anvendt for tiden. Så rummet lignede de barnløses delvist tomme rum, ved at de ikke rigtig var nogens og derfor blev anvendt til lidt af hvert. Langs væggen var der god sengeplads til os voksne børn, der, som det er stadig er almindeligt for mange unge studerende, blev forkælet med god mad og nul arbejde, når vi kom hjem, og udstyret med lidt ekstra, når vi søndag aften drog af sted igen. Værelserne ovenpå havde min svigerfar selv bygget som led i en kontinuer – ja, næsten livslang – ombygning af huset, der afspejlede familiens udvidelse, børneflokkens vækst og hensynet til de enkelte børns behov for særlige rum og privatliv.

Eksemplet illustrerer en særlig version af den *memoralisme*, som Åsa Boholm beskriver i sin studie af svensk slægtskab, og som vedrører de minder og fortællinger, der knytter sig til genstande og ting og derved skaber en slags social kontinuitet ved blandt andet at fiksere fortællinger om fraværende oftest afdøde personer. Boholm beskriver, hvordan huse, genstande, gaver, grave, fotografier, navne m.v. fungerer som mementos for slægtninge, personer eller særlige begivenheder. Disse ting forbinder levende personer med afdøde og med fortiden, og de opbevares og overdrages med henblik på at blive mementos i fremtiden. Tingene er dermed både udtryk for og bærere af social kontinuitet og forbundethed i tid (Boholm 1983:215-7). De er i sig selv fortællingsbærere (Sjørsløv 2007b:181). Eksemplet understreger også en anden pointe, der er væsentlig i forståelsen af forholdet mellem hus, hjem og familie. Nemlig at hus og hjem er foranderlige, og at huset og dets indretning og hjemmets særegenhed tager form af familiens udvikling og cyklus.¹⁰ Husets materialitet og familiens socialitet konstituerer gensidigt hinanden over tid – som hjem.

Samme tematik, omend i en helt anden empirisk kontekst, beskrives af antropologen Rebecca Empson (2007) i antologien *Thinking Through Things. Theorising Artefacts Ethnographically* (Henare, Holbraad & Wastell 2007). Empson beskriver, hvordan mongolsk slægtskab både kommer til udtryk og skabes gennem de måder, hvorpå specifikke ting eller objekter enten udstilles oven på

en særlig husholdskiste, så besøgende kan se dem, eller gemmes i kisten, skjult for besøgendes blikke. Disse særlige kister findes i alle mongolske hushold. Det er forskellige ting, der enten gøres synlige (fotografier, ure, batterier, parfume) eller gemmes (hår, navlestreng), og de refererer til en række forskellige slags slægtskabsrelationer og former for forbundethed. Pointen er, at man ved adskillelse mellem mennesker sørger for at bevare og gemme *noget* fra den person, der forlader husholdet, for derved at sikre, at relationen fortsætter og vedligeholdes. Det, man bevarer, indeholder noget af denne persons essens eller skæbne, og det tilbageholdes for at sikre helheden på trods af adskillelsen (op.cit.115). Tingene og de måder, hvorpå mongolerne forholder sig til dem, er på en og samme tid med til at vedligeholde og skabe relationer, og tingene *på* eller *i* kisten er, skriver Empson, således en måde at fastholde relationer mellem forskellige nulevende mennesker på trods fraværet af dem og dermed en måde at håndtere den evige sæsonmæssige flytning af mennesker og hushold på (Empson 2007:118-9).

Der er mange kulturelt og socialt betingede forskelle mellem Mongoliet, Skandinavien og USA i de måder, hvorpå slægtskab og forbundethed forestilles, tænkes og skabes gennem ting. Men i alle tilfældene handler det om at håndtere fraværet af slægtinge og slægtskabets foranderlighed og samtidig fastholde det ved hjælp af ting. De barnløse skal også håndtere et fravær, og også her spiller ting og materialitet en rolle. Fraværet udstilles i de halvtomme rum og i længslen efter at indrette særlige rum til børn, få en barnestol på cyklen eller blive forbruger og købe ting til børn på det bugnende børnemarked.

Konklusion

At ønske sig, få og have børn er nøje forbundet med forståelse af familieliv og hjem og er tæt relateret til erhvervelse og indretning af hus eller bolig og særlige ting. Også fra en barnløs optik er børn og familieliv det, der gør et hus til et hjem. Der er således en tæt og uadskillelig forbindelse mellem familie og hjem, som hver for sig byder på forskellige konfigurationer af samspillet mellem materialitet og socialitet. Familiens socialitet er informeret dels af ideer om slægtskab og forbundethed, dels af de særlige opgaver, som familien samfundsmæssigt forventes at løse. Her spiller overvejelser om hus, husindretning og husets beliggenhed uvægerligt med. De barnløses tanker og håb om børn og familie kan ikke adskilles fra tanker om husets indretning og beliggenhed: Husets tomme rum har sociale og emotionelle implikationer; tanker om husets indretning og beliggenhed er sammenvævet med ideer om det gode børneliv og børns rette socialisering; familie og hjem forbindes med følelser og sanser som tryghed, varme, nærvær og ubetinget kærlighed og er tillige kønnet. Endelig mærkes hjemmet og

dets ting af specifikke personers beboelse af det og bær på den måde familiens historie videre.

Noter

1. Denne artikel er baseret på min ph.d.-afhandling, der mere indgående beskæftiger sig med de individuelle, sociale og kulturelle implikationer af de nye reproduktionsteknologier og dermed med det særlige samspil mellem socialitet og materialitet, der udfolder sig i denne kontekst. Dette aspekt er helt udeladt i denne artikel (men se Tjørnhøj-Thomsen 1999a, b, 2003, 2004).
2. Feltarbejdet omfattede også deltagerobservation på fertilitetsklinikker, adoptionskurser, medicinske konferencer og etiske høringer.
3. Selv om de barnløses situation er særegen, og man kan sige, at de kaster et særligt lys på slægtskab og familie, giver min undersøgelse ikke belæg for at konkludere, at de ufrivilligt barnløses håb og forventninger om slægtskab og bolig adskiller sig fra de mennesker, der får børn på almindelig vis.
4. http://www.ikea.com/dk/da/catalog/categories/departments/childrens_ikea/. (30. juli 2008).
5. En del af definitionsbesværet beror også på, at der er stor overensstemmelse og sammenfald mellem europæisk folkeforståelse af forskelle mellem hus og hjem og en antropologisk diskurs og begrebssætning af samme, ganske som det har været tilfældet med slægtskab (jf. Schneider 1984). Altså at antropologers tilgang til hushold, familie og hus er rodfæstet i europæiske folkemodeller af domestisk aktivitet. Det er en vigtig begrundelse for, at udvikle andre begreber til forståelse af familie og hjem, og her er en tilgang, der fokuserer på forholdet mellem materialitet og socialitet, et godt bud.
6. Hjem kan også være et landområde. Men det er kendetegnende, at det er følelse af tilknytning gennem slægtskabsbånd, hjemstavns- eller nationalfølelse, der bringes i forgrunden.
7. Til gengæld giver ordbogen en række sprogbrugseksempler, der viser hjemms komplekse betydninger, og hvorfor hjem er så vanskeligt at definere entydigt for samfundsforskere: Man kan tale om „ens andet hjem“ og om at „gå fra hus og hjem“. Når noget foregår „inden for hjemmets fire vægge“, er det privat og vanskeligt at få adgang til for hvem som helst og det, der foregår dér, står i modsætning til livet udenfor. Hus og hjem kan siges at markere grænser mellem det offentlige og private og giver dets beboere mulighed for at kontrollere, hvem der får adgang og hvem ikke, og dermed også mulighed for at regulere, hvad der skal skjules, og hvad der skal udstilles. For hvor meget hjemmet end forbindes med privatlivsfred, fremvises det også til andre, som jeg senere skal give nogle eksempler på. Man kan også „komme fra et hjem med klaver“, hvilket indikerer, at man kommer fra et velstillet og velopdragende hjem (Den Danske Ordbog 2004:718).
8. Når de voksne barnløse (og det var oftest kvinderne) opsøgte deres barndomshjem og forældre og skulle fortælle om barnløsheden eller trøstes, var det ofte i første omgang moderen, de tyede til. Som i andre undersøgelser af slægtskab og familie fremstår også kvinderne i min undersøgelse som de signifikante og dominerende aktører, når det gælder vedligeholdelse af slægtskab og familierelationer (se Tjørnhøj-Thomsen 2004).
9. En undersøgelse af mandlige og kvindelige plejehjemsbeboere i Danmark peger også på, at mænd og kvinder indretter deres værelse på plejehjemmet meget forskelligt. Kvinderne indretter deres plejebolig, så den så vidt muligt ligner deres tidligere – og *rigtige* – hjem. De pynter værelserne med nips og genstande (og med potentielle arvestykker). Mændene er langt mere pragmatiske og går ikke særlig meget op i indretningen af deres værelse, som ofte præsenterer sig som opbevaringsrum (Ryborg 2008:21-2).

10. En af de seneste års hyppigt sendte fjernsynsreklamer er Nykredits reklame for boliglån. Nykredit stiller sig til rådighed, hvis man pludselig får behov for mindre plads (når barnet flytter hjemmefra), for mere plads (når graviditetstesten er positiv), får behov for én fælles bolig (når de unge flytter sammen) eller to boliger (når det aldrende går par fra hinanden). Også her eksponeres bolig behov i forhold til familiens cyklus og forandringer.

Nøgleord: Slægtskab, ufrivillig barnløshed, ting, hus/hjem.

Litteratur

Aries, Phillippe

1962 Centuries of Childhood. A Social History of Family Life. New York: Vintage Books.

Boholm, Åsa

1983 Swedish Kinship. An Exploration into Processes of Belonging and Continuity. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Bonke, Jens

2002 Tid og velfærd. 2:26. København: Socialforskningsinstituttet.

Birdwell-Pheasant, Donna & Denise Lawrence-Zúñiga

1999 Houses and Families in Europe. I: D. Birdwell-Pheasant & D. Lawrence-Zúñiga (eds.): House Life: Space, Place, and Family in Europe. New York: Berg.

Carsten, Janet

1995 The Substance of Kinship and the Heat of the Hearth: Feeding, Personhood, and Relatedness among Malays in Pulau Langkawi. *American Ethnologist* 22(2):223-41.

Carsten, Janet & Stephen Hugh-Jones (eds.)

1995 About the House. Lévi-Strauss and Beyond. Cambridge: Cambridge University Press.

Den Danske Ordbog

2004 København: Gyldendal.

Ejendomsavisen Danbolig

2008 Søndag 27. juli. Annoncetillæg i Morgenavisen Jyllandsposten og Politiken.

Empson, Rebecca

2007 Separating and Containing People and Things in Mongolia. I: A. Henare, M. Holbraad & S. Wastell (eds.): *Thinking Through Things. Theorising Artefacts Ethnographically*. London: Routledge.

Gillespie, Susan D.

2000 Beyond Kinship. An Introduction. I: R.A. Joyce & S.G. Gillespie (eds.): *Beyond Kinship. Social and Material Reproduction in House Societies*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Gillis, John

1996 A World of their Own Making. Myth, Ritual and the Quest for Family Values. New York: Basic Books.

- Gullestad, Marianne
 1984 Kitchen Table Society. Oslo: Universitetsforlaget.
 1993 Home Decoration as Popular Culture. I: T. del Valle (ed.): Gendered Anthropology. London: Routledge.
- Hastrup, Kirsten
 2004 Introduktion. Antropologiens vendinger. I: K. Hastrup (red.): Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse. København: Hans Reitzels Forlag.
 2006 Designforskning. Mellem materialitet og socialitet. Copenhagen Working Papers on Design. København: Danmarks Designskole.
- Henare, Amiria, Martin Holbraad & Sari Wastell (eds.)
 2007 Thinking Through Things. Theorising Artefacts Ethnographically. London: Routledge.
- Joyce, Rosemary A. & Susan G. Gillespie (eds.)
 2000 Beyond Kinship. Social and Material Reproduction in House Societies Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Layne, Linda L.
 2000 "He was a Real Baby with Baby Things": A Material Culture Analysis of Personhood, Parenthood and Pregnancy Loss. *Journal of Material Culture* 5(3): 321-45.
- Low, Setha M.
 1996 Spatializing Culture: The Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica. *American Ethnologist* 23(4):861-79.
- Löfgren, Orvar
 2003 The Sweetness of Home. Class, Culture and Family Life in Sweden. I: S.M. Low & D. Lawrence-Zúñiga (eds.): *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Ordbog over Det Danske Sprog
 1966 Bind 8. København: Gyldendal.
- Reddy, G. Prakash
 1998 Danske dilemmaer. Mørke: Grevas Forlag.
- Schneider, David M.
 1980 American Kinship. A Cultural Account. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rosenbeck, Bente
 1987 Kvindekøn. Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980. København: Gyldendal.
- Rosengren, Anette
 1991 Två barn og eget Hus. Om kvinnors og mäns världar i småsamhället. Malmö: Carsson Bokförlag.
- Ryborg, Alexandra Brandt
 2008 Det sidste hjem – et studie af mandlige og kvindelige plejehjemsbeboeres socialitet. Bacheloressay. København: Institut for Antropologi.
- Simpson, Bob
 1997 Representations and Re-Presentation of Family. An Analysis of Divorce Narratives. I: A. James, J. Hockey & A. Dawson (eds.): *After Writing Culture. Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology*. London: Routledge.

Sjørlev, Inger

2007a Ritual, performance og socialitet. En introduktion. I: I. Sjørlev (red.): Scener for samvær. Ritualer, performance og socialitet. Århus: Århus Universitetsforlag.

2007b Ting og person: Bidrag til en socialitetsteknologi. I: I. Sjørlev (red.): Scener for samvær. Ritualer, performance og socialitet. Århus: Århus Universitetsforlag.

Tjørnhøj-Thomsen, Tine

1999a Tilblivelseshistorier. Barnløshed, slægtskab og forplantningsteknologi i Danmark. Ph.d.-række nr. 12. København: Institut for Antropologi.

1999b „Det føles ikke-mandigt på en måde“. Mænd og infertilitet. Kvinder, Køn & Forskning 8(3):71-89.

2003 Samværet. Tilblivelser i tid og rum. I: K. Hastrup (red.): Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode. København: Hans Reitzels Forlag.

2004 Slægtskab. Tilblivelse, forbundethed og fællesskab. I: K. Hastrup (red.): Viden om verden. En grundbog i antropologisk analyse. København: Hans Reitzels Forlag.

Winther, Ida Wentzel

2006 Hjemlighed. Kulturfænomenologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag

Zelizer, Vivian A.

1985 Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children. New York: Basic Books.

ENQUETE

BØRNS EGNE HULER

BROR WESTMAN

‘Goddag Grisling,’ sagde han, ‘jeg troede, du var ude.’
‘Nej,’ sagde Grislingen, ‘det er dig, som er ude.’
‘Det er det også,’ sagde Plys, ‘jeg vidste, det var en af os.’
(Milne 1971:9).¹

Når jeg går rundt i Kokkedal i Fredensborg Kommune (tidligere Karlebo Kommune), så ser jeg på legepladserne i det svindende antal børneinstitutioner, at der er en mængde legehuse, der er præfabrikerede. Synet af disse legehuse får mig til at tænke på, om det virkelig er sådanne huse, børnene vil have. Og så tænker jeg på min barndoms huler.

Siden 1998 har jeg fotograferet børns egne huler i naturen i omegnen af, hvor jeg bor.² Jeg finder, at disse huler repræsenterer børnene bedre end de præfabrikerede institutionslegehytter. Det følgende handler især om huler bygget af børn i alderen 5 til 10 år.

Hvad er da en hule? Det er et hulrum med hul i til at komme ind og ud ad. På engelsk hedder hule *den*. Det er et afgrænset sted, som også dyr kan benytte, og hvor de indretter sig. Vi taler jo om rævens hule og bjørnens hule osv., sågar om dragens hule i mytologisk forstand. I forhold til ordet hule er ordet grotte udtryk for endnu mere natur. Det svenske ord for børns hule er *koja*, der også betyder hytte. Med ordet hytte er vi straks ovre i noget mere voksent som fx jagthytte, fiskerhytte, sæterhytte osv. Vi kan også tale om mere rituelle hytter som menstruationshytte og hytter i den jødiske løvhyttefest. I forhold til alle disse hytter er børns huler spontane. De kan bygges til alle årstider, om vinteren af sne som igloer. Det hyppigste huletidspunkt er foråret og hen over sommeren for så at aftage om efteråret.

Hulernes steder

Hulerne opføres steder, der bliver fundet og udvalgt. Der findes både indendørs og udendørs huler. Indendørs udgør hulen et skjul, fx under et bord, hvorover der er lagt et tæppe, der dækker for indblik. Etagesenge er velegnede. Her kan den nederste seng lukkes af med et stykke stof, der hænger ned fra den øverste. Andre hulesteder er baggårde og „tomme“ områder som hustomter og byggepladser i eller i udkanten af byer. I forstæder og på skoleveje er hulernes afstand fra hjemmet afhængige af transportmidler som cykler. I Kokkedalområdet er der mange huler i nærheden af skovbryn en ca. 5-10 meter fra skovbrynet inde i skoven eller lige op ad stendiget i skovens udkant. Placeringen viser ofte en overvejelse omkring skjulested i forhold til udsyn. Det fremhæves af mange børn, at huler skal være i skjul og selv være et skjul. De bygges ofte de samme steder år efter år. Ud fra et hulesynspunkt er buske ikke bare buske, men muligheder for hemmelige huler. Et særligt udvalgt træ kan have de samme kvaliteter af udsyn og skjul.

At bygge huler

Ligesom børn finder egnede hulesteder, finder de også egnede materialer til at bygge med. Vi kan måske tale om intuitivt byggeri, improvisation. En form for bricolage i Lévi-Strauss' forstand. Man ta'r, hvad man har. Det drejer sig især om at finde grene, brædder, papkasser, tomme tønder, paller og andet skrot, alt efter hvilke gode fund man gør. Græs og gran kan bruges inde i hulen til at gøre sig det blødt og behageligt. Vi må skelne mellem hulematerialer alt efter årstiden. Snehytter er nævnt. En hule bygget af grene med blade på om sommeren kan se noget afpillet og gennemsigtig ud hen på vinteren. De ældre børn bygger huler i træer med søm og brædder. I jordhulen er man virkelig skjult og kan tænde ild og ryge, som jeg selv har gjort. Vi røg tørre bøgeblade og tændte stearinlys. Kort sagt: den forbudte leg med tændstikker. Jeg holdt op med denne leg, engang jeg havde lavet en hule i et udhus, som der gik ild i. Naboen opdagede det. Flovheden sidder i min mave endnu.

Det at være skjult betyder ofte mere end selve lyfunktionen. Jo mere ly, jo mere er der tale om egentlige hytter. Piger bygger ofte redelignende konstruktioner med volde af græs omkring det fundne sted, hvor stedet markeres som en slags helle uden tag. Flere huler kan bygges omkring en plads eller som en hel landsby. En plads foran hulen kan markeres med sten eller snore mellem de omkringstående træer, som jeg har set det ved Kokkedal Rideskole. Her er en hule, der tages i anvendelse år efter år. Den har en meget stabil konstruktion af brædder og tykke grene. Den ligger i skovbrynet bag et dige.

Drenge og pigers huler

Der er en tendens til, at drenge koncentrerer sig om struktur og mur – piger om de indre detaljer. Drenge går mest op i selve konstruktionen. Pigerne bringer ofte stole eller bruger træstubbe til at sidde på. De kan bringe tallerkener, kopper, glas og andet service. Jeg har set fjernsyn og en sofa. Disse ting bliver ofte efterladt, måske i ønsket om at vende tilbage og genoptage legen en anden gang.

En pige fortalte, at hun havde gemt en skat i sin hemmelige hule. Her har vi således at gøre med en flerhed af hemmeligheder, som i Aladdins hule: Hulen ligger et hemmeligt sted. Den er i sig selv et skjul og skjuler desuden en skat. Samme pige fortalte også, at hulen skulle bruges i det tilfælde, hvor hun kunne blive nødt til at flytte hjemmefra.

Huler kan være knyttet til territorier, som led i drengenes forsvar. Udsigtshuler i træer og jordhuler som værn mod fjenden. Jeg brugte begge dele som dreng. Mit territorium var vores have, som jeg skulle forsvare mod de indtrængende „horder“ fra et nybyggeri af rækkehuse uden for haven. Det var i Asminderødgade i Fredensborg. Senere holdt jeg med disse nybyggerdrenge mod drengene fra byen oppe ved slottet. Vi mødtes i Lunden ved jernbanen med spyd med søm i spidsen, køller og skjolde og kæmpede, indtil en lærer fra skolen kom og skilte de stridende parter.

Hulernes form og sporet

Jeg har ikke mødt den simple bivuaekte, som fx spejderne bruger den, måske fordi de danner for lidt skjul og for meget indblik. Den mest udbredte huleform er den tipilignende med pinde hele vejen rundt om en træstamme undtagen ved indgangen. Der findes også en type, hvor pinde er lagt over to grene, der vokser vandret og nogenlunde parallelt ud fra en træstamme. De kan udgøre et tag. Grene op ad taget er så væggen. Taget kan også være en platform til at sidde på, hvis grenene er stærke nok. Nogle huler er mere eller mindre kasseformede, andre er mere eller mindre teltformede med en tydelig tagryg.

Da jeg først havde fundet ud af, at den tipiformede hule var langt den mest udbredte, blev jeg interesseret i spørgsmålet om, hvordan man kan se, at der har været nogen på det her sted. Kan to pinde, der ligger næsten vinkelret på hinanden, med rette tolkes som, at nogen har lagt dem der? Det er klart, at et miljøfremmed materiale må være ført derhen. Men hvad nu, hvis det er vinden? Kun hvis det har en vis tyngde, kan vi sige, at nogen har anbragt dem der. Konteksten kan måske tyde på, at her var nogen. Borde og stole i krattet kan være de voksne, der er rykket ud i sommervarmen. Der er lagt et bræt over en træstamme som til

en vippe. Der er friske grangrene i hulen ved Nivå Kirke: Der har været nogen her, siden jeg var her sidst!

Ruminddeling

Nogle huler har en ruminddeling. Først og fremmest den klare skelnen mellem et udenfor og et indenfor. Indenfor er ofte gjort behagelig med græs og gran, mens udenfor kan være gjort til en legeplads med vipper og balancestænger. Andre steder er der en inddeling efter funktioner med fjernsyn i den ene ende og køkkengrej i den anden (jordhulen ved medborgerhuset Egedalen i Kokkedal). En voksen fortalte, hvordan hun var med til at lave ruminddeling med sten på jorden, og hvert rum blev pyntet med blomster. Det drejer sig her om huler uden tag af den mere redeagtige type. Det er som nævnt pigerne, der fører an i dette arbejde med interiører. I disse tilfælde bruges hulen til at lege far, mor og børn. Hulen er her en miniudgave af hjemmet som bolig og socialt rum. En kvinde fremhæver: „Linda, Martha og jeg plejede at lege *housie* her efter skole. Hver gang plænen i nærheden blev slået, tog vi noget af det friske velduftende græs og indrammede gulvene i vores adskilte ‘soveværelser’ og ‘dagligstuer’ med det.“ Med disse interiører er vi vidne til en dobbelthed i hulens betydning, fordi de omtalte huleindretninger spejler hjemmet, og samtidig er de hemmelige. Det er måske snarere det, der foregår der, der er hemmeligt i disse åbne huler?

Meningen med hulebyggeriet

I forbindelse med fotograferingen af hulerne har jeg foretaget en form for spørgerunde blandt børn og voksne og i litteraturen om, hvad hulerne betyder.

Det drejer sig om aktiviteter og så det at gemme sig. Vi kan måske sige, at det at gemme sig er en del af den mere generelle form for legen skjul. På et besøg i børneinstitutionen Gnisten i Gladsaxe 2001 lød svaret på spørgsmålet om, hvad en hule er, næsten enstemmigt fra de 5-6-årige: „Huler er til hemmeligheder.“ Under overbegrebet hulelege er det at lege skjul en mere flygtig og øjeblikkestemt aktivitet. Hvor det at benytte huler er et længerevarende fænomen. Den mindste enhed er i dette tilfælde de voksnes legen tit-tit-borte-væk med spædbarnet, hvor det er gentagelsen, der er afgørende, ligesom når man leger skjul. Hulelegene er langt mere komplekse. Fascinationen ved hulernes skjulthed forklares af nogle som et ønske om at vende tilbage til livmoderens tryghed. Andre mener dog, at en sådan forklaring ikke siger noget om selve aktivitetstrangen, som i mange tilfælde synes at være det vigtigste.

Vi kan placere børns ønske om privathed som et led i opvæksten mellem det 5. og 17. år. Der er ikke altid tale om et oprør mod de voksnes overvågning, men snarere om et udviklingsstade, hvor det hemmelige anvendes i forsøg på at finde sig selv. En form for selvpålagt overgangsrite. Ikke som de findes i prælitterære, præindustrielle, små samfund, hvor der er påtvungne ritualer med en klar liminal fase, hvor grænser overskrides med henblik på at bringe de unge fra barn til voksentilstand. Der er snarere tale om en grænselignende tilstand, en liminoid fase (Turner 1974). Hermed er vi inde på et mere overordnet syn på legens placering inden for de antropologiske sammenligninger af kulturer og samfund.

Ifølge Turner er den liminoide tilstand frivillig, den kan vælges. Den er en tilstand i fritid, forskning og leg, der er spredt ud over hele samfundet. I kraft af frivilligheden er den individualiserende. Den er især fremherskende i industrialiserede samfund, hvor samfundsstrukturen er baseret på en meget nøje skelnen mellem arbejde og fritid. I disse samfund giver fritiden et stort spillerum for udfoldelse og leg. Børn, forskere og kunstnere vælger mellem de muligheder, som fritidskulturen giver. Børn opnår igennem deres opvækst adgang til forskellige muligheder, som fritidskulturen giver. Disse muligheder udnyttes i overensstemmelse med barnets psykosociale udviklingsstade. Heri indgår blandt andet hulebygning, fordi børn i en vis alder har brug for byggeaktiviteter og en lyst til at kontrollere informationer, at skjule sig og være i fred fri for overvågning. Disse lyster eller behov kan leve videre hos voksne i fx biler, campingvogne, lysthuse, sommerhuse osv. Kort sagt det, der kaldes *second homes*.

Min metode i ovenstående undersøgelse har været at prøve at gøre gode fund med mit fotografiapparat og prøve at forstå disse, ligesom børnene finder steder til huler og prøver at stykke dem sammen. Et bidrag til legeantropologien i dette ords dobbelte betydning af forskning og selv leg.

Noter

1. Grislingen er kommet på besøg hos Plys, mens Plys har været henne at besøge Grislingen.
2. En kopi af mine fotografier af huler befinder sig på Dansk Folkemindesamling i København.

Litteratur

Milne, A.A.

1965 Min første bog om Peter Plys. København: Gyldendal.

Turner, Victor

1974 Liminal to Liminoid in Play, Flow and Ritual. An Essay in Comparative Symbolology. I: E. Norbeck (ed.): The Anthropological Study of Human Play. Houston, TX: Rice University Studies.

FRA SOMMERHUS TIL HELÅRSBOLIG

MARK VACHER

Ifølge antropologen Tim Ingold er måden, vi bor på, afgørende for måden, vi former vore omgivelser på (Ingold 2000:188). Det er den, fordi det at bo i Tim Ingolds forstand er noget andet end at eje eller leje et hus, en lejlighed, et telt, et slot, en campingvogn eller lignende. At bo, mener han, er en måde at være til stede på. Således hævder han med reference til filosofen Martin Heidegger: „Altså er ‘jeg bor, du bor’ det samme som ‘jeg er, du er’“ (op.cit.185).

Hvis det at bo er forudsætningen for det at bygge, hvad sker der så, hvis man ændrer sin måde at bo på? Det er det spørgsmål, jeg vil forfølge i denne artikel ved at tage udgangspunkt i mennesker, der ikke blot er begyndt at bo på en ny måde, men også er flyttet ind i huse, der ikke tidligere har været anvendt til helårsbeboelse.

Siden 1991 har personer, der er fyldt 65 år, pensionsmodtagere, der er fyldt 60 år, førtidspensionister, efterlønsmodtagere samt deres samboere, lovligt kunne benytte deres fritidsbolig som helårsbolig, såfremt den er i rimelig stand, og de har ejet den pågældende bolig i mindst otte år (Bolius.dk).

I forbindelse med forskningsprojektet „Den anden bolig“ ved Center for Bolig og Velfærd, Københavns Universitet, har jeg besøgt og gennemført etnografiske interviews med en række pensionister, som har valgt at udnytte ovennævnte mulighed og nu bor hele året i deres sommerhus. I det følgende vil jeg præsentere tre hushold, der af forskellige årsager og på forskellig vis har valgt at gøre sommerhuset til deres permanente hjem.

Dernæst vil jeg på baggrund af feltobservationer og interviews med sommerhusejere, som ikke bor permanent i deres sommerhuse, sammenligne disse forskellige tilgange til sommerhuset for derved at give et bud på, hvad der ændres, når sommerhuse gøres til helårsbeboelse.¹

Hanne og Johns spontane beslutning

Huset er et etplanshus i gasbeton fra begyndelsen af 1970'erne. I indkørslen er der perlegrus, og der holder en bil i carporten. Omkring huset er lagt fliser, foran er der græsplæne omkranset af bede og stensætninger, og i midten står en flagstang med vimpel.

Huset kunne ligge i enhver forstad i Danmark. Kigger man sig omkring, opdager man imidlertid, at noget er anderledes. For det første er her hverken fortov eller gadelygter langs vejen, og denne er ikke asfalteret. For det andet ligner huset ikke nabohusene. Disse er bygget af træ, og midt på ugen er det sjældent, at her kommer mennesker. Også haverne er anderledes – hvis ordet „have“ overhovedet kan siges at være en dækkende betegnelse for nabogrundenes udearealer. Græsset er langt, her er lyng, og fyrretræer står spredt på grundene. Bede er der ingen af, men om efteråret skyder svampe op af jorden og frem på nedfaldne grene.

Stedet er ikke et forstads kvarter, men et sommerhusområde, nærmere betegnet Odsherred. I huset bor Hanne og John. Selv om de kun har boet i huset i knap 10 år, har det altid været deres. Fra de påbegyndte opførelsen af huset i 1969 og frem til 1999 var huset deres sommerhus. Det er det ikke længere. I dag er det deres helårsbolig.

Årsagen til, at Hanne og John kan benytte deres sommerhus som helårsbolig, er, at de opfylder to kriterier. For det første at de er pensionister, og for det andet, at de forud har ejet sommerhuset i mindst otte år. Selv om John har været pensionist siden 1995, og parret har ejet sommerhuset siden 1969, er transformationen til helårsbolig ikke noget, de havde planlagt lang tid i forvejen. Det var en pludselig indskydelse.

Da John sagde farvel til arbejdsmarkedet, og parret solgte sit rækkehus, tænkte de overhovedet ikke på sommerhuset. I stedet købte de en stor sejlbåd og satte kursen mod Caribien. Her sejlede de i tre år, inden de besluttede at sælge båden. Årsagen, forklarede John, var: „Man skal kunne holde sit skib. Det kan ikke nytte noget, at alderen indhenter én. Vi kunne jo se det på de andre, når de ikke magtede det længere.“

De solgte båden til en englænder, som imidlertid ikke selv havde mod på at sejle den over Atlanten. Det gjorde Hanne og John. På vejen var der masser af tid til at tænke over, hvad parret skulle gøre, når sejladsen var overstået. „Vi overvejede at købe et nyt rækkehus, men så en dag slog det mig: Hvorfor flytter vi ikke i sommerhuset?“ Ifølge Hanne var det altså en impulsiv idé, som de besluttede sig til at føre ud i livet.

„Havde I nogle forbehold i forhold til at flytte i sommerhuset?“ „Næ,“ svarede Hanne. „Da vores børn spurgte: ‘Hvad med om vinteren, når det bliver mørkt?’

svarede jeg, 'hvad tror I, det var på Atlanten?'“ På spørgsmålet om, hvorvidt parret regner med, at sommerhuset bliver deres sidste hjem, svarede Hanne: „Nej, ikke hvis alderen indhenter os – jeg vil ikke risikere at være alene her.“

På mange måder minder livet i sommerhuset om sejladsen i Caribien. Det har sin tid og kræver, at man kan magte det. Kan parret ikke længere det, må livet gå videre et andet sted.

Hanne og Johns hus i Odsherred.

Foto: forfatteren.

Louises skærmende hjem

Drejer man fra hovedvejen et par kilometer før den nordjyske badeby Løkken, befinder man sig snart i et åbent klitlandskab. Her ligger sommerhusene i forskellige niveauer, alt efter om de putter sig i gryder, er bygget på marehalmsklædte forhøjninger eller helt oppe i selve klitterne.

Et af de første huse, man møder, er et lille hus i gasbeton med en bred indkørsel. Huset tilhører Louise, og her bor hun sammen med Hans, som ejer et af nabohusene.

Louise har boet i sommerhuset i 14 år. Før den tid boede hun i Vestbjerg ved Aalborg.

Hun lærte Løkken at kende sammen med sin mand og sine børn, fordi de tilbragte somrene i campingvogn i Nr. Lyngby. I begyndelsen af 70'erne var

hendes børn imidlertid blevet så store, at de gerne ville ind til Løkken. Byen tiltalte hende og hendes mand så meget, at de besluttede, at de gerne ville leve deres otium i Løkken. De sparede op. Manden var tjenestemand, og hun selv arbejdede på et plejehjem. „Alt er købt og betalt, så vi har ingen husleje.“

Imidlertid døde manden, inden deres drøm gik i opfyldelse. At miste sin mand slog Louise helt ud. Ikke blot følte hun, at hun som praktiserende katolik havde mistet sin sande livsledsager, men livet i deres fælles hus blev ensomt og uudholdeligt. Derfor blev det så meget desto vigtigere for hende at få et sommerhus, så hun bad sin datter og svigersøn om at se sig omkring, når de var i Løkken.

Blandt de huse, de foreslog, var et, som havde været brugt til udlejning. „Det så skrækkeligt ud, men da jeg trådte ind, vidste jeg med det samme, at det var her det skulle være.“ På spørgsmålet om, hvordan hun kunne være så sikker, svarede hun:

Huset har sjæl, jeg følte mig fuldstændig beskyttet – alle, der kommer og besøger mig, siger at de kan mærke, at her er en dejlig atmosfære. Da jeg havde haft huset i to år, gik jeg til Pandrup Kommune og bad om at få lov til at bo i det hele året. Jeg kunne ikke længere holde ud at være i huset i Vestbjerg. Huset var betalt, og jeg havde svært ved at holde det. Kisten havde stået i gangen og jeg måtte væk derfra. Manden på kommunen sagde til mig: ‘Bare rolig, du skal nok få lov til at bo i dit hus’, og selv om der ikke var gået otte år, siden jeg havde købt det, solgte jeg huset i Vestbjerg og flyttede hertil.

Kort efter Louise flyttede til Løkken, traf hun Hans, som er helårsbeboer og ejer af et træhus i nærheden. Her har han og hans tidligere kone haft sommerhus siden 1964. Da de blev skilt, fik Hans parrets sommerhus, som uden bureaukratisk besvær kunne opnå helårsstatus og flyttes ind i. Siden rev han det gamle hus ned og byggede selv det nuværende.

Hans har hænderne skruet rigtigt på. Selv om hans ryg er slidt og opereret tre gange efter et langt invaliderende arbejdsliv, har Hans en ukuelig viljestyrke. Således tegnede og byggede han for 13 år siden en tilbygning til Louises hus. Han har siden, mens han gik med krykker, lagt tag på dele af huset.

Det er ikke umuligt, man ligger jo ned, mens man hamrer det fast. Vi er fattigfolks børn, så vi ved, at det er nødvendigt, at man planlægger fremad. For eksempel har vi lige fyldt brændeskuret med 20 rummeter brænde, og da vi var færdige med det, bestilte vi de næste 20, som kan stå udenfor og tørre, inden det skal i brændeskuret næste år.

Ifølge Louise har hun med sommerhuset fundet sit sted i verden. Hun føler sig beskyttet og har givet det sit eget navn mellemnavn „Therese“. På spørgsmålet om dette er hendes sidste bolig, svarer hun kategorisk: „Jeg skal bæres herfra.“

I modsætning til Hanne og John, for hvem transformationen af sommerhuset til helårsbolig var en spontan indskydelse, har det for Louise været en klar målsætning. Ikke nok med at huset selv bød hende indenfor, men hun søgte og fik dispensation fra kommunen til at flytte ind efter blot to års ejerskab. Mens livet i sommerhuset for Hanne og John kan betegnes som endnu et eventyr på linje med togtet til Caribien, er det for Louise blevet en skjærmende havn efter en turbulent og sorgfyldt periode i hendes liv.

Louises hus i Nordjylland.

Foto: forfatteren.

Eriks opgave

Ikke langt fra Hanne og John i Odsherred ligger et grønt træhus med en velholdt græsplæne både for og bag. På carportens tværbjælke er graveret et navn i runer, og på gavlen af huset hænger en udskaering af det berømte bronzealderfund Solvognen, som er udgravet små 20 kilometer fra sommerhusområdet. I huset bor Erik, og det er hans navn, som pryder carporten.

I 1959, da Erik var 20 år gammel, besøgte han med sine forældre nogle af forældrenes venner i deres sommerhus. Under besøget kom det frem, at der var grunde til salg, og forældrene foreslog Erik, der boede hjemme, at købe et sommerhus. Han købte et lille hus to matrikler længere nede ad vejen. Det kostede 4000 kroner med 500 kroner i udbetaling, og det kunne lige lade sig gøre med en svindeløn at betale de 192 kroner i termin.

Sommerhuset blev en vigtig del af Eriks liv. Med sin uddannelse og gennem et langt arbejdsliv som værktøjsmager har han både evner og redskaber til at ud-

og ombygge sit sommerhus, og han har gennem årene sat sine tydelige aftryk. Det blev et fristed, som Erik kunne tage ud til, når han trængte til at komme hjemmefra. „Herude i ‘urskoven’ er der stille, og så er det ude i naturen.“

Sommerhuset blev også lånt ud til venner og ved en enkelt lejlighed lejet ud til fremmede. Udlejningen var imidlertid ikke en succes, fordi „folk troede, de kunne tillade sig hvad som helst, bare fordi de havde betalt for at bruge det en uge.“

Da moderen som den sidste af forældrene døde, blev Erik alene i lejligheden, og da han i 2002 gik på efterløn, havde han ikke længere råd til både at have lejlighed og sommerhus. Valget faldt på sommerhuset. Det var der flere grunde til, men den vigtigste var ifølge Erik, at man i en lejlighed risikerer at sidde indenfor hele dagen uden at tale med nogen eller have noget fornuftigt at give sig til. „Husk at have noget at lave“ er Eriks opskrift på et godt otium, og der havde sommerhuset sine klare fordele frem for lejligheden: „Om ikke andet skal græsset jo slås.“

Sommerhuset er for Erik en opgave, der giver mening i tilværelsen. Opgaven blev i sin tid stillet af Eriks forældre, som opfordrede deres hjemmeboende søn til at få noget, der var hans eget. Da forældrene døde, mistede lejligheden sin betydning, hvorimod sommerhuset med sin græsplæne, der skal slås, er med til at gøre Erik til et betydningsfuldt menneske. At dette ikke er fri fantasi, ses af de øvrige opgaver, han har påtaget sig i tidens løb. Han ser efter de andre huse på vejen, når de står tomme. Han holder øje med, at vegetationen langs vejen ikke rager ureglementeret ud, så kommunens skraldebil får vanskeligt ved at komme frem. I så fald orienterer han de ansvarlige sommerhusejere og beder dem om at få studset og savet, så vegetationen er i overensstemmelse med kommunens reglement. I det hele taget er han optaget af, at området ser ordentligt ud, og at alle lever op til deres forpligtelser.

Igennem tiden har Erik gjort mange af de andre sommerhusbeboere tjenester. Han har repareret og assisteret ved til- og ombygninger af flere af de omkringliggende huse. At dette er blevet værdsat, ses tydeligt af det anseelige antal forskellige snapseflasker (næsten 100), som står udstillet på hylderne i sommerhuset. Disse er gaver, han har modtaget som tak for tjenester, og særlig slående er de anstrengelser, folk har gjort sig, for at finde forskellige flasker, så hans samling kan vokse sig endnu større.

Eriks hus.

Foto: forfatteren.

Hvad ændrer sig, når sommerhuse skifter status?

Som det fremgår, er der tale om tre meget forskellige cases. Det er forskellige livshistorier, forventninger og værdier. Ikke desto mindre er der en række fællestræk, som adskiller livet som helårsbeboer fra almindelige sommerhusejere. Det gælder ikke mindst i forhold til, hvad der opfattes som værende vigtigt.

I 2008 gennemførte forskere fra Center for Bolig og Velfærd – Realdania Forskning ved Københavns Universitet et survey om danskeres boligpræferencer (Andersen 2008). I forbindelse hermed blev der blandt andet spurgt til sommerboliger.² På spørgsmålet om, hvilke begrundelser sommerhusejere har for at have sommerhus, forekom især følgende tre: „for at komme tæt på naturen“, „for at være sammen med familie og venner“ og „slappe af – komme væk fra dagligdagen“. Som det vil fremgå af nedenstående, ændres disse forhold, som af sommerhusejere fremhæves som særlig vigtige, imidlertid på afgørende vis, når sommerhuse bliver helårsboliger.

At være tæt på naturen

Sommerhuse er naturhuse. Dette gælder byggematerialer, arkitektur, udearealer og dekoration. Ifølge ejendomsmæglere med speciale i salg af sommerhuse er trøstehuse uden sammenligning de mest efterspurgte. Det er også det materiale, de

flESTE huse er lavet af, (næsten 80 procent af alle sommerhuse er træhuse), og tendensen er, at andelen bliver større. Således er mere end 87 procent af sommerhusene bygget efter 1980 træhuse (Andersen 2008). Som forklaring på denne præference for træhuse er svaret fra ejendomsmæglere og sommerhusejere samstemmigt, at træ er mere naturligt/tættere på naturen end mursten og gasbeton.

Det er ikke kun i materialet, at naturen optræder som positiv reference, også hvad angår formen, er naturen af største betydning. Modsat fx parcelhuse og lejlighedskomplekser, som i vid udstrækning udgør afgrænsede og aflukkede enheder, åbner mange sommerhuse sig ud mod det udendørs. Dette sker typisk via mere eller mindre overdækkede terrasser, som ofte ligger i direkte forlængelse af en stue med et stort vinduesparti. Vinduet kan i mange tilfælde skydes til side, således at der skabes åben passage og glidende overgang fra husets indre og ud mod fx havet og horisonten. Naturen lukkes med andre ord ind, og først og fremmest blikket (men også hørelsen og kroppen) kan uhindret vandre ud af sommerhuset.

Retningen på denne overgang/passage er sjældent tilfældig. Særligt i kystnære sommerhuse optræder et særligt *udsyn*, som privilegerer en særlig retning, nemlig væk fra huset ud mod havet. I mange sammenhænge regnes dette udsyn for en væsentlig del af sommerhusets kvalitet. Således indgår især hensynet til havudsigt og lyden af havet som vægtige parametre i vurderingen af sommerhusets arkitektur såvel som i dets handelsmæssige værdi. Et lille sommerhus med stor udsigt betragtes af den grund i mange tilfælde som værende mere attraktivt end et stort sommerhus uden.

Som nævnt knytter der sig til mange sommerhuse en særlig rettedhed eller retning, som fra et øje eller et øre bevæger sig mod horisonten. Målet for denne rettedhed er således ikke nødvendigvis et punkt, men en forestilling om vidder, der i princippet bliver ved i det uendelige. Dette er tydeligt ved havet, hvor grænsemarkering og indhegning, som kan markere endelighed og afgrænsninger, i mange tilfælde fra kommunal hånd er belagt med servitutter. Eksempelvis holdes planter (typisk enebær og fyr) nede for at undgå, at området springer i skov og dækker for udsynet. Til gengæld fastholdes ellers flygtige sandklitter med marehalm. Marehalmen er ikke kommet af sig selv, men plantet som led i en omfattende kystsikring, og som sådan ikke rettet mod sommerhuse. Ikke desto mindre er konsekvensen et fikseret landskab, som muliggør stabile strukturer og sikrer etableret læ og udsyn. Endelig er den fysiske adgang til havet mange steder sikret af offentlige stier, som selvom (eller netop fordi) de krydser private grunde, opretholder oplevelsen af et åbent landskab. Naturen holdes med andre ord nede, fikseres og gennemskæres for at sikre sommerhusets relation til selv samme natur.

At der er tale om fin balance, kommer eksempelvis til syne i Jammerbugt Kommunes politik om jordbalance. Hermed menes, at det på sommerhusgrunde er forbudt at fjerne eller tilføre jord. Til gengæld er det tilladt at omrokere jord og således skabe læ eller udsyn.

Det er imidlertid ikke kun langs kysten, at oplevelsen af natur og vidder understøttes. Også inde i landet gør sommerhusejere sig anstrengelser for at gøre naturen naturlig. Som eksempel kan nævnes naturen omkring et sommerhus, jeg besøgte på Sjællands Odde. Fra terrassen er der udsigt til skoven, der med spredte fyrretræer og lyng synes at fortsætte i det uendelige. I virkeligheden strækker skoven sig kun 50 meter, inden den næste sommerhus grund dukker frem. Skoven er resultatet af store overvejelser og bistand fra en landskabsarkitekt, og hvert eneste træ sat efter en detaljeret plan, som skaber en gennemført illusion om stor dybde.

På trods af den overordnede plan er naturen på ingen måde en statisk kulisser, her vægtes især rådyr højt, og afgravede toppe og skud fremvises under en rundtur på grunden som glædelige tegn på og vidnesbyrd om vilde dyrs tilstedeværelse. Her skal være liv, og når dyrelivet viser sig, opleves det af ejeren som en begivenhed.

At der er tale om en fin balance, bliver imidlertid tydeligt, da ejeren på vej tilbage fra rundvisningen bøjer sig ned og samler en nedfalden kvist op, som bringes tilbage til sommerhuset, hvor den smides i skraldespanden.

I dette tilfælde smides naturen ud, men i mange andre tilfælde tages den med ind og anvendes som dekoration: „Jeg tør ikke smide nogle af stenene ud, for vores børnebørn kan huske, hvad de har fundet.“ Kvinden bag dette udsagn ejer et arkitekttegnet sommerhus (Friis og Molkte) fra begyndelsen af 1960'erne i et af Djurslands mest eksklusive sommerhusområder.

Næsten alt interiør i huset i form af bænke, hylder og skabe var oprindeligt og indsat af arkitekterne. Ellers udgjorde et køleskab, en lille fryser, en stol, to kogeplader, to stykker keramik og nogle få kunstplakater de synlige indkøbte tilføjelser til sommerhuset (bestik og service var gemt i skabe og skuffer).

Indtrykket var spartansk, og det var en eksplicit holdning, at man ikke ønskede at føje til eller ændre på husets form og indretning. Eksempelvis havde man besluttet ikke at male den indvendige træbeklædning af douglasfyr, fordi man derved risikerede at dække træets struktur. „Vi har kun vasket det af.“ Til gengæld var der som indikeret en anseelig mængde sten af forskellige slags placeret omkring i stuen. „Vores datter har en særlig evne. Hvis hun beslutter sig for at finde et forstenet søpindsvin, så gør hun det.“ Og det havde hun med al tydelighed gjort sammen med sine børn, for blandt stenene, som ikke måtte smides ud, fandtes flere fossiler.

I dette sommerhus blev installation af naturen særlig tydelig, fordi der i huset elers fulgtes en stram og stringent linje i forhold til interiør og dekorationer, men i næsten alle sommerhuse forekommer naturen som dekoration i, af og omkring huset. I form af rav, fjer, skeletdele, grene, sten, tørret tang, skaller, krabbeklør og -skjolde og sneglehuse tages den ind i stuen, bindes på snor, i kranse, hænges på døre, under udhæng stilles i vindueskarme og på stubbe i haven.

Det er genstande fundet langs stranden og i skoven og i vid udstrækning den omliggende natur, som anvendes. Dette vidner om en særlig omgang med naturen. Den er noget, man kigger på, samler op, noget, man går ud i og hen til. I naturen bringes kroppen ud i omgivelser, som ikke tilpasser sig, men påvirker den gennem modstand, kulde, varme og kraft. Det er her, man ifølge sommerhusejere ved Vesterhavet kan „blive blæst igennem“, „tage en frisk dukkert“, „spejdede ud mod horisonten“, „føle sig lille“ og „få tilværelsen sat i perspektiv“. Set i det lys er det ikke uforståeligt, at sommerhuse ikke blot godt kan være små og dekoreret med utilvirket natur, men måske helst skal være det, fordi det er i den ydre modstand og i det uforarbejdede, at kvaliteten findes.³

At sætte naturen uden for døren

Hvis sommerhuse er naturhuse, hvad er så helårshuse? I de tre cases kunne svaret være kulturhuse. Dermed er ikke sagt, at der er tale om en afstandtagen til naturen, men som det vil fremgå, er der tale om en anden måde at være til stede på.⁴

Som nævnt er sommerhusets arkitektur kendetegnet ved at åbne sig mod naturen gennem glidende overgange fra det indre og ud mod en horisont. Det betyder, at terrasser med og uden overdækning ofte fungerer som åbne forlængelser af sommerhuset. Dette var også tilfældet hos Hanne og John og Erik. Her var der før tiden som helårsbolig åbne terrasser og glidende overgange. Dette ændredes imidlertid, idet terrasserne blev lukket, muret op og integreret i husene som inderum. Hos Hanne og John blev det til et åbent spiseareal i forlængelse af køkkenet, mens det hos Erik blev til rygerum og fordelingsgang mellem det, der tidligere var husets indre, og hans værkstedsrum.

Hos Louise og Hans havde huset ingen terrasse, som kunne inddrages, men den nye udbygning repræsenterer på trods af sine store termoruder et lukket aneks, hvorfra der ikke er udgang. Husene lukkes om sig selv og er kommet til at fremstå som afgrænsede helheder, der frem for at åbne sig mod naturen har fået til opgave at skærme mod den. Det gælder ikke kun skærmning af beboerne, men også deres biler, således har alle tre helårsbeboelser fået carport.

Hvad angår afgrænsningen, er det en tendens, der fortsætter i haverne. Fra at være en grund, der kunne passe sig selv, mens ejerne var i Caribien i tre år, har

Hanne og Johns have forandret sig fra at være en have, man kiggede *udad* mod skoven, til at være en have, man kigger *på*. Den har fået græsplæne med kort græs, bede og stensætninger. Haven er ikke længere noget, der retter sig mod vidder eller uendelighed, men noget, der kan luges og overkommes. Det samme gælder Eriks have, hvor et vigtigt aspekt ved græsset som nævnt netop er, at det skal slås.

I modsætning til sommerhusene i Odsherred, som ligger i en gammel plantage, ligger Louise og Hans' sommerhus i et åbent klitlandskab. Haven er ikke på samme måde omkranset af træer, men af hybenroser og nogle få lave fyrretræer. Her er ikke en trimmet græsplæne eller bede. Til gengæld afslører en bred indkørsel belagt med perlegrus, at her jævnligt luges og rives – ikke med den intention at skabe udsyn, men for at holde indgangspartiet ordentligt.

Afgrænsningen til naturen kommer også til udtryk i forhold til dekoreringen af helårsbeboelsen. Mens den utilvirkede natur inddrages som dekoration i de fleste sommerhuse, er den helt fraværende hos de tre helårshusstande. Hos Hanne og John findes godt nok en mængde skaller og konkylier, men det er alt sammen medbragt fra Caribien og således ikke fra den omgivende natur. Fælles for alle hushold er, at hverken møbler eller dekorationer fra sommerhustiden er tilbage. Det, der i stedet præger de tre huse, er malerier, broderier, arvegods, platter og fotografier. Det er kulturgenstande i tilvirkede materialer, som enten er modtaget i gave, købt eller arvet og repræsentationer af sociale relationer gennem fx billeder af børn og børnebørn. Der er med repræsentationerne ikke tale om umiddelbart nærvær, men typisk om referencer til personer og begivenheder, som er fraværende i dagligdagen.

Fælles er i øvrigt, at der er mange genstande, hvilket ikke mindst skyldes, at man er flyttet fra større boliger til sommerhusene. Her er ofte møbler til halvanden gange større huse, hvilket skaber en tæt og intim stemning, som på mange måde virker som en modsætning til sommerhusenes til tider spartanske indretning.

Generelt kan man sige, at det spartanske, i det omfang en helårsbolig måtte fremstå som sådan, fra at være en mulig dyd i sommerhuset er reduceret til at være en konsekvens af at bo i et sommerhusområde. Dette ses ikke mindst i rækken af tiltag, som har til formål at lette hverdagen og øge bekvemmeligheden i husene. Alle husene er blevet grundigt isoleret. Hos Hanne og John er der blevet investeret i et nyt køkken, en ny brændeovn og en varmepumpe, der skal sørge for fordeling af varmen i hele huset. Endvidere har de fået elektrisk gulvvarme i badeværelset, tyverialarm og lyssensorer. Hos Louise og Hans er det også blevet til et nyt køkken og en ny ovn og derudover som nævnt også en tilbygning med højisolerende termoruder. Hvad angår Eriks hus' er det største tiltag til forbedringer en nedgravet trekammertank til afledning af spilde- og kloakvand. Tanken

fylder det meste af forhaven, til gengæld, fortæller han, „har jeg aldrig problemer med, at afløbet løber over, eller at toiletet ikke kan skylle ud. Og det er ligegyldigt, om jorden så er frosset til eller ej.“

Det er altså blevet mindre afgørende, om det er varmt eller koldt, tørt eller vådt, lyst eller mørkt. Selvom områderne stadig er skov og klit og naturen til tider voldsom, er den med helårsbeboelsen blevet henvist til en plads udenfor.

Det betyder dog ikke, at naturen ikke værdsættes. Hver dag i sommerhalvåret kører Louise og Hans klokken 10 ned til stranden med termokanden for at drikke kaffe. Det har de ifølge Louise gjort sig til vane for at huske at komme ud til det, der i sin tid „var grunden til, at vi forelskede os i Løkken.“ Hanne og John lufter hunden og går tur hver dag, mens Erik fra sin yndlingsplads i stuen fører journal over, hvilke fugle der besøger foderbrættet lige på den anden side af vinduet.

Familie og venner

Selvom naturen gennem forestillinger og indtryk er et af de mest afgørende parametre for formgivning af sommerhuse og deres omgivelser, er der andre forhold, som af sommerhusejere hyppigere betegnes som årsag til at have sommerhus. Således svarede over halvdelen af de adspurgte sommerhusejere i tidligere omtalte survey, at de havde sommerhus for at være sammen med familie og venner.

På trods af at mange opfatter sommerhuset som et sted at være sammen med familien, er det ikke ensbetydende med, at sommerhuse i udpræget grad danner ramme om kernefamilier. Således ejes 79 procent af Danmarks sommerhuse af personer, som er mere end 50 år gamle (Andersen 2008). Typisk refereres der med begrebet *familie* til udvidede slægtskabsrelationer. Som eksempel kan nævnes bedsteforældre, som inviterer børn, svigerbørn og børnebørn på besøg i sommerhuset.

I modsætning til de fleste primærboliger er der i flere sommerhuse værelser, som er tiltænkt personer, som ikke er del af husstanden til hverdag. Det gælder fx hos Johanne i Ebeltoft, i hvis sommerhus der står et værelse til sønnen og svigerdatteren og et værelse til barnebarnet. Johanne har jævnligt sit barnebarn med i sommerhuset, men hvad angår sønnen og svigerdatteren, overnatter de kun i sommerhuset til Johannes fødselsdag, som hun hvert år fejrer med en pinsefrokost.

Selvom mange sommerhusejere fremhæver familien som begrundelse for at have sommerhus, handler det sandsynligvis mere generelt om at være sammen på en uformel måde med mennesker, man holder af. En indikation herpå er, at familie i begrundelsen for at have sommerhus sidestilles med venner.

Hvor stor betydning venner kan have for beslutningen om at have sommerhus, kommer til udtryk hos Hanne og John:

Interviewer: 'Hvordan fandt I ud af, at det skulle være her, I skulle have sommerhus?'

'Vi var til påskefrokost hos nogen fra klassen, som har sommerhus henne ad vejen.'

Interviewer: 'Klassen?'

'Vi er tre par fra klassen, der har sommerhus her på vejen. Vi gik i klasse sammen på Duevej Skole på Frederiksberg.'

Interviewer: 'Var det tre klassekammerater og deres kærester?'

'Nej, nej, på nær Hanne gik både pigerne og drengene i klassen.' [Hanne gik også på skolen, men i en anden klasse].

Interviewer: 'Og I har stadig sommerhus på vejen?'

'Ja, vi har alle sammen haft guldbryllup. Vi er tre par, og alle par har tre børn, så der har altid været nogen at lege med.'

Interviewer: 'Var der noget ved stedet, der tiltalte jer?'

'Det ved jeg ikke, da vores venner fortalte, at der var en grund til salg, gik vi ned og kiggede på den. Men der var sne, så vi kunne ikke se, hvad der var nedenunder. Det kunne sgu have været beton, haha.'

Interviewer: 'Men I købte alligevel?'

'Ja, de andre var her jo også.'

Som det fremgår, handlede Hanne og John impulsivt, da muligheden for at få sommerhus i nærheden af vennerne opstod, men også hos andre sommerhusejere er det samværet med venner og familie, der trækker. Eksempelvis var det forældrene og deres venner, der var årsag til, at Erik købte sit sommerhus. Det var også venner, der var årsag til, at parret Gitte og Thomas fik sommerhus på Sjællands Odde. Efter at være ufrivilligt barnløse besluttede parret at adoptere et barn fra Indien. Det samme gjorde et vennepar. Det at adoptere fra samme land blev grobund for et særligt fællesskab, og derfor besluttede Gitte og Thomas at købe et sommerhus i nærheden af vennerne, så børnene i fremtiden kunne mødes og holde ferier sammen. Sommerhuset har hermed understøttet og sikret en relation ikke blot blandt venner, men også i etableringen af to nye børnefamilier, som med sommerhuse har fundet locus for deres særlige fællesskab.

Mens nogle dyrker venskab ved at have sommerhus i nærheden af deres venner, bruger andre sommerhuset som en særlig lokalitet for venskab. Således fortæller en sommerhusejer fra Københavnsområdet om sit sommerhus på Djursland: 'For mig er mit sommerhus en station for vennebesøg – det er tilbage til min fortid.' Djursland er midt i Danmark, og mange af ejerens barndomsvenner bor i Jylland, så for flere af dem gælder det, at de næsten kun mødes i sommerhuset.

Vi har nogle venner, vi næsten kun ser, når vi er i sommerhus. Aftalen er som regel, at vi inviterer dem til lørdag eftermiddag, men så ringer de og spørger, om de ikke skal komme fredag, fordi køreturen er lang, og vi derved får hele lørdagen sammen. I løbet af lørdagen finder vi så ud af, at de lige så godt kan blive til søndag,

så vi kan få rødvin og hygge os om aftenen. Det er endda sket, at de har ringet til deres arbejdsplads og meldt sig syge mandag morgen. Hvis vi aftalte på forhånd, at et besøg skulle indbefatte mindst to overnatninger, ville min kone være træt, allerede inden de kom.

Som man kan fornemme, udfolder der sig en særlig socialitet i sommerhuset. Der er nærmest tale om en institutionalisering af det spontane, idet de implicerede uden at afsløre det for hinanden på forhånd forventer og forbereder sig på en dekonstruktion af den aftalte ramme, nemlig en invitation til lørdag eftermiddag.⁵

Hvad angår selve invitationen, er det paradoksalt at invitere venner, man gerne vil tilbringe tid sammen med, til et eftermiddagsarrangement på Djursland. Vennerne, der har små børn og bor i Sønderjylland, skal bruge mindst to timer på køreturen hver vej. Derfor forekommer det i værternes øjne rimeligt (og sikkert forventeligt), at vennerne foreslår at komme om fredagen. Til gengæld pakker vennerne bilen, så de, hvis alt går vel, kan blive i sommerhuset til søndag (evt. mandag). Udvidelsen af aftalen medfører, at værtskabet for lørdag eftermiddag ændrer karakter i retning af et fællesskab, som gennem løbende forhandling og invitation udvides til hele weekenden. Der serveres vin, som gæsterne må afslå, hvis de vil køre. Vennerne kan medbringe vin, så de kan undgå at køre. Der er utallige muligheder for retræte uden at risikere eller italesætte et brud på venskab. „Det bliver altid superhyggeligt. Det at vågne op om morgenen og spise morgenmad sammen, lade være med at gå i bad, spille fodbold med børnene osv.“

På den måde kan sommerhuset, på trods af at nogle er værter og andre er gæster, have en tendens til at få et strejf af noget egalitært. At det ikke kun gælder i ovennævnte sommerhus, fremgår af følgende beskrivelse af samværsformerne i en ødegård i Sverige. „Når vi har gæster i ødegården, er de altid med til at lave mad og tage opvasken. Det er de ikke, hvis de besøger os derhjemme.“

Således er der i mange tilfælde en særegen socialitet på spil, som altså ifølge surveyet fra Center for Bolig og Velfærd vejer mindst lige så tungt som forholdet til naturen, når det gælder begrundelser for at have sommerhus.

Ejerskab til opvasken

Hvordan ser det ud med familie og venner i helårsbeboelserne? Angående familie forsvinder værelser til navngivne personer, som ikke bor i huset. I stedet etableres gæsteværelser, i forhold til hvilke der ikke skelnes mellem familie og venner. Hos Hanne og John hedder gæsteværelset Monkey Island og er den første hytte, man opførte på grunden. Denne ligger for sig selv ved siden af huset, hvilket i realiteten placerer overnattende gæster samme sted som naturen, nemlig udenfor.

Hos Louise og Hans bliver gæsteværelset betegnet som barnebarnets værelse. Årsagen er imidlertid, at hun faktisk har boet der i flere måneder med sin nyfødte baby. Således er der, selv om hun ikke længere bor hos sin bedstemor, tale om en person, som indtil for ganske nylig har boet i huset sammen med Louise og Hans.

I Eriks sommerhus er der ingen plads til overnattende gæster. Det var der tidligere, men da sommerhuset blev helårsbolig, blev gæsteværelset til kontor, og siden har ingen gæster overnattet her.

Også i forhold til socialitet og samværsformer har rumligheden ændret sig. Der er ikke som i sommerhuset en tendens til egalitært fællesskab. Har man vin med, er det som gave til værtparret og ikke en flaske, man som en selvfølge kan regne med at være med til at drikke. Til gengæld kan man som gæst hos Hanne og John opleve at få serveret kaffe i kaffestel og kage eller chokolade på matchende kagetallerkner, som man ikke selv forventes at vaske op.

Sover man som gæst i helårsboligen, er der heller ikke lagt op til, at man skal lade være med at vaske sig, skifte tøj eller på anden måde slække på hygiejnen. Tværtimod fortalte Louise, at det lå hende meget på sinde, at hendes barnebarn og oldebarn skulle have ordentlige forhold og tryghed i den tid, de boede hos hende.

At socialiteten og samværet ændrer karakter, betyder imidlertid ikke, at helårsbeboere ikke har venskaber eller tilbringer tid med deres venner. De gør det på en anden måde. Eksempelvis bruger Erik betydelig mere tid sammen med sine venner, end før han flyttede i sommerhus. Han spiser sammen med venner tre dage om ugen. Det foregår på skift i tre forskellige sommerhuse. Han er medlem af en yatzyklub, som består af venner, der mødes i private hjem. Og sidste sommer var han på biltur i Danmark med to venner fra sommerhusområdet.

At komme væk fra dagligdagen

Som beskrevet har naturen, familie og venner stor indflydelse på ønsket om at eje et sommerhus. Der er tale om kvaliteter og oplevelser, som trækker sommerhusejere ud til sommerhusene. Paradoksalt nok er det imidlertid ikke tiltrækning, men frastødning, der er den oftest forekommende begrundelse for at eje et sommerhus. Således angiver ikke mindre end 78 procent af sommerhusejerne det at slappe af og komme væk fra dagligdagen som begrundelse for at have sommerhus.

„Det herlige ved et sommerhus er alt det, man ikke behøver. Her kan man gå rundt i sit gamle tøj, og hvis det er koldt, kan man sagtens gå ned og handle i termodragt og gummistøvler, uden at nogen ser skævt til en af den grund. Det ville jeg aldrig kunne gøre i Århus,“ fortæller en kvindelig sommerhusejer i Løkken.

I forhold til sommerhuslivet omtales hverdagslivet i flere tilfælde med modvilje. Således forklarer en mand fra København om sit nye sommerhus i Odsherred:

Bare det at kunne sætte sig ud i bilen og forlade det hele. Bare lade alt besværet være tilbage og ikke tænke på arbejde og alt det der. Det er det gode ved køreturen, efter en halv time begynder jeg at slappe af, og når vi nærmer os [efter en times kørsel], er jeg lettet og i bedre humør.“

Hvor længe hverdagen er om at slippe sit tag i sommerhusejerne, er forskelligt fra person til person. For ovennævnte sker det i løbet af køreturen, mens det for andre kræver et møde med sommerhuset. Eksempelvis beskriver en kvinde med sommerhus på Mols beboerne i de omkringliggende sommerhuse på følgende måde:

Børn larmer de første dage. De løber op og ned ad skråningerne, men det går over, når de har fundet sig til rette. Med de voksne er det omvendt. Der kan man mærke, at de skal have det hele med, inden de skal hjem. Så skal de til stranden og gå tur.

At kvindens konklusion på sin observation udmærket kan have hold i virkeligheden, understøttes af følgende konstatering fra en mand, der også har sommerhus på Mols: „Den første uge skal jeg falde ned, og så får jeg travlt den sidste uge med at nå alt det, jeg havde forestillet mig, inden sommeren begyndte.“

Man skal med andre ord bringe sig i den rette tilstand „falde ned“, „lande“, „finde på plads“, „finde sig til rette“ for at komme væk fra hverdagen. Indtil det lykkes, må man sidde anspændt i bilen, løbe op og ned ad bakkerne, have hovedet fuldt af hverdagstanker osv.

En væsentlig del af at falde på plads indbefatter en meget konkret praksis, nemlig at vække sommerhuset til live. I de fleste tilfælde er strøm og vand lukket helt af, men i stadig flere sommerhuse installeres klimaanlæg, der sikrer en konstant temperatur og udluftning, når sommerhuset ikke er beboet. Selv om de mest avancerede klimaanlæg kan aktiveres og reguleres via mobiltelefon og dermed sikre et opvarmet sommerhus, når ejerne når frem, skal langt de fleste sommerhusejere imidlertid stadig først starte huset op. Dette kan indbefatte en åbning af hovedhaner under frostsikre brønddæksler, tilslutning af el, isætning af skraldeposer, udluftning m.m.

Derved kommer mødet med sommerhuset til at foregå på en måde, som adskiller sig fra mødet med de fleste primærboliger. Således er det de færreste hjem, der i samme omfang skal vækkes, når beboerne kommer tilbage fra fx en tur i sommerhus. Årsagen til denne forskel er, at sommerhuset i modsætning til primærboligen lægges i dvale, når beboerne forlader det i længere perioder. Nok slukkes

der for lys og måske for standbyfunktionen på tv og computere i primærboliger, men køleskabe, fryser og ovne forbliver tilsluttet, og ingen af de interviewede sommerhusejere lukkede hoveddøren inden afrejsen fra deres primærbolig.

Selvfølgelig handler det om tid i det omfang, at sommerhuse ofte står tomme længere end primærboliger, men det er ikke hele forklaringen, som det fremgår af følgende udsagn fra en pensioneret sommerhusejer i Odsherred:

‘Jeg følger et system, når jeg lukker sommerhuset ned. Når jeg altid gør tingene i den samme rækkefølge, husker jeg at få lukket og låst alle vinduer og døre og få slukket for el og vand. Jeg har fået en ekstra hoveddør monteret herude i bryggerset, så det er nemt at komme til.’

Interviewer: ‘Hvor ofte bruger du dit sommerhus?’

‘Næsten hver weekend – faktisk bliver jeg her ofte mandag med, eller også kommer jeg herop om torsdagen.’

Interviewer: ‘Det vil sige, at du i praksis er mere i sommerhus end hjemme?’

‘Ja.’

Interviewer: ‘Lukker du så også din lejlighed af, når du tager af sted?’

‘Nej, hvis jeg har nogle madvarer, der ikke kan holde sig, så tager jeg dem med, ellers låser jeg bare døren.’

Som det fremgår, bruger denne sommerhusejer mere tid i sommerhuset end hjemme. Alligevel lukkes sommerhuset ned, hver gang det forlades. En del af forklaringen er ifølge ejeren hendes bekymring for indbrud, men at vand og el også slukkes indikerer, at der er mere på spil. Hvad det kan være, afsløres i en sammenligning mellem hendes yndlingsbeskæftigelse i sommerhuset og hjemme.

Interviewer: ‘Hvad laver du, når du er i sommerhus?’

‘Jeg læser.’

Interviewer: ‘Hvad læser du?’

‘Det er mest krimier. Den her fik jeg „gratis“, da jeg købte et ugeblad.’

Interviewer: ‘Læser du også krimier derhjemme?’

‘Nej, der læser jeg en Uffe Ellemann-Jensen-biografi’

Interviewer: ‘Har du ikke taget den med herop?’

‘Nej Uffe Ellemann hører til derhjemme!’

Interviewer: ‘Hvorfor?’

‘Man skal holde tingene adskilt, ellers mærker man jo ikke, at man er i sommerhus.’

Ved at „holde tingene adskilt“ etablerer denne sommerhusejer et særligt rum og en særlig tid, som hun frygter ellers ikke at kunne mærke. Med andre ord kan man sige, at sommerhuset igennem adskillelsen sættes i parentes som en særlig begivenhed.⁶

At det er sommerhuset og ikke hverdagen, der sættes i parentes, kommer især til udtryk ved den åbnings og lukkes ned, som slet ikke i samme grad finder sted

i forhold til primærboligen. Hverdagen lukkes ikke, men forlades, og fortsætter i en parallel dimension, som ikke afbrydes af et sommerhusophold. Sat på spidsen, kan man sige, at det næsten ingen konsekvenser har for hverdagen, at man forlader den, og for de fleste sommerhusejere regnes det som en selvfølgelighed, at hverdagslivet kan genoptages, når man vender tilbage.

Sådan er det ikke med sommerhuset. Selv om det nok er af praktiske grunde, at man adskiller, åbner og lukker sit sommerhus, er konsekvensen, at man etablerer en særlig begivenhed. At det er en særlig begivenhed, kommer blandt andet til udtryk i måden, man taler om denne adskillelse på. Eksempelvis fortæller en sommerhusejer om sit sommerhus i Nordsjælland:

‘Den sidste aften, inden vi lukker ned for sommeren, går jeg ud og ser på stjernerne – det er hårdt!’

Interviewer: ‘Hvorfor?’

‘Det er ikke, fordi jeg ikke kan lide at komme hjem, men der er noget endeligt over at skulle pakke ned og vende tilbage til byen.’

Som det fremgår, er lukningen af sommerhuset noget, der gør ejeren trist og vemodig på en sådan måde, at det i sin endelighed kan spejle sig mod rummet og nattens stjerner.

Ud over at understrege sommerhusets karakter af begivenhed kan ovennævnte tristesse ses som en indikation på en særlig tidsopfattelse, nemlig en cyklisk. Med nedlukningen af sommerhuset er en tilbagevendende begivenhed definitivt forbi. Den fortsætter ikke som hverdagen i et parallelt univers. Sommerhuset forlades imidlertid ikke for evigt. Næste år eller måske før skal sommerhuset åbnes igen for at sætte rammen om en begivenhed. Paradoksalt nok er det ifølge sociologen Barbara Adam netop gentagelsen, som er årsagen til, at den sidste aften i sommerhuset kan føles trist. Det kan den, hævder hun, fordi genkomsten sætter menneskelivets endelighed i perspektiv (Adam 2004:18). Sagt med andre ord kan livets varighed tælles i antallet af genkomster. Disse kan være fødselsdage, helligdage, mærkedage, somre, vintre og ferier, hvis de har karakter af gentagelser. Det har sommerhusferier ofte, fordi de foregår samme sted og ofte med de samme mennesker. På den måde kan sommerhuse bruges til at måle menneskeliv i kraft af en tilbagevenden til den samme natur, den samme slægt, den samme familie, måske ikke de altid samme venner, men om ikke andet så de samme uformelle præmisser for samvær.

Sommerhuset har sine kvaliteter, i kraft af at omverdenen kan lukkes op og stilles til rådighed som begivenheder. Fælles for disse begivenheder er, at de i sommerhuset udgrænses fra hverdagen af det eksilerede hverdagsmenneske. Derved kommer de ikke blot til at understrege modsætningen mellem sommerhus og hverdag, men i mange tilfælde til at udgøre den.

De bliver målet for, om det har været en god tur i sommerhus. Fik man mødt det grænseløse i naturen? Det vitale og impulsive i venskabet? Det nære og intime i parforholdet og i forholdet mellem børn og forældre? Får ovenstående af hverdagsmennesket den tid og rum til at udfolde sig, som de ikke får i hverdagen, så vil de fleste svare, at det var en god tur i sommerhus.

Sommerhusets latente kvaliteter er altså ikke alene et spørgsmål om at stille sig til rådighed. Den samme luksus skal den enkelte sommerhusbeboer tillade sig, fordi det er ved at omstille sig, gear ned og afføre sig hverdagslivet, at sommerhuset kommer i møde på en måde, der åbner plads og tid op til naturen som natur, vennerne som venner, familien som familie osv.

At berige sin hverdag

Hvad sker der med hverdagen, når sommerhuset bliver til helårsbolig? På sin vis kan man hævde, at hverdagen flytter ind, idet husene fra periodevis at være lukket ned med helårsbeboelsen bogstavelig talt kommer til at stå klar *hver dag*. Som nævnt er husene blevet isoleret, de holdes opvarmet, der er monteret udendørs belysning med automatisk tænding, kloakeringen er forbedret således, at regnvand, frost og kulde ikke influerer på husenes funktionsdygtighed, og endelig er el og vand slået til hele året.

Hvad angår beboerne, er hverdagens indtog imidlertid en sandhed med modifikationer. Dette skyldes, at betingelsen for at konvertere sommerhuse til helårsboliger er, at beboerne har forladt arbejdsmarkedet. Dermed er ikke sagt, at pensionister ikke har en hverdag, men i forhold til den erhvervsaktive befolkning er hverdagen af en anden beskaffenhed.

Således er det netop drømmen om en berigende, naturskøn og alternativ hverdag, der har bragt helårsbeboerne ud i sommerhusområderne. Det er, som Erik udtaler, „for at undgå at sidde i en lejlighed uden at have noget at give sig til eller nogen at tale med“. Sagt med andre ord skal det at flytte i sommerhus ikke opfattes som en afslutning på hverdagslivet, men som en måde at indlede et nyt.

Dette kommer tydeligt til udtryk i karakteren af interviewede helårsbeboeres aktivitetsniveau. Fælles for dem er, at de er blevet optaget af helt andre aktiviteter i sommerhusområderne, efter de er flyttet hertil permanent. Hanne og John passer som henholdsvis operatør og billetselger biografen i en nærliggende landsby, Louise arbejder som frivillig i en genbrugsbutik, og Erik har som allerede beskrevet påtaget sig rollen som områdets selvbestaltede vicevært. Derudover er Hanne og John medlem af to folkedanserforeninger, fordi dans en gang om ugen ikke er nok, og så bowler de gerne en gang om ugen. Louise og Hans deltager jævnligt i kulturarrangementer og melder sig om vinteren til foredragsrækker.

Desuden er parret i Aalborg mindst en gang om ugen for at passe Louises mands og svigermors gravsteder. Hvad angår Erik, er han som tidligere nævnt medlem af en yatzyklub og en madklub.

Som det fremgår, er sommerhuset ikke længere en begivenhed i sig selv. Det er nærmere blevet et selvfølgeligt centrum, som man kan tage af sted fra og vende tilbage til. At sommerhuset ikke længere er en begivenhed betyder, at dets rolle i forhold til tiden bliver en anden. Mens sommerhuset som sommerhus har karakter af gentagelse, ophører det som helårshus med at være noget, der kan tælles med. Det er ikke længere en genkomst, men en varig tilstand.⁷

Det at sommerhuset ikke længere kan tælle livet, når det bliver til helårsbolig, betyder imidlertid ikke, at det mister betydning. Tværtimod kan det i skikkelse af et narrativt plot bruges til at fortælle livshistorier. Det kan det, fordi transformationen af sommerhuset til helårsbolig af beboerne opleves som en indstiftelse af en forskel i deres liv, nemlig forskellen mellem en gammel og en ny hverdag. Sagt med filosofen Paul Ricæurs ord bliver erfaringen af forskel frem for gentagelse i livet en livserfaring, som når den fortælles, afspejler ikke blot forandring med sommerhuset, men samtidig fremstiller fortællerens/beboerens væsen og karakter (Ricæur 1984:166).⁸ Således er det tydeligt i de tre casestories, at sommerhusenes transformation til helårsbolig ikke blot sker på grund af sommerhusejerne, men at sommerhusejerne ved deres beslutninger (og ikke mindst i beretningerne om disse beslutninger) træder i karakter som de personer, de er. Det gælder Hanne og Johns spontane beslutning, Louises målrettede søgen efter et skærmende hjem og Eriks sikring af meningsfyldt indhold i tilværelsen som pensionist.

Noter

1. Grundlaget for artiklen er forskningsprojektet „Den anden bolig“, som gennemføres i perioden 2008-2009 af forskere tilknyttet og finansieret af Center for Bolig og Velfærd – Realdania Forskning ved Københavns Universitet. Sammen med arkitekter og statistikere har artiklens forfatter studeret sommerhuse i Jylland, på Fyn og på Sjælland. Forfatteren har i selskab med arkitekter fra Kunstakademiets Arkitektskole og Statens Byggeforskningsinstitut besøgt koncentrationer af sommerhuse i henholdsvis Øst- og Nordjylland og på Fyn med henblik på gennemførelse af arkitektoniske og sociologiske typologiseringer af sommerhuse. Dette har blandt andet indbefattet interviews med sommerhusejere, ejendomsmæglere og planlæggere ved teknisk forvaltning i henholdsvis Syddjurs og Jammerbugt Kommuner. Endvidere har forfatteren egenhændigt gennemført feltarbejder og etnografiske interviews i sommerhusområder omkring Løkken og Skallerup i Nordjylland samt i Odsherred på Sjælland. Endelig har forfatteren i enkelte tilfælde gennemført opfølgende interviews med sommerhusejere i deres primære bolig.
2. Materialet, der er udledt og tilvejebragt af seniorforsker Hans Skifter Andersen ved Center for Bolig og Velfærd, er ikke publiceret, men foreligger som arbejdspapir fra november 2008 ved Center for Bolig og Velfærd.

3. Dette forhold bringer et paradoksalt sommerhusfænomen frem i lyset. Således er det slående, at sommerhuse for mange lejere forbindes med spa, pool og wellness, hvilket klart fremgår af udlejningsbureauernes klassifikation og prissætning, hvorimod det er det spartanske og enkle og naturlige ved sommerhuse, som ofte fremhæves af ejere, der ikke lejer deres huse ud. En forklaring på denne modsætning kan være, at det lejede sommerhus er en vare, der som sådan skal fungere på et marked og friste en ukendt køber. I modsætning til skoven og havet kan spa, pool og sauna justeres således, at temperaturen passer til enhver krop og enhver køber.
4. Modstillingen mellem kultur og natur skal i denne sammenhæng ikke forstås som forskellige egenskaber ved husene, men som klassifikatoriske modsætninger inden for en overordnet taksonomi. Sidstnævnte tilgang er klassisk inden for antropologien og ikke mindst hos Lévi-Strauss, der i værket *Anthropologie structurale* skriver følgende om modsætningen mellem natur og kultur: „Denne eksisterer kun i menneskenes bevidsthed; den er et arbitrært repræsentations-system og ikke et forhold frembragt af tingenes tilstand“ (Lévi-Strauss [1958] 1974:68).
5. Filosoffen Jacques Derrida viser i værket *Om grammatologi*, hvorledes en bevidst stavfejl giver mulighed for en radikal genlæsning af en etableret orden (Derrida 1976:65). På samme måde kan en umulig invitation til et hjem, som ikke er et rigtigt hjem, men et sommerhus, give anledning til en radikal genlæsning af rammen/invitationen.
6. I den forstand får sommerhuset karakter af litteraturteoretikeren Mikhail Bakhtins udlægning af begrebet kronotop. En kronotop er, siger han, „en sammensmeltning af de rumlige og tidsmæssige kendetegn til et meningsfyldt og konkret hele“ (Bakhtin 2006:13). Det kronotopiske ved sommerhuset viser sig, ved at det som begivenhed ikke blot refererer til en særlig lokalitet, men har inkorporeret en tidslighed, der i sin udfoldelse er lige så *sommerhuslig* som lokaliteten.
7. I modsætning til sommerhuset, der først må åbnes og siden lukkes, fungerer helårsboligen som hjem, uanset om beboeren er hjemme eller ej. For en etnografisk analyse af hjemmet som en relation mellem materialitet og menneske henvises til artiklen „Hjemmet – kulminationen af en tilegnende praksis“ (Vacher 2008:37).
8. Ifølge filosoffen Paul Ricœur er narrativer konstituerende praksisser, der frembringer såvel „udtrykken“ (*l'énonciation*) som „udtryk“ (*l'énoncé*). Det er med andre ord både stemmen og det sagte, der opstår af narrativet (Ricœur 1984:166).

Nøgleord: Sommerhus, beboelse, fritid, hverdagsliv

Litteratur

- Adam, Barbara
2004 Time. Cambridge: Polity.
- Andersen, Hans Skifter
2008 Sommerhuse belyst ved data fra boligsurveyen. Arbejdsrapport. København: Center for Bolig og Velfærd – Realdania Forskning.
- Bakhtin, Mikhail M.
2006 Rum, tid & historie – kronotopens former i europæisk litteratur. Århus: Forlaget Klim.
- Derrida, Jacques
1974 Sprog, materialitet, bevidsthed – to essays om metafysikkens lukning. København: Vinten.

Ingold, Tim
2000 The Perception of the Environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill.
London & New York: Routledge.

Levi-Strauss, Claude
1974 [1958] Anthropologie structurale. Paris: Librairie Plon.

Ricœur, Paul
1984 Temps et récit – 2. La configuration dans le récit de fiction. Paris: Éditions du Seuil.

Vacher, Mark
2008 Hjemmet – kulminationen af en tilegnende praksis. I: H. Christensen (red.): Bolig og velfærd – udvalgte artikler og papers fra Center for Bolig og Velfærd 2005-2007. København: Center for Bolig og Velfærd – Realdania Forskning.

Webadresse

Bolius.dk <http://www.bolius.dk/viden-om/boliglaan-og-boligoekonomi/artikel/helaarsbeboelse-i-sommerhuse/>

ENQUETE

TABLEAUER FRA HJEMMEFRONTEN

Om delegitimeringen af den borgerlige familie omkring 1. verdenskrig

GERD VON BUCHWALD LÜTKEN

1. „Verlust der Mitte“ - de transcendentale værdiers kollaps

„Hjem“ er et diffust begreb med en lang række sociale, emotionelle og idehistoriske konnotationer. På antropologisk er hjem ofte blevet over- og omsat via fænomenologisk inspireret kulturanalytik, og der tales så om den særlige og håndgribelige måde, mennesker gør hjem på. Hvordan man „hjemmer den“ for nu at bruge Ida Wenzel Winthers sansebårne begreb (Winther 2006). Og man hjemmer den på utroligt mange forskellige måder. Men fælles for den moderne hjemmen – for nu at bruge Aakjærs ord fra dengang, man på det mest selvfølgelige havde et fælles begreb for dette at gøre hjem og høre til – er, at den udtrykker sig som en helt igennem fleksibel og transportabel størrelse, der endog provisorisk og postmoderne kan kolonisere små bobler i den offentlige sfære, fx når folk taler højt og ugeneret i telefon med deres kæreste, eller når veninderne fra mødregruppen ammer børn og diskuterer fædre og fødsler på trendy cafeer. Her opstår hjem og formløshed for en stund som et lille imaginært – eller rettere imaginært – intimt rum midt i et ellers stramt funktionaliseret offentligt rum. Det moderne hjem synes at kunne trives alle steder, fordi det måske ikke længere er bundet til en veldefineret social og ideologisk forståelsesramme. Hjem er tendentielt blevet opportunistisk og voluntaristisk – det kan installere sig, hvor som helst lejlighed byder sig, og kan da fyldes med subjektiv mening. Gud, konge, fædreland og deres stedfortrædende patriarkalske familieoverhoved udgør ikke længere legitimationsbasis og meningskonturerende baggrund for „hjemmet“, der i stedet er blevet oversvømmet af emotioner og selvrealisering.

I en idehistorisk kontekst er det interessant, hvornår og hvorfor denne opløsning af hjemmets tilknytning til de bærende værdier, som legitimerer den patriarkalske familie, finder sted. Det er en almindeligt antaget sandhed, at kernefamilien først forandrer sig grundlæggende med 1960'ernes ungdomsoprør, kvindernes

indtog på arbejdsmarkedet og p-pillens i medicinskabet. I virkeligheden kan man se hele substansen i dette opgør udfoldet langt tidligere. Næmlig i tiden omkring 1. verdenskrig, hvor familien bliver genstand for en kritisk kunstnerisk praksis, der frem for alt er æstetisk mere interessant – men også mere radikal (fordi den så ubetinget ved, hvad den går efter) end 1970'ernes kritik af den patriarkalske familie. I pæne borgerfamilier står der, om vi skal tro dadaisterne, surrealistene og en lang række moderne forfattere, en kamp på liv og død, der ikke lader skyttegravens angstfyldte klaustrofobi noget efter.

Samtidig med at familien angribes indefra, bærer opkomsten af den europæiske nationalisme og den stærke stat, der kulminerer i 30'ernes fuldt udfoldede fascisme, nazisme og kommunisme, ved til bålet. Der er her tale om en stat, der af sine undersåtter forlanger alt det som tidligere blev kultiveret i det familiære rum: Loyalitet, kærlighed, lidenskab, fritid og endog reproduktion organiseres efterhånden i statsligt regi. Den nye familie bliver bevægelsen, stammen, den historiske mission, racen, utopien, folkefællesskabet. Som den britiske historiker Ian Kershaw udtrykker det, så er denne stat monolitisk og må derfor „forlange alt“. Familien er i årene 1914-39 på en og samme tid under et ætsende angreb både indefra og udefra, den eroderes såvel emotionelt som socialt og politisk. 2. verdenskrig er på alle væsentlige områder en reprise af det kulturelle granatchok, Europa allerede her gennemlever.

For helt ned i den æstetiske praksis at vise radikaliteten i presset på familie og hjem har jeg samlet en lille palet af familiekaraktistikker fra tre absolut kanoniske forfattere fra perioden: Franz Kafka (1883-1924), Rainer Maria Rilke (1875-1926) og endelig filosofen Walter Benjamin (1892-1940). Angrebet på den patriarkalske familie har som bagvedliggende filosofisk præmis det endegyldige forlis af dens transcendentale fordobling, og efter at Nietzsche har aflivet Gud og Himmerige allerede i 1880'erne, gør verdenskrigen det derefter af med konge – ja, endog kejser – og fædreland og efterlader dermed den patriarkalske familie og dens konservative livssyn uden ideologisk legitimering. Tværtimod er gamle magtfulde mænd efter krigen decideret miskrediterede – noget, man også ser efter 2. verdenskrig, hvor de børn, der senere bliver kaldt 68-generationen, forlanger svar af disse fædre: „Hvor var du?“ spørger de på samme inkvisitoriske vis, som Vorherre efter syndefaldet forlanger, at Adam skal aflægge regnskab. „Hvad var din lille rolle i det store slagtehus?“ Især den tysksprogede litteratur fra Kafka til Böll er fuld af børn, der trækker persertæpperne væk under deres fædres fødder. Hjemmets evne til at levere ontologisk sikkerhed og moralsk prestige kan efter begge verdenskrige ligge på et meget lille sted.

Skal vi gå et skridt længere bagud end Nietzsche, må kuglerne i krigsførelsen mod familien siges at være støbt på en forbavsende lokalitet, nemlig i bieder-

meiertidens København, i Søren Kierkegaards studerekammer i 1840'erne. Men først fra omkring 1910 rammer forestillingerne om „hiin Enkelte“ og at „Subjektiviteten er Sandheden“ ned i et mere omfattende tab af mening og samlende midte, der blandt mange intellektuelle får den borgerlige familie til at ligne en forlorn kulisser og selve symbolet på det uegentlige liv.

2. Kafka: „En uendelig higen mod selvstændighed“

Den 1. oktober 1916 skriver Franz Kafka i sin dagbog:

Jeg der på de fleste områder var uselvstændig, har en uendelig higen imod selvstændighed, uafhængighed, ubegrænset frihed, hellere tage skyklapper på og gå min egen vej ud i det yderste, end at det hjemlige gedemarked kører rundt omkring mig og forstyrrer mit blik ... Al forbindelse som jeg ikke selv skaffer mig eller tilkæmper mig – det være sig endog under modstand fra dele af mit jeg – er værdiløs, hindrer mig i at gå, jeg hader den eller er nær ved det ... Men nu stammer jeg fra mine forældre, er bundet til dem og mine søstre med blodets bånd; i dagliglivet, og som følge af den nødvendige fastlåsthed i min særlige hensigter føler jeg det ikke, men jeg agter det i grunden mere end jeg ved af. Det ene øjeblik forfølger jeg også det med mit had, synet af ægtesengen derhjemme, de brugte lagener, de omhyggeligt fremlagte natskjorter kan give mig opkastfølelser, kan få det til at vende sig i mig. ... det klæber i det mindste til mine fødder der vil løbe, men bliver stikkende i denne første formløse grød. Sådant er det ene øjeblik. Det næste øjeblik ved jeg også med mig selv, at det jo dog er mine forældre, nødvendige og bestandig styrkende bestanddele af mit eget væsen, de hører ikke blot som hindring, men også som væsen sammen med mig.

Den 25. oktober 1920, altså fire år senere, sidder Kafka stadig fast i det familiære sumpland: „Far og mor spillede kort: jeg sad alene ved siden af, fuldkommen fremmed.“ Hans far, som ikke forstår, men måske fornemmer denne afstand, forlanger herefter, at han skal spille med, hvad han da også gør en af de følgende aftener, hvor han fører pointregnskab for sin mor. Fire dage efter gør han i dagbogen et noget større regnskab op: „... der kom ingen nærmere kontakt ud af det, og om end der måske var en antydning, så blev den begravet under træthed, kedsomhed og den forspildte tid. Sådant ville det altid have været. Dette grænseland mellem ensomhed og fællesskab har jeg yderst sjældent forladt, jeg har endda boet mere i det end i selve ensomheden. Hvilket skønt og levende land var i sammenligning hermed ikke Robinsons ø.“

Familien er både i Kafkas litterære værk og i hans dagbøger en meget tvetydig størrelse: så overmægtig og stærk, at han gennem stort set hele sit liv har sin faste plads her – ved spisebordet, kortbordet om aftenen eller i værelset ved siden

af, og dog så fjern, at han, mens familien intetanende sover få meter væk, skriver sine fortællinger, der ikke sjældent formulerer et fuldstændig sønderlemmende og desillusioneret opgør med den ide om familie og hjem, som han nøgternt gennemskuer, men ikke desto mindre sidder uhjælpeligt fast i.

Allerede i 1912 har han skrevet novellen „Dommen“, en af hans mest anerkendte, der handler om en søn, hvis gamle senile far, der ved første blik ser ud som en tandløs stakkel, forbander ham og til sidst udtaler dommen over ham: „Jeg dømmes dig nu til døden ved drukning.“ Hvorefter sønnen styrter ud af stuen, ned ad trappen, over gaden med direkte kurs mod floden. På broen griber han om gelænderet som „en sulten griber efter føde“, og idet han lader sig falde, råber han: „Kære far og mor, jeg har jo altid elsket jer.“

Kampen om det fysiske og moralske overtag er ikke mindre skræmmende i „Forvandlingen“ fra 1913, hvor den handelsrejsende, men hjemmeboende Gregor Samsa finder sig selv forvandlet til en kæmpe stor bille. I tillid til sin families kærlighed og forståelse af, at dyret virkelig er ham, deres søn og bror, vover han sig ud af værelset og ind i stuen til de andre, hvor han med hele sin menneskelige fornuft og intakte stemme forsøger at forklare sig. Mens søsteren blot hviner op og stivner i rædsel, og moderen bliver rådvild, er det igen den magtfulde far, der tager affære og med forskellige redskaber som improviserede våben får udyret drevet tilbage til kammeret, hvilket sker, hver gang han forsøger at forlade sit værelse for at få mad eller kontakt. Ikke mindst må Gregor fordrives og usynliggøres, fordi tre logerende hos familien truer med at sige deres værelser op, hvis dyret skal bo under samme tag som dem. Til sidst dør Gregor af sine sår på værelset:

På sin familie tænkte han med rørelse og kærlighed. Hans beslutning om, at han måtte forsvinde, var om muligt endnu mere uomstødelig end hans søsters. I denne tilstand af tom og fredelig grublen forblev han, til tårnuret slog den tredje morgentime. Han oplevede endnu begyndelsen til, at det blev lyst alle vegne uden for vinduet. Så sank hans hoved uden hans vilje helt ned, og ud af næseborene strømmede hans sidste ånde svagt.

Da husholdersken kommer om morgenen, benævner hun det unævnelige, Gregors død, som man nok har befattet sig særdeles aktivt med, men ikke kan tale om: „Vil De bare se, det er kreperet; dér ligger det, total kreperet!“ Herefter går familien Samsas liv videre – om end i en ny lejlighed.

Ikke bare familien, men også Prag holder på Kafka. Barndomsbyen, som han sammenligner med en uskyldigt udseende gammel kone. Indtil han må konstatere, at heller ikke denne mor så let giver slip på ham: „Denne morlil har tænder!“ Man må altså kæmpe en kamp på liv og død for at slippe ud af familien og dens lumskede fordoblinger i sprog, kultur og fædreland.

Nu lever Kafka for en simpel empirisk betragtning slet ikke et liv indespærret i familien. Han bliver uddannet jurist som 23-årig, og fra 1908 og helt frem til 1922 er han ansat på en forsikringsanstalt, men det er ikke de lange arbejdsdage her, der plager ham. Det er fint nok at skrive om natten og i ferierne, men familien æder sig ind på det, der ikke kan og skal forhandles om: hans integritet. Arbejdet derimod hviler – så energislugende det end måtte være – på en kontrakt mellem frie mennesker. Det vil have hans arbejdskraft, ikke hans sjæl. Med familien derimod er det lige modsat – her kan han drive den af og lade sig varte op, når blot han spiller kort med sin mor, promenerer med sine søstre og i det hele taget lader sig indskrive i familiens symbiotiske tryllekreds. En af disse dage, en 21. august 1913, hvor han om formiddagen har fordybet sig i Kierkegaard og forsøgt at læse sig mod til, så han kan bryde med sin forlovede Felice Bauer, konkluderer han: „For familieliv har jeg slet ikke sans, bortset – i bedste fald – fra iagttagersens. Interesse for slægtninge har jeg ikke, og besøg betragter jeg rent ud sagt som en onskabsfuldhed rettet imod mig.“

Kafka har læst Kierkegaard i flere perioder af sit liv, ja, han bruger ham ligefrem som opbyggelseslitteratur i den periode, hvor han tager tilløb til at hæve forlovelsen. Kierkegaard bliver, hvad han kalder „en medvider“ og „en ven“: Han klarede at bryde med sin Regine og hellige sig sit forfatterskab, og Kafka ønsker sig netop mod og kraft til endelig at løsrive sig fra alle familiære bånd og blot skrive. Mod slutningen af sit liv, hvor han er dødeligt syg af tuberkulose griber han igen til Kierkegaard, og dagens dagbogsnotat fra den 18. december 1922 lyder lakonisk: „Hele tiden sengeliggende. I går Enten-Eller.“ På dette tidspunkt befinder han sig på et sanatorium, fjernt fra familien. Fortrydelse er der ingen af, selvom familien først løsnede grebet om ham, da det var alt for sent.

3. Rilke: „Min mor hun kender mig slet ikke“

Omtrent samtidig med at Kafka skriver optegnelserne om sit klaustrofobiske familieliv, skriver landsmanden Rainer Maria Rilke, der i modsætning til Kafka har levet et omkringflakkende liv som storbykosmopolit, et digt (fra *Sene digte* (Rilke 1958)), som hedder „Min mor“, hvor titlen tilsyneladende slår en kendt og elsket streng an. En tone, som vi her til lands ikke mindst kender fra Grundtvig og H.C. Andersen, hvor moderens stemme lover mening, tryghed og sammenhæng. Hvor hun heler verden og knytter den lille sfære sammen med den store gennem vuggesangen på det nationale sprog. Men nej, allerede i første strofe går Rilke direkte efter struben på denne hjemmets sakrosante vogterske:

Å, nej, min mor, hun bryder mig kun ned.
Dér har jeg nu lagt sten på sten til mig,

Stod som et lille hus, hvorom den store dag fandt vej,
Alene på mit sted.
Nu kommer mor, hun bryder mig kun ned.

Næste strofe fortsætter i samme spor, men gør samtidig fataliteten tydeligere – det er individualiteten og grænsedragningen, som denne mor ikke respekterer, ja, slet ikke ser:

Nedbryder mig, idet hun kommer, ser.
Ser ikke at jeg bygger stadig mer.
Det var igennem væggen at hun skred.
Å nej, min mor hun river mig kun ned.

Som en Cæsar, der med nonchalant suverænitæt netop kommer, ser og sejrer, fører hun krig mod sit barns mulighed for at individuere sig, overtage sig selv, træde i eksistens. Hun invaderer det, hun med selvfølgelighed betragter som sit, mens alle andre kender og anerkender et menneske i egen ret: „Hver fremmed hund véd: hvem det er, ham dér./Min mor alene kender mig slet ikke/min mere voksne pande, mund og blikke.“

Et andet af Rilkes meget kendte digte forflytter den snævre familiesammenhæng til et større format, hvor det nu frigjorte individ er konfronteret med den knusende fornemmelse af at være kastet tilbage på sig selv. Dette er på sin vis konsekvensen af opgøret med mater familiae, og nu er der ikke længere nogen kære eller ukære mor. Borte fra fællesskabets snærende normativitet er individet placeret i en ultimativt udsat position under en tom himmel:

Udsat på hjertets bjerge. Se dog hvor lille, se:
ordenes sidste landsby, og højere, men
stadig hvor lille, endnu en allersidste
følelsens gård. Kan du erkende den?
Udsat på hjertets bjerge. Stengrund
under min hånd. Her blomstrer vel noget
tøvende op, på det stumme fjeldstyrt blomstrer
en uvidende urt syngende frem.
Ak, men den vidende? Den, som begyndte at vide
og tier nu, udsat på hjertets bjerge.
Dér går vel med sluttet bevidsthed
mange omkring, mangent et sikret bjergdyr
vandrer og hviler. Og store sikrede fugle
kredser om tindernes rene vægning. – Men her
værgeløs, udsat på hjertets bjerge ...

Digtet er skrevet i Schweiz den 20. september 1914. I det nordfranske lavland omkring 1000 kilometer derfra er 1. verdenskrig netop begyndt, og næsten ubegri-

belige trængsler venter det europæiske menneske. Da krigen godt fire år senere er til ende, er den grundfølelse, som Rilke her beskriver, blevet almen. Nu behøver man ikke avancerede modernistiske forfattere som Rilke eller Kafka til at fortælle en, at menneskets eksistens ikke er sikret, og at skridtet ud af familien, at opgøret med Gud, konge og fædreland er et skridt ud i den blå luft. Nu kan også det almindelige menneske give udtryk for, at Gud har forladt det, og dets tro på et transcendentalt værdisystem kan ligge på et ret lille sted. Det viser de mange sekulære bevægelser efter verdenskrigen, hvor socialisme, pacifisme, kvindebevægelse og almindelig løssluppenhed blomstrer op. Mange mennesker ved nu, hvordan det er at stå over for „findernes rene vægning“ og finde sig selv alene på det stumme fjeldstyrt.

I digtet synes Rilke at mene, at det, der gør mennesket så udsat, præcis er dets evne til refleksion. Den stumme urt kan endnu blomstre syngende frem, og de „store sikrede fugle“ kredser hjemmevant om de tinder, der synes at afvise den, der søger at forstå. For ham derimod findes der intet hjem, han befinder sig på afgrundens rand. Og hvilken afgrund? Sine egne følelsers afgrund, sit jugs afgrund, hjertets bjerges afgrund. Over for „det sublime“, som dette sceneri udtrykker, er man kastet ud af det illusoriske hjem, som refleksion og fornuft ellers syntes at tilsikre det moderne menneske. Her slår hverken følelser eller rationalitet til, det eneste, man mærker, er, at man er forsvindende lille og ubetydelig og når som helst kan knuses under naturkræfterne. Det ureflekterede dyr og den lille primitive urt er derimod sikre, simpelthen fordi de ikke stiller sig i relation til omgivelserne, men færdes ureflekteret, dvs. naturligt, i dem. Og dette bliver da så det moderne menneskes nostalgiske længsel, sådan som vi allerede ser det hos Kierkegaard: Mens han reflekterer sig baglæns ud af socialitet og forpligtelser og virkelig til sidst i skræmmende grad træder i karakter som „hiin Einzelte“, drømmer han sideløbende en drøm om at blive som liljen på marken og himlens fugle, der blot i jubel lever med deres vilkår. Urten og fuglen hos Rilke lyder i digtet fra de store bjerge – givetvis helt bevidst – som et ekko.

4. Benjamin: „Min barndoms Potsdam i så blå en luft ...“

I modsætning til Kafka og Rilke mindes et andet barn af borgerskabet sin privilegerede barndom og sin familie gennem en kompliceret rekonstruktion af verden af i går. På proustsk maner forsøger filosofen og litteraten Walter Benjamin i 1930'erne igennem de små prosastykker, der senere bliver til bogen *Barndom i Berlin* omkring år 1900, at finde de skjulte spor og korrespondancer, der forbinder dagens verden i det rodløse eksil med en barndom i højborgerlig tryghed og soliditet. Bedstemoderens store og herskabelige lejlighed er således meget mere

end en veldefineret lokalitet, nemlig selve garanten for ontologisk sikkerhed. Her bliver endog døden vist vintervejen.

Med hvilke ord skal man beskrive den næsten umindelige følelse af borgerlig sikkerhed, der udgik fra denne lejlighed? ... Her dominerede en form for møbler, der på grund af deres egensindige forening af mange århundreders ornamenter var mættet med sig selv og deres varighed. Der var ingen plads til elendigheden i disse rum, hvor der end ikke var plads til døden.

Og når barnet med sin mor og far efter en juleaften i dette hus og med favnen fuld af gaver er på vej ud til drosken, „så hvilede byen i den grad i sig selv som en sæk, der var tung af mig og min lykke“.

Hvad filosofen Friedrich Nietzsche (1844-1900) har sagt om den evige genkomst og historiens cykliske forløb har barnet imidlertid selv midt i trygheden erfaret: Fremtiden har bidt sit tydelige mærke i barndommen, der i små glimt bærer varsler om kommende fortabelser, kommende katastrofer. Barndommen er for Benjamin et mytisk sted, hvor guder, spøgelse og ikke mindst historiens engel færdes hjemmefant. Fortabelse og adskillelse øves blandt andet på den drejende karrusel, hvor barnet hersker over de festligt lakerede dyr:

Brættet med de tjenstvillige dyr drejer rundt lidt over jorden. Det har lige netop den højde som man i drømmen mener er bedst, når man skal flyve. Musikken sætter ind, og i ryk ruller barnet bort fra sin mor. ... Barnets dyr er det hengivent: som en stum Arion suser barnet af sted på sin stumme fisk, en tyre-Zeus af træ bortfører det som Europa den lydefri. Alle tings evige genkomst er for længst blevet børnelærdom, og livet er magtens urgamle rus med det drønende orkestrion i midten som kronjuvel. Spiller orkestrionet langsommere, begynder rummet at hakke i det, og træerne begynder at blive eftertænksomme. Karrusellen bliver usikker grund. Og moderen dukker op, den dybt nedrammede pæl dukker op, som det landende barn vikler sine blikkes tovværk omkring.

Fremtiden og tilværelsens besynderlige fluktuationer kan også øves, når barnet står ved skuffen med de mange bundter af sammenrullede sokker og borer hænderne ind i tomrum, som på mystisk vis kan dukke op og forsvinde, foldes ud og igen foldes ind i sig selv, eller når det går på jagt i forældrenes store halvmørke lejlighed efter gemte påskeæg, der synes groet frem i mærkelige små huller rundt omkring. Undervejs gemmer barnet sig selv: „Barnet der står bag portieren bliver selv til noget vajende og hvidt, til et spøgelse“ ... „Og bag en dør er barnet selv dør, det er blevet et med den som en tung maske og vil som en trolddomspræst forhekse alle, der intetanende træder ind.“ ... „Den magiske erfaring blev til videnskab. Som dens ingeniør uddrev jeg dæmonerne fra forældrenes dystre lejlighed og ledte efter påskeæg.“

Om Benjamins projekt i både Barndom i Berlin og i meget videre forstand skriver Henning Goldbæk i efterordet til bogen:

Benjamin kobler sin oplevelse af fremmedhed og konstellation sammen med et radikalt anderledes begreb om historie end det, der typisk findes i hans samtid. For ham har kritikken ikke mulighed for at ændre omstændigheder eller bevidsthed, tværtimod bygger hans konstellationer på den forudsætning, at historie ikke længere er tilforladelig, fortiden er allerede nutiden, fremskridtet er en illusion, og erindringen om en tabt barndom må opgives, for den har aldrig eksisteret. For den Benjamin, der skriver Barndom i Berlin, er det ikke erindring, der er central, da den ville forudsætte en autentisk fortid, men den er netop afsløret som gentagelse, væren er ikke-væren.

Således undgås også den sødladne nostalgi i erindringen om denne „borgerlige sikkerhed“, som hans barndom var indlejret i, sikkerheden er nemlig allerede i barndommen illusorisk, hvad ethvert barn med sin sans for det animistiske har en dybtliggende viden om. Benjamins greb er på radikaliseret fænomenologisk vis at ophæve det skarpe rationelle skel mellem subjekt og objekt – fx i den mimi-cry, altså jægerens identifikation med byttet, han udøver, når han er på jagt efter påskeæg, gemmer sig og selv bliver en jaget, der kan fare frem fra bag gardinet med et højt skrig. Eller beskrivelsen af, hvordan „børn er farvernes bytte overalt, hvor de færdes“, hvordan Berlin hviler som den sæk, han bærer sine julegaver hjem i, osv. Verden er mytisk og magisk og barnet mest på godt, men dog også en god portion ondt, udleveret til en verden, som i hvert fald den voksne slet ikke har gennemskuet hverken den dæmoniske eller den messianske karakter af.

Særlig tydelig bliver denne glidning fra barndom til (æstetiseret) messiansk mytologi i beskrivelsen af de tilbagevendende sommerfuglejagter ved sommerhuset på Brauhausberg i Potsdam:

Men navnet har mistet enhver tyngde, det har intet mere at gøre med et bryghus og er højst et blånende bjerg, der rejste sig om sommeren for at huse mig og mine forældre. Og derfor ligger min barndoms Potsdam i så blå en luft, som var dens sørgekåber og admiraler, dagpåfugleøjne og auroraer spredt ud over en af de skinnende emaljer fra Limoges, hvor Jerusalems tinder og mure træder frem på en mørkeblå baggrund.

Walter Benjamin fører ikke en hårdnakket kamp for at forlade sit hjem. Det gør andre med stor ildhu for ham. Han er af velhavende jødisk familie, og allerede i 1932, få måneder før nazisternes magtovertagelse, står det klart for ham, at han snart „for en længere periode eller for altid – måtte tage afsked med den by, hvor jeg er født“, som han skriver i forordet til de små erindringsbilleder. Under sit eksil er han flere gange mellem 1934 og 1938 i Danmark, hvor han besøger

Brecht i Svendborg og selv – forgæves – prøver at få opholdstilladelse. Det lykkes ikke, og hans blivende sted bliver efterhånden Paris, hvor han allerede mange år forinden havde påbegyndt sit store Passageværk. I 1940, hvor jorden brænder under ham i Frankrig, forsøger han at komme til USA, hvortil en stor del af frankfurterskolens ledende skikkelser tidligere var flygtet. Han har endog et fuldt gyldigt indrejsevisum. Da hans gruppe imidlertid bliver arresteret under den illegale passage af den fransk-spanske grænse, begår han selvmord. Næste morgen får gruppen lov at rejse videre.

5. Kierkegaard: „På 70.000 favne vand“

Mennesket i det moderne synes at have individualiseret og frigjort sig fra naturforholdene og symbioserne i familien blot for at blive konfronteret med sin refleksions utilstrækkelighed. Det ser ud, som om vejen ud af familien ikke er en rejse til en ny og selvvalgt sikkerhed, men en færd ud på åbent hav. Sådant karakteriserer Kierkegaard da også med vanlig nådesløs konsekvens den reflekterede religiøsitet, hvor end ikke Vorherre længere udgør en tryk base og en mulighed for at blive som barn på ny. Kun i den naive religiøsitet, som Kierkegaard ikke har meget tilovers for, er det en mulighed, som Grundtvig og hans disciple udi „den glade kristendom“ kan benytte sig af. For den reflekteret religiøse er det derimod et spring ud på 70.000 favne vand, for Gud er det, der byder vores ringe og begrænsede fatteevne trods, han er „det absurde“, det, vi ikke kan forstå og identificere os med, og når gudsforholdet stiller sig på spidsen, fordrer det ligefrem „suspensionen af det etiske“. Heller ikke Vorherre synes meget forelsket i den jordiske familie og kan når som helst – som i Abrahams tilfælde – forlange, at en far med den skarpslebne kniv godt skjult under tøjet, skal drage til Morija Bjerg med sin elskede førstefødte og dér ofre ham til Guds ære. Da Gud omsider ombestemmer sig og sender en vædder, han kan ofre i stedet, har Abraham mistet sin forstand og bliver aldrig den samme igen. Det gør det moderne menneske heller ikke. Dets rejse ud af både de transcendentale og de konkrete familieforhold synes at være en one way ticket.

Nu lever familien imidlertid i bedste velgående, men pointen kunne måske – som fx debattøren Rune Lykkeberg har formuleret det – være, at familien trives, netop fordi den har opgivet sin organiske indre sammenhæng, hvor familien var mere end individerne. Alt det måske som Kafka opfattede som den „formløse grød“ der klæbede til hans fødder – nemlig det amorft sammenhængende, hvor individerne gik op i helheden. I den moderne sekulariserede familie er det omvendt – familien har stillet sig til rådighed som en arena for udfoldelse af individualitet. Den er blevet en fleksibel og forandringsfæhig struktur. Et kalejdoskop,

der gerne lader sig ryste, og som genfinder og genopfinder sig selv i stadig nye konstellationer. Et forandringsparat og effektivt intimsfærefirma, der ikke har meget med Gud, konge og fædreland at skaffe.

Litteratur

Benjamin, Walter

1992 Barndom i Berlin omkring år 1900. København: Rævens Sorte Bibliotek.

Fibiger, Johannes & Gerd Lütken

2002 Udsat – en bog om eksistentialisme. København: Gads Forlag.

Kafka, Franz

1984 Dommen og andre fortællinger. København: Gyldendal

1990 Mit liv er en tøven før fødslen. Dagbøger i udvalg. København: Hans Reitzels Forlag.

Kierkegaard, Søren Aabye

1982 Enten-Eller, København: Gyldendal.

Rilke, Rainer Maria

1958 Sene digte. Oversat af Thorkild Bjørnvig. København: Gyldendal.

1998 Udsat på hjertets bjerge. Digte udvalgt og oversat af Thorkild Bjørnvig. København: Samlerens Bogklub.

Winther, Ida Wenzel

2006 Hjemlighed. Kulturfænomenologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.

NÅR HJEMME ER UDE

Betydningen og skabelsen af hjem i naturen blandt homesteadere i Oregon, USA

GRY SKRÆDDERDAL JAKOBSEN

Som betegnelsen røber, er livet som homesteader et liv med hjemmet som omdrejningspunkt. Det er et liv optaget af at bygge et hjem, og det er et liv med hjemmeavlede fødevarer og hjemmelavet mad, for hjemmearbejdende forældre og hjemmeskoledede børn. De homesteadere, som vi skal stifte bekendtskab med i denne artikel, har som ideal at leve i pagt med naturen, ja, ligefrem at blive ét med den. Derfor har de slået sig ned i udløberne af Oregons bjergkæde langs Stillehavets kyst, hvor de på syvende år var i færd med at skabe sig et hjem i en lysning i skoven, da jeg mødte dem første gang.

Jeg ankom til Fox's Homestead efter tre kvarters cykling fra en lille nærliggende landsby. Efter et stykke ad hovedvejen langs floden drejede jeg ind i en lille ådal og fulgte asfalten, til den blev til grusvej for til sidst at ende i en lysning i den tætte skov. En lang række brædder kilet ind i græsskråningen udgjorde en nødtørftig trappe op til et hegn af ståltråd og afbarkede grene omhyggeligt placeret i et elegant mønster. Bag hegnet lå en frodig køkkenhave. Bede omkranset af forskallingsbrædder og drysset med halm struttede med et virvar af forskellige grøntsager. Stierne var dækket af flis og snoede sig i bløde kurver rundt mellem bedene. Et stort espalier med vinranker skjulte næsten en træhytte lidt længere oppe. I havens udkant lå der flere forskellige huse af træ og et par gamle campingvogne. Bagerst omkransede skoven dette sted, hvor 10-15 amerikanere i forskellige aldre og med forskellig baggrund boede for kortere eller længere tid, og hvor jeg lavede feltarbejde i sommeren og efteråret 2005.

På Fox's Homestead, var „hjemmet“ så dominerende, at det næsten forsvandt af syne. For eksempel tog beboerne ikke på arbejde om morgenen for at komme „hjem“ igen om aftenen. Hovedparten af dem forlod sjældent homesteaden og den tilhørende skov: De arbejdede, boede og levede der. På den måde blev hjemmet umærkeligt rammen om stort set al daglig aktivitet og gled i baggrunden og ud af den daglige samtale. Kun den møjsommeligt udførte inskrip-

tion HOME SWEET HOMESTEAD lavet af tagpap fastnaglet på de tre trin op til fælleskøkkenet mindede den forbipasserende herom.

I denne artikel vil jeg insistere på at se homesteaden som et hjem. Det interessante ved homesteadernes måde at praktisere og skabe hjem på er den særlige omstændighed, at de er flyttet fra de amerikanske forstæder ud på landet for at gøre naturen til deres hjem. Det har de gjort for at skabe sig et nyt liv som alternativ til det gængse i Amerika, og i den henseende fungerer naturen som et pejlemærke hen imod et sådant livs modsætning.

Den norske antropolog Marianne Gullestad beskæftiger sig i sin bog *The Art of Social Relations* blandt andet med hjemmets forhold til naturen i en skandinavisk sammenhæng (1992:201ff.). Hun lægger vægt på, at hjemmet i Norge opleves som et „inde“ i modsætning til et „ude“. Under kategorien „ude“ hører blandt andet naturen, men også byen. Naturen tildeles en dobbeltrolle som både harmonisk og dermed lig hjemmet (i sammenligning med byen), men også vildnis og kaos (i sammenligning med hjemmet) (op.cit.205). Denne ambivalens bidrager ifølge Gullestad til, at naturen er et stærkt „kulturelt symbol“ blandt nordmænd. Nordmændene i Gullestads materiale adskiller sig dog på væsentlige punkter fra homesteaderne i Oregon. Hvor Gullestad undersøger gængse opfattelser af hjemmet, som hun kobler med idealet om „ro og fred“, udgør hjemmet hos homesteaderne den afgørende arena for forandring og for at skille sig ud fra det omgivende samfund. Som vi skal se, indebærer det langt fra fred og ro, men daglige diskussioner og udfordringer. Det er netop pointen. Naturen udgør altså på væsensforskellige måder et referencepunkt i forståelsen af hjemmet hos Gullestads nordmænd og disse homesteadere. I Gullestads terminologi kan man sige, at homesteaderne forsøger at gøre „ude“ til „hjemme“ i deres bestræbelser på at blive ét med naturen. Eller med andre ord: De forsøger i praksis at forårsage en sammen-smeltning mellem de to opfattelser af naturen – naturen både som idealiseret modbillede til bylivet og som „vild“ og dermed en stærk potentiel forandringskraft. Denne kraft trækker homesteaderne på i deres bestræbelser på at etablere en alternativ livsform. På den måde bliver deres stræben mod naturen en dobbeltstærk afstandtagen fra hjemmet, sådan som de har kendt hjemmet under deres opvækst i de amerikanske forstæder. At naturen bliver rettesnor, udgør altså en helt særlig præmis for den måde, homesteaderne etablerer deres hjem på, og det kommer til udtryk i måden, hvorpå de bygger huse, anlægger have og praktiserer disse steder i konkurrence med skovens omfattende befolkning af rotter.

Men først et par ord om dikotomier. Gullestads skelnen mellem natur og kultur, som ligger til grund for dikotomier som inde:ude, hjem:natur og harmoni:kaos, virker umiddelbart anakronistisk. Men uanset antropologiens teoretiske udvikling må dikotomien mellem natur og kultur studeres, i det omfang den kom-

mer til udtryk i den virkelighed, vi studerer (Bubandt & Roepstorff 2003:14). Michael Herzfeld advarer dog berettiget mod at adoptere en sådan skelnen i vore *analyser*, ligesom binære oppositioner ikke er velegnet til at *beskrive* virkeligheden ifølge hans opfattelse (Herzfeld 1997:171). Derimod ser han binære fremstillinger af verden som empiriske udtryk for informanternes strategier, der har til formål at etablere forskellighed og dermed også magtrelationer som del af det sociale spil (op.cit.14-5). Hermed går natur:kultur-dikotomien fra at være en analytisk model til at kunne studeres som et empirisk forhold, og dermed bliver bestræbelsen at undersøge, hvordan den reproduceres og giver mening i den konkrete kontekst, helt på linje med andre empiriske fænomener, som antropologien beskæftiger sig med (Bubandt & Roepstorff 2003:14; for uddybende diskussion, se Jakobsen 2006:9ff.). Med andre ord er denne analyse et udtryk for et ønske om at undersøge og forstå en aktuel empirisk sammenhæng, i dette tilfælde som den kommer til udtryk på Fox's Homestead.

Fox's Homestead.

Foto: forfatteren.

Fox's Homestead

Mit første møde med beboerne på Fox's Homestead var i fælleskøkkenet under et måltid. Ejeren, Charles, bød mig en plads ved bordet og serverede mig en tallerken mad og et syltetøjsglas med vand. Han var sidst i 40'erne, bar slidte lyse jeans, en grøn T-shirt med „Chicago“ skrevet hen over brystet og havde hestehale og kort skæg. Over for mig sad tre unge mænd, som han introducerede mig til. Matt, en spinkel fyr med kort hår og skæg, var iklædt vandretøj og besøgte homesteaden et par dage, inden han rejste videre. Darren, en ung mand i midten af 20'erne med sort hår, langt sort skæg og slidt tøj, var lærling, dvs. opholdt sig hele sommeren på Fox's Homestead for at lære „homesteaderfærdigheder“ (homesteading skills). Denis på et par og tredive, i slidte overalls med sit store røde, krøllede hår og skæg, boede på Fox's Homestead på ubestemt tid sammen med sin jævnaldrende partner Minda og deres tre børn. Minda mødte jeg først senere. Den altid smilende kvinde af indiansk, europæisk og afroamerikansk afstamning, med farvestrålende, hækede hatte, joggingbukser og store, løse bluser opholdt sig i skoven i disse dage, fik jeg at vide. Hun holdt „måneceremoni“, et månedligt tilbagevendende ritual, hvor hun ofrede sit menstruationsblod til „moder Jord“, bad og mediterede (for analyse af denne praksis, se Jakobsen 2006:89ff.). Efter måltidet fandt Charles en gammel rusten seng frem fra buskadsen og en madras i brændeskuret, og jeg blev indkvarteret i det hus, som var under opførelse og endnu ikke havde vægge. Så fik jeg udleveret et par arbejdshandsker, hvor mit navn blev skrevet på, og så var det i gang med det havearbejde, som frokosten havde afbrudt.

Den næste måned forlod jeg slet ikke den lille lysning, og efterhånden blev jeg så hjemmevant på homesteaden, at jeg kunne finde vej til min spartanske indkvartering selv under nymåne.

Stik syd for fælleskøkkenet „Stjernehytten“ (Star Cabin) førte stien til „lokummet“ og „badehuset“, hvor vi brusede os om eftermiddagen, når solen havde varmet vandet i gummislangerne. Stik nord lå det toplanshus, der fungerede som gæstehus. På vej derop passerede man først den smukt dekorerede, lerklinede bålplads (Cob Courtyard) med indbygget jordkælder med forråds-kammer på venstre hånd og komposten og „strømskuret“ med solfangeranlægget og vaskemaskinen på højre hånd. Nordvest for huset lå drivhuset og hønsegården. Beboelseshytten, der husede familien på fem, og campingvognen, hvor Darren boede, lå stik vest for køkkenet. Charles' hytte lå i forlængelse af køkkenet.

Bosat forvalter

Gennem gradvis større indsigt i, hvordan homesteaden var blevet etableret, tankerne bag dens indretning og de overvejelser, homesteaderne gjorde sig under byggeriet, blev jeg klar over, at homesteadernes opfattelse af naturen spillede en central og ganske særlig rolle i hjemskabelsesprocessen. Den var, hvad religionsforsker Rebecca Gould, der også har studeret homesteadere i USA, kalder „den ultimative referenceramme“ (2005:4, 31). Set i det lys vender homesteaderne på en vis måde op og ned på opfattelsen af hjemmet som en modsætning til ude (herunder naturen), som Gullestad argumenterer for er tilfældet i en norsk sammenhæng. Naturen som referenceramme for det daglige såvel som det langsigtede arbejde kommer til udtryk gennem de særlige måder, homesteaden etableres på.

Fox's Homestead¹ ejes af Charles og hans kone. De købte jorden efter nøje overvejelser og længere tids opsparing. Drømmen var at etablere et kollektiv, og de faldt for jorden, der ikke havde andre spor af mennesker end tilgroede veje, hvor skovningsmaskinerne havde arbejdet. Der var også et plateau, som skovarbejderne havde brugt som opsamlingssted for tømmeret, inden det var blevet transporteret væk for at blive solgt til et af de store tømmerfirmaer i området, da skoven sidst blev fældet for 30 år siden. Kun navnet på den nærliggende landsbys teater „Savmuldsmøllen“ vidner nu om træindustriens storhedstid i landsbyen. Charles fortæller gerne gæster, om dengang de købte jorden, og ynder at fremhæve, hvordan alene det at grave en pæl ned til at sætte en postkasse op på var udfordrende for dem. Historiens pointe er både, at de var helt uerfarne med praktisk arbejde og har lært det hele hen ad vejen, og at jorden var totalt ubebygget, da de købte den. Kun det trænedede øje kan i dag udpege de strøg i skoven, hvor skovningsmaskinerne transporterede tømmeret.

Da jeg mødte Charles flere år efter de første spadestik, var der sket store forandringer i lysningen, men etableringen af hjemmet stod stadig på. At etablere et hjem i naturen betød flere ting for Charles. Først og fremmest at han via sit ejerskab kunne „redde et stykke af kloden“ ved at afskære andre fra at udstykke og bebygge jorden, fælde træerne eller etablere en vej igennem skoven. Alle disse ting havde været på tale i årenes løb. Charles tog dog afstand fra at se sig selv som ejer af jorden. Han brugte i stedet betegnelsen „resident steward“ (bosat forvalter), hvilket for ham betød, at han boede på jorden for at passe på den og genetablere „urskovslignende kendetegn“. Med samme begrundelse havde han også indgået en frivillig fredningsaftale, der begrænsede beboelsesområdet på jorden. Med andre ord betød det at skabe et hjem i naturen, ifølge Charles, at „aflære“ sig helt grundlæggende og indgroede praksisser fra sin fortid i byen, såsom det at eje jord. Som konsekvens heraf måtte han og de øvrige beboere underordne sig en anden orden, nemlig naturens.

I lære som naturbygger

Under feltarbejdet blev min rolle at være lærling, og som andre lærlinge før mig blev jeg taget i skole ved at deltage i homesteadens dagligdag. Det indebar deltagelse i alle de aktiviteter, som homesteaderne anså for nødvendige i et velfungerende hjem: madlavning, dyrkning af jorden, bærplukning, skovarbejde, byggeri og pasning af husdyr. Hertil kom læsning, deltagelse i foredrag, spirituelle ceremonier, udflugter og møder. Idealet om at indrette hjemmet og dagligdagen efter naturens orden og principper kom til udtryk på forskellige måder i praksis. Jeg skal ikke gå i dybden med alle disse forhold her, blot vil jeg vise, hvordan arbejdet med byggeriet blev udtryk for denne tanke. Dette fik jeg indsigt i på nærmeste hold, da jeg som en del af lærlingegruppen deltog i byggeriet på det store toplanshus i den nordlige del af lysningen.

Byggeriet havde allerede stået på længe, da jeg ankom. Først var et antal store træer blevet fældet, hvor huset skulle stå. Stammerne var blevet savet op til tømmer, hvoraf den bærende konstruktion var blevet bygget foruden etageadskillelsen, gulv og loft. Det var vigtigt, at huset blev bygget af materialer, der kom fra det sted, hvor det skulle stå, fik jeg forklaret. Det var også vigtigt at bruge naturmaterialer. Derfor havde de brugt uld til at isolere taget med. De seneste tre måneder var gået med at karte ulden. Nu skulle vi i gang med at bygge vægge på første sal og indrette to små lejligheder til lærlingeboliger. Til dette formål brugte vi gamle brædder, som Charles havde klunset. Hvis materialerne ikke kunne være direkte fra homesteadens jord, var det næstbedste noget, som andre havde smidt ud. Halmballer og en blanding af ler, sand, halm og vand udgjorde isolering og beklædning af væggene. Disse materialer var ligeledes „naturmaterialer“, og selvom vi brugte eldrevne redskaber som save og boremaskiner til andre ting, blev lermassen blandet med fødderne på en presenning.

Ud over materialevalget var selve byggeprocessen også præget af homesteadernes særlige fokus på naturen. Gang på gang stoppede vi arbejdet for at diskutere placeringen af et kakkelovnsrør, et vindue, eller hvilken blanding der var bedst til lerklining af halmballekvæggen mod nord. Det pinte byggesjakket, at huset var kommet til at ligne „en stor kasse“. De konsulterede en bog, der tog udgangspunkt i, hvordan „naturfolk“ skabte rum og fællesskaber, og forsøgte at lære af dem (Alexander et al. 1977). Efterfølgende blev skillevæggen mellem de to lejligheder og håndvaske på hver sin side af skillevæggen udformet, så det lignende yin og yang, hvis man havde kunnet se det ovenfra. Alternative udformninger af trappegelænder og facadebeklædningen var andre måder, hvorpå homesteaderne forsøgte at bløde den firkantede form på huset op. Indretningen af lejlighederne skulle ifølge homesteaderne helst ikke komme til at ligne gængs urbant boligbyggeri.

Byggeri.

Foto: forfatteren.

Charles understregede gentagne gange, at det var vigtigt, at vi ikke forhastede os, men fandt den allerbedste løsning. At etablere et hjem i naturen, i egenskab af „resident stewards“, forpligtede os til at have en ekstra stor opmærksomhed på, hvilket aftryk vi gjorde på jorden. At Charles havde skullet etablere alle de nødvendige funktioner som sovepladser, spiseplads, køkken, have, elektricitet, vandforsyning, toilet- og badeforhold osv. gjorde, at forvaltningen af dette ansvar blev særligt tydeligt. Eftersom der ingenting var, da de kom, var alt, der nu eksisterede, et resultat af deres beslutninger.

Permakultur - på vej mod madskoven

Efterhånden gik det op for mig, at hvert eneste bed, hver eneste sti, hver eneste stik-kontakt og hvert eneste vindue var placeret og udført efter lange diskussioner om dette design, om hvilke materialer der var miljømæssigt forsvarlige, om hvordan det ville føles at færdes i og omkring dem osv. Charles forklarede mig, at huse såvel som stier, bede og beplantning var anlagt i overensstemmelse med designpraksissen „permakultur“. Det „etiske grundlag [er] omsorg for jorden og omsorg for menneskene“, forklarede han mig. Darren supplerede med at sige, at „permakultur

[er] 10.000 år gammel, banebrydende teknologi“. Den grundlæggende tanke er, at „alt er kædet sammen“. Det handler om „kanalisering af energier“ i et system, hvor bygninger og de mennesker, der bor der, også medregnes. Overordnet set har det omhyggelige design til formål at skabe en umærkelig sammenfletning mellem den omgivende skov og hjemmet. „Permakulturdesignet“ var udført i samarbejde med en konsulent, fordi Charles på et tidspunkt indså, at hvis han skulle gøre det „på den rigtige måde“, behøvede han hjælp.

Indtil videre var Fox's Homestead indrettet, så den krævede mindst mulig pleje: Spildevandet ledtes fra køkkenet gennem et sand- og plantefilter ud i køkkenhaven. Her var planterne sået ud fra overvejelser om behov for pasning og mikroklimatiske forhold som læ- og solpladser, som igen var skabt af bygninger eller modellering af landskabet i øvrigt. Grøntsagerne var plantet mellem hinanden under hensyn til optag og udskillelse af næringsstoffer osv. Systemet genererede derfor ideelt set ikke noget affald: „Har du måske nogensinde set skraldemænd køre ind i skoven for at opsamle affald?“, spurgte Darren retorisk og påpegede dermed også forbilledet for designpraksissen: naturlige økosystemer. Ideelt set skulle designet sikre et evighedssystem, der hviler i sig selv og derfor overflødiggør menneskelig indblanding. Den ultimative drøm for haven var således en „madskov“ (food forest), altså at kunne høste spiselige blade og frugter fra træer, der ikke kræver nogen pleje. Hermed ville homesteaderne kunne opgive rollen som „kultivatorer“ af naturen og fouragere ligesom de øvrige væsner, der har hjemme i skoven.

Et hjem i naturen

Indretningen af homesteadernes hjem har altså naturen som det, der med Goulds ord kunne kaldes „den ultimative referenceramme“ (Gould 2005:4, 31). Følgelig kan man sige, at homesteaderne vender op og ned på opfattelsen af hjemmet som en modsætning til „ude“ (herunder naturen), som Gullestad påviser i en norsk sammenhæng. Gullestad taler om, hvordan naturen dog også kan have visse fælles-træk med hjemmet, idet hendes nordmænd i sammenligning med byen opfatter naturen som harmonisk og ordnet på samme måde, som de opfatter hjemmet. Det er derfor, mener hun, at det giver mening for nordmænd at have en hytte i fjeldet. Hermed kobles det harmoniske hjem med en forestilling om naturen som harmonisk. Men for Gullestads nordmænd er der ikke tale om, at de gør naturens orden til det ordnende princip i deres sekundære hjem. Tværtimod påpeger Gullestad, at de overfører hjemmets orden til naturen (Gullestad 1992:204).²

Noget, der imidlertid synes at gælde for både Gullestads nordmænd og homesteaderne, er et ønske om orden i hjemmet. Det er netop dette ønske, der får

Charles til at insistere på at lave planer og følge dem nøje. Han har imidlertid ikke tillid til den orden, som kunne etableres i et hjem i en urban sammenhæng, og forsøger at skifte denne orden ud med naturens orden, som den er fortolket i „permakultur“designpraksisser og „naturbyggeri“praksisser. Eller sagt på en anden måde: Homesteaden udgør en særligt symbolsk kraftfuld orden, fordi den trækker på den større orden og harmoni, som naturen repræsenterer.

Menneskehabitat og dyrs hjem

Forestillingen om at leve i harmoni med naturen, som homesteaderne deler, og som designet af homesteaden vidner om, blev sat på prøve flere gange i løbet af mit feltarbejde. Det blev tydeligt, hvordan hjemmets indretning ikke kan ses uafhængigt af den daglige praksis heri. I den følgende case skal vi se, hvordan homesteaderne forhandler om, hvad det vil sige at praktisere hjemmet som del af naturen.

Sagen var, at tidligt på sommeren indtog rotterne fælleskøkkenet i Fox's Homestead og Charles' hytte i forlængelse heraf. Efterhånden som de fik færten af forrådet af gryn, mel og bønner, der blev opbevaret i store 50-liters-spande, begyndte de at gnave sig vej gennem den tykke, grønne plastik, og efter et stykke tid kunne homesteaderne ikke længere ignorere rotternes tilstedeværelse i køkkenet. I de efterfølgende tre-fire måneder var jeg vidne til stor opfindsomhed og mange diskussioner og kvaler på den baggrund. Rotternes tilstedeværelse satte homesteadernes ideal om at leve i pagt med naturen – uden at bekriige eller øve vold på den – på prøve. Herigennem kom homesteadernes forskellige forestillinger om naturen, og hvordan kollapset mellem naturen og hjemmet i praksis skulle forvaltes, til udtryk.

Homesteaderne iværksatte først forskellige tiltag, der skulle gøre køkkenet uattraktivt for rotterne: Først var der ekstra grundig oprydning og dernæst hovedrengøring. Minda bad i meditationer rotterne om at forlade køkkenet med den begrundelse, at køkkenet var „menneskehabitat“ (human habitat), og at homesteaderne kunne blive syge, når rotterne opholdt sig der. Desuden påpegede hun, at der var rigelig mad udenfor. Hun havde før haft succes med denne metode, men rotterne her var svære at kommunikere med, forklarede hun. Hun tilføjede, at de kloge af rotterne muligvis var forsvundet på hendes opfordring. Men ikke alle. Nu måtte andre metoder tages i brug, og katten blev lukket ind i køkkenet om aftenen, hvor den ellers var forment adgang, og rotterne holdt sig væk et par nætter. Da de kom igen, blev et familie billede væltet og glasset knust under deres natlige rov.

Nu erklærede Charles krig. Han opsatte rottefælder flere steder i køkkenet under protest fra Ian og Erin, et par nyttilkomne beboere, der ikke mente, fælderne

var „humane“. Erin sagde, at for hendes skyld kunne rotterne godt være i køkkenet om natten, bare de ikke spiste noget. Hun kritiserede, at mennesker flytter ud i skoven, hvor rotterne altid har levet, hvorefter de påberåber sig førsteret til at være der. Hun foreslog nogle foranstaltninger, der gjorde det sværere for rotterne at få fat i maden, men grundlæggende mente hun, at de burde dele maden med dyrene. Kæresten, der ligesom hende var veganer, bakkede hende op. Minda støttede dem delvist, men forsvarede aktionen med, at rotterne var blevet advaret.

Heller ikke rottefælderne løste imidlertid problemet. I løbet af sommeren eskalerede rottebekæmpelsen gradvist. Nogle gik til direkte kamp med forhåndenværende våben, når rotterne vovede sig ud på køkkenbordet, mens der var mennesker til stede. Kulminationen blev, at der blev indkøbt og udlagt et rottebekæmpelsesmiddel. På mødet, hvor det blev besluttet at bruge midlet, blev det pointeret, at det ikke var gift, men en overdosis af D-vitamin, der ville forårsage rotternes død, men ikke gøre dem giftige. Fordi rotterne således ikke blev fjernet fra økosystemet, og fordi stemningen på homesteaden efterhånden var højspændt, blev denne løsning accepteret.

Homesteadernes uenigheder omkring, hvor åbent hjemmet skal være for væsner, der opfattes som hjemmehørende i naturen, viser, at grænsen mellem natur og hjem ikke er fuldstændigt opløst. Der er stadig et element af, at noget er „inde“ og noget andet „ude“, og denne skelnen har konsekvenser for, hvem der kan færdes hvor.

Konflikterne om rotternes invasion af køkkenet viser også, hvordan det at tage bo i naturen udfordrede homesteadernes opfattelse af hjemmet. De kunne ikke længere opretholde hjemmet som et eksklusivt område, afgrænset fra „det derude“, som de tidligere havde gjort i byen (jf. Gullestad). Dermed blev „hjemmet“ til en paradoksal størrelse for homesteaderne, som også Mindas brug af ordet „menneskehabitat“ antyder. Biologer og økologer benytter ordet „habitat“ og synonymet „biotop“ om en organismes levested. Ved at kalde hjemmet for et habitat naturaliserer Minda homesteaderne. Men brugen af præfikset „menneske“ indikerer på samme tid en fastholdelse af menneskets særlige position, idet der vedbliver at være noget særligt menneskeligt og noget, der er forbeholdt mennesker. Hun naturaliserer altså homesteaderne, samtidig med at hun humaniserer rotterne ved at benytte menneskelige omgangsformer i sin kommunikation med dem. Den samme internt modstridende bevægelse gør Erin. Hun siger på den ene side, at rottefælder er „umenneskelige“, og udtrykker dermed en opfattelse af naturen som human, hvorved hun humaniserer rotterne. Både dyr og mennesker skal ifølge hende behandles efter menneskelige principper. På den anden side trækker Erin også på en opfattelse af rotterne som del af en ikke-humaniseret natur, idet hun forsøger at løse problemet med rotter i køkkenet ved at

fjerne den mad, som rotterne instinktivt vil blive tiltrukket af (for uddybning af disse to perspektiver, se Jakobsen 2006:73ff.).³ Hermed trækker de to kvinder på forskellige forståelser af „menneskelighed“ og „naturlighed“ og skaber dermed et rum, der hverken er menneskers hjem eller rotters habitat. Hjemmet bliver i praksis på én gang menneskehabitat og rotters hjem eller, i Gullestads terminologi, hverken ude eller inde. Den nye form for hjem indebærer altså nogle udfordringer i forhold til at definere grænserne for „ude“ og „inde“ og peger på, hvordan homesteaderne tager forskellige perspektiver på „naturen“ i brug for at agere i denne for dem endnu uvante form for hjem.

Håndlavet vindue i det færdige byggeri.

Foto: forfatteren.

Hverdagen i hjemmet - afkoblet systemet

Til homesteadernes ideal om at blive et med naturen hører som nævnt i indledningen ud over en fascination ved naturen også en politisk modstand mod den livsførelse, som byen ifølge homesteaderne repræsenterer. De deler den opfattelse, at det amerikanske samfund i sin nuværende form vil bryde sammen i nær fremtid. Homesteadernes ideologiske mål er derfor, forklarede Denis mig, at udvikle et alternativ, som kan være et eksempel til efterfølgelse for andre, når olien slipper op:

På et tidspunkt kan folk ikke længere leve, som de gør nu, fordi [...] der ikke er mere benzin at få. [...] Så kan jeg sige: 'Jeg har levet på denne her måde i 15 eller måske 20 år, og vores familie har ikke problemer. Prøv at gøre sådan og sådan. Her er en masse frø, I kan så i haven. Grav græsplænerne op og dyrk grøntsager der, for man kan altså ikke spise græs!' (Denis).

Hans kone Minda forklarede mig, at behovet for at udvikle gode eksempler skyldes, at byboere ikke ved, hvordan de griber det naturlige liv an: „Det, der er naturligt, har vi glemt ved at leve i ikke-naturlige omgivelser.“ Med andre ord er hendes logik, at livet i byen har påført „kulturelle lag“, som afskærer byboerne fra at realisere deres iboende „naturlige“ evner til at klare sig selv i naturen. Ligesom hun opfatter hovedparten af mine informanter deres daglige bestræbelse på at etablere et hjem i naturen som en „aflæringsproces“ (unlearning process), altså en proces, hvor de skal vænne sig fra at benytte et moderne hjemms selvfølgelige bekvemmeligheder og bruge deres „naturlige evner“ for at etablere et hjem i naturen.

Jævnfør Gullestads analyse af hjemmets betydning er det ikke alene af praktiske årsager, at hjemmet er en central arena for de beskrevne politiske budskaber. Hjemmet er ifølge Gullestad centralt for det moderne menneske af flere forskellige årsager. Hun ser hjemmet i en skandinavisk sammenhæng som den vigtigste arena for udfoldelsen af hverdagslivet. Ifølge Gullestad er hjemmet der, hvor det moderne menneske knytter ellers adskilte roller og det sociale liv sammen i en sammenhængende identitet. Også af den grund repræsenterer hjemmet „harmonisk og kosmos“ (Gullestad 1992:204). Hjemmet er ifølge Gullestad den sidste sfære, hvor individet føler sig i kontrol og uden for bureaukratiets og markedskræfternes rækkevidde (op.cit.49). Det, der ligger uden for hjemmet, opleves i modsætning til hjemmet som „fragmenteret og forjaget“ (op.cit.51). Ifølge Gullestad står hverdagslivet (og dermed hjemmet) i modsætning, ikke til fest, som vi ellers har for vane at sige, men til det statslige, bureaukratiske system (op.cit.37). Det er netop sådanne institutioner, som homesteaderne søger at gøre op med og gøre sig fri af.

Homesteadernes tilbagetrækning til hjemmets sfære kan derfor ses som en tilbagetrækning fra bureaukratiet og markedet, givet Gullestad har ret i sin iagttagelse af, at hjemmet opfattes som den sidste bastion, der nidkært forsvares mod bureaukrati og markedsøkonomi (op.cit.49). Hvorvidt dette er tilfældet i Norge, som er hendes studieobjekt, kan diskuteres, eftersom de norske hjem ligesom de danske er gennemregulerede med hensyn til byggeregulativer, energimærkninger, hjemmebesøg af sundhedsplejersker, socialarbejdere etc. I homesteadernes tilfælde er det måske i højere grad tilfældet, selvom heller ikke de er fri af lokalplaner og byggeregulativer. I hvert fald har de gjort sig mange anstrengelser for ikke at være tilkøbt kloaksystem, elektricitetsforsyning og renovationsordninger, eller som de siger: at forblive „off the grid“, altså afkoblet fra systemet i både konkret og overført betydning.

Konklusion

Selvom „hjemmet“ træder i baggrunden i det daglige liv på homesteaden, fordi næsten alle aktiviteter foregår hjemme og har til formål at etablere og opretholde et hjem i naturen, så spiller hjemmet en central rolle. Det gør det, fordi hjemmet udgør rammen for realiseringen af homesteadernes ideal om at blive ét med naturen. Vi har fx set, hvordan dette ideal udgør en særlig præmis for homesteadernes måde at skabe hjem på, idet de opstiller mange forskellige regler for, hvordan hjemmet skal udformes for at leve op til idealet. Hvis hjemmet skal være en del af naturen, skal indretning og materialevalg afspejle naturens orden, ligesom anlæg af haven, som forsyner dem med store dele af deres kost, skal følge designpraksisser, der er modelleret over naturlige økosystemer. Men formen – materialiteten – er ikke det eneste, der skal leve op til disse idealer. Analysen af homesteadernes reaktion på rotterne i køkkenet peger på, at homesteaderne også forsøger at sammensmelte natur og hjem – eller rettere at indordne hjemmet under naturens orden – i den daglige praksis på homesteaden. Det sker blandt andet, ved at de på en gang naturaliserer sig selv og humaniserer naturen. Hermed bliver hjemmet både en gråzone i berøringsfladen mellem det, homesteaderne opfatter som naturen, og dem selv og en politisk arena, hvorpå homesteaderne manifesterer deres afstandtagen til det omgivende samfund, repræsenteret ved det urbane liv og byggeri.

Homesteadernes skelnen mellem kultur og natur kan, inspireret af Herzfelds pointer om, at binære fremstillinger af verden er en strategisk praksis (Herzfeld 1997:117), ses som en løftestang, de bruger på deres vej mod målet. Den tjener det formål at skabe klare pejlemærker i kraft af de klare dystopiske og utopiske idealbilleder, som en sådan skelnen opstiller, og udstikker hermed mål og midler

tydeligt: Naturen er det endelige mål, og en tilpasning til naturen eller underordning efter naturens orden er midlet. Herzfeld lægger desuden vægt på den binære retoriks mulighed for at skabe distinktion og dermed positionering (op.cit.14-5). I forlængelse heraf kan man således anføre, at homsteadernes skelnen mellem natur og kultur – og i den forbindelse især deres bestræbelser på en stærk associering med naturen – etablerer homsteaderne som forskellige fra, måske endda hævet over, det omgivende samfund.⁴ På et mere eksistentielt plan kan man inspireret af Gullestads analyser sige, at den dobbelte tilbagetrækning til hjemmet og naturen, som homsteaderne foretager, er et stærkt udtryk for det moderne menneskes længsel efter harmoni og mulighed for at have kontrol over sin egen omverden.

Noter

1. Betegnelsen „homestead“ stammer fra en lov fra 1862, „the Homestead Act“. Denne lov sikrede immigranter ejendomsretten til et 65 hektar stort stykke jord, hvis de opdyrkede den (http://www.nps.gov/home/historyculture/abouthomesteadactlaw.htm_d_9/12_2008).
2. I homsteadernes praksisser er der også elementer af dette, idet de i visse situationerne „humaniserer naturen“ (Jakobsen 2006:75ff.), mens de i andre sammenhænge „naturaliserer“ sig selv.
3. Da jeg besøgte homsteaden igen i sommeren 2007, spurgte jeg Minda, hvad hele historien var endt med. Hun grinede og sagde, at de nu lod katten færdes i køkkenet, hvilket tidligere var den forbudt, og det havde løst problemet.
4. Det har været interessant at se, hvordan der siden feltarbejdet i 2005, med den stigende interesse for miljøspørgsmål i kølvandet på diskussioner af klimaforandringer, er blevet rift om pladsen på netop denne position, altså som „grøn“ (økonomi, organisation, parti) i den vestlige verden.

Nøgleord: Natur, USA, alternative livsformer, hjem.

Litteratur

Alexander, Christopher, Sara Ishikawa & Bill Murray Silverstein
1977 A Pattern Language. Towns. Buildings. Construction. New York: Oxford University Press.

Gould, Rebecca Kneale
2005 At Home in Nature. Modern Homesteading and Spiritual Practice in America. Berkeley: University of California Press.

Gullestad, Marianne
1992 The Art of Social Relations. Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway. Oslo: Scandinavian University Press.

Herzfeld, Michael

1997 Cultural Intimacy. Social Poetics in the Nation-State. New York & London:
Routledge.

Jakobsen, Gry Skrædderdal

2006 Fra jord til bord og tilbage. Om amerikanske homesteaderes bestræbelser på at
blive ét med naturen. Specialerækken nr. 424. København: Institut for Antropologi.

Roepstorff, Andreas & Niels Bubandt

2003 General Introduction: The Critique of Culture and the Plurality of Nature. I:
A. Roepstorff, N. Bubandt & K. Kull (eds.): Imagining Nature. Practices of
Cosmology and Identity. Århus: Aarhus University Press.

PÅ SIKKER GRUND

Genhusning efter tsunamien i Tamil Nadu

FRIDA HASTRUP

I sin velkendte monografi *Fluid Signs. Being a Person the Tamil Way* skriver Valentine Daniel: „For en tamil er et hus mere end blot en struktur bygget i henhold til ejerens specifikationer“ (Daniel 1984:109). Ifølge Daniels gennemført semiotiske analyse har tamilske huse i lighed med mennesker både personlighedstræk og en dynamisk livsbane, hvorfor man i forbindelse med ethvert byggeri må træffe en række forholdsregler til sikring af kompatibilitet mellem husene og deres beboere (op.cit.105ff.). Også en række andre analyser har påpeget, at huse er langt mere end samlinger af vægge, nemlig distinkte mulighedsrum, hvori forskellige handlinger og sociale relationer kan aktualiseres (se fx Bloch 1995; Carsten 1995; Telle 2007). Hvem som helst kan med andre ord ikke bo hvor som helst, og vi bør anskue huse som dynamiske enheder med et socialt liv frem for som stabile arkitektoniske strukturer (Carsten & Hugh-Jones 1995:39).

Forholdet mellem huse som henholdsvis faste byggede konstruktioner og ramme om hverdagslivets dynamik har vist sig sørgeligt aktuel i de mange samfund, der blev ramt af tsunamien i Det Indiske Ocean den 26. december 2004. I denne artikel vil jeg undersøge det sociale liv i og omkring de ødelagte, reparerede og nyopførte huse i en af de flodbølgeramte regioner, nærmere bestemt den sydindiske landsby Tharangambadi, hvor mit feltarbejde blandt byens fiskerbefolkning er baseret.¹ Mere præcist skal jeg i det følgende stille skarpt på den genhusningspraksis, der siden tsunamien med forskellige udtryk har udfoldet sig i byen, og som uigendriveligt har rejst spørgsmål om, hvad hjemlighed kan være for en katastroferamt befolkning.

Efter mit feltarbejde står det mig klart, at genhusning efter en katastrofe betegner en langt mere vidtspændende proces end den blotte flytning fra et gammelt hus til et nyt. I de tidlige forvirrede dage og uger efter katastrofen i Tharangambadi var alting forrykket. De berørte, hvis hjem var blevet raseret, havde rømmet kystområdet og flyttede jævnlige rundt på sig selv og på deres bjærgede ejendele. Det

hårdest ramte område af byen lå stort set øde hen, og luften svirrede med varsler og falske alarmer om nye tsunamier, der hver gang spredte frygt og yderligere bevægelse. På de første månedsdage for tsunamien kunne man i gaderne se mennesker med flyttelæs på vej væk fra kystområderne, alt imens de nærmest lidt undskyldende forklarede mig, at deres usikkerhed for disse mærkedage blot byggede på løse rygter og overtro. Alligevel var det tilsyneladende ikke rigtigt tidspunktet til at tage chancer.²

De historier om ankomster til felten, som indgår i mange etnografier, er ofte næret af forundring over, at man som antropolog i udgangspunktet kan føle sig så fundamentalt fremmed i en kontekst, som forekommer så selvfølgelig for dem, der til daglig bebor den. I det lys er min ankomsthistorie atypisk. Da jeg påbegyndte det første feltarbejde i Tharangambadi i februar 2005, kom jeg til et sted, hvor ingen umiddelbart følte sig hjemme, og som med ét fundamentalt havde ændret karakter. Flodbølgen havde for en tid gjort det sædvanlige boligområde ubeboeligt, og i lighed med de direkte berørte fandt jeg logi uden for den egentlige bykerne og i god afstand fra havet. Om end på en anden baggrund delte jeg til at begynde med denne eksterne position uden for Tharangambadis kerne med de overlevende, for hvem en pludselig fremmedgjorthed over for omgivelserne tydeligvis havde trængt sig på. De sædvanlige beboere stod altså over for gradvist at skulle genindtage det fysiske rum, som almindeligvis sikrede fiskerne deres levebrød, men som katastrofen havde udleveret som ubeskyttet.

Det overordnede sigte i denne artikel er at analysere netop denne genhusningsproces, hvor igennem de overlevende søgte og stadig søger at genvinde en fornemmelse af hjemlighed og tryghed i forholdet til de vante fysiske omgivelser. Mit udgangspunkt er en antagelse om, at en sådan reetablering af kontrol efter en omstyrtende begivenhed er en proces, der i høj grad manifesterer sig materielt via en rumlig praksis, hvor netop huse spiller en helt afgørende rolle. Det centrale for analysen er således ikke så meget spørgsmålet om kompatibilitet og kosmologisk harmoni i forholdet mellem et konkret hus og dets individuelle beboere, som Daniels analyse retter sig imod. I fokus er i stedet en udforskning af forskellige empiriske eksempler på, hvordan overlevende i praksis forholder sig til, at deres oprindelige hjem pludselig har vist sig at ligge i en katastrofezone. Spørgsmålet er, hvordan de overlevende anskuer, forvalter og genopretter en fornemmelse af hjemlighed, når deres tillid til de sædvanlige fysiske omgivelser har lidt så brutalt skade. Før jeg forfølger dette nærmere, vil jeg præsentere artiklens gennemgående analytiske perspektiv.

Katastrofen fandt sted

I begyndelsen af mit feltarbejde blev jeg ofte overrasket over den enorme betydning, som tsunamis materielle ødelæggelser blev tillagt af de berørte personer. I samtaler og interview talte folk ikke om følelsen af sorg og angst eller om savnet af de omkomne, men fokuserede i stedet på alle håndte konkrete skader på huse og fiskerbåde, på tab af ejendele såsom køkkenudstyr, tøj, personlige papirer, fotos osv. og på, hvordan disse eventuelt var blevet erstattet af diverse hjælpeorganisationer eller af myndighederne. De materielle tab blev opregnet på en langt mere detaljeret måde end tabene af menneskeliv. De af mine informanter, der havde mistet familiemedlemmer – oftest børn, nøjedes som regel med lakonisk at fortælle mig navn og alder på de afdøde. Om disse uerstattelige tab var der tilsyneladende ikke så meget at sige.

Således kunne det til tider ligefrem virke, som om alene omfanget af materielle ødelæggelser afgjorde, i hvilken udstrækning folk anså sig selv og andre for katastroferamte. Dette understregede, at tsunamien har lejret sig som en konkret og yderst fysisk faktor, der indvirker på et lige så konkret fysisk rum og radikalt forandrede folks materielle virkelighed. Både bygningsstrukturer, der havde modstået vandmasserne, og huse, der helt eller delvist var bukket under, står for de ramte stadig urørte som monumenter over katastrofen. I mine øjne ikke så meget, fordi de repræsenterer fortidige erfaringer, men fordi de indrammer det nutidige liv, der udspiller sig i Tharangambadi. Det sociale liv hviler ganske enkelt på en specifik formatering af det fysiske rum (James 2003). Min feltassistent Renuga kunne således pege på lærerseminariet og sige: „Jeg løb derop på taget. Jeg blev reddet af seminariet. Vi var mange deroppe.“ Humanitære organisationer i byen blev ligeledes primært defineret af, hvilke ting de donerede til hvem. I mange af landsbyboernes optik er ngo'erne slet og ret deres donationer. En del af forklaringen på dette er oplagt ved det, at sproget ofte virker utilstrækkeligt til at kommunikere om menneskelige lidelser eller sorg. Disse erfaringer vil ofte blive vist i handlinger over tid snarere end fortalt, fordi det kan forekomme de berøvede umuligt sprogligt at formidle, hvad det fx betyder at have mistet et barn (jf. Das 2007; Jackson 2002). Vigtigt i denne sammenhæng er dog, at det bestemt heller ikke forekom de overlevende nemt at formidle de materielle tab efter tsunamien. Også opregninger af disse var ofte ledsaget af voldsomme følelsesudbrud, der ikke efterlod tvivl om, at tabene var både reelle og smertefulde.

For at forstå den fremtrædende rolle, som materielle tab og deres eventuelle erstatning, herunder beskadigelse og nybyggeri af boliger, åbenlyst spiller for de overlevende i Tharangambadi som andet end et udtryk for en overfladisk materialisme eller en sproglig defekt, har jeg hentet inspiration i et af de interessante nybrud i antropologien i de senere år, nemlig det, der kan betegnes som

et *ontologisk gennembrud* (Henare, Holbraad & Wastell 2007:12). Ifølge denne tænkning giver det ikke mening at skelne mellem ting og deres betydning, mellem objekt og begreb, fordi også begreber manifesterer sig materielt, og objekter begrebsliggøres. Mange af de fysiske ting, som vi støder på i felten, er altså betydningsfulde i sig selv, og ikke fordi de symboliserer noget andet (op.cit.2). Objekterne indvirker dermed afgørende på folks liv og kan ikke ses som blotte repræsentationer af bagvedliggende eller immaterielle kulturelle former (se fx Miller 2005; Keane 2005). Hermed har en række nyere antropologiske analyser af landskaber og fysiske omgivelser påpeget en løbende vekselvirkning mellem kultur, socialitet og sted. Hvis rummet omkring os modelleres i kulturens billede, gælder det omvendte også. Verden er hverken ekstern natur, der blot venter på at blive beboet, eller løsreven konstruktion uafhængig af konkrete materielle præmisser. Forholdet er gensidigt, idet omgivelserne er under stadig tilblivelse gennem vores daglige praktiske omgang med dem (jf. Hirsch & O'Hanlon 1995; Feld & Basso 1996; Ingold 2000, 2006).

I mit arbejde med eftervirkningerne af flodbølgekatastrofen er det et gennemgående analytisk perspektiv at sammentænke de fysiske og materielle omgivelser og det levede liv. Dette ikke alene, fordi tsunamien var en højst fysisk agent med nogle meget synlige materielle spor, men fordi jeg også i mere generel forstand antager, at vores forståelse af verden bygger på vores daglige omgang med dens konkrete komponenter (jf. Ingold 2000). Når et konkret forhold til en velkendt verden praktiseret fx via fiskeri bliver begrænset af en naturkatastrofe som tsunamien, kan denne verden ganske enkelt ikke længere begribes på samme måde. Dette specifikt stedlige perspektiv på en katastrofes eftervirkninger er i mine øjne på en gang underbetonet i antropologi om katastrofer og helt oplagt i betragtning af den mængde bemærkninger om steder, vind, vejr og temperatur, som jeg mødte under feltarbejdet (F. Hastrup 2008). Efter den topografiske vending inden for antropologien må man med andre ord på én og samme tid rette det analytiske blik mod epistemologi og ontologi i betimelig erkendelse af, at de fysiske omgivelser sætter afgørende betingelser for menneskelivet (K. Hastrup 2005). I denne sammenhæng betyder det, at der for de direkte berørte ikke er noget begreb om flodbølgen uden om de konkrete eftervirkninger af den; katastrofen har i bogstaveligste forstand fundet sted. Tsunamien er derfor ikke blot repræsenteret ved dens fysiske manifestationer, den er simpelthen udgjort af dem.

En af de mest synlige af disse manifestationer er det igangværende byggeri af nye, permanente boliger til de ramte familier. I de ansvarlige myndigheders optik udgøres genhusning præcis af dette nybyggeri, men, som det vil fremgå, praktiserer de overlevende en mere gennemgribende form for genindtagning af det fysiske rum. I det følgende skal jeg se nærmere på først omfanget og forløbet

af myndighedernes officielle genhusningsprojekt og siden på forskellige overlevendes daglige praksis til at opnå en sikkerhed i forholdet til de omgivelser, som tsunamien for en tid gjorde dem fremmede over for.

Tharangambadi, september 2007.

Foto: forfatteren.

Genhusningens omfang og forløb

Mange lande omkring Det Indiske Ocean blev berørt af tsunamien, der udsprang af et undersøisk jordskælv med epicentrum nær Sumatra. I Indien, hvor over 12.000 mennesker omkom ved katastrofen, gik det hårdest ud over den sydøstlige delstat Tamil Nadu. Op imod 400 byer og landsbyer langs kysten af Den Bengalske Bugt blev ramt med enorme materielle ødelæggelser til følge primært blandt de mange fiskersamfund, der bebor hele Tamil Nadus kyststrækning. Ud over de mange hundrede midlertidige genhusningsbarakker og hytter, som både myndigheder og diverse hjælpeorganisationer lod opføre umiddelbart efter tsunamien på ethvert tilgængeligt stykke land, anslog delstatsregeringen kort efter katastrofen, at det ville blive nødvendigt at opføre cirka 130.000 nye permanente boliger til de familier, hvis oprindelige hjem var blevet helt eller delvist destrueret af vandmasserne, eller som blot lå mindre end 200 meter fra kystlinjen målt ved højvande (jf. Government Order no. 172). I Tamil Nadu blev

genhusningen i udgangspunktet lanceret som et frivilligt tilbud til alle beboere i de såkaldte „disaster-prone zones“, uanset om deres oprindelige hus var uskadet eller jævnet med jorden. Fra myndighedernes side var der altså en ambition om, angiveligt af sikkerhedshensyn, at få folk til at rømme kysten, og af samme grund kunne de familier, der valgte at blive boende i eller flytte tilbage til deres oprindelige hjem i de kystnære zoner, ikke få økonomisk hjælp til at udbedre eventuelle skader på deres huse.

I de første officielle retningslinjer for genhusningen hed det desuden, at de overlevende, der valgte at tage imod et nyt hus, skulle afstå deres gamle hus og grund til myndighederne. Dette vakte dog protest blandt de traditionelt stærkt organiserede fiskerne, som modsatte sig at frasige sig deres traditionelle ejendomme. De anså myndighedernes planer om at overtage de oprindelige hjemsteder mere som udtryk for ekspansionstrang end for bekymring for fiskernes sikkerhed. Selvom fiskerne direkte adspurgt anerkender, at deres hjem ligger i en udsat zone, argumenterer de for, at deres erhverv tvinger dem til at opholde sig tæt på havet af hensyn til opbevaringen af fiskeudstyr og muligheden for hurtigt at kunne rykke ud med bådene, hvis der pludselig opstår gunstige fiskeforhold.

I Tharangambadi påhviler det mændene at reparere og vedligeholde fiskeudstyret, og de fleste bruger efter selve fisketurerne timer på at gå netmasker, motorer, liner osv. efter i sømmene. Dette arbejde foregår tæt på stranden, hvor bådene lægger til, hvilket også gælder for kvindernes daglige opgaver, som for de flestes vedkommende består i at sortere, rense, købe og siden sælge fisken. Uanset en ret klar arbejdsdeling mellem kønnene, foregår det fleste aktiviteter i et fælles rum i umiddelbar nærhed af vandkanten (jf. Busby 2000; Höeppe 2007). Der er med Ingolds udtryk tale om, at strandene og bostederne ved vandet for fiskerne udgør et distinkt arbejdsfelt („taskscape“), hvor en række færdigheder formes og praktiseres og dermed er konstituerende for såvel lokaliteten som dens indbyggere (Ingold 2000:189ff.). Stranden i Tharangambadi er altså ikke bare et sted, hvor der tilfældigvis foregår diverse aktiviteter, som har med fiskeri at gøre. Fiskerlandsbyen og dens beboere konstituerer sig gensidigt via hinanden. Derfor er deres huse i strandens nærhed heller ikke bare mure, imellem hvilke fiskerfamilierne sover eller spiser. De indgår i et helt socialt og domesticeret rum, som er den kapacitet, der sikrer folks levebrød (Jiménez 2003). I lighed med andre materielle fænomener er et hus ikke bare sted, man opfatter verden fra, men et rum, der muliggør eller ansporer specifikke handlinger (Telle 2007:214). Når informanter siger, at det bliver for besværligt for dem at flytte til de nye huse i nye bydele, er det altså blandt andet, fordi deres engagement i verden er stedligt bestemt og anskuet fra en bestemt plads i den. Omvendt kræver en kategorisering af kystområderne i forskellige zoner med forskellige tilknyttede niveauer af fare

for nye katastrofer, at man ser verden i et fugleperspektiv som en globus, der kan betragtes udefra (Ingold 2000:209ff., 2006).

Protesterne blev hørt og førte i sidste ende til, at fiskere i hele Tamil Nadu fik lov til at beholde brugsretten til deres oprindelige huse – nominelt med henblik på opbevaring af fiskeudstyr – selvom de er blevet tilstået et nyt hus uden omkostninger. At være i sikkerhed for anslag fra naturen blev altså i dette tilfælde afvejet i forhold til fangster og ejendomsret og faldt ud som mindre væsentligt end hensynet til opretholdelsen af den traditionelle praksis, der sikrer fiskernes udkomme.

Myndighederne har dog fastholdt, at det fremdeles er for farligt for folk at bo i de kystnære områder, og har derfor ufortrødent fortsat genhusningsprojektet. Der er blevet udstedt officielle retningslinjer for husenes størrelse, pris og ikke mindst for en række obligatoriske forholdsregler, som de ansvarlige bygherrer skulle træffe for derved samlet at gøre de nye boliger modstandsdygtige i tilfælde af nye katastrofer. Under det overordnede slogan „Build Back Better“ vil myndighederne sørge for, at befolkningerne i de berørte områder fremover kan bo i sikre boliger uden at frygte for naturens luner. Forholdsreglerne stipulerer blandt andet, at byggegrundene til de nye huse kunstigt skal hæves cirka halvanden meter for at hindre oversvømmelser, og at regler for dybden af fundament og for metalskelet og murværk skærpes således, at de nye bygninger kan modstå eventuelle fremtidige jordskælv, cykloner og tsunamier. I de statslige myndigheders optik er sikkerhed et spørgsmål om ordentlig genhusning, som igen er et spørgsmål om vellykket ingeniørarbejde. Med dette udgangspunkt er det erklærede mål med de officielle retningslinjer „at gøre de berørtes tilværelse normal“, som det hedder i „Guidelines for Reconstruction of Houses Affected by Tsunami in Tamil Nadu“, udgivet af Tamil Nadus delstatsmyndighed. Modtagelsen af disse boliger blandt de fremtidige ejere viser dog, at bedømmelse af, hvad der er acceptable risici for hvem, hviler på mere end ren teknisk ekspertise (jf. Stephens 2002).

Tsunamien og dermed en del af dette enorme genhusningsprojekt nåede også til Tharangambadi. Alene i denne by er 1500 helt nye beton- og murstenshuse blevet opført eller planlagt, og i lyset af byens indbyggertal på lidt under 7000 mennesker er det igangværende byggeprojekt kolossalt omfattende og vil efterlade tydelige og kroniske aftryk på den overordnede kontur. Ikke nok med at husene i sig selv er nye, for at finde plads til byggeriet og for altså yderligere at sikre folk mod naturkatastrofer af forskellig art er langt de fleste af dem blevet opført på et hidtil øde landområde et stykke inde i landet og altså uden for den oprindelige fiskerlandsby. Genhusningsprojektet, som i skrivende stund endnu ikke er endeligt afsluttet, har således de facto medført, at der i udkanten af den originale landsby er skudt et helt nyt kvarter op bestående af hundredvis af ens-

artede huse i lige geledder. Under mine seneste feltarbejder i Tharangambadi i 2006 og 2008 har byggeriet været i fuld gang, og husene har været genstand for intens diskussion og opmærksomhed blandt de kommende husejere, som for en dels vedkommende i mellemtiden atter har genbosat sig i deres oprindelige boliger, i det omfang disse stod til at redde. Fordele og ulemper forbundet med at rykke til de nye huse blev konstant afvejet, ligesom alle detaljer som blandingsforholdet mellem sand og mørtel til cement, de indbyggede hylders bæreevne og monteringen af nedløbsrør nøje blev monitoreret af de fremtidige husejere. Sikkerheden, indretningen, byggekvaliteten og beliggenheden af den nye landsby var helt uafvendelige samtaleemner. Som det dog vil fremgå, var betragtningerne om disse forhold alt andet end entydige.

Det mest åbenlyse af en række paradokser i de berørtes opfattelser af den nye landsby var, at der på én gang herskede en udbredt og direkte formuleret skepsis over for nybyggeriet og en meget generel enighed med myndighederne om, at flytningen til de nye og bedre konstruerede huse faktisk ville øge folks sikkerhed. Denne ambivalens viser, at bedømmelsen af de forskellige boliger kan bygge på modstridende kriterier. De nye huse er objekter i deres egen ret og derfor ikke noget, som myndighederne kan forlene med en bestemt certificeret betydning, uanset hvor nøje gennemtænkt husenes tekniske konstruktion er. For de tsunami-ramte er den umiddelbare sikkerhed, som alene kvaliteten af de nye huse tilbyder, kun ét parameter for den samlede bestræbelse på igen at gøre omgivelserne beboelige. Som Keane har bemærket, er en egenskab ved en ting altid indlejret i en bestemt form og kan derfor ikke isoleres fra andre egenskaber ved dette objekt:

Den røde farve på et æble er koblet med en rund facon, en lav vægt, en sød smag, en tendens til at rådne osv. I praksis er der ingen mulighed for helt at eliminere denne sameksistens eller det, vi kunne kalde *bundtning* [„bundling“]. Dette peger på en af de oplagte men vigtige træk ved materialitet: Farven rød kan ikke manifestere sig uden at antage en konkret form, hvorved det uundgåeligt er bundet til andre egenskaber (Keane 2005:188).

Overført til denne sammenhæng indebærer det, at en høj byggekvalitet ved de nye huse uløseligt er forbundet med fx en anden beliggenhed, der besværliggør det daglige arbejde og kommer i konflikt med den hjemlighed, der er forbundet med fiskernes bosteder ved havet og den tilhørende daglige praksis. Derfor kan sikkerheden ikke værdsættes isoleret, selvom både myndigheder og lokale er enige om, at den bestemt er et træk ved nybyggeriet. Det interessante er imidlertid, at det bundt af egenskaber, som ifølge Keane karakteriserer ethvert objekt, kan skifte indbyrdes værdi alt efter sammenhæng. I mine øjne er det netop derfor, at forholdet mellem de nye og de oprindelige huse i Tharangambadi dels var

genstand for heftig debat, dels har givet anledning til en særlig rumlig praksis, der viser, at kriterierne for vurderingen af huses kvalitet i bredere forstand kan variere. Forholdet mellem de nyopførte huse og de gamle boliger, som mange af fiskerne har valgt at flytte tilbage til, ofte efter reparationer, som de selv har bekostet, kan måske skitseres sådan, at de nye huse er sikre, men ikke i udgangspunktet hjemlige, mens de oprindelige huse er hjemlige, men ikke nødvendigvis sikre. Ingen af dem bliver således bedømt entydigt som enten ubrugelige eller sikre med deraf følgende entydig afvisning eller overtagelse til følge. Hjemlighed er dermed ikke en egenskab tilknyttet specifikke huse, men hviler på et erfaringsbaseret og praktiseret kendskab til et bosted snarere end på byggeteknisk sikkerhed. Fordi god mørtel alene således ikke giver de overlevende tryghed, er det nødvendigt med en nøjere analyse af elementerne i den igangværende genhusningspraksis i Tharangambadi, som altså ikke udtømmende kan begribes ved at følge myndighedernes nybyggeri. De følgende eksempler illustrerer, hvordan genhusningen dækker over en mere gennemgribende bestræbelse på at sikre betingelser for menneskelig handlekraft og kontrol, og at denne proces manifesterer sig materielt i og omkring folks huse.

Nulstilling af erfaring

Tamilarasi – en kvinde i midten af 40'erne – er enke og boede under mine feltarbejder i 2005 og 2006 med sin svigermor og sine to børn i et yderst beskedent hus tæt ved stranden i Tharangambadi. Huset består af et lille rum og et halvåbent køkken med en overdækket terrasse foran, og Tamilarasi havde boet der siden cirka 1980, hvor hun blev gift. Huset blev kun overfladisk beskadiget af vandet fra tsunamien. Det ligger i ly af nabohuset, og man får næsten fornemmelsen af, at det var for lille til for alvor at blive ramt af flodbølgen. I de første par dage efter tsunamien fik Tamilarasi og hendes familie ligesom hundreder af andre husly på en skole i nabolandsbyen. Efterhånden skød midlertidige genhusningsbaracker op på de grunde i Tharangambadi, som blev bedømt sikre nok, men efter kun et par uger i en sådan barak vendte Tamilarasi sammen med familien tilbage til sit lille hjem.

Her mødte jeg hende for første gang i marts 2005, og ved den lejlighed fortalte hun mig, hvordan hendes mand, der havde været alene tilbage i huset på dagen for tsunamien, var druknet ved katastrofen. Man havde ganske vist aldrig fundet ham, men han var sidst blevet set af en nabo faldende med hovedet først ned i vandmasserne oppe fra taget af huset. Tamilarasi lever altså med en uigen-drivelig viden om, at hendes hus er placeret netop på det sted, hvor hendes mand omkom, og medgiver gerne, at det nye hus, som hun siden har fået tildelt, utvivl-

somt er et sikrere sted at bo end det oprindelige. Alligevel gav Tamilarasi løbende udtryk for bekymring over udsigten til at flytte til den nyopførte landsby: „Det er jo ikke hjemme“, kunne hun og i øvrigt mange andre overlevende sige. Mens dette selvfølgelig delvist kan forklares med en meget forståelig utryghed ved selve forandringen, er der i mine øjne mere i det. Ved flere lejligheder påpegede Tamilarasi nemlig også, at en flytning til det nye hus for hende vil virke som en stadig påmindelse om hendes mands død. Netop i lyset af hendes mands skæbne kan det forekomme paradoksalt, at en flytning væk fra det sted, hvor hans liv endte så brat, vil holde erindringen om hans død i live. I stedet for at vise sig som en vej ud af mindet om katastrofen og ind i en normal tilværelse, hvilket præcis var et af målene med genhusningen i myndighedernes optik, vil et nyt hus altså fastholde det ekstraordinære i Tamilarasis nye liv som enke.

For at forstå dette paradoks vil jeg vende tilbage til Ingolds idé om, at vores fysiske omgivelser hverken er en given og ekstern natur, der tilfældigvis indrammer vores liv, eller er ren kulturel konstruktion, som vi har skabt ud af det blå. Vores omgivelser er derimod „konstitueret som en løbende protokol over – og vidnesbyrd om – det liv og værk, som tidligere generationer har udfoldet der, hvorved de i processen har efterladt noget af sig selv“ (Ingold 2000:189).

I Tamilarasis tilfælde er det hus, som hun boede i før tsunamien, netop en sådan protokol over og orienteringspunkt for de samlede erfaringer, som hun har gjort i løbet af næsten tre årtier. Husets biografi er vævet sammen med Tamilarasis i en relationel ontologi (Telle 2007:215). Heri udgør tsunamien og mandens død kun én erfaring, dens gennemsyrende brutalitet uagtet. Med Keanes idé om bundtning in mente kan man sige, at kvaliteten sikker ved det nye hus uløseligt er koblet med egenskaben ny, og som sådan har det endnu ikke opnået den erfaringsmæssige signifikans, der kommer ved egentlig praktisk omgang med det (Keane 2005). Det nye hus har endnu ingen protokol over noget levet liv, hvorfor Tamilarasi på forhånd alene associerer huset med katastrofen. Omvendt er usikkerheden ved livet i det oprindelige hus bundet til en erfaringsmæssig og praktisk beherskelse opnået gennem næsten 30 års dagligt liv. Her ser vi således en tydelig illustration af, at sikkerhed og hjemlighed ikke er automatiske følger af hinanden. Hvis man tilslutter sig ideen om, at objekter og deres betydning ikke tilhører to separate domæner af henholdsvis ting og repræsentationer (jf. Henare, Holbraad & Wastell 2007), bliver det således klart, at det oprindelige hus, hvor Tamilarasis mand omkom, ikke er et symbol på katastrofen, selvom det var den fysiske scene for dens ødelæggelser. Det er derimod en samlet referenceramme, et orienteringspunkt for livets afgørende øjeblikke, hvilket med Jacksons ord netop er det, der gør steder til hjem: „Hjemsteder er de rumlige korrelativer til de øjeblikke, der har ændret vores liv. Disse orienteringspunkter, som vi til stadighed går ud

fra og vender tilbage til i vores forestillinger, er gennemsyret af erindringer om fødsler og dødsfald“ (Jackson 1995:135-6, original kursiv).

Tamilarasi og hendes børn er siden delvist flyttet til det nye hus, men interessant nok er hendes umiddelbare skepsis mod det flyttede med. Under mit seneste feltophold i foråret 2008 besøgte jeg atter Tamilarasi, denne gang i et nybygget hus i den modsatte ende af byen. Huset var langt fra færdigindrettet og fremstod bart og uindtaget, men det forekom mig, at Tamilarasi helt bevidst vedligeholdte husets ubeboede udtryk som en form for loyalitet over for det oprindelige hjem. Hun fortalte mig direkte, at hun følte sig utryk i det nye hus om natten, fordi hun ikke kendte dets lyde og ikke hurtigt kunne bevæge sig i og rundt om det i mørket.

Det er foreslået, at katastrofer er begivenheder, der er bundet til såvel sted som tid (Oliver-Smith & Hoffmann 2002). Derfor, velsagtens, er tid ikke nødvendigvis den eneste heler, også en rumlig praksis – her i form af en bevidst længsel tilbage til den velkendte farezone – skal genetablere en fornemmelse af praktisk beherskelse af omgivelserne og dermed det daglige liv. Selvom Tamilarasi forståeligt anser tabet af sin mand og børnenes far for tragisk, gør hun, hvad hun kan, for at det øvrige liv forbliver genkendeligt og under kontrol. Hun har tilegnet sig et forhold til det område, som myndighederne efter tsunamien betegner som farligt, via årtiers aktiviteter i det, og det kan derfor ikke blot betragtes udefra som bar risikabel natur. Dette ville indebære en art nulstilling af erfaring, som ikke harmonerer med den praktiske måde at bære vidne om tab på, der ofte træder i stedet for en narrativ (jf. Das 2000). Mens genhusningen ifølge myndighederne er ment som en måde at flytte uden for tsunamiens rækkevidde på og dermed så at sige slette effekterne af katastrofen, påpeger Tamilarasis opfattelse, at dette i praksis kan virke modsat, nemlig som en stadig påmindelse om uerstattelige tab. Den officielle farezone er netop ikke kun farlig, men danner også rammen om hele det liv, der ligger før, uden om og i virkeligheden, også bagefter tsunamien. Tilsvarende er den sikre zone, hvor de nye huse er opført, ikke kun sikker, men faktisk også utryk, fordi den endnu ikke er indtaget og udfyldt som ny ramme om tilværelsen. At komme videre efter katastrofen skal med andre ord ikke blot forstås bogstaveligt. I dette tilfælde er sikkerhed og tryk ikke synonyme, fordi sidstnævnte hviler på et erfaringsmæssigt kendskab til et hjem bygget op over tid.

Ejerskab, tilbygning og fremtid

Af det foregående eksempel udledte jeg, at overlevende efter flodbølgen af hensyn til fornemmelsen af genkendelighed i tilværelsen kan vælge at blive tilbage

i deres velkendte rum eller kun modvilligt rykke til nye huse, selvom de dermed – også i deres egen optik – er udsatte i tilfælde af fremtidige katastrofer. Dette er blot én måde, hvorpå beboerne i Tharangambadi står værn om deres handlekraft og deres beherskelse af omgivelserne efter den på alle måder overvældende katastrofe. Også en række andre mere uanselige handlinger rettet mod både de nye og de oprindelige huse bidrager til den genhusning, som i denne sammenhæng er betegnelsen for det aktive forsøg fra de overlevendes side på genetablering af en vis kontrol over dagligdagen. Tilbygninger, vedligeholdelse og ændringer af fx husenes ruminddeling er eksempler fra mit materiale på, hvordan de overlevende konkret praktiserer en sådan kontrol over omgivelserne ved at søge at sikre sig et ejerskab over husene, som rækker ud over det, der officielt fremgår af skøderne.³ Med Veena Das' ord afhænger restitution efter sammenbrud ofte ikke så meget af diverse gestus rettet mod det transcendent som af, hvordan sammenbruddene gradvist indlejres og overkommes i hverdagen (Das 2007:7). I dette lys er det klart, at genhusning som proces begribeligvis sagtens kan rette sig mod et allerede beboet hus.

Under et besøg i november 2006 i Suseelas hus, som ligger i den del af det oprindelige fiskerkvarter, der ligger længst væk fra havet, og som derfor ikke af myndighederne bliver betegnet som en risikozone, kom et par elektrikere til. De var blevet tilkaldt for at forny husets gamle elektriske system, og på mit spørgsmål om, hvad der var i vejen med systemet, svarede Suseela, at der sådan set ikke var noget galt, men at de efter tsunamien bare gerne ville have det skiftet. „Fordi det er sikrere“, lød forklaringen. Mens der måske ikke i sig selv er noget særligt bemærkelsesværdigt i at folk, der har råd til det, vedligeholder deres huse, forekom den udefinerbare, men uløselige forbindelse mellem tsunamien og dette sikkerhedstiltag mig alligevel signifikant. I Soreshkumars hus var håndværkere tilsvarende i gang med at skifte nogle af teglstenene på taget ud på baggrund af samme ræsonnement, nemlig at det efter tsunamien er afgørende for sikkerheden, at de fysiske rammer er på plads.

Et af de interessante elementer i folks modtagelse af de nye huse var, at mange af de fremtidige ejere ganske enkelt anså dem for at være for små. De kommende husejere fra Tharangambadi kunne i udgangspunktet vælge mellem syv forskellige modeller, der alle har et areal på omkring 35 kvadratmeter, som det er anvist af de statslige myndigheder. Dette areal er i de to mest populære modeller fordelt på et relativt stort opholdsrum, et køkken, som også kan bruges som værelse, et soveværelse med hylder til opbevaring og et lille rum til de hyppige religiøse ceremonier, der foregår i hjemmene.⁴ Hertil kommer lidt udenomsplads foran eller bag ved huset og en tagterrasse i hele husets areal, som kan nås ad en udvendig trappe. Hvis man ser på indretningen af et gennemsnitligt hus i den oprin-

delige fiskerlandsby, vil de nye huse i mange tilfælde være større end de gamle. Mange familier vil således få mere plads, og i det lys er det påfaldende, at netop spørgsmålet om deres størrelse fyldte så meget for de kommende beboere, der ikke i øvrigt beklagede sig over arealet af deres oprindelige boliger. For at forstå dette er jeg nødt til at tænke over præcis, hvordan kritikken af de nye huses størrelse blev udtrykt, fordi det herigennem igen viser sig, at der er mere på spil end arkitektur, her i form af antallet af kvadratmeter.

Tharangambadi, april 2008.

Foto: forfatteren.

På besøg i de ofte halvfærdige nye huse sammen med de fremtidige ejere og i diverse samtaler om husene blev det uundgåeligt fremhævet som en kvalitet, at husene i deres design rummede muligheder for udbygning. Mange af de kommende husejere slog fast, at de ville benytte denne mulighed, så snart de kunne få råd til det. Husene blev altså rost ud fra forventningen om det, de kunne blive til, snarere end det, de var. Fra mange af de huse, som under mit ophold blev erklæret færdige, stak tykke metalrør ud af vægge og af taget, hvilket blev opfattet som en ubetinget positiv kvalitet, der synliggjorde, at bygningen endnu ikke har udfyldt sit potentiale. I stedet for at se et ufærdigt hus som kilde til ustabilitet tager de fremtidige ejere det netop som et vidnesbyrd om, at den handlekraft, som ellers

midlertidigt har været sat ud af spil, kan genvindes. Hvis et aktivt udvekslende forhold til omgivelserne er en forudsætning for fortrolighed med dem, er det klart, at de nye huse må indgå i et sådant forhold for at blive til beboelige verdener. Et fokus på fremtidige tilbygninger er en måde at appropriere husene eller i Ingolds terminologi at gøre bygninger til boliger (jf. Ingold 2000:172ff.).

Konklusion: På sikker grund

Ud fra mit feltmateriale fra en katastroferamt fiskerbefolkning i Tharangambadi har jeg villet vise, hvordan det centrale for de overlevende er at genvinde en fornemmelse af kontrol over deres tilværelse. Denne bestræbelse manifesterer sig i en rumlig praksis, hvor folks huse – nyopførte og oprindelige – spiller en afgørende rolle. Eksemplerne kan i første omgang se ud til at pege i helt forskellige retninger: Nogle overlevende sikrer sig ved at bibeholde deres gamle huse og kun modvilligt eller delvist indtage de nye for derved at fastholde en del af tilværelsen som uændret, andre reparerer og forbedrer deres oprindelige boliger ud fra en undefinerbar idé om, at man efter tsunamien må gardere sig yderligere, og endnu andre bygger ud og til for at indgå i en praktisk relation til de nye huse, som derved opnår den betydning, som kun kan tilvejebringes via daglig omgang. Alligevel forekommer det mig, at disse forskellige strategier i virkeligheden er elementer i samme gennemgribende bestræbelse, nemlig genindflytningen i en tilværelse, der efter tsunamien i hvert fald for en tid forekom de overlevende fundamentalt uigenkendelig. For atter at komme på sikker grund kræver det en genetablering af den forventningsramme, inden for hvilken social handling altid foregår (K. Hastrup 2007:193). Genhusning er en proces til appropriering af handlekraft og forventninger, som uundgåeligt må udspille sig inden for en fysisk ramme. Følgelig hviler en følelse af hjemlighed på en anden slags sikkerhed end den, der kan opnås ved at flytte til katastroferesistente bygninger, nemlig på en tryghed, som må være erfaringsbaseret. Som Das har observeret i sit arbejde med vold, kan et overgreb også bestå i, at adgangen til en social sammenhæng bliver blokeret. Hun skriver: „Det sociale skrøbelighed bliver indlejret i en stadig ængstelse, fordi man holder op med at tro på, at ens kontekst er på plads“ (Das 2007:9). Sloganet „Build Back Better“ opfyldes ikke alene ved hjælp af stålkonstruktioner og urokkelige fundamenter, men må tillige indebære, at adgangen til konteksten genoprettes via de overlevendes udvidelse, justering og praktiske overtagelse af et officielt statsligt genhusningsprojekt.

I fiskernes del af Tharangambadi er de materielle ødelæggelser efter tsunami- en stadig yderst synlige. Midt imellem farvestrålende nye fiskerbåde og nykalkede huse støder man uundgåeligt på halvt sammenstyrtede boliger og bygge-

grunde, hvor kun det støbte cementgulv afslører, at det engang var nogens hjem. En enkelt episode i dette ødelæggelsens rum opsummerer på mange måder, hvad der er på spil i de overlevendes indsats for at genvinde en fornemmelse af kontrol over deres tilværelse og tillid til deres omverden, og den skal derfor gengives som afslutning her.

Ved en lejlighed fulgtes jeg med min feltassistent på en rundtur i den nordlige del af fiskerlandsbyen. Området var den dag meget lidt befærdet, hvilket gav mig det indtryk, at de hidtidige beboere havde forladt stedet i al hast uden at siden at vende tilbage. Min assistent og jeg diskuterede lavmælt ødelæggelserne og det forhold, at de fleste af byens ofre havde boet i denne del af landsbyen, som ligger lavere end den sydlige ende af fiskerbyen. Midt i det hele kom vi til et forladt hus, som forud for katastrofen endnu ikke var blevet bygget færdigt. De rå mursten var endnu ikke blevet kalket op, og døre og vinduer manglede endnu. Huset var stort og, selvom det var ufærdigt, egentlig i relativt god stand. Det må modsat hovedparten af de omkringliggende bygninger have modstået presset fra vandmasserne. Min assistent stoppede og stod længe og betragtede dette halvfærdige hus, som det hurtigt voksende buskads rundt om uhindret var i gang med at krybe ind på. Mens alle ruinerne, rester af tøj og husgeråd og murbrokker umiddelbart formidlede en yderst nærværende tragik, var der til sammenligning ikke megen åbenlys dramatik at se ved det uafsluttede byggeri. Alligevel var det her, min assistent for alvor forekom mig overmandet af tragedien. Det, som tilsyneladende sprang hende i øjnene ved denne lejlighed, var katastrofens indgreb i folks forventninger til en sikker fremtid. Min assistent havde ikke noget nært personligt forhold til den pågældende familie, men sluttede, at mennesker her havde kastet sig ud i opføringen af et nyt og rummeligt hus, som de så havde måttet opgive, uagtet at de kan have planlagt byggeriet ned til mindste detalje, sparet op i årevis, designet huset efter alle kunstens regler og udført nok så mange ritualer til sikring af kompatibilitet mellem sig selv og deres kommende bolig. En genhusning til dette sted indebærer at genvinde en tillid til, at også fremtidsplaner faktisk kan realiseres. Denne familie er ikke nået dertil.

Genhusning er mere end en tildeling af et nyt hus, det er også aktivt at tage et nyt fundament for tilværelsen i besiddelse – at gøre et hus til en bolig. En følelse af at være på sikker grund hviler ikke på en identifikation af sikre versus udsatte områder eller skrøbelige versus solide huse, men betinges af muligheden for at handle inden for en genkendelig ramme, der kan rumme både hidtidige erfaringer og fremtidige scenarier.

Noter

1. I Danmark er byen bedre kendt under navnet Tranquebar, idet den var dansk handelskoloni i årene 1620-1845. I mit arbejde har jeg valgt at bruge navnet Tharangambadi, fordi det er sådan, indbyggerne selv omtaler deres hjemby.
2. I alt 10 måneders feltarbejde er udført i februar-marts 2005, juni-december 2006 og marts-april 2008. Tak til H.K.H. Kronprins Frederiks Fond for støtte til feltarbejdet.
3. Myndighederne har stillet krav om, at de nye huse overdrages til mindst to familiemedlemmer, sådan at både manden og kvindens navn i udgangspunktet skal påtegnes skødet. Hidtil har de fleste huse stået opført som mandens ejendom, hvilket kan stille kvinderne i en skrøbelig situation i tilfælde af skilsmisse eller mandens død.
4. Den ansvarlige organisation, SIFFS (South Indian Federation of Fishermen Societies), har imødekommet en lang række forslag til indretning af husene fra repræsentanter for fiskerne netop for at hjælpe følelsen af ejerskab over husene på vej. På deres hjemmeside (www.tarangambadi.in) hedder det, at organisationen i Tharangambadi og i en anden nærliggende landsby „opfører 2000 huse i 2000 design“.

Nøgleord: Katastrofe, sikkerhed, hjemlighed, materialitet.

Litteratur

- Bloch, Maurice
1995 The Resurrection of the House amongst the Zafimaniry of Madagascar.
I: J. Carsten & S. Hugh-Jones (eds.): About the House. Lévi-Strauss and Beyond.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Busby, Cecilia
2000 The Performance of Gender. An Anthropology of Everyday Life in a South Indian
Fishing Village. London & New Brunswick: The Athlone Press.
- Carsten, Janet
1995 Houses in Langkawi: Stable Structures or Mobile Homes? I: J. Carsten & S. Hugh-
Jones (eds.): About the House. Lévi-Strauss and Beyond. Cambridge: Cambridge
University Press.
- Carsten, Janet & Stephen Hugh-Jones
1995 Introduction. About the House. Lévi-Strauss and Beyond. I: J. Carsten & S. Hugh-
Jones (eds.): About the House. Lévi-Strauss and Beyond. Cambridge: Cambridge
University Press.
- Daniel, E. Valentine
1984 Fluid Signs. Being a Person the Tamil Way. Berkeley: University of California
Press.
- Das, Veena
2000 The Act of Witnessing. Violence, Poisonous Knowledge, and Subjectivity.
I: V. Das, A. Kleinman, M. Ramphele & P. Reynolds (eds.): Violence and
Subjectivity. Berkeley: University of California Press.
- 2007 Life and Words. Violence and the Descent into the Ordinary. Berkeley: University
of California Press.

- Feld, Steven & Keith H. Basso
1996 Introduction. I: S. Feld & K.H. Basso (eds.): Senses of Place. Santa Fe: School of American Research Advanced Seminar Series.
- Hastrup, Frida
2005 Tsunami ... Bubblegum? Narratives of Cause and Effect in Tranquebar. *NiasNytt. Asia Insights* 2:10-11, 20.
2008 Natures of Change. Weathering the World in Post-Tsunami Tamil Nadu. *Nature and Culture* 3(2):135-50.
- Hastrup, Kirsten
2005 Social Anthropology. Towards a Pragmatic Enlightenment? *Social Anthropology* 13(2):133-49.
2007 Performing the World: Agency, Anticipation and Creativity. I: E. Hallam & T. Ingold (eds.): *Creativity and Cultural Improvisation*. Oxford: Berg.
- Henare, Amiria, Martin Holbraad & Sari Wastell
2007 Introduction: Thinking Through Things. I: A. Henare, M. Holbraad & S. Wastell (eds.): *Thinking Through Things. Theorising Artefacts Ethnographically*. London & New York: Routledge.
- Hirsch, Eric
1995 Landscape: Between Place and Space. I: E. Hirsch & O' Hanlon (eds.): *The Anthropology of Landscape. Perspectives on Place and Space*. Oxford: Clarendon Press.
- Hoeppe, Götz
2007 Conversations on the Beach. Fishermen's Knowledge, Metaphor and Environmental Change in South India. New York & Oxford: Berghahn Books.
- Ingold, Tim
2000 The Perception of the Environment. Essays in Livelihood, Dwelling and Skill. London & New York: Routledge.
2006 Rethinking the Animate. Re-Animating Thought. *Ethnos* 71(1):9-20.
- Jackson, Michael
1995 At Home in the World. Durham & London: Duke University Press.
2002 The Politics of Storytelling. Violence, Transgression and Intersubjectivity. København: Museum Tusulanum.
- James, Wendy
2003 The Ceremonial Animal. A New Portrait of Anthropology. Oxford: Oxford University Press.
- Jiménez, Alberto Corsín
2003 On Space as a Capacity. *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)* 9: 137-53.
- Keane, Webb
2005 Signs Are Not the Garb of Meaning: On the Social Analysis of Material Things. I: D. Miller (ed.): *Materiality*. Durham & London: Duke University Press.
- Miller, Daniel
2005 Materiality. An Introduction. I: D. Miller (ed.): *Materiality*. Durham & London: Duke University Press.

Oliver-Smith, Anthony & Susanna M. Hoffman

2002 Introduction: Why Anthropologists Should Study Disasters. I: S.M. Hoffman & A. Oliver-Smith (eds.): Catastrophe and Culture. The Anthropology of Disaster. School of American Research Advanced Seminar Series. Oxford: James Currey.

Stephens, Sharon

2002 Bounding Uncertainty: The Post-Chernobyl Culture of Radiation Protection Experts. I: S.M. Hoffman & A. Oliver-Smith (eds.): Catastrophe and Culture. The Anthropology of Disaster. School of American Research Advanced Seminar Series. Oxford: James Currey.

Telle, Kari

2007 Entangled Biographies: Rebuilding a Sasak House. *Ethnos* 72(2):195-218.

ENQUETE

HJEM OG HJEMPLÆNGSEL I DANSK KRISTEN TRADITION

ERIK DYBDAL MØLLER

Der ligger et element af hjemlængsel i enhver form for religiøsitet. Mere eller mindre. En længsel imod det guddommelige eller det paradisiske, bort fra det ufuldkomne, det lidelsesfulde, det meningsløse, hen til det sted, hvor vi egentlig har hjemme. Jordelivet får således nemt karakter af et midlertidigt eksil. Her vandrer mennesket på sin midlertidige rejse.

Også i kristendommen og i dens forudsætning, jødedommen, som man kan læse det i Det Gamle Testamente og Det Nye Testamente, findes denne længsel mod et mere egentligt hjem. Jordelivet er korruperet af synd, hvorfor længslens mål er der, hvor Gud er. Adam og Eva blev smidt ud af Edens Have, og deres efterkommere har siden længtes tilbage til der, hvor alt var godt.

I Det Gamle Testamente kommer længslen blandt andet til udtryk i Salmernes Bog, 36, hvor digteren beskriver tilstandene i Guds nærvær, i Guds hus, som modsætningen til verdens uretfærdighed og ondskab. Både i de hebraiske (GT) og i de græske (NT) håndskrifter er ordet for „hus“ det samme som ordet for „hjem“. Og så trygt er der i dette hjem, at det kan sammenlignes med kyllingernes tryghed under hønens vinger. Et udtryk, Jesus også bruger i NT (Luk. 13, 34).

I Johannesevangeliet, kap. 14, 2, siger Jesus: „I min faders hus er der mange boliger; hvis ikke, ville jeg så have sagt, at jeg går bort for at gøre en plads rede for jer?“ Senere understreger han, at vejen til disse himmelske boliger går via ham selv, da han er vejen, sandheden og livet. Vel har vi et jordisk hjem, et kærligt, godt og trygt hjem, men det er, hvor faderen bor, vi engang kommer til at føle os mest hjemme.

Apostlen Paulus uddyber yderligere længslen imod den himmelske hjemlighed. „Vi ved nemlig, at hvis det telt, som er vort hus på jorden, brydes ned, så har vi en bygning fra Gud, et hus, der ikke er bygget med hænder, men er evigt, i himlene. For mens vi er her, sukker vi af længsel efter at ikklædes den bolig, vi har fra himlen“ (2. Kor. 5, 1-2). Det er vigtigt, paulinsk forstået, at livet her og livet

i himlen er væsensforskellige på grund af menneskenes synd, men at man i troen på Jesus Kristus så at sige får lov allerede i det jordiske at have en fod indenfor i det himmelske. Ikke mindst derfor er det muligt at tale om at komme hjem.

I den kristne tros udvikling fra tiden efter Jesus og frem til i dag, er der blevet lagt mere eller mindre betoning på hjemlængslen både i kirken og som udtryk for den enkeltes trosliv. Middelalderens klostre var områder, der blev betragtet som eksiler eller refugier i forhold til omverdenen, hvor det blev understreget, at dér var det muligt at finde et slags himmelsk hjem, om end kun en afglans af hjemmet i faderens hus. Men det er først langt senere, i den protestantiske pietisme fra slutningen af 1600-tallet, at hjemlængslen bruges som et personligt udtryk for den kristne tro. Dette sker så til gengæld ofte på bekostning af mange af de glæder, vi kan opleve i det jordiske liv.

I Danmark udtryktes hjemlængslen stærkest i den indremissionske vækkelse i slutningen af 1800-tallet, hvor de omvendte betegnede sig selv som Rigets børn i modsætning til Verdens børn. De omvendte, som ofte titulerede hinanden familiært, havde i langt højere grad hjemme i faderens rige eller hus end de uomvendte syndere, der ville ende i evig pine i helvede, langt borte fra faderens kærlighed i himlen. For Indre Mission og beslægtede bevægelser var denne verden en jammersdal, man måtte udholde for sine synders skyld. Det kristne liv er en pilgrimsfærd hen imod den endelige hjemkomst. Engang at komme hjem til Gud var og er almindeligt at sige.

Samtidig med den indremissionske vækkelse opstår i den grundtvigske bevægelse en næsten modsat opfattelse af det himmelske og det jordiske liv, ikke mindst som følge af den popularitet, digterpræsten, N.F.S. Grundtvig, og hans hundredvis af salmer fik. I Grundtvigs teologi og digtning blev der indimellem lagt betydelig afstand til den verdensflugt, som prægede den pietistiske form for kristendom. Ikke fordi Grundtvig så bort fra den himmelske længsel, men han betonede i langt højere grad, at mennesket, som Guds skabning, har fået sit jordiske liv for at leve det i kærlighed her, ikke alene hinsides, engang. Det jordiske hjem er velsignet af Gud, ikke blot det himmelske. Kirken bliver i Grundtvigs teologi til et gæstehus, hvor det himmelske og det jordiske mødes i tro, håb og kærlighed. Ikke helt et hjem, men heller ikke kun et eksil i fremmedheden.

Den danske folkekirke lever fortsat med en indre splittelse imellem disse to positioner. Men i det almindelige gudstjenestelivet samles alle alligevel om den samme salmebog, Den danske Salmebog (DDS), hvor de forskellige salmer, skrevet over adskillige århundreder, udtrykker meget forskellige holdninger til, hvor vi har hjemme, eller rettere, hvordan vi har hjemme. Det er meget passende at sige, at den almindelige kristne dansker er „salmebogskristen“ langt mere end bibellæser. På den måde vil langt de fleste også finde ord og billeder til deres person-

lige kristne tro ud fra de salmer, de kender mere eller mindre. Hjemlængslen, som er denne artikels tema, vil derfor også være et almindeligt begreb for de fleste, om end der er forskellig vægtlægning hos de forskellige salmedigtere. Jeg skal nedenfor gennemgå nogle eksempler.

Under dine vingers skygge,
Herre, lad mig bo og bygge,
til du vil hjemkalde mig,
til mit øje træt sig lukker,
til i dødens stund jeg sukker:
Herre, tag min ånd til dig!
(DDS 50, v. 1).

Denne salme af H.A. Timm fra 1852, som stadigvæk er elsket især ved begravelser, illustrerer tydeligt den tanke, at jordelivet, om end i troens tryghed, er en udlændighed, hvorfra vi vil blive kaldt hjem. Billedet, at leve i skyggen af Guds vinger, har sit bibelske forlæg i de ovenfor nævnte eksempler. Det er en bøn om, at livet her må leves i tryghed indtil hjemkomsten efter døden.

I salmens tredje vers sammenlignes det kristne livs tryghed med barndomshjemmets tryghed, så vi, trods livets storme og modgang og fare, alligevel, som børns tiltro til deres forældre, kan tro på, at Gud bevarer os.

Salmens tema ligger tæt op ad B.S. Ingemanns salme „Til himlene rækker din miskundhed, Gud“ (DDS 31), som er skrevet i 1845, få år før Timms salme. Den er en mere direkte gendigtning af Davids salme 36 og blev skrevet til trøst for en døende pige i Ingemanns bekendtskabskreds. Til trøst har den også været ved et utal af begravelser siden hen. Hjemmet nævnes ikke, men den hjemlige tryghed nævnes i høj grad, hvor et udtryk som „Hvor dyrebar er dog din miskundhed, Gud, hvor menneskebørnene bygge!“ (v. 2) understreger det familiære.

I Grundtvigs salme fra 1855, „Lille Guds barn, hvad skader dig“, nævnes et kommende himmelsk hjem derimod ikke. Kun antydes i sidste vers, at vi skal arve al Guds herlighed. Salmen er en digterisk kommentar til de ord i Jesu bjergprædiken (Matt. kap. 5-7), hvor han taler om, at vi ingen bekymringer skal gøre os, da Gud allerede har sørget for os på langt de fleste områder. Selv himlens fugle og markens liljer er der sørget for. Andet vers er i vores sammenhæng det mest interessante:

Føden og klæden, hus og hjem,
skulle Guds børn gå vild om dem?
Mennesket lever af Guds ord,
hjemme har børn, hvor Fader bor.
O, Gud ske lov!
(DDS 41, v. 2).

Langt mere handler salmen om den troendes liv i taknemmelighed her og nu end om livet i et kommende himmelsk hjem. I et sådant liv hører vi hjemme, for der lever Faderen hos os.

Til brug ved bryllupper, i traditionel forstand hjemmets stiftelse, findes en række salmer i DDS, som stadigvæk synges lystigt i de danske kirker. Især er Grundtvigs „Det er så yndigt at følges ad“ (DDS 703) fra 1855 så elsket, at jeg vil tro, den synges ved 80 procent af alle kirkebryllupper.

Ordene „hus“ og „hjem“ bruges ikke i denne salme. Til gengæld bruges metaforer for det samme: „at følges ad“, „at holde sammen“, „at sidde sammen, hvor arneflammen er kærlighed“ osv.

Grundtvig skrev salmen som en lejlighedssang til et vennepars sølvbryllupsfest kort tid efter, at hans første hustru var død. Sikkert derfor understreger han i v. 4 vemodet ved at skulle skilles ad.

Ægteskabet, som, ifølge salmen, leves i kærlighed og i Jesu navn, er en velsignelse. Det er svært at finde argumenter for, at den ægteskabelige kærlighed ikke i sig selv ejer hjemlighed og tryghed, men blot skulle være en sølle erstatning for det himmelske. Tværtimod:

Det er dog gammen
at sidde sammen,
hvor arneflammen
er kærlighed
(DDS 703, v. 5).

Men i det vemod, som adskillelsen medfører, her forstået som døden, ikke skilsmis-
missen, peger Grundtvig fremad mod den himmelske trøst: „I vor Herres stad for
evig samles de hjertenskære“ (v. 4). Hermed knytter han an til et håb om gensyn
i det hinsides, hvor ægteskabet fortsætter. En tanke, som har levet gennem hele
kirkens historie, men som på en måde modsiges af Jesus i en diskussion om
skilsmisse, hvor spørgsmålet var, hvem man mon skal være sammen med en-
gang, hvis man har været gift flere gange, og hvor Jesus svarer: „I opstandelsen
hverken gifter man sig eller giftes bort, men er som engle i himlen“ (Matt. 22,
30) På den anden side skal den ægte kærlighed betragtes som så stor en gave, og
i sidste ende en gudgiven gave, at der er et evighedsperspektiv i den.

Hvor Grundtvig ikke kan tie om sin glæde ved den jordiske kærlighed, næv-
ner Jacob Paulli i salmen „Jert hus skal I bygge på ordets klippegrund“ (DDS
704) den knap nok. Her nævnes til gengæld både „hus“ og „hjem“, men i lyset
af Guds ord og Guds kærlighed. Som „arnen skal stå i læ af korsets tegn“ (v. 1)
er „bønnens hvide due som bud fra jert hjem“ (v. 2). Uden for den kristne tro
hersker mørket. Kun „hvor korset står vagt, taber mørket sin magt“ (v. 1), hvor-

imod det kristne ægteskab er en fælles vandring, oplyst af Guds kærlighed: „Det lyser på vejen, at Gud er kærlighed“ (v. 4). Ægteskabet fortsætter, ifølge denne salme, i himlens herlighed:

Han lede jer fod til kongeborgen hen,
hvor ingen, som mødes, skal skilles igen,
hvor alt er fuldbragt
ved Guds kærligheds magt!
(DDS 704, v. 4).

En sammenligning af salmerne 703 og 704 viser tydeligt de to positioner i opfattelsen af „hjemlængslen“, som jeg har beskrevet ovenfor, men som begge fortsat lever i kirken. At det jordiske hjem, især det ægteskabelige, er godt i sig selv, ligger Grundtvig på sinde at fremhæve. Ikke at han tilsidesætter det kristelige, tværtimod, men almindelig menneskelig kærlighed er heller ikke at foragte som byggesten til hjemmet. For Paulli er ægteskabet i alle dets „idrætter“ (DDS 704, v. 2) at betragte som en andagt, hvilket Grundtvig nok ville have fundet at være rigelig fromt.

Så vidt jeg er orienteret, synges Paullis salme i vore dage mest ved bryllupper hos den såkaldte kirkelige højrefløj, hvor salmens sprogbrug sikkert har bedre hjemme end blandt resten af folkekirkens medlemmer.

I den sidste salme, jeg har valgt, er intet spor af nogen pilgrimsmyte. Det udelukker ikke en tro på det evige liv, men her og nu er der nok at gøre også. Livet i verden med alle dets opgaver, glæder og sorger leves bedst og tryggest på baggrund af Guds ord. Der er grund til at sige tak og grund til at rette takken et bestemt sted hen. Sådan kan vi læse i svenskeren C.R. Sundells salme fra 1934, oversat af K.L. Aastrup i 1945, „Du gav mig, o Herre, en lod af din jord, som jeg nu min egen må kalde“ (DDS 728).

I denne salme, som må kaldes ægte lutheransk, står tydeligt påbuddet om at leve livet sandt i kald og stand. Vi er sat på jorden med livets gave for øje, og vores forvaltning af denne gave er vores opgave.

Som landsbypræst har jeg mange gange sunget denne salme ved landmænds begravelser, hvor den gav gode ord til det liv, som der nu blev taget afsked med. Men også som storbypræst oplever jeg den sunget ved begravelser og bisættelser. Da må salmens hentydning til bondens arbejdsliv selvfølgelig forstås som en metafor for ethvert ærligt arbejdsliv. I øvrigt er den en selvfølgelig salme ved høstgudstjenester, uanset man er bonde eller bybo.

Det hjemlige er først og fremmest dagligdagen med arbejde og „brød til mit bord“ (v. 1). Her, hvor mit bo er bygget, og jeg kan finde ro. At kende sig selv og sin opgave og at vide, at man har en historie, både slægtens og troens:

Af henfarne slægter jeg arved den vang,
hvis muld jeg for udsæd nu pløjer.
Her rydded de marken for stene engang
og dyrked den siden med suk eller sang.
Nu, Herre, for dig jeg mig bøjer:
Den mark, som blev min,
var altid dog din.
Min tanke til dig jeg ophøjer
(DDS 728, v. 2).

At se livet som en jammerdal eller som et asyl er fremmed for denne salme. Selvom livet i høj grad er til i forhold til det himmelske, tager det intet fra det jordiske livs værdighed. Ønsket er alene at måtte leve „frimodigt som fuglen i skove“ (v. 3) og i taknemmelighed og kærlighed for til sidst at få „et navn, Herre Krist, som er i din livsbog indskrevet!“ (v. 4).

Den sidste sætnings betydning har været diskuteret. Er man ikke allerede indskrevet i „livsbogen“ i dåben? Eller skal sætningen forstås mere resultatorienteret, som en fortjeneste efter et arbejdsomt liv i tro, hvorefter der venter en himmelsk belønning? Jeg mener, denne sidste sætning bør tolkes i sammenhæng med hele sidste vers sådan, at der bedes om, at, uanset dette liv var storslået eller mere ydmygt, så at det dog i Herrens øjne må findes værdigt, „at dig til behag, jeg bruger det pund, mig blev givet“ (v. 4).

Som det ses af salmeeksemplerne, som er vigtige og historiske udtryk for en kristen tro og identitet i en dansk sammenhæng, er tanken om et hjem mulig at tolke både som noget dennesidigt og hinsidigt. Den enkelte troende vil altid stå fri til selv at vælge sin tolkning og vægtlægning af hjemligheden, hvilket naturligvis sker på baggrund af trang og kirkelig retning.

AFVIKLING AF HJEM

Ældre danskeres flytning fra eget hjem til plejehjem¹

JENS KOFOD

Et af Inges kæreste ejendele var et rødt gulvtæppe. Det mindede hende om hendes afdøde mand, forelskelsen og tiden, lige efter de blev gift og flyttede sammen. Inge fortalte ofte og meget om et langt og lykkeligt ægteskab. Hun havde mange gode minder om sin mand, de ferier, de var på, og de mange oplevelser, de havde sammen. Heriblandt mindedes hun ofte en lykkelig dag, hvor de nyforelskede gik hånd i hånd ned ad Nørrebrogade i København i klar forårssol. De så et flot rødt gulvtæppe i et udstillingsvindue. Inge fortalte: „Det var, som om vi samtidig udbrød: Det er vores tæppe.“ Det var et dyrt tæppe, og da Ingers mand var yderst påholdende, var købet af tæppet en stor kærlighedserklæring til Inge, fortalte hendes niece i et efterfølgende interview.

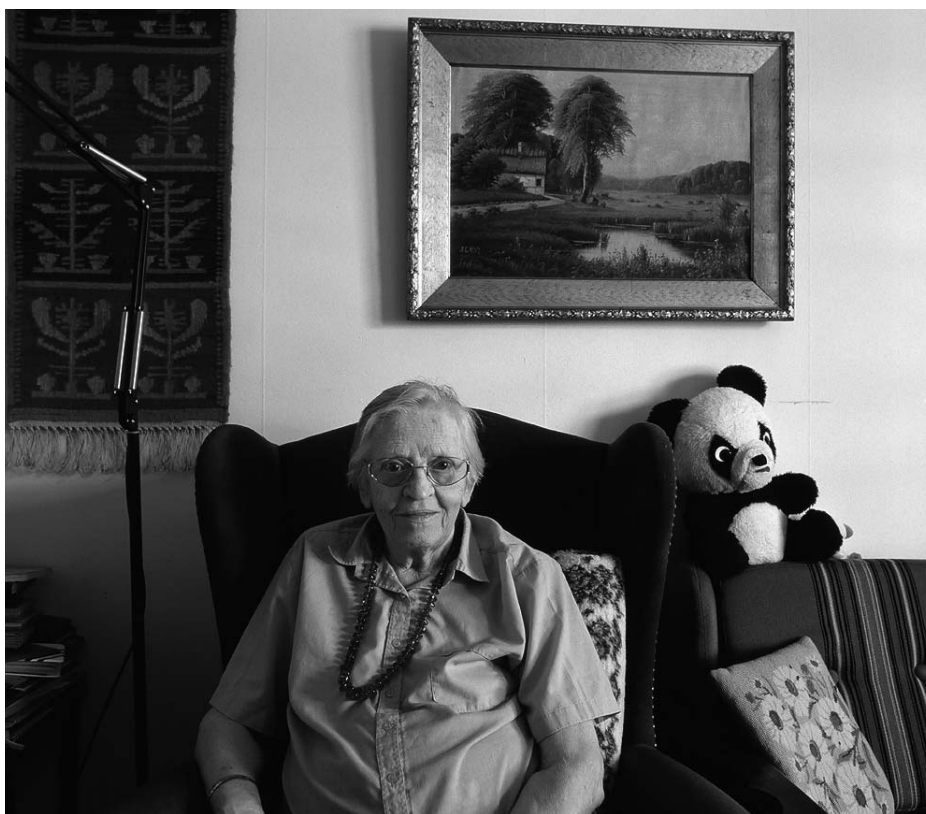
Da Inge i juni 2004 skulle flytte på plejehjem, dækkede tæppet stadig gulvet i hendes stue. Det var stadig lige rødt og bar visse steder tydeligt præg af mere end 70 års brug. Inge ville have det med på plejehjem. Hendes lejlighed på plejehjemmet var imidlertid kun halvt så stor som hendes stue, og reglerne for indretning gjorde, at tæppet måtte skæres over i to dele. Den ene del kom med, og den anden del endte på genbrugsstationen. Mindet om hendes mand skulle med andre ord halveres som en del af hendes overgang fra eget hjem til plejehjem.

For at komme tættere på de ældres oplevelse af overgangen til plejehjem og betydningen af deres hjem og ejendele for deres identitet har jeg valgt at beskrive Inges situation, lige inden hun flyttede på plejehjem, hvor hun var 93 år og havde boet alene de sidste otte år, siden hendes mand døde.

Inge var fysisk svækket. Hun led af knogleskørhed og havde stærkt nedsat syn, hvilket blandt andet gjorde det umuligt for hende at læse selv de store typer i Billed Bladet. Hjemmehjælpen og hendes pårørende havde frarådet hende at forlade lejligheden på egen hånd, og det affandt hun sig med. Det var derfor kun, når hendes niece assisterede et par gange om måneden, at hun kom „på gaden“. Langt størsteparten af hendes liv foregik således i lejligheden.

Dagligdagen i lejligheden blev levet i et langsomt tempo. For eksempel tog det lang tid og var meget anstrengende for hende at komme op af stolen og styre rollatoren ud i køkkenet. Her måtte hun ofte sætte sig lidt igen, inden hun havde kræfter til at gå tilbage til stuen.

Inges fysiske tilstand afspejledes i lejligheden. Hendes brug af rollator gjorde, at der var etableret brede stier i hendes lejlighed, som rollatoren kunne køre ad. Det indebar fx, at flere møbler var trukket helt ud mod væggene eller sat oven på hinanden for at give rollatoren tilstrækkelig plads til passage. Alle dørtrin i lejligheden var også fjernet. Hospitalssengen, der lettede hjemmehjælperens arbejde om morgenen i soveværelset, fyldte tydeligvis mere end hendes tidligere seng, og enkelte møbler var flyttet fra soveværelset ind i spisestuen. Denne stue brugte hun kun til opbevaring. Inges vanskeligheder med at holde balancen afspejlede sig endvidere i flere håndtag, som var blevet monteret på dørkarme og ved køkkenbordet, så hun for hvert skridt, hun tog uden rollator, kunne holde fast et sted og dermed bevare balancen. Således satte hjælpemidlerne deres tydelige præg på Inges hjem, før hun flyttede på plejehjem.

Inge hjemme.

Foto: Torben Eskerod.

Inges dagligdag var præget af at sidde og vente og hendes forsøg på efter bedste evne at påvirke hjemmehjælperne i den retning, hun ønskede. I løbet af dagen var der „en kommen og gåen“ af forskellige hjælpere, sygeplejere og madleverandører. Hjemmehjælpen kom og hjalp hende ud af sengen om morgenen. Hun assisterede med morgentoilette og morgenmad samt et ugentligt bad. I løbet af dagen blev den varme mad leveret, ligesom der dagligt kom en sygeplejerske for at dryppe Inges øjne og dosere hendes medicin. Et par dage om ugen gjorde hjemmehjælpen også indkøb for hende om formiddagen, og en anden hjemmehjælper kom og lagde Inge i seng omkring kl. 20 om aftenen.

Inge havde både et godt snakketøj og et godt humør, men når noget af hendes hjælp blev aflyst, eller der kom hjemmehjælper, hun ikke kendte, gav hun jævnlige udtryk for, at „der er ikke orden på det her“, hvilket vidnede om, at hun oplevede, at hun af og til mistede kontrollen over sit hjem, og det var tydeligvis svært for hende. For eksempel var det en kilde til megen frustration, hvis en ny hjemmehjælper lagde hendes nyvaskede tøj på den forkerte hylde i skabet. Hendes fysiske svækkelse forhindrede hende i at nå tøj, hvis det fx lå blot én hylde højere end normalt.

Inge fortalte om sit liv, at hun kom ud og tjene, lige før hun fyldte 14. Det var på forskellige gårde på Sjælland. Inden hun blev gift, fik hun en rigtig god plads på en mølle lidt nord for København. En god plads var en, hvor hun blev mødt med respekt og havde gode kolleger.

På møllen blev hun hurtigt den, alle spurgte til råds. Når fx den lidt urolige skimmel skulle spændes for vognen, eller når melet skulle blandes, blev alle spørgsmål besvaret med et „spørg Inge“. De steder, hvor hun siden kom til at tjene, tog hun ofte rollen som den, der vidste, hvordan tingene skulle gøres. Hun begyndte at se sig selv som en ugle. Det kloge dyr, der vidste alt. På en af væggene i hendes lejlighed hang en række afbildninger af ugler, både som maleri, udskåret i træ, i keramik og på tegninger fra niecens børnebørn. De hang der, fordi „de minder mig sådan om møllen“. Inge ville gerne have dem alle med på plejehjemmet, men der blev kun plads til to.

I denne artikel vil jeg argumentere for tre ting. For det første, at de ældre søger at gøre de ejendele, de skal skille sig af med, til ting næsten uden betydning, som det derved gør mindre ondt at skille sig af med. For det andet, at de gennem at overdrage flere ejendele til pårørende søger at placere dele af deres identitet her (se også Marcoux 2001 for et lignende argument). For det tredje, at lejlighederne på plejehjemmene i endnu mindre grad end de hjem, de forlader, har hjemmets funktioner. De ældre er inde i en proces, hvor det hjem, de forlader, og det, de flytter til, reelt afvikles som hjem.

Begrebet hjem

Diskussioner af begreberne hjem og mere bredt hushold er ikke nye i antropologien. Begge begreber er blevet analyseret med mange teoretiske perspektiver og i mange kontekster. Ligesom aktiviteterne inden for hjemmet også har dannet basis for mange komparative studier (Gullestad 1992; Miller 2001).

I strukturalistiske studier er der blevet argumenteret for, at samfundets sociale organisation genfindes i hjemmet (Miller 2001). Symbolske studier fremhæver, at ejendelene i hjemmet er symbolske repræsentationer af de personer, der bor i huset, og en måde, hvorpå fx social status og klasses tilhørsforhold vises (Löfgren 2003). Med en mere transitorisk tilgang definerer Rapport og Dawson (1998) hjemmet som „flerlokalt“ („plurilocal“) og mobilt, hvilket blandt andet vil sige, at hjemmet er noget, som tages med og bliver skabt det sted, hvor man bedst kender sig selv, selvom det ikke er det sted, man er gladest for at være. Det er således muligt at føle sig hjemme og have hjem flere steder ifølge Rapport og Dawson.

I analysen af mit feltmateriale har et fænomenologisk perspektiv givet en god forståelse. Med en fænomenologisk tilgang kan et hus fx betragtes som nærmest smeltet sammen med dets beboere. Huset kan ses som ejerens ansigt, døre og vinduer som henholdsvis personens mund og øjne, og personen kan ånde via skorstenen og ventilationssystemet. Indbrud kan i dette perspektiv ses som en voldelig handling mod beboeren i huset (de Certeau 1984). Shenk (2004) beskriver fra sit studie af ældre kvinder i USA, at de med tiden har skabt hjemlighed og med tiden opbygget en inderlighed med det sted, de bor. De er således i stand til at finde rundt og fx sætte stik i stikkontakter i mørke. Deres nærhed med hjemmet har karakter af, at de fysisk er en del af det sted, de bebor, og næsten vokset sammen med stedet. Denne inderlighed med stedet er i Shenks argumentation resultatet af mange års dagligt brug og indretningen. Casey (1996) argumenterer ligeledes for, at man gør et sted til sit eget ved dagligt brug. Det indebærer, at man fx ved at indrette sig, bevæge sig i rummene og gøre rent bliver en del af og gør stedet til sit hjem.

Fra mit materiale fortalte Lise, hvordan hun havde talt med flere af sine møbler i det daglige, når „man sådan har gået op ad hinanden i mange år“. Da hun fik lejligheden på plejehjemmet, havde hun også kun 14 dage til at sige farvel til møblerne og afslutte denne relation, og hun oplevede, at det var for kort tid til, at hun kunne nå at sige ordentligt farvel til møblerne.

Fra en norsk kontekst argumenterer Gullestad (1992) for, at det at have et hjem forbindes med privathed og kontrol. Meget af det sociale liv i de nordiske lande leves i hjemmet og ikke på caféer og barer. Hjemmet forbindes med det trygge og hyggelige, mens det uden for hjemmet opfattes som uforudsigeligt og

potentielt farligt. For at nå tættere på en definition af hjem i en dansk sammenhæng vil jeg i det følgende supplere Gullestad (1992) med Douglas' definition, hvor hun argumenterer for, at et hjem knyttes til et sted og kontrollen over dette (Douglas 1991).

At kontrollere et sted kan fx betyde, at hvis hjemmet har døre, kan beboerne kontrollere, hvem der kommer ind og ud ad disse. Når besøgende kommer indenfor, bestemmer beboerne ligeledes, i hvilke rum de må komme. Både Gullestad (1992) og Goffman (1971) fremhæver, at der er flere grader af privathed i hjemmet. Goffman (1971) beskriver badeværelset som et bagsceneområde („back stage“), hvor man gør sig i stand, og stuerne som en del af scenen („front stage“), hvor man præsenterer sig for andre. Gullestad (1992) udnævner på lignende måde forældrenes soveværelse som det mest private sted i hjemmet, altså et sted, hvor gæster ikke tillades adgang. De private dele af hjemmet gøres mere private, ved at det kun er beboerne, der bevæger sig der. Via kontrollen over steder har man endvidere med Higgins' (1989) ord mulighed for at bestemme, hvilke sociale relationer man vil være en del af. De personer, man ønsker at etablere relationer med, kan inviteres indenfor som gæster.

Hjemmet skabes blandt andet via de daglige aktiviteter, som udføres i det. Tillige er det at tale om hjemmet med til at skabe det og skabe følelsen af at have hjemme. Ifølge Douglas har beboerne i hjemmet også en forpligtelse til at være til stede, når man fx samles til måltider, og det er ved disse lejligheder, at mange elementer i det at være samfundsborger indlæres.

Hjem beskrives ofte i romantiske termer, men Olwig (1998) bemærker, at det bestemt ikke altid er en positiv oplevelse at være til stede ved fx måltider.

Ud over at stederne gøres hjemlige, ved at beboerne bevæger sig i dem, spiller de personlige ejendele en væsentlig rolle, som eksemplet med Inges tæppe indledningsvis indikerede. Finch og Hayes (1994) nævner, at hjemmet skabes, ved at den fysiske ramme og ejendele inden for denne gøres hjemlige. Inspireret af Verrips (1994) har jeg valgt at betegne relationen til de ældres personlige ejendele som animering. En animering af ting er noget, der indebærer, at tingene tilskrives betydning, og at der etableres en inderlighed mellem dem og ejeren, og at ejerens ånd og liv indskrives i tingene. Hun argumenterer med andre ord for, at skellet mellem personen og tingen ophæves til fordel for en opfattelse, hvor menneske og ting ses som en slags ligeværdige aktører. Et af Verrips eksempler er, at når pc'en ikke opfører sig, som den skal, er det blandt andet, fordi den også lever sit eget liv. Den har sin egen vilje, og for at få den til at gøre, som man gerne vil, kan man eksempelvis tale venligt til den. Pc'en menneskeliggøres med andre ord og gøres til et subjekt med egne intentioner.

Hjemmets opløsning

Med baggrund i en fænomenologisk tilgang ser jeg hjemmet som nærmest en organisk sammensmeltning af personen, stedet og ejendele, som er resultatet af de interaktioner, der finder sted i det. Opløsningen af hjemmet bliver en langvarig proces og et gradvist ophør af de relationer, som sammensmeltningen er et udtryk for.

Dertil er hjemmet også et sted, som beboerne havde nogen kontrol over. En kontrol, som dog var aftagende. Inges tæppe var et eksempel på de ejendele, hun havde opbygget en relation til over tid. Flytningen til plejehjem blev det tidspunkt, hvor hjemmet som noget givet skulle opløses. Den inderlighed, som var opbygget til de personlige ejendele, skulle forhandles, idet mange af tingene skulle smides ud, da kun enkelte kunne komme med på plejehjemmet. At relationerne skulle forhandles indebar, at de ejendele, der ikke fandt plads hos pårørende eller på plejehjemmet, skulle tømmes for betydning. Det vil sige gøres til ejendele, som ikke var betydningsfulde og derved kunne smides ud.

Inge på plejehjem med det røde gulvtæppe.

Foto: Torben Eskerod.

Men hjemmet var imidlertid allerede ved at blive opløst og kontrollen over hjemmet mistet, før de ældre flyttede til plejehjem. Buus (2001) har ligeledes undersøgt ældre tilknyttet hjemmeplejen og ældre på plejehjem. Han argumen-

terer for, at de ældres hjem allerede er præinstitutionaliseret, karakteriseret af manglende kontrol og manglende privathed. Et udtryk for dette var en invasion af hjemmehjælpere, personale fra hjemmesygeplejen og madleverandører. De havde alle nøgler til de ældre menneskers hjem og kom og gik, når det passede i deres planer. Det indebar, at de ældre ikke selv kunne bestemme, hvornår og særligt hvordan forskellige aktiviteter skulle udføres i deres hjem. Privatheden var blevet ophævet som resultat af deres stigende behov for hjælp til at gennemføre almindelige dagligdags aktiviteter. Hjemmehjælperne havde tillige adgang til deres badeværelse og soveværelse, fordi de i mange tilfælde skulle have hjælp til at komme ud af sengen og ligeledes til at gennemføre morgentoilette. Deres afhængighed af hjælp afspejlede sig således i begrænset mobilitet i hjemmet og i begrænset mulighed for at gøre stedet hjemligt.

Parallelt med opløsningen af hjemmet sker der en opløsning eller spredning af personen, hvis vi følger Marcoux' (2001) argumentation. Han har undersøgt ældre i Montreal, Canada, der ligeledes skulle flytte i plejehjemslignende boliger. Han påpeger blandt andet, at de ældre søger at placere reminiscenser af sig selv hos deres pårørende gennem nærmest tvungen arv. Herved sikrer de sig, at mindet om dem bevares, hvis – vel at mærke – de pårørende accepterer at overtage deres ejendele. Ud over at bevare mindet om dem er det i visse tilfælde hensigten at gøre tingene til umistelige dele af familien og sikre (se også Weiner 1992), at børnene ikke skiller sig af med dem på et senere tidspunkt. For mine ældre lykkedes det i flere tilfælde at få placeret flere af deres personlige ejendele, typisk hos børn og børnebørn. En del af den ældre persons identitet blev således hos pårørende, og en lille del kom med på plejehjemmet. Dette forhold er Lises malerier et eksempel på. Lise havde en række malerier, som hun havde arvet fra sin far. Dem modtog børn og børnebørn med glæde. En stor Harald Giersing og lignende malerier krævede ingen overtalelse. Lises far havde været en velhavende manufakturhandler i en større dansk provinsby. Han var kunstinteressert og opbyggede en stor kunstsamling ved at bytte billeder for tøj, som kunstnerne ellers ikke kunne betale. Kort før sin død valgte han at donere størsteparten af samlingen til det lokale kunstmuseum og fortalte sine døtre – herunder Lise – at de nu kunne gå derhen, hvis de ville se dem.

Lise søgte med sine donationer til børn og børnebørn at placere sit minde hos døtrene og mindet om hendes far samme sted. Men i modsætning til faderen ønskede hun, at hendes døtre skulle beholde malerierne, og gav dermed en kommentar i opposition til faderens beslutning. I Lises gave til døtrene lå et ønske om ikke at blive glemt, hun ønskede ikke, at malerierne blev solgt. I gaven lå med andre ord en forpligtelse til at bevare mindet om relationen i familien (se tillige Marx et al. 2004).

De ældre menneskers situation har lighedspunkter med flygtninges, som blandt andre Parkin (1999) har undersøgt. Han viser, at flygtninge indskriver og akkumulerer forestillinger og forventninger om fremtid, personlig identitet og relationer i de få ting, de kan have med sig. Således også med de ældre, der står foran en flytning til plejehjem. De har som oftest mere tid i denne proces end flygtningene, men principielt er der tale om en lignende situation, når deres hjem opløses. Verrips (1994) beskriver ligeledes i sin diskussion af animeringen, hvordan mennesker indgiver ejendele liv ved at efterlade noget af sig selv i deres ejendele. Disse har fået liv i de sociale udvekslinger, de har været en del af, og de har fået betydning ved at indgå i disse sammenhænge. For Inge og de ældre handler det om at samle betydning i ganske få ejendele, men også om at „tage betydning ud“ af de ejendele, de ikke kunne placere blandt pårørende, således at det bliver mindre smertefuldt at sende disse på genbrugsstationen.

Det var imidlertid vanskeligt for de ældre at omskabe flere af deres personlige ejendele til ting uden særlig betydning. Det blev dermed smertefuldt for dem at skille sig af med disse (se også Kraaij 1997), og dette fyldte meget i interviewene med de ældre, inden og efter de flyttede, som jeg vil vise i det følgende.

Flytningen

Når de ældre får tilbudt en lejlighed på et plejehjem, har de typisk 14 dage til at flytte. Det medfører, at de planlægger og bruger rigtig megen tid på at overveje, hvilke ejendele de vil have med. Men ofte var der nogle krav til indretningen af lejligheden på plejehjemmet, som gjorde, at de ældre måtte skille sig af med endnu flere ejendele, end de havde forestillet sig, da de kom på venteliste.

Lise, en anden af de ældre, illustrerer smerten i afskeden med sine gryder. I en stor del af hendes liv havde hun været hjemmegående, og hun oplevede, at hun, gennem de måltider, hun serverede for familien, havde skabt familien (se også de Vault 1991). Gryderne var et af midlerne til at skabe familien, og Lise så gerne, at børn eller børnebørn overtog dem. Men Lise fortalte fortørnet om, hvordan de endte på genbrugsstationen. Dels var børn og børnebørn forsynet med gryder, dels måtte Lise erkende, at hendes uforgængelige gryder ikke var moderne mere.

Anders oplevede også denne smerte. Han havde mistet sin hustru, et par år før han fik plads på et plejehjem. Da han flyttede, bad han sit barnebarn om at komme og tage, hvad hun kunne bruge. Derefter kom en marskandiser, og resten kom i en stor container.

Han havde særligt svært ved at skille sig af med resten af sin hustrus tøj. En dag, efter han var flyttet på plejehjem, kom han hen til mig og sagde: „Det var

det!“ Det betød, at han nu havde skilt sig af med alle tingene. Senere på dagen kom han dog og fortalte, at der stadig hang et par af hans kones frakker i skabet. Han kunne ikke sådan skille sig af med dem, men nu havde han endelig besluttet sig til at give dem til Frelsens Hær: „Så må vi se, hvad de kan gøre med dem.“

Jeg oplevede tillige, at de ældres hjem, før de flyttede, havde karakter af et museum. Et museum over det liv, de havde levet, og de relationer, de havde været en del af, men som nu var ved at ophøre. Deres ejendele havde referencer til et levet liv, og de var nu taget ud af denne sammenhæng. For eksempel havde Hans været ejendomsinspektør i det centrale København. Kontoret, som han havde arbejdet fra, stod urørt, og jeg havde en klar fornemmelse af, at papirarbejdet havde ligget stille i de sidste mange år. For Hans var det dog en reference til en ledende stilling, han tidligere bestred. I modsætning til andre museer forblev udstillingen dog uforandret indtil den dag, de ældre flyttede, hvor det hele blev taget ned.

På plejehjemmet

Da de ældre var flyttet på plejehjem, var jeg overrasket over, hvor ens de havde indrettet sig. Typisk var der et fjernsyn i den ene side af rummet og i den modsatte side et sofabord, hvorpå telefonen stod, samt en sofa eller en lænestol. Hertil en enkelt bogreol, et par hylder samt hjælpemidler og en hospitalsseng. I modsætning til deres tidligere hjem, hvor væggene var tæt dekoreret med familiefotos, malerier og broderede billeder, var det iøjnefaldende, hvor sparsomt dekorerede deres nye lejligheder var. Jeg kunne skelne tre kategorier af ejendele, der fandt plads i lejligheden. For det første ejendele fra deres barndomshjem, fx et bornholmerur eller et maleri. For det andet ejendele, som repræsenterede deres ægteskab. Inge havde sit tæppe, og Ebba havde kongelige porcelænsfigurer af hunde. Hendes afdøde mand havde været en passioneret jæger, og figureerne mindede hende om et godt langt ægteskab. Den tredje kategori var billederne af børn, børnebørn og oldebørn samt enkelte tegninger fra børnebørn. Disse familie billeder var ofte placeret således, at de så hen på de ældre plejhjemsbeboere fra den eller de hylder, de var placeret på.

For at blive i museumsmetaforen kunne de tre kategorier af ejendele siges at repræsentere de væsentlige relationer i de ældres liv. Betydningen af disse relationer var kondenseret ind i ganske få ting i deres plejhjemslejlighed.

Som tidligere nævnt var deres hjem allerede præinstitutionaliseret, før de flyttede på plejehjem, hvorfor privathed og kontrol også var under opløsning, ligesom det var tilfældet for evnen til at skabe et hjem (se også Buus 2001). Denne proces fortsatte og forstærkedes på plejehjemmet. De daglige besøg af hjælpere

i hjemmet afløstes af flere besøg af personale, der som hovedregel gik „lige ind“. Hvis døren var lukket, bankede de på, men i de færreste tilfælde ventede de på et svar fra beboerne. Endvidere lod personalet som hovedregel dørene stå åbne ind til beboernes lejligheder, når de fx assisterede med morgentoilette. På den måde kunne personalet lettere overskue beboerne. I enkelte tilfælde havde en beboer låst sin dør, men dette udløste blot et spørgsmål til kollegerne om: „Hvem har nøglen?“ Og der blev umiddelbart låst op, da en fra personalet altid havde nøglen på sig. Dette kan naturligvis være et udtryk for omsorg, idet personalet hurtigt kunne assistere beboerne.

Spisestue på plejehjem.

Foto: Torben Eskerod.

Hjemmet som et privat sted med kontrol eksisterede således kun i meget begrænset omfang, før de ældre flyttede. På plejehjemmet blev deres hjem et halvoffentligt sted, da deres evne til at skabe hjem forringedes yderligere. Lidt forenklet skrevet, var afviklingen af hjemmene allerede i gang, før de flyttede. Flytningen til plejehjem, mener jeg, er et udtryk for, at denne proces „blot“ accelereres.

I forhold til ejendele har Parkin (1999) et interessant argument om, hvordan ejendele kan reartikuleres. Han mener, at ejendelenes betydning skal reartikuleres, hvis de skal danne basis for yderligere social aktivitet og skabelse af hjem for flygtningene, når de kommer frem til et nyt sted. Dette samme mener jeg også kan gøres gældende for plejehjemsbeboere, når deres ejendele som ovenfor beskrevet var kommet på plads i deres lejligheder. Lise erfarede imidlertid, at personalet ikke forstod sig på malerier. Det samme var tilfældet for flere af de andre ting, som de ældre havde kondenseret betydning i. Personalet spurgte typisk

til billederne af børn og børnebørn, hvilket var nærliggende, da det ofte var dem, de så komme på besøg. Malerier og bornholmerure samt Inges tæppe var ikke blandt de ting, som blev reartikuleret. I et analytisk perspektiv vil jeg hævde, at de ældre som en konsekvens af flytningen til plejehjem havde kondenseret betydning ind de få ting, som kom med på plejehjem. Betydningen forblev imidlertid inde i tingene, da personalet kun sjældent talte med beboerne om disse ting og dermed om denne del af deres identitet. En anden del af deres identitet var placeret hos pårørende, i visse tilfælde som umistelige ejendele for familien (se Weiner 1996).

Opsummerende mener jeg, at parallelt med, at hjemmet opløses igennem en længere proces op til flytningen til plejehjem, opløses eller spredes personens identitet på tilsvarende måde. Dette sker, i kraft af at deres ejendele overdrages til pårørende. En konsekvens er, at det bliver illusorisk at karakterisere lejligheden på plejehjem som et hjem. På plejehjemmet forstærkes opløsningen af hjemmet. De ældres ejendele var en væsentlig del af hjemmet, men de skaber ikke i sig selv et hjem. Forud for flytningen gik en række forhandlinger omkring tingenes betydning. Enkelte blev placeret hos pårørende, mens andre betydningsfulde ting på smertefuld vis endte på genbrugsstationen fulde af betydning. Beboerne levede i gennemsnit to et halvt år på plejehjem, hvilket også sætter en grænse for, hvor meget de kunne nå at inderliggøre lejligheden på plejehjemmet, ligesom deres evne til at bevæge sig og dermed gøre lejligheden til deres sted forringedes yderligere i det halve år, jeg fulgte dem.

Afviklingen af hjemmene fortsatte. Det nye sted – lejligheden på plejehjem – blev i endnu mindre grad et hjem end det hjem, de forlod.

Inge nåede at opleve to nytårsaftener på plejehjemmet, før hun døde. For hende bevarede tæppet sin betydning, og hun fortalte også i det sidste interview, da hun havde været beboer i et halvt år, om den lykkelige forårsdag, hvor hun og hendes afdøde mand købte tæppet.

Note

1. Denne artikel er skrevet på baggrund af mit ph.d.-projekt, hvor jeg i feltarbejdet fulgte 16 ældre danskere i deres overgang fra eget hjem til plejehjem. Inge og de øvrige 15 fik jeg kontakt med via de kommunale visitationer i henholdsvis København, Gladsaxe, Helsingør og Farum (nuværende Furesø) Kommuner. Jeg fulgte de ældre i de tre til fire måneder, de ventede på at blive nye beboere på et af fire plejehjem, og tillige i de første seks måneder, de var nye beboere. I denne periode blev Inge og de øvrige ældre fulgt med interview og observationer. Det viste sig, at det var oplevelsen af at vente, at blive beboer og betydningen af hjemmet, der prægede interviewene. Tillige har jeg interviewet pårørende, hjemmehjælpere, plejepersonale og øvrige beboere på de plejehjemsafdelinger, hvor informanterne blev beboere. Samtlige navne på de ældre er ændret for at bevare deres anonymitet. På det tidspunkt, hvor min afhandling blev forsvaret i oktober 2008, var alle de ældre i undersøgelsen, på nær en, død.

Nøgleord: Hjem, ældre, plejehjem, flytning.

Litteratur

- Buus, Niels
2001 På tærsklen til hjemmet – om paradoksal kommunikation i hjemmeplejen.
I: E.S. Nielsen & K. Lomborg (red): På arbejde i hjemmet – en bog om
hjemmepleje. København: Gyldendal.
- de Certeau, Michel
1984 [1988] *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- De Vault, Maurice
1991 *Feeding the Family the Social Organization of Caring as Gendered Work*. Chicago:
University of Chicago Press.
- Douglas, Mary
1991 *The Idea of a Home: A Kind of Space*. *Social Research* 58(1):287-307.
- Finch, Janet & Lynn Hayes
1994 *Inheritance, Death and the Concept of the Home*. *Sociology* 28(2):417-33.
- Goffman, Ervin
1971 *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.
- Gullestad, Marianne
1992 *The Art of Social Relations. Essays on Culture, Social Action and Everyday Life
in Modern Norway*. Oslo: Oslo Scandinavian University Press.
- Higgins, John
1989 *Homes and Institutions*. I: G. Allan & G. Crow (eds.): *Home and Family. Creating
the Domestic Sphere*. Houndmills: Macmillan Press Ltd.
- Löfgren, Orvar
2003 *The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden*. I: S.M. Low
& D. Lawrence-Zúniga (eds.): *The Anthropology of Space and Place. Location
Culture*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Marcoux, Jean-Sebastian
2001 *The Casser Maison Ritual. Constructing the Self by Emptying the Home*. *Journal
of Material Culture* 6(2):213-35.
- Marx, Jonathan et al.
2004 *Gift Wrapping Ourselves: The Final Gift Exchange*. *Journal of Gerontology*
59H(5):274-80.
- Miller, David
2001 *Behind Closed Doors*. I: D. Miller (ed.): *Home Possessions*. *Material Culture
Behind Closed Doors*. Oxford: Berg.
- Olwig, Karen Fog
1998 *Epilogue: Contested Homes: Home-Making and the Making of Anthropology*.
I: N. Rapport & A. Dawson (eds.): *Migrants of Identity Perceptions of Home in a
World of Movement*. Oxford: Berg.

-
-
-
- Parkin, David
1999 Mementoes as Transitional Objects in Human Displacement. *Journal of Material Culture* 4(3):303-20.
- Rapport, Nigel & Andrew Dawson
1998 Introduction. I: N. Rapport & A. Dawson (eds.): *Migrants of Identity Perceptions of Home in a World of Movement*. Oxford: Berg.
- Shenk, Dena et al.
2004 Older Women's Attachments to their Home and Possessions. *Journal of Aging Studies* 18(2):157-69.
- Swenson, Melinda
1998 The Meaning of Home to Five Elderly Women. *Health Care for Women International* 19:381-93.
- Verrips, Jojada
1994 The Thing didn't do what I Wanted. Some Notes on Modern Forms of Animism in Western Societies. I: J. Verrips (ed.): *Transactions. Essays in Honor of Jeremy F. Boissevain*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Weiner, Annette
1996 *Inalienable Possessions. The Paradox of Keeping While Giving*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press

HJEMSØGELSER

Når det uvirkelige bliver virkeligt

KIRSTEN MARIE RAAHAUGE

Jeg ser mosekonebryg inde i min stue, sådan lidt flygtigt mosekonebryg. Nogle gange bølger det lidt, og nogle gange, så suser det væk, som om der kommer et ordentligt vindpust. Inden for den sidste uges tid er det blevet sort mosekonebryg. Det er ligesom en sky, der forsvinder rigtig, rigtig hurtigt. Det er aldrig over en halv meter over gulvet. Det er kun i vores tilbygning, det sker. Det er også der, min datter har følt sig slemt overvåget. Aktiviteten er ikke så stor, som den har været. Gulvet har været mere eller mindre dækket af det. Det er det ikke mere. Det er kun i en del af huset. Det er røgagtigt, det bølger, pludselig forsvinder det, så kommer det igen. Noget af det sidste er, at det har været mere koncentreret. Jeg tænker på, når man ser fjernsyn, så kan det være reflekser i brillerne, men sådan er det altså ikke. Det er hvidt, røgagtigt, og så bølger det på en eller anden vis. Og på det sidste har det kun været herhenne [ved fjernsynet, hvor familien altid sidder], og så er det blevet sort. [...] Når jeg ser fjernsyn, så er det der. Hov, hvad var det? Sådan noget, der lige farer over gulvet. Sådan meget hurtigt, meget flygtigt. Der er sådan en bevægelse, som man lige ser ud af øjenkrogen. Det er bare en forstyrrelse et kort øjeblik.

Sådanne oplevelser har en kvinde i sin fjernsynsstue, en tilbygning fra 2000 til et hus i Skæring. Netop tilbygningen kan være grunden til spøgeriet, mener kvinden, som det vil fremgå senere. I resten af huset, der er fra 1964, har kvinden og hendes veninde hørt trin, og hun har hørt en dør, der blev ved med at „køre på hængslet“, for først at holde op, da hun råbte: „Nu holder du fanme op! Jeg skal sove!“

Kvindens beretning indeholder elementer, der er typiske for oplevelser af hjemsøgelse: Der foregår noget, som ikke er til at forstå eller kontrollere. Det er ikke en person, et objekt eller noget andet genkendeligt, der fornemmes, men det lader til at pege hen imod noget. Det er uforståeligt, men synes svangert med betydning.

Projekt hjemsøgte huse

Den undersøgelse, jeg er i færd med at udføre, angår hjemsøgte huse.¹ Mit materiale stammer især fra interviews, kun suppleret af få overnatninger i hjemsøgte huse. Jeg håber at kunne udvide undersøgelsen til i højere grad at inkludere en sådan punktvis deltagerobservation. Dette vanskeliggøres af, at hjemsøgelser i sagens natur ikke er til at planlægge. „Blodet drypper klokken tolv!“ hører spøgelseshistorien til, ikke altid spøgelseserfaringen. *Hjemsøgelse* er et ord, der bruges af de hjemsøgte i mangel af bedre, om den aktivitet, vedkommende erfarer. Et regelmæssigt tilbagevendende tema for interviewene er da også ubehaget ved at erfare noget, man ikke forstår. *Huset* er den spatiale ramme om projektet, her optræder altså ingen parkspøgelser, som hunden i Moesgårds park, eller skibshjemsøgelser, som Den Flyvende Hollænder. Til gengæld inkluderer denne ramme ikke blot private boliger, men også teatre, museer, undervisningsinstitutioner, klostre, refugier, lufthavnshangarer m.v. Projektet er således defineret rumligt og fokuserer på relationer mellem spatiale og ekstraspatiske hændelser gennem spørgsmål, der angår, hvilke konkrete rum hjemsøgelser finder sted i, hvordan rummene ser ud, hvorledes de ændrer sig, hvad der bliver forrykket i dem eller i deres kontekst. Dette fører til en mere generel undersøgelse af, hvorledes eksempler på overnaturlige erfaringer med rum kan bidrage til at udforske, hvordan naturlige rum gestalter sig for os. De former for rum og materialitet, der udgrænses som unatur, indhegner det naturliges register og dermed de spatiale omgivelser, vi knap bemærker. Det eksplicit unaturlige udpeger det implicit naturlige rum. Dette er en forlængelse af mit almindelige arbejde med rum hen imod de forskydninger og unaturligheder, feltet også lader til at indeholde.

Det er nemt at komme i kontakt med hjemsøgte, hvilket formodentlig har den bagvendte grund, at emnet er tabuiseret. Det er sjovt at fortælle spøgelseshistorier, ubehageligt at bekende, at man har erfaret noget, man ikke kan forstå. Derfor kan det være attraktivt at tale om dette uvirkelige med en, der undersøger feltet, da det etablerer en situation, hvor det ikke bortforklares, men hvor præmissen tværtom accepteres. Jeg omtaler projektet med jævne mellemrum, og et hurtigt statistisk slag på tasken kunne være, at hvor der er 5-10 forsamlet, har en af de tilstedeværende spøgelseserfaringer. Går jeg en tur med mit spøgelses-o-meter (et apparat, der måler lavfrekvent elektromagnetisk stråling, udsendt af fx mobiltelefoner og pc'er – og spøgelser, ifølge spøgelsesjægere), vil jeg uvægerligt falde i snak med en eller flere, der har oplevet spøgelser.

Denne ekstrapatielle side ved min materielle felt har affødt en for mig ganske ny side ved rollen som antropolog. Normalt har det været informanterne (i mangel af bedre ord), der spørger, om jeg deler deres erfaringer med rum, fx når talen falder på offentlige og private rum eller kontemplative rum i forhold til

funktionelle. I nærværende felt er det kolleger og studerende, der spørger: Tror du selv på spøgelse?! Har du set nogen!? De interviewede regner med at være alene om deres erfaring, så de spørger ikke. Interessen for antropologens personlige erfaringer angår noget mere generelt: fornuftens grænseflader. Det er det overordnede forskningsprojekts fokus (se note 1) at diskutere nogle af de præmisser og grænser, vi sætter for fornuft. De rationalitetsformer, vi implicit forklarer verden gennem, ekspliciteres, når forklaringerne angår noget, der anses for at være irrationelt. Fornuftens grænseflader søger at diskutere dette gennem begrebet om det *arationelle* for at undgå den ufrugtbare dikotomi: rationel vs. irrationel. Projektet Hjemssøgte Huse fokuserer især på den rolle, rum og materialitet spiller.

De nærværende eksempler er fra Danmark, et enkelt fra Sverige, og oplevelserne har fundet sted inden for de seneste år. Som det vil fremgå, afføder det en art postmoderne spøgelse, fx erfaringer af hjemssøgelse, som ikke manes bort, men snarere fremmanes af byens lys, elektricitet, virtuelle rum og hastige transportkanaler. Desuden lader det til, at spøgerierne relaterer sig til antropologiske klassikere som ejerskab og territorialisering, hjemve og stedstilknytning, det normale og undtagelsen, kontrol og kontroltab. Spøgerierne relaterer sig endvidere til måder, hvorpå det spatiale virker som celle, filter og forbindelsesconduits. Her vil jeg begrænse mig til hjemssøgelse i huse, der fungerer som hjem. Jeg vil give eksempler på oplevelser med hjemssøgelse for herigennem at pege på nogle karakteristiske træk ved forholdet mellem hus, hjem og hjemssøgelse og desuden komme ind på måder, de hjemssøgte søger at forhindre eller formindske den hjemssøgelse på, som de oplever. For de hjemssøgte angår hjemssøgelsen overskridelse, en markering af territorial erobring, og på denne omvendte måde også på en gang fremmedgørelse og hjemliggørelse. Kort sagt er et hjemssøgt hjem et hjem i undtagelsestilstand.

Forbindelser

Hvad er det, den hjemssøgte mærker? Forklarer han det som en del af hjemmet – eller som noget fremmed? Som siddende i rummene? I tingene? Eller uafhængigt af sine materielle omgivelser? Nogle hører tubaspil og mærker cigarrøg, andre hører hestevrinsk, atter andre hører døre gå, stemmer tale sammen, mens nogle føler kulde i visse lokaler eller ser skikkelser gå og stå i stuen, mosekonebryg hvirvle. En så et lysende grønt øje bevæge sig stirrende i det nattemørke soveværelse. Udsat for sådanne grænseoverskridende erfaringer forestiller de fleste sig, at der er en forbindelse mellem hjem og hjemssøgelse, at der er grunde til undtagelsestilstanden.

En pige på 13 kom for et par år siden med sin dansk-amerikanske familie fra USA til Danmark. De besøgte blandt andet pigens onkel og tante, der bor i et hus fra omkring 1900 i Brønshøj. Det er aften og pigen sover, men ud på aftenen vågner hun ved en lyd og vil gå ned til sine forældre. På trappeafsatsen der, hvor gangen møder både en trappe op, en trappe ned og et værelse, ser hun en ung mand. Skønt han ligner et menneske, er hun straks klar over, at det ikke er en almindelig ung mand. Han er transparent, blålig, og han svæver over jorden. Hun siger 'hej', men han stirrer bare på et punkt bag hende. Hun bliver stående ret længe, måske flere minutter, så opgiver hun at kommunikere med ham. Det virker, som om det er synd for manden. Pigen er i tvivl om, hvad hun skal kalde det, hun så, men hun mener, spøgelse kommer tættest på, fordi det var transparent, blåligt, svævende og tydeligvis fra en anden tid. Det sidste udleder hun af det lasede tøj, som hun gætter på er fra 30'erne. Hun begynder at gå ned ad trappen. Det er først da, hun bliver bange. For nu kommer en arm, et ben, en hånd, en fod, lemmer fra den skikkelse, hun lige har set, ud fra væggen og griber ud efter hende. Hun ser en fragmenteret krop. Spøgelset, der før bare var afmaterialiseret, er nu skilt ad og viser sig for hende i dele, mens hun bevæger sig i stadig højere fart ned ad trappen mod forældrenes soveværelse. Fra at have stået passivt stirrende, som om hun ikke var der, forsøger det nu at fange hende.

Spøgelsets placering i et passagekrydsfelt såvel som dets fragmentering gør det til et flertydigt fænomen. Det er transparent, har ikke jordforbindelse, ej heller substans, og i sin anden fase findes det i fragmenter. Fysisk falder det fra hinanden, viljesmæssigt samler det sig fra distraktion til intention om at gribe pigebarnet. Da hun synes, skikkelsen så mager og trist ud, forestiller pigen sig, at det kan være en mand, der var fattig og døde ulykkelig, som var knyttet til og længtes efter huset. I denne forståelse tiltrækker hjemmet hjemløs søgelsen på grund af de drømme eller hændelser, det kan have lagt rum til. Pigen har på fornemmelsen, at det ikke er et hvilket som helst sted, spøgelset opsøger, men netop et hus, der betyder meget for spøgelset, og endvidere, at det er et forhold præget af tilknytning og længsel, måske efter et hjem. Dette væsen, der ikke er, hvad det giver sig ud for, og som løbende er under transformation, synes at henvise til en mere stabil betydning, nemlig hjemve.

Forbindelserne mellem hjem og hjemløs søgelse er centrale for de hjemløstes forsøg på at finde en forklaring på spøgerierne, og disse forbindelser kan tage mange former. En første bestemmelse er altså, at der faktisk etableres forbindelser mellem hjemløse søgelser og hjem.

Paralleliteter og kontemporariteter

Under hjemløse søgelser spiller fortiden én et puds, der kan føles, som om flere epoker finder sted samtidig. Som når den unge piges spøgelse var klædt i 30'ertøj, men

optrådte i 2000-årene, eller når en anden ung pige så halvtransparente væsner i kapper og andet ikke-nutidigt tøj komme imod sig på gangen, hun boede ud til, da hun gik på efterskole for ca. 10 år siden (Raahauge 2008c:57). Der er måske tale om parallelle tider i samme rum, mener nogle. Det er, som om der er fortidige ekkoer i væggene, spor i rummene. Spøgelsesjægere, altså mennesker, der går professionelt til dette fænomen (op.cit.58-60), kalder det *gengangere*, de er fastfrosset til rummene i en repetition af fortiden. Hjem søgelsen kan også fornemmes som et hul igennem fra fortiden til nutiden, og spøgelset opleves, som om det forholder sig til now-here-virkeligheden. Ifølge flere spøgelsesjægere søger sådanne spøgelse at kommunikere.² Nogle vil give et varsel eller et budskab fra det hinsidige, andre er irriterede over at blive forstyrret. En mand i 40'erne beretter om en oplevelse, han havde, da han var i 20'erne:

Cirka kl. 5 om morgenen vågnede jeg ved lyde fra overetagen. Solen skinnede allerede klart, det var i maj. Jeg var der alene, på ferie i min mors gamle træsommerhus i Småland. Vi vidste alle sammen, at det spøgte der. Der var nogen, der gik rundt ovenpå. Jeg kunne høre trin, først lige over mit hoved, så kunne jeg høre dem bevæge sig hen imod trappen. Så hørte jeg døren deroppe blive åbnet, stille, som om det var meningen ikke at forstyrre nogen. Så hørte jeg trinene fortsætte nedad trappen, meget forsigtigt. Og så hørte jeg dørhåndtaget nedenunder blive trykket ned, meget blødt og forsigtigt. Jeg blev enormt bange! Det var jeg meget bevidst om, for jeg åndede tungt, stønnede og rystede, og jeg kunne mærke mit hoved rulle rundt i angst, som knoppen på en totenschlæger! Så var det, det skete: Pludselig kunne jeg høre dørhåndtaget blive drejet tilbage igen, stille, og de bløde fodtrin på trappen og døren ovenpå, der sagte blev åbnet igen. Og så hørte jeg en stor larm lige over mit hoved: som en masse marmorkugler, der blev kastet på gulvet. Det var meget uhyggeligt. En ting er, at lydene lyder, som om de kommer fra et menneske, ikke lydene fra et gammelt træhus eller fra dyr. Men det var værre endnu, at det lød, som om spøgelset luskede, som om det var bange for at blive opdaget. Og det var om muligt endnu værre, at spøgelset faktisk reagerede på mine lyde. Det blev klar over, at jeg havde hørt ham, og fortrak. Pludselig var rollerne vendt om, for det reagerede, som om det var *mig*, der var mærkelig. Det følte unaturligt, at spøgelset så at sige kommunikerede, og det var meget ubehageligt, at det gjorde det med vrede.

Dette skete, da han boede alene i huset nogle uger. Mange af husets beboere har haft sære oplevelser. Ved en anden lejlighed vågnede to af hans brødre en nat, ved at den trævæg, de sov op ad, vibrerede. I flere minutter rystede den adskillige centimeter frem og tilbage. De lå på hver sin side af væggen, så det var først næste morgen, de opdagede, at den anden havde oplevet det samme. En lås blev drejet om indefra, netop som husets ejer skulle sætte nøglen i udefra for at låse af, og han så forbløffet på. Gæster, der er inviteret til sommerhuset for en weekend uden at kende til husets rygter, diskuterer over morgenkaffen, hvem det var, der

gik op og ned ad trappen for at gå på toiletet i nattens løb. Det var der ingen af dem, der gjorde, men alle hørte noget.

For 50 år siden forekom der andre uforklarlige hændelser i huset, fortalte datteren af en tidligere ejer. Blandt andet så hendes mor et grønt øje bevæge sig lysende, stirrende gennem det mørke soveværelse, mens moderen, der lå ved siden af sin sovende mand og datter, forskrækket fulgte det med sine. Måske er det Översen,³ der går igen. Han boede der, går rygter i landsbyen nær ved, fordi han her kunne drikke i fred. De to stockholmske søstre tog ham med til byen, hvor han døde. Oplevelserne i sommerhuset får beboerne til at overveje, om det er Översens liv fra fortiden, de får indblik i midt i nutiden. De tænker mest på det som en slags sfæriske forstyrrelser, noget, der måske ikke er overnaturligt, men som videnskaben blot ikke kan forklare endnu.

I parcelhuset i Skæring har de også paralleloplevelser. Familien på fire købte huset i 1984. Mosekonebryggen i den tilbyggede fjernsynsstue, skridtene på gangen og døren, der „kører på sine hængsler“, er ikke alt. Kvinden fortæller:

Det startede for seks-syv år siden med, at min datter følte sig slemt overvåget, når hun sad i vores tilbygning. Hun er en meget nøgtern person, som ikke tror på sådan noget. Hun havde længe oplevet noget uden at sige det. Hendes mobiltelefon begyndte også at sige mærkelige lyde. Så blev det så slemt, at hun sagde det, og vi blev enige om, at vi måtte gøre noget ved det, hun var så utryg ved. Så vi gik på nettet for at finde en spøgelsesudriver.

Det viste sig, at kvindens mand flere gange havde set en transparent skikkelse i fjernsynsstuen iført hvid skjorte og sorte bukser. Nu, hvor hans kone ville tilkalde en spøgelsesudriver, skred manden til handling: „En dag var skikkelsen der så igen, og han brugte udelukkelsesmetoden.“ Manden vidste, hvem der havde boet i huset, før de købte det. De var gået på tvangsauktion. Så han spurgte: „Er det dig?“, nævnte navnet på den afdøde tidligere ejer og sagde, at skikkelsen skulle komme med, åbnede sin bildør, bad ham stige ind og kørte ham hen til hans enke, 1 ½ km væk, i Hjortshøj. „Stig ud, her bor din kone,“ sagde han så og åbnede bildøren. Siden har datteren ikke følt sig overvåget, og faderen har ikke set skikkelsen. Det har derimod enken, viste det sig kort tid senere. Konen fortalte enkens søster, at manden havde kørt den afdøde hen til sin enke den pågældende dag, hvortil søsteren svarede: „Nå, så er det derfor. Min søster fik besøg af sin mand lige netop den dag.“ Den afdøde var tryllekunstner, det var derfor, han gik i sorte bukser og hvid skjorte. Han kaldte sig mr. Miller.⁴

I både Översens, Brønshøjvæsenets og mr. Millers tilfælde gør det sig gældende, at de formodes at opsøge et hjem, de har tilknytning til, og at de tilsyneladende ikke er tunet ind på nutiden. De bevæger sig rundt i deres tidligere hjem – eller hvad det nu har været for dem – som om det stadig væk var deres, og in-

tet er hændt siden de døde. De er ikke det, spøgelsesjægere kalder gengangere, deres manifestationer har ikke karakter af ekko i rummene, for de kommunikerer. Översen reagerer på den angstfulde prusten, som om det var den naturlige beboer, der var overnaturlig. Brønshøjvæsenet griber ud efter pigen, og mr. Miller gør simpelthen, hvad der bliver sagt. Den hjem søgte fornemmer en forvirrende dobbelthed af nutidighed og fortidighed, af nærvær og fravær, der spejler en ligeledes forvirrende forbindelse, hvad angår hjem og hjem søgelse. Forbindelsen knytter fortid og nutid sammen og er måske med til at forankre hjemmet i dets hus' historie.

Stedbundethed og hypertransmission

2000-årenes hjem er anderledes, end hjemmene var, da Freud skrev sin klassiker *Das Unheimliche*. Alligevel er den væsentlig at inddrage. De hyggelige hjem danner stadig ramme om det uhyggelige, i vor sammenhæng erfares det som en veritabel manifestation af det uhyggelige. Freud tolker *det uhyggelige* som det fortrængte, der vender tilbage. „Det uhyggelige er [...] det i sin tid hjemlige, fortrolige. Forstavelsen *u* i dette ord er imidlertid fortrængningens mærke“ (Freud 1998 [1919]:47; 1999:259). Han udvikler ligefrem en fylogenetisk teori (der senere gentages i sin ontogenetiske variation):

Lad os tage det uhyggelige ved [...] den døde, der går igen. Følelsen af uhygge er ikke til at tage fejl af. Vi – eller vore primitive urfædre – har i sin tid anset disse muligheder for virkelighed, de har været overbevist om realiteten i disse hændelser. I dag tror vi ikke længere på den slags, vi har *overvundet* denne måde at tænke på, men vi føler os aldrig helt sikre på denne nye overbevisning, det gamle lever videre i os og lurker på at blive bekræftet. Så snart der *hænder* et eller andet i vort liv, som synes at kunne bekræfte disse gamle aflagte overbevisninger, har vi følelsen af noget uhyggeligt, som man så kan komplettere med dommen: så er det alligevel sandt [...], at de døde lever videre og viser sig de steder, hvor de tidligere havde deres beskæftigelse, og så videre! (op.cit.49-50, 261-2). [kursiv i original tekst].

Den store Gesamttheorie må stå for sig selv, da vort fokus er på den lokale uhygge, gengangeriet, som Freud beskriver.⁵ Freud påpeger desuden, at „unheimlich“ (uhyggelig) er etymologisk forbundet med „heimlich“, (hjemlig, hemmelig). „Uhyggelig kan kun anvendes som en modsætning til den første betydning, ikke til den sidste“ (op.cit.23, 235-6). Uhyggeligt er både det hjemlige og det skjulte, der genkendes, når det dukker op.⁶ Freuds *das Unheimliche* trives bedst under de fænomenologiske betingelser, hvorunder børn føler angst, nemlig stilheden, mørket, det at være alene (op.cit.48-9, 56, 261, 268).

Queen Kahumanu Road 29.

Illustration: Ivar Tønsberg.

Denne dybe Unheimlichkeit er det svært at se oversat til vore dages hastige tid af virtuelle rum, af såvel stedbundethed som hypertransmission. Stilhed, mørke og ensomhed kan synes vanskelig kombinerbart med 24-timers onlineforbindelse til den globale verden, internet, fladskærme og mobiltelefoner, hvilket har vist sig under flere feltarbejder (se note 7). Det 21. århundredes hjem er simpelthen ikke gearret til det: Det er for hurtigt, for larmende, for elektronisk, for informationsbetinget, socialt, netværksorienteret og fladt til, at uhyggen kan splejse på hjemhyggen (se også Raahauge 2007a, 2007b, 2007c, 2008a).⁷ Uhygge i form af hjemssøgelsesoplevelser lader sig imidlertid tilsyneladende sagtens kombinere med cd-afspillere, mobiltelefoner og fladskærme. Flere har oplevet cd-afspillere, der går i gang med netop *den* sang: cd-afspilleren begynder af sig selv at spille sangen, den forstyrrede går hen til anlægget og slukker, sætter sig ned igen, og det genstridige anlæg starter forfra, igen og igen.⁸ Det uhyggelige gengangeri i Skæring finder sted midt i fjernsynsstuen. Sønnen i huset har ingen fornemmelse af de hjemssøgelses, som distraherer mor, far og søster fra udsendelserne og får søsteren til at føle sig overvåget.

De rumlige betingelser for hjemssøgelses er altså på den ene side traditionelt forbundet med stilhed, mørke, ensomhed, på den anden side er det modsatte velintegreret i flere hjemssøgelseserfaringer, af og til er tv, mobiltelefon og cd-afspiller endog forstærker eller kanal for oplevelsen. Spøgelser kobler sig på disse formidlende objekter, forbinder sig til det elektriske kredsløb.⁹ Spøgelserne mimer den måde, almindelige danske hjem bliver brugt på: dagligt, regelmæssigt, stedsbundet og med anvendelse af elektricitet for at opnå forbindelse til andre. Spøgerierne er karakteriseret ved både at være dislokerede og lokaliserbare. Forbindelsen mellem hjemssøgelse og hjem er dobbelt, også hvad angår stedets karakter: såvel site-specific og betinget af Freuds tre gotiske props som voksende ud i de transmissionstekniske apparater, der gør ethvert hjem larmende, lysende og fladt.

Ejendomsret og manipulationer

Gespenstet fra Skæring blev kørt hjem til enken i mandens Citroën. Det er ret usædvanligt, de fleste nøjes med at tale til deres hjemssøgelses. Flere siger højt ud i rummet, at de ikke vil finde sig i tøjeriet, og at de har retten til at sige det: „Nu er det min lejlighed!“ eller „det er mig, der har købt og betalt huset. Det er mit!“ er udsagn, jeg har hørt nogle gange. En kvinde i 20'erne, der gennem fire år har boet i sin lejlighed fra 70'erne på Amager med sit barn¹⁰ og sin hund, hørte de to første år ved samme tid hver aften de samme lyde. Også gæster hørte det: Hoveddøren blev låst op, døren åbnet, og en gik ind i lejligheden.

Og det giver et ordentligt smæld, når man låser den op. Og så er der bare ingenting. Døren er lukket, der er ingenting. Så har jeg set en film engang om, at man skal sige, at nu bor jeg her, det er mig, der betaler husleje her. I skal ikke drille, men I er accepteret [...] Mit gulv, det knirker helt vildt meget. Og så kan jeg høre en komme gående. [Så en aften sagde hun højt ud i rummet:] Nu er jeg flyttet ind. Nu skal jeg også have lov at være her. Jeg skal have et liv i lejligheden, så I må ikke forstyrre. I må gerne være her.

Det er to år siden nu. Det føles noget akavet at henvende sig ud i rummet til ingen angående sit ejerskab, men for kvinden, som for flere andre, skete der noget, da hun gjorde det. Hendes usynlige gæst forsvandt næsten. Hun kan ikke høre noget længere, men hendes hund farer stadig op hver aften netop ved den tid, hun plejede at høre nøglen i låsen.

I et dobbelthus i Valby fra de første år af 1900-tallet bor en familie på fire. Kvinden i huset så tit og ret tydeligt en lille ældre mand i arbejdstøj og skintede andre væsner, som hun tolkede som hans familie, især i barnekammeret, der nu er forældrenes soveværelse på første sal. Herfra kom der desuden med jævne mellemrum madlugt, som alle kunne lugte. Det var grimt, for det var lugten af mad, som de ikke spiste eller brød sig om: kål, hakkebøf med løg, stribet flæsk, frikadeller og sovse – gammeldags dansk køkken. Naboen nægtede at have lavet mad på pågældende tidspunkter. Der var flere andre gestalter og sansefænomener i huset, men for et par år siden satte de huset i stand, og de kom helt ned til strålaget i væggen. Nu er alle hjemsøgelserne væk.

Der, hvor kvinden så den ældre mand tydeligst, ofte siddende i en gyngestol, er der nu bygget et stort skab. Jeg foreslog, at det har spærret spøgelserne inde, men kvinden mener, det hænger anderledes sammen. Mens de gjorde huset i stand, tænkte hun intenst på, at hun tilegnede sig sit territorium. Det gjorde hun for at få spøgelserne til at forstå, at huset har retmæssige ejere. Hun drev spøgelserne ud, i takt med at hun arbejdede sig ind til væggens inderste, og foretog dermed en hjemliggørelse af huset.

Bilen, der beforder den overnaturlige gæst ud, besværgelser, der pointerer, hvem der bor i huset nu, og konkrete, feng shui-agtige forrykkelser af hjemmets materielle substanser, sådanne manipulationsteknikker virker: Forbindelsen mellem hjem og hjemsøgelse er til at ændre, i al fald somme tider.

Intentionalitet og territorialitet

I spøgelsessituationen synes rummene at indeholde noget, der med sikkerhed ikke er kommet derind, måske er dette uforklarlige endog del af rummet.

En mand i 40-års-alderen fortæller, at der et bestemt sted i hans barndomshjem altid var denne fornemmelse af en tilstedeværelse, en intention. Hans forældre bor stadig i parcelhuset i den lille stationsby på Sydsjælland. Det er et gult treplanshus fra midten af 70'erne. Da han var barn og ung i huset, mærkede han det altid trænge sig på, når han nærmede sig uvæsenets tilholdssted, men han talte aldrig om det. Det holder til i kælderen, under trætrappen, hvor campingtingene er opbevaret, og i viktualierummet ved siden af. Det værste er at komme op ad trappen, for man føler, man har det lige i hælene. Det er over for faderens studerekammer, her holder faderen meget af at sidde, tit til ud på de små timer. Han sidder med ryggen til stedet. Da vor hjemmelsmand var i 20'erne og for længst var flyttet hjemmefra, kom han og hans far tilfældigvis til at tale om det. Det viste sig, at hans far har samme oplevelse som sin søn det samme sted i huset. Faderen reagerer impulsivt, når han mærker det nærme sig, ved at tale højt til det, og sige: 'Jeg skal nok snart gå' eller lignende.

De har overvejet flere forklaringer, fx at nogen er begravet under huset, men der er ingen gravpladser, hvor huset er bygget. Faderen, der er arkæolog, har nævnt, at det måske kunne skyldes, at han har haft genstande fra udgravninger med hjemme for at registrere dem. Måske har han glemt at aflevere det jernalderbarneskelet, han engang undersøgte derhjemme? Selvfølgelig ikke, men koblingen kunne han ikke lade være med at gøre. Fornemmelsen fik far og søn til at overveje, om ting smitter af på de rum, de kommer ind i. De fornemmer ikke spor af fortiden, rungende ekkoer fra svundne verdener, men tilstedeværelse af noget, der vil dem noget, en ond vilje, der retter sig mod dem. De er enige om, at fornemmelsen stadig er der. Sidst sønnen var på besøg i sit barndomshjem, mærkede han det komme hen til sig, da han var nede ved vaskemaskinen. Det er kun, når de er alene, de mærker det.

Hvor tidligere eksempler viste, hvordan den hjemsøgte kan ændre hjemsøgelses karakter eller ligefrem få den til at forsvinde, er der i dette eksempel noget andet på spil: Det er hjemsøgelsen, der virker aktiv og viljesdrevet, mens de hjemsøgte har en mere passiv rolle. Overvejelserne over afsmitninger og over, om hjemsøgelsen er kommet udefra, angår en forståelse af hjemmet som en celle med et filter, der filtrerer noget ind, andet ud.

Denne figur kan genfindes mere bredt i forståelsen af dagligdagens passager ud og ind af boliger af ting og sager, naboer og venner, tv-programmer og internetbesøg. I spøgelsesescasen er noget ukendt kommet ind gennem hjemmets filtre. Det føles, som om det er kommet udefra, som om det ikke hører til. Freud mente, det uhyggelige er det fortrængte, hjemlige, der dukker op igen, fordi det er blevet fortrængt. Udefra eller indefra, hjemsøgelse kræver huse at vise sig i, forbindelsen mellem hjem og hjemsøgelse angår det materielle hus som betingelse for de immaterielle apparitioner. De luftige fænomener, der af og til end

ikke viser sig som andet end den stærke fornemmelse af en ond vilje, der nærmer sig, kræver et sted. Ligesom hjemmet kræver en bolig at folde sig ud i, kræver hjemmets søgelse en materiel scene at vise sin uvirkelighed på.¹¹ Forskydningen mellem hus og hjem viser sig i hjemmets søgelse. Mens hjemliggørelse kan siges at ske mod husets vilje, sker hjemmets søgelse som modstand mod hjemmet. Huset spøger, ikke hjemmet.

Abnorme overskridelser

Hjemmet i undtagelsestilstand kan specificeres yderligere: Hver gang er der tale om dårlig opførsel, og hjemmets søgelse opfattes som en abnorm og impertinent overskridelse. Nogen eller noget opfører sig på radikale og uforudseelige måder, og de, der oplever det, føler sig udsat for overgreb, en overskridelse, der har at gøre med abnormitet og anarki, med sabotage af gældende regler. Uåndgribeligheden er frustrerende, men „hjemmets søgelse“, „genganger“ og „spøgelse“ er de diffuse ord, den hjemmets søgte giver til det diffuse fænomen af overskridelse, han oplever, det er en af de residual kategorier, der kan benævne oplevelsen af saboterende, unaturlige fænomener.¹²

Et sted i Ålborg, jeg snart skal besøge i forbindelse med projektet,¹³ oplevede beboerne så mange hjemmets søgelser, at de flyttede. Nogle måneder senere talte de tilfældigt med deres tidligere nabo, der fortalte, at de nye beboere ikke var rigtig kloge: De sagde, det spøjte. De tidligere beboere hørte nu med konkrete detaljer alle deres egne hemmeligholdte spøgerier af den gamle nabos mund. Et andet sted, jeg er på vej hen til, har en familie for nylig købt og istandsat et ældre to-etagers hus i københavnsområdet, med amerikansk køkken, åbne, flydende rum, store vinduespartier, fladskærme, cd-afspillere og mobiltelefoner. De går kun nødig ovenpå, for derfra kommer der alt for voldsomme lyde. Disse eksempler fremføres for at understrege spøgelsesfænomenets mangfoldighed. Det afmonterer enhver idé om, at huset skal være gammelt, af en speciel stil eller med en egen form for genius loci. Hvad disse konkrete materielle taksonomier angår, er der ingen oplagte mønstre.

Hjemmets søgelsesoplevelserne er ikke i sig selv præmoderne eller postmoderne, men optræder i stadig nye fortolkninger, i uens hjem, tilpasningsdygtige til forskellige tider. Der er nok, der bæres med, til at de hjemmets søgte bliver ved med at kalde det „hjemmets søgelse“ og „spøgelse“, selvom oplevelsen nu ofte er koblet til højmoderne teknologiske frembringelser som elektroniske formidlende rekvisitter (cd-afspilleren), fladskærme (fjernsynsstuen), flydende rum (de nyrenoverede huse) og mobiltelefoner (datterens). De fleste hjemmets søgte, jeg har mødt, taler ikke åbent om emnet, men mange oplever dagligt fænomener, de bestemt ikke har

opsøgt og ikke kan forklare. De lader sig ikke afficere af storbyer, lys, virtuelle strømme, fladskærme, ombyggede rum, håndværkere og nye huse.

Kontroltab, afmagt og tvivl

De fleste hjemløse, når de er alene. Samtidig er der noget socialt på spil: Mange af de hjemløse mener, spøgelserne kommunikerer, og flere kommunikerer med dem. Dette relationelle aspekt, der vender sig mod det hinsidige, lader sig genfinde i Adrienne Heijns forståelse af islandske drømme som bro mellem levende og døde (Heijnen 2006:26-7) og også i Birgitte Nitters undersøgelse af huldufólk i Island (Nitter 2006:34). Rannveig Lárusdóttir Reumert accentuerer de relationer, der vender sig mod det dennesidige, idet hun peger på, at den islandske tradition for at udveksle fortællinger om overnaturlige fænomener er fællesskabsorienteret (Reumert 2007). De her beskrevne spøgelsesoplevelser peger hen imod, at det modsatte er tilfældet i Danmark. Her udveksles nok klassiske spøgelseshistorier, men ikke ofte personligt erfarede hjemløse. Denne mangel på fælles forståelsesramme, inden for hvilken hjemløse og deslige kan artikulere, forstærker fornemmelsen af kontroltab og af at bevæge sig hinsides al fornuft. Den hjemløse er nødsaget til at lade en kattelem stå åben for tvivl, skønt han/hun hellere så tvivlens mulighed udskiftet med sikker viden.

Hul, forskudt og ugribelig

Antropologier om hjemløse huse og andet uvæsen må trækkes med denne mangel på kontrol. Hvorledes begribe det ubegribelige? Ikke alt lader sig begribe, mens det er muligt at finde forklaringer på det meste. Somme tider fører sådanne forklaringer til bortforklaringer, der sætter det mudrede i parentes. Netop det mudrede, den lille rest af mørke, er det, det empiriske objekt „hjemløse“ lever af. Det kan ikke klarlægges ved antropologiske belysninger, uden at studieobjektet også forsvinder. Det lader sig ikke se i lys. Denne relation mellem metode og objekt er helt almindelig og peger på det forhold, at nok må man tage skalpel og pandelampe med på feltarbejde, men også acceptere, at mosekonebryg „er sådan en bevægelse, som man lige ser ud af øjenkrogen“, som damen fra Skæring formulerede det. Dette intrikate forhold forstærkes af, at antropologen som nævnt sjældent er til stede (eller hjemløse, se note 13), når den hjemløse ser mosekonebryg. Der er altså sjældent fælles erfaringshorisonter i form af konkrete oplevelser mellem hjemløst og antropolog. Spøgerier er eksempler på den del af livet, der ikke lader sig belyse direkte, skyggefænomener og ukalibrerede i forhold til den almindelige dagligdag, som de er.

Jacques Derrida griber dette problem og løfter det til en mere generel kritik af ideen om stabile ontologier i sit værk *Spectres of Marx* (1994) (se også Raahauge 2008a). Derridas ærinde er at genlæse Marx i den hensigt at fjerne ham fra de mange banale læsninger for i stedet at fremhæve hans bidrag til idéhistorien. Derrida løfter denne specifikke læsning ind i en mere generel ontologikritik, idet han peger på filosofiens farlige tendens til at etablere stabile ontologier. I dette arbejde på at dekonstruere vedtagne monolitter og reetablere en ny, ikke-essentialiserende filosofi er spøgelse en velegnet metafor. Det begynder med Marx' Gespenst, men angår spøgelse som generaliseret figur. Når denne metafor her søges manet tilbage til en konkret spøgelsesologi, er det, fordi Derrida er umådelig præcis i sin etablering af begrebet spøgelse. Det artikulerer hans ontologikritiske position, men lader sig også transportere til et empirisk niveau og viser sig produktivt som analytisk redskab til at diskutere denne teksts konkrete spøgelseserfaringer. Metaforen vender tilbage og giver mening, den gen-konkretiseres.

Derrida påpeger altså, at filosofien i sine ontologiske bestræbelser er gerådet ud i den blindgyde at definere, stabilisere, essentialisere. Derved bliver vi blinde for det betydningsfulde, men flygtige: forskel, spor, brud, forskydninger. Spøgelse er en figur, der inkarnerer disse antiessentialiserende karakteristika. Spøgelse er hult, det er ikke det, det giver sig ud for. Derrida gør derfor spøgelse til metafor for, hvad ontologier ikke griber, og på denne bagvendte måde bliver spøgelse mere sandt ved netop ikke at indeholde en sandhed. Derrida etablerer en hauntologi til erstatning af de forvrængende ontologier; som han foreslår: „Let us call it a hauntology“ (op.cit.10).

Overskridelse og dekonstruktion

„Ein Gespenst geht um in Europa – das Gespenst des Kommunismus.“ Denne berømte åbningsætning fra Marx' kommunistiske manifest (1848) er startpunktet for Derridas sammenkædning af ontologikritik og spøgelsesfigur, han fortsætter: „Alting begynder med, at et spøgelse viser sig.“ Til brug for sin genlæsning af Marx og den bredere ontologidekonstruktion peger Derrida på distinkte træk ved hjemsgelser. Figuren „gespenst“, „spøgelse“, „ting“ er relevant for Derridas mistroiske projekt. „Spøgelse“ peger hen imod dekonstruktive temaer: deplacering, spor, forskydning, forskel; et spøgelse har ingen essens, ingen kerne. Det er hult. Derrida definerer spøgelse som noget, der kommer igen og dog kommer for første gang, som noget, der ikke har et indre, men som dog peger hen imod noget essentielt, som noget dislokeret,¹⁴ det henviser til den forgangne krop. Spøgelse bevæger sig der, hvor „the time is out of joint“.¹⁵ Gennem hele teksten henviser Derrida til Shakespeares Hamlet for at udfolde sit tema. Selvfølgelig er

det Hamlets fars spøgelse, der interesserer Derrida. Kongen ligner sig selv, men spøgelset er ikke identisk med kongen. Derrida skriver:

Det er noget, man faktisk ikke kender, og man ved ikke, om det faktisk er, om det eksisterer, om det lyder et navn og svarer til en essens. Man ved det ikke: ikke af uvidenhed, men fordi dette ikke-objekt, dette ikke-værende tilstedevær, dette nærvær af en fraværende eller bortgået ikke længere hører hjemme under viden. I al fald ikke længere det, som man mener, man kender som viden. Man ved ikke, om det er levende eller dødt (Derrida 1994:6).

Det er besynderligt at følge, hvordan Derridas brug af begreberne „spøgelse“, ting“ og „gespenst“ minder om den måde, spøgelsesjægerne taler om det: uden identitet, dislokeret, noget, der atter og atter hjem søger samme sted uden at vide det, eftersom spøgelse har ekstremt lille hukommelse (som en spøgelsesjæger forklarede mig). De er parallelle snarere end af forskellig analytisk karakter. Dette sammenfald af analytiske niveauer tyder på, at Derridas spøgelsesovervejelser foruden som metafor at rette sig mod fransk venstrefløjsfilosofi faktisk også indfanger, hvorledes spøgelseskategorien bruges konkret i empiriske kontekster. Derrida viser destabiliserende aspekter gennem spøgelsesmetaforen – vore hjem søgelser har en decideret destabiliserende effekt på de hjem, hvori de foregår. Hvor spøgelset *repræsenterer* det ustabile for Derrida, *er* det stabiliteten selv i vore eksempler.¹⁶ I vor felt fører denne spøgelsesdestabilitet til undtagelsestilstand i hjemmene. Det, at hjem normalt har stabilitet som kendetegn, kan hænde at gøre hjem søgelser i hjem endnu mere uhyggelige og grænseoverskridende end alle andre gespenster. „Something is rotten in the state of Denmark,“ udbryder Marcellus, netop da Hamlet bereder sig på at følge spøgelset. ... ‘Hvorhen?’“ (op.cit.10).

I dette forsøg på at følge spøgelse gennem beretninger om hjem søgelser og hjem ser det ud til, at Derrida viser en vej, hvorad det lader sig gøre at medtage sabotagen, overskridelsen og hulheden. Dette greb giver mulighed for at artikulere ikke blot, at spøgelseserfaringen findes i en kontekst af stabile sociokulturelle mønstre af territorialisering og ejendomsret eller spatiosociale forestillinger om hjemmet som filer og celle, virkninger af grænser og foringer over for åbninger og flydende rum. Dette greb gør det muligt at medtænke mere ustabile aspekter. Spøgelset forstået med Derrida som noget, der ikke har et indre, men som dog peger hen imod noget essentielt, repræsenterer ikke blot, det inkarnerer forskydning og ustabilitet (hic et ubique!). Hjem søgelsen peger desuden videre. Den peger på ellers stabile sociokulturelle formationers anden side. Således peger hjem søgelsen på hjemmets ustabile skyggesider, på uhyggen i hyggen, som Freud formulerede det, eller, med Derrida, det ikke-værende tilstedevær (ibid.). Hvor

hjemmet typisk forstås som nærværets sted, artikulerer hjemmets det normalt ikke-artikulerede fravær i nærværet. Spøgelset peger på dette ved at være til stede og uden for tid og sted samtidig. Hjemmets virker som forstærker af forskydninger og sprækker. Hjemmets er på overdrejet. Den hjemmets søger at stabilisere og generobre sit territorium. Derridas påstand er, at denne tilstand kendetegner vore erfaringer, dens forskydninger og overskridelser i mere bred forstand. Hjemmets er der altid – og alligevel ikke.

Nu er det tredje gang, jeg bringer det op i *Tidsskriftet Antropologi* (Raahauge 1997, 2001), jeg gør det igen. Tvivlen og fornemmelsen af, at tiden er af led, blev nemlig glimrende performeret for nogle år siden af en ældre kustode på Rosenborg. Vi stod i Riddersalen, da jeg spurgte ham, om det spøgelse der, hvortil han svarede: „Nej, jeg har ikke set ét eneste spøgelse i de 300 år, jeg har været på dette sted“ og forsvandt bag nogle museumsting.

Noter

1. „Hjemmets huse“ er del af forskningsprojektet „Fornuftens grænseflader“ ved Institut for Antropologi, med Sidsel Busch, Steffen Jöhncke, Vibeke Steffen og Tine Tjørnhøj-Thomsen, se også hjemmesiden <http://antropologi.ku.dk/magi/>. Tak til Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, der finansierer dette forskningsprojekt.
2. De fleste oplevelser af hjemmets sætter den hjemmets i en ubehagelig situation, fordi det vante synes uvant, det oplevede uforklarligt. Spøgerier opfattes dog ikke altid som ubehagelige, og flere fortæller, at de ikke bliver bange i situationen. Det er gentagelsen, de daglige indslag, der kan være ubehagelige, fordi de ikke kan forklares og kontrolleres. Desuden er der eftervirkningen: At forstå sig selv som en, der ser spøgelse, synes mange er ubehageligt. (For uddybning af dette misforhold mellem det, man erfarer, og det, man mener, er del af virkeligheden, se Raahauge 2008c).
3. Översen refererer til titlen „överste“, oberst på svensk.
4. Familien kendte mr. Miller og kender især søsteren til mr. Millers enke. De kender også den familie, der har bygget huset.
5. Freuds tidstypiske tro på, at mennesket går mod stadig mere rationelle stadier repræsenterer en rationalitetsform, der ekskluderer hjemmets. Freud bortmaner dem ligefrem. Men de kommer tilbage igen, ikke som en regres til tidligere tiders forestillingsverdener, snarere som en integreret del af nutidens højteknologiske samfund. Med andre ord står diskussionen ikke mellem rationelt eller irrationelt, men har bevæget sig hen imod andre fronter (dog ikke for alle, se fx <http://www.skeptica.dk/>). Det er disse nye perspektiver, fornuftens grænseflader søger at overveje gennem begrebet om det arationelle. Dette analytiske skift reflekterer et skift i den empiriske felt. Her er interessen for okkulter emner, gengangeri, spiritisme og lignende voksende og glider gnidningsløst ind i det kontemporære samfund. Se fx Bendiksen's afhandling om clairvoyance (Bendiksen 2008).
6. Genkendelse, repetition og mekanisk liv som elementer i uhygge fremanalyserer Freud blandt andet af Hoffmanns mesterlige novelle Sandmanden (1954 [1815]).
7. Dette spørgsmål om det uhyggelige betingelser i vor tids sociokulturelle ramme har jeg overvejet siden mit feltarbejde om rumopfattelser blandt velhavere i Århus i 2001-2002. Husene

betød meget for deres beboere, men ordet „hygge“ optrådte nærmest aldrig. Det bemærkede jeg, da det stod i modsætning til en boligundersøgelse, jeg foretog i 1996 (Raahauge 1996), hvilket fik mig til at overveje relationen mellem forskellige hjem og hygge/uhygge-aspektet som et sociospatiale felt (Raahauge 2007a). Også i forbindelse med et mindre feltarbejde i velhaverkvarterer i Frederikssund og Sønderborg i 2006 dukkede temaet op (Raahauge 2007b, 2007c). Især forekommer fladskærme, store vinduesflader og flydende rum at være en decideret anden rumlig betingelse for hygge og uhygge end tidligere boligernes mere forede, aflukkende ruminddelinger, en rumlig betingelse, der gør, at hjemmene sjældent omtales som „hyggelige“ eller i modsætning til „uhygge“. De sidstnævnte feltarbejder er foregået i velhaverkvarterer, hvilket også kan have haft betydning for den manglende hyggereference.

8. Sådanne oplevelser med teknologi er velkendt fra filmverdenen, specielt filmen *Poltergeist* handler om interrelationen mellem mennesker og medier (i *Poltergeist* det fjernsyn, lillesøster forsvinder ind i). Måden, hvorpå episoder som den med cd-afspilleren opleves, kan relateres til sådanne film. I øvrigt er det bemærkelsesværdigt, at disse oplevelser især har at gøre med den teknologi, der virker formidlende (cd-afspilleren formidler lyd, tv'et formidler billeder og lyd etc.).
9. En spøgelsesjæger, jeg talte med, mener, spøgelser er interesserede i elektricitet, da det er en kilde til energi for dem.
10. Barnet var to år gammelt, da de flyttede dertil.
11. Denne baggrund af hjem i hus er den specifikke scene for de uhyggelige spøgerier. Som nævnt i indledningen er dette forhold anderledes i caféer, på udstillingssteder, i børnehaver og i andre huse uden hjem, men med hjemssøgelse.
12. Spøgelse som residualkategori kan forstås som parallel til det melanesiske begreb mana, et vanskeligt definerbart ord for kraft, blot i en dysforisk version (Raahauge 2008b). Marcel Mauss (2001 [1902]) beskriver mana i sin magiteori, og i sin introduktion til Mauss' øvre foreslår Lévi-Strauss at fortolke begrebet som en flydende signifiant, en semantisk funktion, der kan overkomme modsætninger i symbolsk tænkning – ren form (1989 [1950]:63-4). Den konkrete erfaring forstås som noget, men begrebet spøgelse er et tomt begreb for noget, den hjemssøgte ikke ved, hvad er. Hjemssøgelsen er det, den hjemssøgte erfarer: Noget sker. Det kan så tilskrives et spøgelse: Nogen gør noget. Den hjemssøgte etablerer på denne måde en handlende kraft til forklaring af uforståelige hændelser. Spøgelse/hjemssøgende som spøgeri/hjemssøgelse virker for den bespøgte/hjemssøgte som måder at artikulere uforståelige erfaringer af noget. Tak til min referee, der bragte mig på sporet af dette spil mellem den hjemssøgtes erfaring (spøgeriet som en form for agens i rummet) og dennes forestilling om, at en sådan agens forudsætter en agent (et spøgelse).
13. Citatet herunder er del af en kommentar fra ovennævnte referee angående antropologens besøg både her og der: „Som antropolog eller som gespenst?! Man foranlediges faktisk, måske på grund af manus' suspenseagtige karakter, til at se forfatter som en del af fænomenet, som 'hjemssøgende'. Han/hun tiltrækkes af steder, som også tiltrækker andre kræfter/agenter; det leder tanken på hekseriets 'annonciateur', den der definerer en serie hændelser som forårsaget af hekseri, og som netop derigennem navngiver og definerer hele fænomenet som hekseri! Med andre ord rejser der hermed vigtige spørgsmål om forskerens interagens i/med feltet.“ Dette er en væsentlig pointe, også i en mere bred forstand. Denne felt katalyserer spørgsmål af generel karakter, også dette, der angår refleksivitet og feltarbejde i en ganske håndfast, empirisk forstand. Denne antropologens tilstedeværs rolle for hele feltarbejdet er en del af alle feltarbejder, men bliver tydeliggjort af vor luftige felt. Antropologens rolle som hjemssøgende er uomgængelig, i dette feltarbejde er det i højere grad, end jeg før har været ude for, en rolle, der også indebærer en vis form for maning: Hjemssøgelsen går måske ikke væk, men de bliver mindre truende, når de er til at tale om med én, der tager dem alvorligt som felt, endda med visitkort, der viser universitær blåstempling. Det refleksive indebærer altså både en hjemssøgelsesdel (det hule spøgelse, der peger på noget essentielt, som vi senere skal se Derrida pointere) og en bortmanende del (det essentielle skifter karakter til en mere ufarlig figur, når det deles, uden man udpeges af det sociale som afviger).

14. „Hic et ubique!“ (her og alle vegne) udbryder Hamlet, da genfærdet, „hans faders ånd“, har flyttet sig et andet sted hen (Shakespeare 1979 [1601], akt I, scene 5, s. 274).
15. „Ak, tiden er af led og svær at rette; kvalfuldt at være født, og født til dette“, udbryder Hamlet i sin afsluttende replik efter scenen, hvor han møder genfærdet (op.cit., akt I, scene 5, s. 274).
16. Det er ikke intentionen at forstå, hvorfor nogen ser spøgelse, snarere, hvilke betydninger det tillægges. Her er Derrida væsentlig, fordi han ligeledes (men metaforisk) fokuserer på spøgelseskategoriens indhold snarere end dens grund.

Nøgleord: Hjem søgte huse, rum, ekstrapmaterialitet, Danmark.

Litteratur

- Bendiksen, Ida Marie Behr
2008 Et åndehul. En antropologisk analyse af clairvoyantes tro, tegn, tolkning og tale. Specialrækken nr. 484. København: Institut for Antropologi.
- Derrida, Jacques
1994 Spectres of Marx, State of the Debt, the Work of Mourning and the New International. London: Routledge.
- Freud, Sigmund
1998 [1919] Det uhyggelige. Rævens Sorte Bibliotek. København: Forlaget Politisk Revy.
1999 [1919] Das Unheimliche. I: S. Freud: Gesammelte Werke, Chronologisch Geordnet. Zwölfter Band, Werke aus den Jahren 1917-1920. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Heijnen, Adriënne
2006 Da jeg sov sammen med min svigermor. Refleksioner over drømme og døden. Jordens Folk 41(2):22-7.
- Hoffmann, ErnstTheodor Amadeus
1954 [1815] Sandmanden [Der Sandmann]. I: E.T.A. Hoffmann: Halvtreds Mesterfortællinger. København: Det Schönbergske Forlag.
- Mauss, Marcel
2001 [1902] A General Theory of Magic. London: Routledge.
- Nitter, Birgitte
2006 Der det skjulte kommer til syne. Jordens Folk 41(2):28-35.
- Raahauge, Kirsten Marie
2008a Human and Supernatural Residents: Haunted Houses in a Global Context. Proceeding from the Conference Home & Urbanity held at the University of Copenhagen 29.-31. October. København: Centre for Housing and Welfare.
2008b Magical Landscapes and Designed Cities, in Post City II: Constructing Significant Spaces, Knowledge, Technology, and Policy. Springer Journal 21(4):175-80
2008c Spøgelse. I ulave med døden. Jordens Folk 43(2):56-62.
2007a En Århusantropologi. Ph.d.-afhandling. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
2007b In and out of the House. Housing Hau in Sønderborg and Frederikssund. Knowledge, Technology, and Policy. Springer Journal 20(3):281-9.
2007c Ved vejen. I komplekset, Om det globale, det lokale og det materielle. Dansk Sociologi 18(4):31-49.

- 2001 Samling og samlere. Tidsskriftet Antropologi 43-44:5-13.
1997 Museumsrum. Tidsskriftet Antropologi 35-36:199-207.
1996 Boligdrøm: Hjemme hos 90'ernes 25-35-årige. København: Det etnologiske forskningscenter Kimming.

Reumert, Rannveig Lárusdóttir
2007 Magi og forførelse. Ånder og socialitet i det islandske fortællerum. I: I. Sjørølev (red.): Scener for samvær. Ritualer, performance og socialitet. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Shakespeare, William
1979 [1601] Hamlet. I: W. Shakespeare. Dramatiske værker. Oversat af V. Østerberg. København: J.H. Schultz Forlag.

POSITION

DEN STORE FILM OM GRØNLAND

Hvor skal man lede, og hvor skal man søge, hvis man vil vide mere?

IBEN MONDRUP SALTO

For et par måneder siden deltog jeg i en temadag på min arbejdsplads. Emnet for dagen var dialog. Begrebet blev tematiseret og bearbejdet ud fra forskellige metoder, blandt andet blev vi udsat for en eksemplarisk diskussion, hvori vi blev gjort fortrolige med dialogens forskellige niveauer.

Denne artikel skal ikke handle om temadag eller arbejdsplads, men nok om dialog – om end jeg bruger dialogen i billedlig forstand og i et andet regi. Den skal også handle om forståelse – eller mangel på samme, om hvordan vi anskuer hinanden hen over historiske bånd og skel. Det, jeg vil frem til her i indledningen, er en udtalelse, der faldt i den eksemplariske dialog (som handlede om den kommende metroring omkring København), på foranledning af en af mine kolleger. Bemeldte kollega var stærk modstander af placeringen af den metrostation, som skal have udgang på det smukke gamle torv på Gammel Strand. En metrostation netop dér vil – mente min kollega – omdanne Gammel Strand til et nyt Christianshavns Torv, hvilket vil sige til et uskønt samlingssted for pølsevogne og grønlandere.

Ingen i forsamlingen reagerede på denne udtalelse, hverken positivt eller negativt. Samtlige tilstedeværende forstod og accepterede tilsyneladende det anvendte billede (med grønlanderne på torvet) som et gyldigt og værdibetonet indlæg i debatten. Det er meget tankevækkende, synes jeg.

Den desværre alt for sejlivede kliché

Det sker ganske ofte, at jeg støder på udtalelser, der på forskellig vis refererer til den fulde grønlander, nærmest som var det et fænomen. Men jeg hører lige så ofte folk oprigtigt beklage sig over, at det er noget nær det eneste billede, de har af Grønland. Sulten efter at få suppleret dette billede med andet end dets

modsætning, den kajakroende fanger, er tilsyneladende stor, for langt de fleste formår alligevel at se ud over rygradsracismen. De ved jo godt, at der er mere til Grønland end den famøse fyldebøtte og den stolte storfanger. Men hvor skal man lede, og hvor skal man søge, hvis man vil vide mere?

I det danske medielandskab dukker der jævnligt produktioner op, der tager livet med Grønland: avisartikler, tv-programmer, dokumentarfilm, bøger osv. Produktionerne er resultatet af herboende journalisters, filmfolks og skribenters optagethed af Grønland, og som sådan formidler de et eksternt blik på de forhold, der søges indkredset. Der skal ikke herske tvivl om, at mange af disse grønlandsbilleder er lavet af et godt hjerte og med en oprigtig ambition om at ville levendegøre Grønland for en bredere offentlighed. Men desværre (må jeg sige) formår hovedparten af arbejderne sjældent at løfte sig ud over klicheen, idet fokus på én eller anden måde altid lander på de samme emner, nemlig det socialt set hårdt prøvede, men smukke land og dets befolkning. Det efterlader naturligvis modtageren, den videbegærlige forbruger i Danmark, forvirret over at opleve klicheen blive mere eller mindre cementeret og ophøjet til sandhed, som det desværre ofte sker, når noget har været igennem medierne.

Den kollektive dårlige samvittighed

Grønland er i sandhed en overordentlig stor og uoverskuelig størrelse at gøre sig klog på og specielt, fordi landet ligger så pokkers langt væk. Hvis ikke det var, fordi vi havde en historie til fælles, ville vel kun de færreste interessere sig for, hvad der foregik deroppe. Men netop den fælles historie har gjort, at vi har lært, at vi skal forsøge at forstå – det er en del af vores grunduddannelses pensum.

Min teori er, at det er den kollektive dårlige samvittighed, der er drivkraften i interessen for Grønland. Altså den dårlige samvittighed, der følger i kølvandet på den uomgængelige erkendelse, at der op igennem århundrederne faktisk var tale om et uværdigt forhold grønlandere og danskere imellem, og at skurken i det forhold – kort fortalt – naturligvis var danskeren. Det er en erkendelse, der forpligter.

Traditionelt set er vidnesbyrd om såvel den grønlandske som de øvrige koloniers historier først og fremmest blevet formidlet igennem en eurocentrisk optik. Igennem flere århundreder er der strømmet efterretninger og historier fra Grønland til Danmark. Antropologien og dens beskrivende praksis, etnografien, har indsamlet, registreret og beskrevet Grønland og grønlandere på kryds og på tværs. Og således har det været muligt i ét eller andet omfang at gøre sig fortrolig med det fremmede i det arktiske i form af farverige fortolkninger fra det, man betragtede som civilisationens vugge.

Med den postkoloniale vending, der i 1980'erne udmøntede sig i et eget emnefelt omkring teoretikere som blandt andre Edward Said, Homi Bhabha og James Clifford, der har blik for de repræsentationelle aspekter ved historieskrivningen, er fulgt en markant anden måde at læse og tolke den koloniale historie på. Mange, der beskæftiger sig med kulturmødeteorier i dag, er enige om, at fortidens etnografiske og antropologiske beskrivelser var fostret af den daværende tids politiske virkelighed, at hovedparten af grønlandsskildringerne blandt andet har tjent det formål at dokumentere den europæiske overlegenhed over for den indfødte befolkning for på den måde at legitimere den dominans, som man jo udøvede i kolonien.

Derfor er spørgsmålet, hvem der kan, skal og må repræsentere hvem, når der skal billeder eller beskrivelser af Grønland i dag, naturligvis langt mere præsent nu, end det har været. Hvor det tidligere var den europæiske videnskab, der havde patent på sandheden, så er arbejdsgangen i dag, at man må gå til kilden, altså grønlænderne, hvis man vil vide noget om Grønland.

Den STORE film om Grønland

Imidlertid er det stærkt begrænset, hvad der tilflyder os af grønlandske informationer fra Grønland. Det sidste tiår har vi set især film, der fremhæves for deres særlige autentiske grønlandske islæt, men når man går filmene efter i referencerne, så viser det sig, at det er så som så med de indfødte kilder. Der sidder gerne en dansk producent eller en instruktør bag, som ved lige præcis, hvad hun gerne vil have frem i sit værk. Spillefilmen *Lysets hjerte* fra 1998 (instruktør Jacob Grønlykke, red.), den dokumentariske film *Menneskenes land. Min film om Grønland* fra 2006 (instruktør Anne Regitze Wivel, red.) og det meget om-diskuterede dokumentarprogram *Flugten fra Grønland* fra 2007 (tilrettelægger Poul-Erik Heilbuth, red.) er eksempler på sådanne produktioner.

Man kunne derfor mene, at det er på tide, at vi får lokalt producerede billeder på Grønland. Det er på tide, at den store film om Grønland bliver lavet af en grønlænder så at sige, at vi ser produktioner, der er beskrevet, udført, afviklet og ikke mindst analyseret af dem, det handler om. Det samme gør sig gældende inden for de øvrige kunstarter og i kulturlivet generelt. Flere kunststillinger, flere romaner, mere musik, billeder, lyd, tekst.

Men hvorfor sker det så ikke? Så vidt vides, er der både kompetente film- og tv-folk, forfattere, billedkunstnere, journalister og skuespillere i Grønland, så vejen skulle være banet for en strøm af grønlandsproduktioner. Forklaringen strander altid i økonomi. Noget med, at der ikke er afsat penge i de offentlige budgetter til kulturen. Det er i og for sig en klassisk og meget plausibel forklaring, som

vi også kender herfra, men som jeg vil tillade mig at betvivle og om ikke andet vil forsøge at supplere.

En sentimental-eksotisk affære

Mit særlige felt, når vi taler Grønland, er områdets billedkunstneriske produktioner. Jeg ser således en del udstillinger, der på forskellig vis har til hensigt at sætte Grønland i spil, men som næsten uden undtagelse ender i et mismask af landskabsmalerier, husflid og mytologiske inspirationer. Eller endnu værre, i ubehjælpssomme forsøg på at skildre det kulturelle clash imellem oprindelig fangerkultur og den altfortærende civilisation, en sentimental-eksotisk affære, næret af dikotomien de gode gamle dage versus det gølge nu.

På sidste års store kunstmesse *Art Copenhagen* kunne man så for første gang se en stand, der eksklusivt viste kunst fra Grønland. Tanken med dette initiativ var at udbrede kendskabet til grønlandsk nutidskunst i lighed med de øvrige nordiske lande. Ideen var sådan set god nok og et udtryk for et ønske om at ville vide og vise mere. Standen, der uden konkurrence var messens største, var dog temmelig tyndt besat rent værkemæssigt. Det viste sig nemlig, da jeg snakkede med et par af de kunstnere, som man kunne have forventet at se repræsenteret, men som altså ikke var der, at flere af dem havde fravalgt den eksponeringsmulighed, simpelthen fordi de ikke ville risikere at komme til at optræde som eksotisk kuriosita på den pulserende markedsplads.

For det er ikke uden omkostninger at være grønlandsk kunstner. Fælles for de kunstnere, som jeg har kontakt med, er, at de er noget i retning af desperate over, at deres arbejder næsten pr. automatik bliver læst ind i en grønlandsklich , fordi de kurateres på baggrund af etniske og/eller kulturelle kriterier. En kliché, som de ikke kan eller vil identificere sig med.

Nye tendenser?

Man kunne forestille sig, at man i fremtiden vil se en tendens til, at der vises færre udstillinger med kunst fra Grønland. Simpelthen fordi kunstnerne ikke vil være med. En variation kunne være, at det bliver sjældnere, at vi ser kunst fra Grønland, der lanceres som grønlandsk kunst, frem for at det blander ind med al mulig anden kunst, der ikke nødvendigvis har en eksotisk sticker vedhæftet. Helt sikkert er det, at vi allerede nu oplever kunstnere, der fravælger det klassiske billedkunstsprog for i stedet at formulere deres  rinder i andre medier, der ikke umiddelbart falder ind under kunstens kategorier.

Julie Edel Hardenberg, som i mine øjne er Grønlands mest gennemgribende nulevende kunstner, laver eksempelvis bøger; børne-, kunst- og debatbøger, som ifølge mediets natur, og idet bøgerne er tresprogede, cirkulerer ud over de nationale grænser og den snævre historiske kontekst.

Inuk Silis Høegh er en anden af de kunstnere, der pendler imellem medierne. Han har igennem længere tid arbejdet i tv-formatet med nogle af de samme tematikker, som han har bearbejdet kunstnerisk. For Inuk Silis Høegh gælder det, at han foruden at være skabende kunstner er stærkt engageret i netop kunst- og kulturlivet i Grønland, en optagethed, han konkret har overført til en programrække på tv. Programmet, der var meget dynamisk, hed *QAPUK!* (skum, med bibetydningen: meget talende person, red.). I det søgte Inuk Silis Høegh og hans team at arbejde dybt i og rundt omkring kulturen ved at sammenvæve fx diskussioner i studiet med koncertindslag, oplæsninger, beretninger, vidnesbyrd, interviews med folk på gaden, teater osv.

En anden og måske vigtigere tendens er, at kunstnerne er lige så optaget (om ikke mere) af deres nære, men for os fjerntliggende scene end af eksempelvis den danske scene. Noget, der tydeligt blev betonet i forrige års store kultur demonstration, *Anersaarta* (Lad os få luft!, red.), hvis ærinde blandt andet var at gøre opmærksom på den lokale kunst og kulturens healende egenskaber i et samfund, der hovedsageligt tilføres europæiske og amerikanske kulturprodukter. *QAPUK!* kan ses som en udløber af *Anersaarta* som bevægelse. Programrækken blev udelukkende vist på KNR-tv, det lokale netværk, og har aldrig været forsøgt afsat udenlands.

Kuratorkollektivet, Kuratorisk Aktion, gjorde med sit stort anlagte udstillingsprojekt i fem akter om nordisk kolonialisme, *Rethinking Nordic Colonialism*, det nære/perifere til en del af sit koncept. I 2006 lancerede gruppen kunststillinger, høringer, happenings og seminarer, der involverede deltagere fra et stort antal af de tidligere magters kolonier og altså også fra Grønland. Med sit eksplisite kritiske kunstarbejde søgte Kuratorisk Aktion at udfordre de traditionelle repræsentationelle mønstre, hvorfor man lod begivenhederne udspille sig i de tidligere kolonirigers periferier (Sápmi, Grønland, Færøerne og Island) frem for i metropolen.

Det dialogiske

Man kan faktisk anskue kulturmødet imellem Grønland og Danmark som en dialog, hvor parterne udveksler informationer og synspunkter. Det er vel at mærke en dialog, der på mange måder aldrig har været særlig vellykket. Hvor den jævnbyrdige dialog kan være med til at befordre ny viden og erkendelse, ligger selve

udgangspunktet for den dansk-grønlandske dialog til hinder for den konstruktive udveksling. Det dialogiske forhold kan siges at være kommet i stand på den ene parts initiativ, idet man fra dansk side etablerede kontakten ved magtanvendelse. En kontakt, som allerede fra de tidlige kolonidage antog form af en spørgen, en „undersøgen“, en undren over det på alle måder så anderledes. For så vidt er der ikke den store forskel på den koloniale dialog og den postkoloniale; interessen og spørgelysten går helt overvejende stadig kun den ene vej.

Den store udfordring for Grønlands vedkommende synes at være at skulle komme op med den endelige fabrikation, det statement, der én gang for alle siger det hele om status i Grønland. Og som én gang for alle kan tydeliggøre det vanvittige i, at man som grønlænder jævnligt må lægge øre til ytringer om, hvad danskere, og ikke mindst danske politikere, mener om forholdene i Grønland. Jeg kan forstå, hvorfor man opgiver det projekt på forhånd. Dels fordi projektet forudsætter, at man overhovedet kan fremstille sådan noget som sandheden om Grønland. Men jeg kan også forstå, hvis man fravælger en dialog, der til tider har karakter af rapporteringspligt, for i stedet at hellige sig anden kommunikation, der ikke virker helt så skematisk, og som måske endda er orienteret et andet sted hen, til et andet publikum end det danske. Så måske er det ikke så meget pengene endda, der mangler, måske mangler der slet ikke noget?

Puls

Der foregår rent faktisk en hel masse, der har med kunst og kultur at gøre, i og uden for Grønland, som af forskellige årsager ikke umiddelbart er tilgængelig for dialog. Tv er et format, der for længst har vist sin egnethed i forhold til bred distribution. Men sagen med de grønlandske tv-programmer er bare, at de er mere eller mindre utilgængelige for andet publikum end det grønlandske, simpelthen fordi de er grønlandssprogede. Det er ikke længere (sådan som det var før i tiden) en selvfølge, at alting produceres bilingvalt i Grønland. Oversættelse til dansk er en omkostning, både tidsmæssigt og økonomisk, og den er i mange henseender unødvendig set i forhold til programmernes primære målgruppe, som jo er grønlændere, der for de allerflestes vedkommende taler grønlandsk. Vi gider ikke at undertekste, har jeg hørt udtalt – og hvorfor skulle man også det? For at være rar eller vise hensyn?

At man så som dansksproget grønlænder eller som dansksproget dansker-grønlænder som jeg (der er opvokset i Grønland, men ikke mestrer sproget tilstrækkeligt) føler sig sat uden for forståelse, det er en fair sag, som nok ikke er tilsigtet, men som har sin egen meget enkle løsning: at lære grønlandsk. At den danske offentlighed – nysgerrig såvel som samvittighedstynget – hægtes af

dialogen, det er ligeledes helt reelt, og måske endda tilsigtet, og i hvert fald et resultat af en anderledes prioritering, som pågår i Grønland.

Dialogens sparsomhed og periodiske ophør medfører ikke underligt en let desorientering her i landet, som kan udarte sig til en art irritation, hvis man ikke kan forstå, hvad stilheden (eller den fremmedartede lydmur, som grønlandsk jo kan virke som) skal gøre godt for. Og det er også fuldt forståeligt. For en af dialogens indbyggede dynamikker er jo, at dialog giver viden, giver overblik, giver noget, der minder om kontrol over – eller med. Så når dialogen ikke kører, er vi tæt på et kontroltab – og det er jo aldrig rart.

På den anden side er uvidenhed såre komfortabel, for den uvidende kan intet lastes. Og så længe Grønland forbliver utydelig, er der intet belæg for at revidere eksempelvis det hverdagsracistiske indslag, som billedet af de fulde grønlandere på Christianshavns Torv er udtryk for, og ej heller den institutionaliserede racisme, som praktiseres i det danske folkestyre.

Midlertidig afslutning

Enden på denne her tekst skal være en opfordring til at begynde at lede efter Grønland nogle andre steder, end det bliver gjort i dag. Hvis man virkelig gerne vil vide noget om Grønland, bør man først og fremmest ophøre med at søge det specifikke, det autentiske, det særlige. Det er en misforståelse, at der skulle findes en sandhed om Grønland, heller ikke grønlanderne kan fremstille en sådan. Derimod er Grønland alle vegne, fluktuerende i billeder, i lyd, i samvær, lige her og nærvæd og mange gange i nogle former, der ligner alt muligt andet, som man kender fra andre kulturer. Særligt internettet har gjort det muligt for Grønlands kunst- og kulturfolk at producere og distribuere til hele den websammenbundne verden, en mulighed, der udnyttes flittigt. Derfor skal her afslutningsvis gives et antal links – web såvel som analoge, som forhåbentlig til sammen kan udgøre en mangfoldighed af døre, som man kan besøge Grønland igennem. Tilbage er der kun at sige: *Tamassi iseritsi!* eller på dansk: Velkommen alle sammen!

Litteratur og film

Arke, Pia
2003

Scoresbysundhistorier. Fotografier, kolonisering og kortlægning. København:
Borgens Forlag.

Bjørst, Lill Rastad
2008

En anden verden. Fordomme og stereotyper om Grønland og Arktis. København:
Forlaget BIOS.

Fleischer, Ujarneq

2008 Spillefilm: Tikeq, Qiterleq, Mikileraq, Eqqeqqoq.

2009 Kortfilm: Pupartut. <http://ja-jp.facebook.com/pages/Ujarneq-Fleischer-ItsuMarlo-Parlo-Studio/68606040319?ref=mf>.

Frank, Ivalo

2009 Dokumentarfilm: Tro, håb og Grønland. <http://www.ivalofrank.com/>.

Gant, Erik

2005 Boreality-TV: Inuit Experimentet. Postkolonialistisk analyse af et rimfrisk eksempel. http://www.danbbs.dk/~e_gant/InuitExperiment.pdf.

2008 Om det gådefulde og diabolske i dansk grønlandspolitik. http://www.danbbs.dk/~e_gant/raetselhaft.pdf.

Hardenberg, Julie Edel

2005 Den stille mangfoldighed/The Quiet Diversity/Nipaatumik Assigiingitsitaarneq. Nuussuaq: Milik Publishing.

2007 ABCT. Nuussuaq: Milik Publishing.

2008 Move On. Nuussuaq: Milik Publishing.

Høegh, Inuk Silis

1999 Kortfilm: Sinilluarit (Good Night). Nuna Manna Pictures.

Rødbrø, Eva Marie

2009 Kunstvideo: Fuck You, Kiss Me. <http://www.charlottenborg-fonden-reg.dk/mediaplayer/0658.html>.

SUM

2009 Magasin for samtidskunst. Nr. 4. Gæsteredaktører: Kuratorisk Aktion. Billedkunstskolernes forlag.

Thisted, Kirsten

2005 Postkolonialisme i nordisk perspektiv: Relationen Danmark-Grønland. I: H. Bech & A. Scott Sørensen (red.): Kultur på kryds og tværs. Århus: Forlaget Klim.

Trondhjem, Jørgen

2008 Moderne grønlandsk billedkunst. En undersøgelse af den grønlandske kunstinstitution og dens refleksion af lokale og globale processer i værker og praksis. Ph.d.-afhandling. København: Afdeling for Eskimologi og Arktiske Studier, Københavns Universitet.

Vebæk, Mâliâraq

1982 Katrines historie. Atuakkiorfik.

Links og personer

Angu, musiker: www.angu.nu eller <http://www.myspace.com/angumotzfeldt>.

Arke, Pia, billedkunstner.

The Benefits: <http://www.myspace.com/thebenefits>.

Berthelsen, Julie, musiker: <http://www.julie.gl/> eller <http://www.myspace.com/julieivaloberthelsen>.

Bibi Chemnitz, tøjdesigner: <http://www.bibichemnitz.com/>.

DDR, musikgruppe: Genindspilning og fortolkning af Gasolins „Fra Kap Farvel til Umánarssuaq“. http://www.youtube.com/watch?v=iwiR-u-cZyU&feature=player_embedded.

Grønlands Innovationscenter, aktivitetshus for udvikling af arktisk teknologi: <http://www.greenland-innovation.com/A-1.html>.

Hardenberg, Julie Edel, billedkunstner.

Høegh, Bolatta Silis, billedkunstner.

Høegh, Inuk Silis, billedkunstner.

Information, dagblad: Jævnlig artikler om Grønland. <http://www.information.dk/>.

Juno, musiker: <http://www.myspace.com/junomyspace>.

Kalaallit Illuutat/Grønlændernes Hus: <http://www.sumut.dk/>.

Katuaq, Kulturhuset i Nuuk: <http://www.katuaq.gl/default.aspx>.

Kleemann, Jessie, performancekunstner og skuespiller.

KNR, Grønlands Radio og Tv, online: www.knr.gl.

KNR-Unge: <http://www.knr.gl/index.php?id=4769>.

Medonos, Jakub Christensen, blogspot: <http://www.blogforyouthstudies.blogspot.com/>.

Nielsen, Nive: <http://www.myspace.com/nivenielsen>.

3900-pictures, produktionsselskab, producent af spillefilmen Nuummioq: <http://www.3900pictures.com/Home.html>.

Nordatlantens Brygge: Kulturhus for Nordatlantisk kunst og kultur. <http://bryggen.dk/>.

Onlinearkivet www.ibenmondstrup.dk: Tekster om og billeder fra Arktis. www.ibenmondstrup.dk.

Onlinearkivet „Arktiske billeder“: Fotografier fra tiden ca. 1860-1930. <http://arktiskebilleder.dk/>.

QAPUK!, tv-program: <http://www.knr.gl/index.php?id=2309>.

Rethinking Nordic Colonialism. A Postcolonial Exhibition Project in Five Acts, dokumentation på nettet: <http://www.rethinking-nordic-colonialism.org/>.

Sermitsiaq, onlinenyheder fra Grønland: <http://sermitsiaq.gl/>.

Sofa-aapalaartoq, tv-program: <http://www.knr.gl/index.php?id=1865>.

Støvlbæk, Arnajaraq, billedkunstner.

Taseralik, Kulturhuset i Sisimiut: <http://taseralik.gl/>.

Susan Whyte holder festtalen for den nye doktor John Liep.

Foto: Thomas Villads.

DOKTORDISPUTATS

ET LIVSVÆRK

Den 11. september 2009 forsvarede John Liep, lektor emeritus, Institut for Antropologi, Københavns Universitet, sin doktordisputats med titlen *Papuan Plutocrats. Ranked Exchange on Rossel Island* (Aarhus University Press, 2009).

Lieps livsværk, som han selv benævner det, er en meget tyk og tung bog, som har været en menneskealder om at komme til verden. De tre opponenter, professorerne Ton Otto, Århus Universitet, Chris Gregory, Australian National University, og Joel Robbins, University of California, San Diego, var da også alle enige om arbejdets vægtighed, og at det ville forblive af uovertruffen værdi langt ind i fremtiden.

Ved den efterfølgende reception talte professor Susan Whyte til den lettede doktor, som dog stadig bar på sin rygsæk, for ikke helt at flyve til vejrs, og glade gratulanter skålede dertil. *Tidsskriftet Antropologi* ønsker John Liep så hjerteligt tillykke!

Bogen vil blive anmeldt i *Tidsskriftet Antropologi* så hurtigt som muligt.

På redaktionens vegne Kirsten Rønne

REVIEW

KULTUR OG VÆRDIKAMP I FÆDRELANDET

CECILIE RUBOW OG INGER SJØRSLEV

PETER GUNDELACH, HANS RAUN IVERSEN & MARGIT WARBURG: *I hjertet af Danmark. Institutioner og mentaliteter*. København: Hans Reitzels Forlag 2008. ISBN 978-87-412-5173-8. Pris 325 kr.

JENS-MARTIN ERIKSEN & FREDERIK STJERNFELT: *Adskillelsens politik. Multikulturalisme – ideologi og virkelighed*. København: Lindhardt og Ringhof 2008. ISBN 978-87-595-2821-1. Pris 299,95 kr.

RUNE LYKKEBERG: *Kampen om sandhederne. Om det kulturelle borgerskabs storhed og fald*. København: Gyldendal 2008. ISBN 978-87-702-0662-96. 299 kr.

Er det muligt at bedrive nøgtern samfundsvidenskab på et begreb som danske værdier, der i vor tid er blevet så politiseret? Hvis svaret er „ja“, da med hvilket formål? Forfatterne til bogen *I hjertet af Danmark* mener, at det skal være, for at vi lærer os selv bedre at kende. De lægger ikke skjul på, at de hermed ønsker at bidrage til den løbende refleksion og den offentlige debat. Målgruppen er os, der bebor dette geografiske område af verden, regner Danmark for vort fædreland, taler sproget og har et personnummer og en folkeregisteradresse inden for kongeriget, og målet for bogens tværfaglige forfatterteam er en større selvindsigt og et mere distanceret syn på os selv.

I hjertet af Danmark udkom i efteråret 2008. Samme år udkom to andre bøger, der hver på helt andre måder kredser om danske værdier. Den ene er *Adskillelsens politik*, hvis ophavsmænd er den skønlitterære forfatter Jens Martin Eriksen og professor i semiotik Frederik Stjernfelt. Deres ærinde er at fremstille og diskutere multikulturalismen og dens politiske målsætning. Da denne bog udkom i 2008, blev den fulgt af en kronik af de to forfattere, hvilket gav anledning til en del mediedebat. En anden nyere udgivelse er *Kampen om sandhederne* af journalist Rune Lykkeberg. Her er intentionen at give en kulturkritisk fremstilling af

magtkampen mellem de dominerende kulturelle klasser i Danmark. Lykkeberg ser på kulminationen af den værdikamp, der for ham at se blev tydeliggjort med „systemskiftet“ ved folketingsvalget i 2001, hvor den gamle dominerende kultur-radikale og socialdemokratiske inspirerede kulturelle klasse blev detroniseret som „smagsdommere“ og „politisk korrekte“ „meningstyranner“.

Ideen til at læse disse tre bøger under ét kommer af, at de alle på hver deres måde sætter kulturbegrebet i centrum og behandler spørgsmål i antropologiens kerneområder, uden at nogen af dem dog gør krav på at blive betragtet som antropologiske undersøgelser. Til sammen rejser disse tre bud på kulturen og værdierne i fædrelandet alligevel nogle spørgsmål af principiel interesse for kultur- og samfundsforskning. Det gælder spørgsmål om den kritiske dimension i forskningen, spørgsmål om metoder og den analytiske værdi af begreber, der indgår i hverdagsdiskursen og får politiske konnotationer.

I bogen *I hjertet af Danmark* stilles der et overordnet spørgsmål om, hvad det vil sige at være dansk. Et lignende spørgsmål har været udforsket i andre nordiske lande, og som forbillede nævnes antropologerne Marianne Gullestad og Thomas Hylland Eriksen fra Norge og den svenske etnolog Åke Dauns udforskning af svensk mentalitet fra 1989. „Hjertet“ er en velkendt metafor, som de danske forfattere, der er henholdsvis sociolog, teolog og religionssociolog, bruger til at identificere fælles institutionelle og mentale berøringspunkter mellem danskere. En hovedinspirationskilde er den amerikanske sociolog Robert Bellah, hvis bog fra 1985, *Habits of the Heart*, søgte at indfange „idealtypiske måder at være amerikaner på“. I det tværfaglige teams bog om danskere er det forholdet mellem institutioner og værdier, eller som det andre steder hedder, „mentale mønstre“, som er den bærende analytiske konstruktion i bestræbelserne på at forstå det, forfatterne kalder karakteren af det forpligtende danske fællesskab. På trods af interessen for mentale mønstre er den analytiske grundvinkel klassisk sociologisk metode snarere end hermeneutisk. De sociale institutioner ses som grundlaget for de „opfattelser i Danmark, som i dag er indlejret i den kollektive hukommelse om, hvad det vil sige at være dansk“. Metodisk er resultaterne fra de 36 kvalitative interviews, der er gennemført med en række danskere, „tjekket systematisk mod eksisterende kvantitative undersøgelser, og kun når svarene fra interviewpersonerne og de kvantitative undersøgelser peger i samme retning, er der gjort brug af interviewsvarene“, siges det.

Institution og mentalitet hævdes at indgå i en vekselvirkning, som bogen illustrerer i en række venndiagrammer. Institutionerne påvirker mentaliteten i forskellig grad, der „er aldrig tale om determinisme“. Som eksempel nævnes arbejdet som en stærk institution i Danmark, og et element i den tilsvarende mentalitet er så glæden ved at arbejde. Opfattelsen af mentaliteter og institutioner bliver

andetsteds i bogen til fortællinger, en pointe, det hævdes skal understreges, ved at respondenternes udsagn suppleres med andre udtryk for danske beretninger: malerier, sange, digte eller andre skønlitterære tekster, artefakter, der er udvalgt „for at illustrere typiske træk ved den danske mentalitet“. De analytiske begreber tildeles på den måde skiftevis erfaringsmæssig (*emic*) og analytisk (*etic*) status.

På grundlag af interviewmaterialet identificeres syv såkaldte søsterinstitutioner i Danmark. Hertil svarer syv mentale mønstre, mener forfatterne. Det drejer sig om familien, skolen, det fleksibelt-trygge samfund, dagliglivet, civilsamfundet, religionen og nationen. Når kultur ikke er med i de syv, er det, fordi forfatterne ser specielt finkulturen som „en del af samspillet mellem de elitære og de folkelige strømninger i Danmark snarere end som en samlet, selvstændig institution“. Kultur er i denne sammenhæng altså ikke et analytisk begreb, hvormed det, der her sammenfattes som mentale mønstre, kan indfanges.

Mens kultur således afvises som både selvstændig institution og som analytisk begreb, tales der skiftevis om værdier, mønstre, nationalfølelse og mentaliteter. Også begreberne koder, kollektiv hukommelse og fællesskabsfølelse gøres der brug af. Men kulturbegrebet i den moderne, antropologiske og kultursociologiske betydning glimrer altså ved sit fravær. På samme måde indgår identitet heller ikke i vokabularet, man foretrækker „mentale mønstre“ og „dansk mentalitet“.

I hjertet af Danmark er i sine resultater ikke nogen foruroligende bog. Den vil det godt. Den fortæller om trygheden i *flexicurity*systemet, og mens den gør det, formidler den sin egen forskningsautoritetsbaserede tryghed. Det er et lykkeligt Danmark, der portrætteres, med politimester Bastian og Klods-Hans forrest og Grundtvig og dronningen lige efter. Majoriteten tropper op med sin tilfredshed, gode økonomi, stærke sociale institutioner og pragmatiske interesse i at få tingene til at fungere i hverdagen. I et bilag om bogens metode forklarer forfatterne, at de ved at portrættere de fælles træk i den almindelige danskers daglige liv naturligvis kommer til at overse værdimæssige forskelle. De begrundet dernæst dette valg med, at langt de fleste almindelige danskere slet ikke er interesserede i kulturkamp eller modsætninger mellem modernitet og tradition eller mellem indvandrere og danskere. Det er forskelle, som kun ytrer sig i medierne og blandt politikere og intellektuelle, som ynder at sætte tingene på spidsen. Ikke desto mindre sluttes der af med følgende sætning: „Kan bogen tilmed bidrage til en fortsat selvkritisk refleksion om det danske, er det ikke så ringe. Det vil nærmest være fedt.“ Men den gør det ikke, i hvert fald slet ikke som de øvrige to værker, som begge har givet anledning til større medieopmærksomhed og offentlig debat.

Mens kulturbegrebet glimrede ved sit fravær i *I hjertet af Danmark*, er det i *Adskillelsens politik* helt fremme i front. Her har vi en udgivelse med en klar helt

og en klar skurk. Helten er oplysningsidealene, skurken er det antropologiske kulturbegreb. Hvad kulturbegrebet angår, hviler forfatterens forståelse af det på det, man plejer at kalde det essentialiserede, som internt i faget har været kritiseret i de seneste 20-30 år. I en antropologisk sammenhæng er der imidlertid andre grunde end den til at tage bogen med i læsningen af nylige bøger om kultur og værdikamp. Forfatterne hævder, at nogle afgørende forudsætninger for den multikulturalisme, der trives i dagens verden, er en „kulturalisme“, som har rødder i det antropologiske kulturbegreb. De argumenterer for, at denne kulturalisme er at finde både til højre og til venstre i det politiske landskab, og de sætter den i sit væsen på linje med nationalisme. Dagens politiske hovedmodsætninger er at finde mellem oplysning og kulturalisme, eller som forfatterne siger, „mellem demokrati, politisk liberalisme, menneskerettigheder, universalisme, oplysning på den ene side og den mørke hævde af kultur, tradition, autenticitet, den konservative anerkendelse af det særegne, individets skæbnebinding til kulturen på den anden side“. Bogen fremsætter sine antagelser om kulturalismens rolle på et erklæret akademisk analytisk grundlag, men bruger sine indsigter i et klart politisk debatskabende ærinde.

Kulturalismen anskues som et aspekt ved multikulturalismen med dens normative og politiske mål. Indledningsvis defineres kulturalismen som „den opfattelse, at folk er helt igennem determineret af deres kultur og er ude af stand til at overskride den“. Forfatterne arbejder med to former for kulturalisme og multikulturalisme, den hårde og den bløde, og kulturalismens partikularisme sættes op over for oplysningstidens universalistiske idealer.

Bogen falder i fire dele, første del er en oplevelsesbaseret beretning fra besøg hos mindretal i Malaysia og refleksioner over denne stats multikulturelle politik. Anden del, „Det skårede krus“, er en fremstilling af kulturalismens rødder gennem en redegørelse for det antropologiske kulturbegrebs tilblivelse og udvikling fra Franz Boas via hans elever, Ruth Benedict og Melville Herskovits, og frem til Clifford Geertz, efterfulgt af en kritisk gennemgang af den canadiske liberalistiske filosof Will Kymlickas argumentation for kulturelle rettigheder. Herefter følger en semiotisk læsning af Jyllands Postens berygtede Muhammedtegninger i sammenhæng med andre karikaturtegninger, og sidste del, „Interventioner“, diskuterer implikationerne af den kulturalisme, forfatterne hævder er at finde både til højre og venstre i det politiske spektrum. Til højre ses den som en videreførelse af nationalismen, i Danmark repræsenteret af Dansk Folkeparti, mens repræsentanterne til venstre er de „hårde“ multikulturalister. De specificeres ikke i forhold til politiske partier, men repræsenteres, så vidt man forstår, af en blandet skare, ikke mindst dem, der i debatten om Muhammedtegningerne argumenterede for et vist hensyn til muslimers følelser.

I en fagantropologisk sammenhæng er den vigtigste del af bogen den, der under navnet „Det skårede krus“ gennemgår fremkomsten af det kulturbegreb, der blev udformet af Franz Boas, nemlig opfattelsen af kulturen som en helhed bestemt af særlige historiske forhold. Boas' kulturbegreb gav anledning til kulturelrelativismen, som fik sin udformning i blandt andre Ruth Benedicts og Melville Herskovits' arbejder. Der gøres meget ud af Herskovits' formulering af den amerikanske antropologssammenslutning AAA's henvendelse til FN i anledning af udformningen af den universelle menneskerettighedserklæring i 1947. I antropologernes påpejning af hensynet til kultur og deres understregning af, at intet individ kan anskues uafhængigt af sin kultur, læser forfatterne en holdning, der går imod de oplysningsidealer, de selv hævder, og som de ser som det, der i vor tid er truet af kulturalismen. Den radikale kulturelrelativisme repræsenteret af Ruth Benedict i sin oprindelige empirisk baserede form får ifølge forfatterne sit ekstreme udtryk hos Clifford Geertz, der oven i at være kulturelrelativist fremstilles som yderligtgående videnskabelig (postmodernistisk) relativist. Hos kulturalisterne finder forfatterne en opfattelse af, at alt, alle kulturelle skikke og vaner, er lige gyldige og bør respekteres ligeværdigt. En sådan opfattelse præger, hævdes det, dagens fortalere for multikulturalisme på venstrefløjen.

Partikularisme er altså i disse forfatteres optik kulturalisme, og det er ikke så lidt, den får skyld for. Når de tidligere koloniserede har „fået deres kultur tilbage“, blandt andet via UNESCOs arbejde med et kulturelt diversitetsbegreb (her er der en interessant passage om den rolle, Lévi-Strauss har spillet i UNESCOs position og udvikling af opfattelserne af kultur og biologi), er det på bekostning af den individuelle frihed, og folk, der har fået deres kultur tilbage, må til gengæld i dag leve inden for en kulturel spændetrøje. Man hører i denne fremstilling intet om, hvordan antropologer har arbejdet med kultur i de senere år, intet til afdækningerne af, hvordan oprindelige folk, diasporafolk og andre rundtomkring i den afkoloniserede verden manøvrerer kulturelt og politisk. Der er intet om, hvordan menneskerettighederne benyttes som en forhandlingsposition for kollektiviteters rettigheder til at være fri for overgreb, tvangsflytninger, forurening af jord og ikke mindst kampen for at komme i skole og således få adgang til at lære om oplysningstidens idealer. Thomas Hylland Eriksen får alene æren for at være den, der „bemærkelsesværdigt har forsøgt at gøre op med den „hårde“ kulturalisme i antropologien som en ideologi, der hævder, kulturer foreligger som øer i et øhav“. Som de fleste fagantropologer ved, er han nu langt fra ene om at have taget opgøret med det essentialiserede og gammeldags holistiske kulturbegreb. En god grund blev lagt allerede af hans landsmand Frederik Barth i 1969, og blandt senere kritikere kan nævnes Roger Keesing og Lila Abu-Lughod.

Der bliver gået grundigt til angreb på de erkendelser, som for nogle af os var det, der tændte os for faget antropologi. Det 20. århundredes etnografi gav den

vestlige verden indsigt i, at samfund og kulturer kunne være anderledes end det selvfølgelig vedtagne hos os selv. Margaret Meads og Ruth Benedicts arbejder blev grundlag for opgøret med etnocentrismen, og med de øjenåbnende fremstillinger af det radikalt anderledes blev grunden lagt til den teoriudvikling, som foregår i dag inden for fagantropologien. I retrospektiv er det ikke svært, som forfatterne til *Adskillelsens politik* gør det, at se en vis naivitet hos nogle af de gamle antropologer. Når kapitlet om det skårede krus, hvor den holistiske kulturforståelse rives fra hinanden, alligevel må give anledning til bemærkninger fra fagantropologisk hold, er det ikke alene, fordi de kritiske indsigter, der præsenteres, for længst er indgået i den antropologiske selvforståelse. Det er også, fordi der bag den kritiske udredning ligger en forventning om, at antropologisk teori kan bedrives som en eksakt, logisk korrekt og filosofisk funderet praksis. De modsætninger, der påpeges hos Boas' elever, indebærer et krav om, at man forud vælger *enten* at tale for kulturel relativistisk ligestilling i forskellige kulturer og heri inkluderer den vestlige, som, hvis de andre går fri for afvisning af selv de mest afskyelige skikke såsom slaveri, kannibalisme eller kvindeomskæring, ifølge forfatterne må omfattes med samme tolerance og forståelse. *Eller* hvis man vælger at bruge antropologiens indsigt i andre kulturer til at kritisere sin egen vestlige kultur, sådan som Boas' elever i høj grad gjorde det, kan man ikke samtidig være kulturel relativist, for den relativistiske position indebærer en accept på lokale præmisser af, hvad der nu er kultur et givent sted, og det må så også gælde for Vesten. Man kan altså ifølge Stjernfelt og Eriksen ikke være kulturel relativist og kritisk over for den vestlige kultur på samme tid.

Nu er det ikke noget nyt argument, at relativismen skulle være selvmodsigende i logisk forstand, idet den undergraver sine egne påstande ved at hævde, at alt er lige gyldigt. Men det er ikke et argument, der bider på nutidige antropologer. Dels må man se det som en vulgariseret udgave af den betydning, indsigt i kulturelle forskelligheder har givet, dels som en opfattelse, der i sidste instans implicerer en absolutistisk opfattelse af sandhed. For fremadskuende etnografisk funderede teoriudviklere i vore dage er det mere produktivt at droppe den forsimplede relativisme-universalisme-dikotomi for i stedet at interessere sig for nye begreber, der kan gøre os klogere på verden i al sin mangfoldighed af ontologier.

Ifølge Stjernfelt og Eriksen er det slet ikke videnskabens ærinde at gøre andet end at fremlægge sine resultater nøgternt og sagligt. Det er altså ikke meningen, man med antropologien skal levere skyts til en kritisk vestlig offentlighed. Ikke desto mindre er det præcis, hvad forfatterne selv gør i denne bog. *Adskillelsens politik* gør krav på at være baseret på videnskabelige kilder og taler for logisk argumentation, men den er i allerhøjeste grad et partsindlæg i en løbende offentlig debat, hvor islam og islamisme spiller en hovedrolle. Fra afsnittet „Det skårede

krus“ om kulturbegrebet og til bogens sidste diskuterende afsnit sker der et markant spring fra de lukkede kulturelle helheder i Boas' og hans elevs forskning og til „helheder“ – som islam. Ræsonnementet er, at kulturalisterne opfatter islam som kultur a la Boas, og det kritiske spørgsmål udefra må så blive, på hvilke logiske præmisser det nu lige er, at dén holder.

Slutafsnittet „Interventioner“ er et 100 sider langt polemisk og visse steder lettere delirisk meningsudslip, afbrudt af saglige delanalyser og specifikke debatindlæg. Det havde fortjent en redigering, der bragte det overordnede tema og hovedargumentet i bogen klarere frem. På tværs og på langs af det hele er der dog ingen tvivl om, hvad der er på spil for forfatterne, nemlig islamismen og eskaleringen af modsætninger i Vesten i dag mellem islamister og andre, „hvor Vesten og Islam som sådan lynhurtigt bliver modsætninger i al generalitet, og „civilisationernes sammenstød“ bliver kulturalisternes sammenstød i widescreen“ (s. 375). Det er ikke så lidt, kulturalisterne her får ansvar for, og det er på den baggrund ikke overraskende, at forfatterne ender hele bogen med et „Ned med kulturen!“.

Den holder bare ikke. Kortslutningen fra det (af antropologerne for længst forladte) essentialiserede kulturbegreb til islam og dernæst videre til civilisationernes sammenstød er alt andet end overbevisende. Hele argumentationen hviler på en idé – i slægt med de såkaldte kulturalisters – at kultur kan adskilles som separat størrelse, uafhængigt af historie, økonomi, politik og magt. Det er der ingen nulevende antropologer, der vil hævde. Hvem der i den almindelige offentlighed er venstrefløjens kulturalister, som angiveligt skulle have overtaget og videreført en mere eller mindre „hård“ kulturrelativisme og dermed i multikulturalismens og den kulturelle diversitets og respekts navn accepterer de mest frastødende og undertrykkende skikke, er et nok så stort mysterium. Med andre ord, hvem er det præcis, forfatterne skyder på, ud over et for længst afskrevet begreb?

Netop det spørgsmål kan Rune Lykkeberg i *Kampen om sandhederne* måske belyse. Lykkebergs ærinde er at vise, at det danske samfund er et klassesamfund, og at det er sandt nok, at venstreorienterede humanister længe har været en form for kulturel elite, der blot ikke har anerkendt at være det – og som ikke har kunnet genkende det billede, der er tegnet af dem af borgerlige kritikere. Via en analyse, der tager udgangspunkt i Pierre Bourdieus begreber om kulturel kapital, habitus og distinktion, er bogens pointe, at begge parter tager fejl. Borgerlige kritikere og politikere tager fejl, når de hævder, at der er en kulturel humanistisk elite, som har undertrykt „dem, der mente noget andet“. Og venstreorienterede humanister, intellektuelle m.fl. tager fejl, når de hævder, at noget sådant aldrig har eksisteret. Relationen mellem aktørerne i kulturkampen er mere subtil.

Det er med Bourdieu sikkert ved sin side, at Lykkeberg udvikler sin analyse og genindfører et klassebegreb i den aktuelle debat, et klassebegreb, der med so-

ciologen Erik Jørgen Hansens ord i 1990 ellers ikke længere bliver oplevet som et politisk problem, men som en personlig udfordring: Klassegrænserne er som trin på en stige, som man forsøger at forcere i jagten på et bedre liv. Det attraktive i Bourdieus klassebegreb er ikke overraskende, at det ikke kun handler om økonomisk kapital, men også om kulturel kapital, og at de felter, som de to former for kapital udspiller sig i, er relativt autonome. Den kulturelle overklasse udgøres af samfundsforskere, kulturproducenter, intellektuelle og mange af dem, „der er med til at dominere de offentlige forestillinger om rigtigt og forkert, skønt og grimt, sandt og falsk“. Selvom der ofte er mange sammenfald med den økonomiske overklasse, adskiller den sig også herfra ved at forholde sig kritisk til fx en kommerciel udnyttelse af kunst og en instrumentalisering af videnskab som i sloganet „fra forskning til faktura“.

Lykkeberg får på denne måde opstillet seks klasser i en førsystemskifteformation, hvor venstrefløjen i årtier havde „arbejdet på en alliance mellem den kulturelle overklasse og underklassen med den økonomiske overklasse som modstander“. Det har Lykkebergs særlige opmærksomhed, at den kulturelle overklasse dog ikke undgår at sparke nedad i klassehierarkiet, eftersom evnen og magten til at sætte den gode smag uvægerligt definerer den dårlige smag. Har overklassen aldrig foragtet andre klassers økonomiske fattigdom, så har foragten for deres dårlige smag været legitim. Med systemskiftet skifter formationen, nu vil den borgerlige regering befri underklassen fra den kulturelle overklassens pædagogiske dominans og trættende udviklingspessimisme.

Ethvert skema, som kun har seks pladser til at flytte aktører rundt imellem, er naturligvis forsimplet, men det ændrer ikke på, at Lykkeberg i *Kampen som sandhederne* for os at se har fat i en lang ende ved at objektivere værdidebatten i et felt defineret ved interessekonflikter. Undervejs er der mange overbevisende iagttagelser fra mediedebatten og især et meget fint litterært eksempelmateriale, som nuancerer klasse- og kassetænkningen. Har man ikke fået læst Tage Skou-Hansen, Kristian Ditlev Jensen, Jan Sonnergaard, Henrik Stangerup og Hans Scherfig et stykke tid, er der her en anledning til at begynde igen. Alle disse uddrag og læsninger gør bogen lang og snørklet, men argumentet har en friskhed, som ikke er tynget af den empiriske grundighed, man ville kunne forvente af en videnskabelig fremstilling. Det giver en dristig fortolkning af de store omvæltninger, som det danske samfund har været igennem det sidste årti, og som har sine forudsætning i de forrige, som Lykkeberg også lejlighedsvis dykker ned i.

Som kulturanalytiker formår Lykkeberg at se interessekonflikterne fra flere sider, de subjektive modsætninger, og som kritisk kulturanalytiker afholder han sig ikke fra en konkret vurdering af, hvad prisen har været i værdikampen. I det afsluttende efterskrift forsvares derfor den sociale klassesætning frem for nyere

sociologers (Beck og Giddens) portrætter af det senmoderne individ som i stand til at designe sin tilværelse fra bunden. Argumentet fremhæver, at det i høj grad er i relationen mellem de sociale klasser, den måde, de positionerer sig over for hinanden på, at kampen har en social natur, „og at man ikke kan ignorere den sociale foragt“. Netop sansen for den gensidige foragt er Lykkebergs stærke side, og identifikationen af værdikampens primære „destruktive effekter“ peger direkte ind i den danske udlændingepolitik. Med en næse for det utvetydige males en dialektik mellem ekstremer op: „Langt op i 90'erne blev enhver kritik af problemer vedrørende indvandrere og flytning stemplet som racisme. Nu afvises enhver kritik af denne udlændingepolitik som moralisme.“ Omkostningen ved den nye kulturelle overklassers dominans, som Lykkeberg ser en legitimitet i, er med andre ord de flygtninge og indvandrere, „som er kommet til landet uden andel i den historie“, og hvis vilkår er blevet væsentligt forringet.

Mens *I hjertet af Danmark* er en upositioneret opfordring til debat på et konkret forskningsmæssigt grundlag, er *Adskillelsens politik* en udredning af nogle forudsætninger for den debat, der allerede hersker. I den første glimrer antropologien og dens kernebegreb kultur ved sit fravær, i den anden er det at finde i en bærende hovedrolle, hvor vægten af, hvad det skal bære, er monstrøs. I *Kampen om sandhederne* er vi på en nyere og velkendt antropologisk og især sociologisk grund i et forvokset essay, som overfører den bourdieuske analyse til danske forhold med et empirisk materiale i form af en god fornemmelse, mange citater fra den offentlige debat og dansk litteratur.

Først og fremmest viser de tre bøger, at der stadig er et vigtigt felt at engagere sig i. Begreberne om danske værdier og dansk kultur kan netop på grund af de politiske konnotationer virke afskrækkende og uhåndterlige i etnografisk orienterede analyser baseret på feltarbejde blandt enkelte grupper. Det er dette metodiske design, som danske antropologer (og antropologistuderende) gerne benytter sig af, og derfor er det interessant at følge andre disciplinens og andre kulturanalytisk skrivende aktørers tilgang til området. Med sin i øvrigt uforløste tværvidenskabelige tilgang synes *I hjertet af Danmark* ikke at opnå noget gennembrud i analysen, men ender med at beskrive det, som formentlig er et flertal af danskernes idealiserede selvbillede. Mange iagttagere af danske samfundsforhold, derunder flygtninge og indvandrere, vil givetvis kunne få opklaret sammenhænge i de mange kulturelle besynderligheder, som kan kaldes danske (og muligvis meget andet). Det metodiske greb, hvormed de kvalitative interviews kun bliver illustrerende i forhold til de kvantitative resultater, giver imidlertid en forudsigelighed i analysen og forstærker den konsekvente afvisning af, at uligheder, modsætninger, ja, klasse- og kulturkampe, er en væsentlig del af danskernes virkelighed i hverdagen. Hvor „værdier“ (mønstre og mentaliteter) for forfatterne til

I hjertet af Danmark kun synes at indbefatte det gode, sunde og virksomme, lader Lykkeberg en opmærksomhed over for den sociale foragt drive sin analyse. Det kommer der en væsentlig mere skarpsindig analyse ud af, på baggrund af hvilken man blandt andet kan stille spørgsmålet om, hvorfor tre repræsentanter fra „den kulturelle overklasse“ (hvis den findes) kaster sig ud i en kærlig-nøgtern beskrivelse af „danske værdier“ omkranset med flag, dronning og grønne enge, netop efter knap et årti, hvor „højreorienterede kulturalister“ (hvis de findes) har erobret „danskheden“.

REVIEW

EN NY POLITISK ANTROPOLOGI FOR SYDASIEN

KENNETH NIELSEN

JONATHAN SPENCER: *Anthropology, Politics and the State: Democracy and Violence in South Asia*. Cambridge: CUP 2007. ISBN 13:9780521777469 (pb). Pris: £15.99

LUCIA MICHELUTTI: *The Vernacularisation of Democracy: Politics, Caste and Religion in India*. London, New York & New Delhi: Routledge 2008. ISBN 978-0-415-46732-2 (hb). Pris: \$95.

Er man interesseret i politisk antropologi, og har man samtidig Sydasien som empirisk felt, gør man klogt i at følge med i, hvad der rør sig på de britiske øer for tiden. Her produceres en række interessante antropologiske studier af „det politiske“ i Sydasien, som kredser omkring nye og fremvoksende forskningsfelter inden for den politiske antropologi.

En brugbar introduktion til den ny politiske antropologi kan man finde i Jonathan Spencers bog *Anthropology, Politics and the State: Democracy and Violence in South Asia*. Bogen var for nylig genstand for diskussion på et lille seminar for folk med forskningsinteresse i sydasiatisk politik ved Universitetet i Oslo, denne anmelders arbejdsplads. Her vakte bogen ikke større begejstring. Spencer bidrager for det første ikke med nogen ny empirisk funderet forskning, og for det andet finder han en god del af sin teoretiske inspiration i europæisk tænkning. Begge dele ser ægte regionalister på med en vis skepsis og det ikke uden grund. Men som et bidrag til den politiske antropologi om Sydasien fungerer bogen ikke desto mindre alligevel.

Spencers udgangspunkt er den politiske antropologis bortgang og pludselige genopstandelse. I 1980'erne, siger Spencer, døde den politiske antropologi en stille om end mystisk død, og det er først i de senere år, at antropologer igen er blevet tilstrækkeligt opmærksomme på den afgørende rolle, det politiske spiller i såvel konstruktionen af sociale relationer som i folks verdensanskuelser.

At erklære politisk antropologi for død og genopstanden kan dog synes noget overdrevet. De fleste daterer den politiske antropologis undfangelse til udgivelsen af Fortes og Evans-Pritchards *African Political Systems* i 1940, hvor statsløse samfunds politiske strukturer blev gjort til antropologisk genstandsfelt. 1950'erne og 1960'erne bød på en periode med konsolidering og modning af en egentlig antropologisk tilgang til det politiske qua banebrydende værker af blandt andet F.G. Bailey, Victor Turner, Boissevain, Abner Cohen og Frederik Barth, hvoraf flere stadig fremstår som antropologiske klassikere. Bailey i særdeleshed var engageret i at skabe en antropologisk værktøjskasse, hvormed man kunne begribe det politiske antropologisk, inspireret af, men dog væsensforskellig fra, fx statsvidenskabens. I 1970'erne var politisk antropologi blevet en veletableret disciplin med et eget vokabular bestående af begreber som faktionalisme, patron-klientrelationer, *brokerage*, socialt drama, *political prizes and values*, arena og felt, med hvilke antropologien tilnærmede sig en forståelse af politiske processer og konkurrence, særligt på mikroniveau.

Mens man kan give Spencer ret i, at det meste af dette vokabular forsvandt fra den antropologiske diskurs i 1980'erne, skyldes dette snarere den transformationsproces, antropologien *generelt* gennemgik under postmodernismens indflydelse, og ikke en egentlig likvidering af den politiske antropologi i særdeleshed. Det politiske var så absolut til stede i denne transformationsproces, ofte i form af en kritik af dominans og magtens virkning i al sin usynlige og uigennemskuelige mangfoldighed, fx inspireret af Foucaults arbejder eller Edward Saids kritik af orientalsmen. I kølvandet på studier af magt fulgte studier af modstand, hvoraf nogle af James Scotts værker fremstår som moderne om end meget kritiserede klassikere fra perioden. Til 1980'ernes (historiske) politiske antropologi hører også det succesfulde indiske Subaltern Studies-projekt, lanceret af historikeren Ranajit Guha. Også Subaltern Studies-projektet peger på en afgørende transformation i studiet af det politiske. Udsprunget af en vis utilfredshed med den klassiske marxisme, som også den politiske antropologi i Europa havde været tæt knyttet til i 1970'erne, fandt Guha et al. ny inspiration, først hos Gramsci og senere hos Foucault, Said, Derrida og diskursanalyse.

Mens rygterne om den politiske antropologis død anno 1980 således synes overdrevne, må man give Spencer ret i, at den på grund af en langvarig transformationsproces i dag fremstår i en ny inkarnation, som gør den næsten uigenkendelig. Det er denne nye inkarnation, Spencer introducerer os til, for leder man efter en historisk gennemgang af feltet, leder man til dels, om end ikke helt, forgæves. Den kritiske dimension, der er inspireret af 1980'ernes postmodernisme, er stadig til stede, men ikke i en radikal social(de)konstruktivistisk udgave. Dette er en velkommen udvikling, da man dermed får elimineret de mest mekaniske og

forudsigelige og derfor i længden også kedelige Foucault-inspirerede analyser af magtens og diskursens altomgribende virkninger og konstituerende effekt. I stedet kan vi gå mere direkte til sagen i empirisk forstand, og her introducerer Spencer os til nye temaer som demokrati, stater og politisk vold, og pluralisme. Performativitet, emotionalitet, moralitet og det politiskes „excess“ er vigtige begreber, som for øvrigt også markerer tydelig afstand til tidligere tiders mere sterile antropologiske tilgang til det politiske. Spencer giver gennem en review af samtidige tekster et brugbart overblik over den ny sydasiatiske politiske antropologi, men bogen er selvsagt empirisk noget tynd, al den stund at forfatteren ikke har ny empiri at bidrage med.

Ønsker man derimod empirisk tyngde, kan man med fordel kaste sig over antropologen Lucia Michelutti's bog *The Vernacularisation of Democracy: Politics, Caste and Religion in India*, som er første bind i den ny serie „Exploring the Political in South Asia“, der er redigeret af antropologen Mukulika Banerjee. Michelutti har gjort sit feltarbejde blandt folk fra Yadav-kasten, en af Nordindiens politisk mest indflydelsesrige kaster. Her undersøger Michelutti, hvorledes demokratiets værdier og praksisser rodfæstes i lokale sociale og kulturelle praksisser og dermed bliver gjort til en del af folks bevidsthed, en proces, Michelutti kalder „vernacularisation“. Styrken ved denne tilgang er, at Michelutti dermed afdækker ikke blot, at og hvordan politiske ideer rodfæstes i praksis og bevidsthed, men også hvilke sociale konsekvenser denne proces kan have. Resultatet er en bog, som derfor faktisk mange steder ikke handler om politik, men snarere om de sociale felter, som politiske ideer rodfæstes i, og som både giver form til og formes af det politiske. Hermed bevæger vi os ind på klassiske antropologiske temaer, for eksempelvis slægtskab, kaste, religiøsitet eller ægteskabspraksisser er sociale aspekter, som det politiske interagerer med. Særlig interessant bliver det, når Michelutti udfolder, hvordan politik og demokratiske ideer betyder, at folk fra Yadav-kasten redefinerer ikke blot sig selv, men også deres guder, deres mytiske ophav, deres plads i kastehierarkiet og deres religiøsitet. Her ville det have været oplagt at trække på den antropologiske litteratur om traditioners (gen)opfindelse, men denne lille undladelsessynd er nem at tilgive. For Michelutti formår generelt at gøre os empirisk meget klogere på Yadavs og nordindisk politik, samtidig med at hun giver os interessante og mere bredt anvendelige teoretiske perspektiver. Så selv om bogen umiddelbart vil have størst appel til folk med Sydasien som empirisk felt, rammer den bredere.

Spencers generelle introduktion og Micheluttis monografi supplerer hinanden fint og udgør til sammen et læsværdigt par. Andet bind af serien „Exploring the Political in South Asia“ er allerede på gaden i form af en antologi redigeret af Christophe Jaffrelot og Sanjay Kumar om plebejernes indtog i indisk politik.

Mens den så absolut er af interesse for folk, der er engageret i indiske politiske forhold, har den begrænset relevans for antropologer uden interesse i regionen. I mellemtiden har Michelutti forladt Nordindien for i stedet at kaste sig ud i et studium af socialismens genfødsel i Venezuela under Hugo Chavez. Det bør åbne for interessante komparative aspekter i bedste antropologiske tradition.

ANMELDELSER

DEN JYSKE HISTORIKER 120. Historier om dansk udviklingsbistand. 2008
114 sider. Illus. ISBN 978-87-91261-19-0. Pris i løssalg: 140 kr.

De fem historier om dansk udviklingsbistand, der præsenteres i dette nummer af *Den Jyske Historiker*, viser alle, at dansk udviklingsbistand i højere grad afspejler Danmarks og andre donorlandes politiske agendaer end konkrete og reelle behov i de lande, der modtager dansk bistand. Dette er måske ikke en nyhed for fagfolk, der har forsket i eller arbejdet med udviklingsbistand, men de konkrete eksempler, herunder historien om det store Noakhali-projekt i Bangladesh, dokumenterer omhyggeligt, hvordan historien om dansk bistand i lige så høj grad er historien om Danmark, som det er historien om modtagerne af bistand.

Den Jyske Historiker udgiver fire temanumre om året. Hvert tema belyser et aktuelt historisk emne, ofte med tværfaglige vinkler. I dette nummer kommer fire af de fem forfattere fra Institut for Historie og Områdestudier ved Aarhus Universitet. Artiklerne repræsenterer en bred vifte af „cases“ om dansk udviklingsbistand, lige fra den danske deltagelse i den internationale tuberkulosekampagne i Indien 1948-51 til Danmarks bistand til Latinamerika og menneskerettighedernes rolle i dansk udviklingsbistand i 1970'erne og 1980'erne. I temanummerets indledning understreges det, at nummeret ikke er et forsøg på repræsentativt at dække vigtige temaer i dansk udviklingsbistands historie, men snarere at præsentere nogle historier, der viser bredden af temaer (s. 7).

Det er naturligvis fair nok, selvom udvalget af artikler kommer til at fremstå som lidt tilfældigt, og det er spørgsmålet, om ikke nummeret ville have været endnu mere interessant at læse, hvis tematikken havde været endnu mere eksplicit. Det kunne have været en tidsmæssig afgrænsning, fx den tidlige fase af dansk udviklingsbistand, eller eksempler på de store projekter, der blev igangsat over en længere årrække – eller måske et mere eksplicit fokus på de forestillinger om bistandens modtagere, der har været fremherskende i donorlandet Danmark.

Især Niels Brimnes artikel „Pragt og elendighed. Forestillinger om Indien hos skandinaviske læger og sygeplejersker under og efter Den internationale Tuberkulosekampagne 1948-51“ præsenterer en fin analyse af de danske/skandinaviske lægers og sygeplejerskers refleksioner over hjælpearbejdet. Med et diskursanalytisk blik viser Brimnes, hvordan det danske sundhedspersonale var

præget af kolonitidens forestillinger om de overtroiske og primitive indere. De var samtidig præget af en stærk overbevisning om moderniseringen og skuffedes derfor over, at det indiske bureaukrati og lokalbefolkningen ikke var langt mere åbne og taknemmelige for den hjælp, der blev tilbudt. Analysen viser endvidere, at en hel del af disse læger og sygeplejersker fik et næsten romantisk forhold til Indien og inderne, når de havde fået rejsen på afstand.

Claus Kjersgaard Niensens artikel om Folkekirkens Nødhjælps dilemma under den store hungersnød i Etiopien i 1980'erne mellem det humanitært funderede hjælpearbejde og de politiske konsekvenser af hjælpearbejdet er en god case, der på glimrende vis illustrerer et generelt dilemma i nødhjælpsarbejde om, hvor apolitisk bistandsarbejde kan være. Et af dilemmaerne handlede om, hvorvidt Folkekirkens Nødhjælp skulle involvere sig i regeringens genbosætningsprogrammer. På den ene side var man opmærksom på landets enorme fødevareunderskud og overbefolkning i visse egne, og på den anden side var man ikke interesseret i at blive associeret med mulige tvangselementer i regeringens folkeforflytninger. Artiklens diskussion stopper ved casen, men det ville have været interessant, hvis artiklens forfatter til slut havde trukket nogle linjer frem til det generelle dilemma mellem humanitær bistand og etik på den ene side og den politiske brug og misbrug af bistanden på den anden side.

En tredje artikel, der er værd at fremhæve, er Peter Yding Brunbechs historie om det næsten legendariske Noakhali-projekt i Bangladesh, som Danida støttede i perioden 1978-1992. Noakhali-projektet var en kæmpe satsning fra Danida, hvor det igen var de indenrigspolitiske prioriteringer med ønsker om at målrette bistanden mod kvinderne og de fattigste indbyggere i et af verdens fattigste lande. Projektet formåede ikke at leve op til de meget store forventninger, og blev i en årrække nærmest betegnet som en fiasko. En senere evaluering viste dog, at der var målbare effekter af indsatsen. Artiklen beskriver projektets forsinkede start og nogle af de mange problemer, der opstod mellem regeringen i Bangladesh og de danske bistandsmyndigheder. Også denne artikel konkluderer, at det i højere grad var danske og internationale donorprioriteringer, der styrede bistanden, end det var de lokale regeringers ønsker, der bestemte karakteren af den danske bistand.

De to sidste artikler, Jan Pedersens artikel om Danmark og Latinamerika og Kristine Midtgaards artikel om menneskerettighederne og dansk udviklingsbistand i 1970'erne og 1980'erne, er også interessant læsning og bidrager ligesom de ovenfor omtalte artikler både til en konkret forståelse af tidligere perioders udviklingsbistand og til en baggrundsforståelse af aktuelle bistandspolitiske prioriteringer. Alle artiklerne er velskrevne og klare, dog uden at være sprudlende. En skarpere profilering af temaet havde været interessant, idet et tema som dansk

udviklingsbistand næsten forekommer for stort til at blive illustreret i fem artikler. En mere samlet tematik ville for mig at se give dette temanummer en mere fremtrædende plads i den allerede omfangsrige litteratur (der i øvrigt refereres glimrende til) om dansk udviklingsbistands historie.

*Helle Samuelsen
Lektor, institutleder
Institut for Antropologi
Københavns Universitet*

HANNAH LANDECKER: *Culturing Life: How Cells Became Technologies*. Cambridge, MA: Harvard University Press 2007. 276 sider. ISBN 978-0-674-02328-4. Pris: \$27,30.

Med bogen *Culturing Life* om udviklingen af teknologier til dyrkning af celler uden for kroppen har Hannah Landecker villet skrive en laboratorieetnografi om et sæt af forandringer, der ifølge hende selv fundamentalt har ændret opfattelsen af biologisk liv og kroppen som enhed. Hun beskriver den videnskabelige udvikling på området i det 20. århundrede, og hun mener, at vi på den baggrund bedre kan undersøge de sociale implikationer af nye måder at omgås kroppen og dens dele på.

Det centrale i udviklingen af cellekulturteknologier, dvs. dyrkningen af celler uden for kroppen som cellelinjer, er ifølge Landecker en række erkendelser, som har forandret omgangen med biologisk liv. Kapitlerne er bygget op over disse erkendelser, som er opnået gennem en periode på ca. 100 år. Først erkendelsen af *autonomi* – det, at cellen kan leve uafhængigt af kroppen, og at den fundamentalt set er ligeglad med det større biologiske system, den er del af. Dernæst fulgte en ny idé om *udødelighed*, som i de første mange år var misforstået, da det reelt viste sig senere, at det kun var cancerceller, som bliver ved med at dele sig (siden 1998 også stamceller). Næste erkendelse omhandlede *masseproduktion* og følelsen af kontrol med biologisk liv, som imidlertid senere blev til en følelse af manglende kontrol, da man fandt ud af, at cellelinjer koloniserede hinanden. Til slut fulgte en erkendelse af *hybriditet*, som er relateret til skabelsen af liv på tværs af alle kendte biologiske grænser, og som hænger sammen med, at man fandt ud af, at på celleniveau kan stort set alt fusioneres, uanset arterne. Samlet set er cellekultureernes historie ifølge Landecker en fortælling om det biologiske livs *plasticitet* og *temporalitet*. Biologisk liv rummer et uendeligt potentiale for forandring, der først for alvor begyndte at blive erkendt for 100 år siden. Endelig påstår Landecker, at da biologer begyndte at se sig som designere frem for iagttagere af „natur“, fik selve begrebet natur en anden betydning.

Den berømte cellelinje HeLa er viet et eget kapitel, men har reelt erobret plads i alle kapitler som en morsom analogi til den „kolonialisering“, cellelinjen blev berømt og berygtet for. HeLa består af cancerceller taget i 1951 fra Henrietta Lacks, en fattig sort kvinde og mor, der døde, og som aldrig blev klar over sit bidrag til videnskaben. Cancercellerne viste sig endog særdeles levedygtige i laboratorierne, og selvom hverken Lacks eller hendes familie blev informeret eller fik del i fortjenesten, blev HeLa et standardværktøj ikke mindst i polioforskningen. Gennem standardisering af cellelinjer blev det muligt at sige, at man arbejdede med de *samme* celler i forskellige laboratorier. Interessen i masseproduktion skyldtes den store nationale interesse i poliobekæmpelse og det faktum, at virussen havde brug for menneskelige celler at leve på – og det er her, HeLa-cellelinjen kommer ind i billedet. Man forsøgte simpelthen, som Landecker skriver, „... at skabe et levende menneskeligt forskningsobjekt, som ikke var et menneske“ (s. 126). Teknologien og skabelsen af standarder for de materialer, cellelinjerne lever på, blev grundlaget for en lang række af de medicinske teknologier, herunder kunstig befrugtning, der siden har optaget antropologer. HeLa blev først distribueret gratis, og så slog et firma sig op på at sælge dem, så det var nemt for forskerne at få dem. Gradvist fandt man ud af, at andre cellekulturer blev overtaget af HeLa, når der havde været kontakt mellem dem, og denne cellelinje blev dermed betragtet som en trussel mod andre cellelinjers renhed. Landecker nævner fascinationen af den enorme mængde og vægt, som HeLa udgør i laboratorier i dag, og hvor pudsigt et udsagn, det er, når iagttagere siger, at der er meget mere af Lacks i dag, end da hun var i live – for er cellelinjen virkelig det samme som kvinden?

Landecker fokuserer på, hvordan fortællingen om Henrietta Lacks og HeLa er blevet fortalt forskelligt gennem årene – hvert årti synes at have sit eget dominerende narrativ. I 50'erne var narrativet den selvopofrende mor, i 60'erne kom racen til som noget smittende, og man skrev om, hvordan HeLa overtog „hvide“ cellelinjer. I 70'erne kombineredes historien om race og aggressivitet med kønnet – det var kvinder, der overtog mænd – mens der i 80'erne kom fokus på de økonomiske dimensioner. Det overraskende er, at det først var i 90'erne, at bioetik kom på dagsordenen sammen med emner som økonomisk udnyttelse. Først her begyndte man at interessere sig for, hvad de pårørende syntes, osv.

Landeckers etnografi bygger hovedsageligt på videnskabelige publicerede artikler, arkivmateriale og andre skriftlige kilder om udviklingen af celledeteknologier. Bogen er i kraft af sit materiale meget teknisk. Der er også suppleret med interviews, men de er ikke aktivt brugt i fremstillingen og synes udelukkende at tjene til at forstå den bioteknologiske udvikling. Der tolkes ikke på, hvordan de interviewede opfatter eller forstår deres arbejde. Det er selve den biologiske forandringshistorie og dens muliggørelse, Landecker vil forstå. Det er således

en meget anderledes etnografi og et spørgsmål, om vi reelt har at gøre med biologisk historieskrivning frem for antropologi. Det væsentlige er dog ikke den disciplinære afgrænsning, men de spørgsmål, som Landecker sætter på dagsordenen, og deres relevans for det antropologiske felt. Og hun giver vitterlig et godt udgangspunkt for at forstå en udvikling, som hun nok har ret i har ændret ved opfattelsen af, hvad der er „natur“ og „kultur“, og hvad der er del af en person og hvor længe. Men hun kommer aldrig for alvor frem til at situere disse opfattelser – hvem er det, der tænker hvordan om hvad? Det virker sandsynligt, at der er sociale implikationer af nye måder at omgås kroppen og dens dele på, men hvilke implikationer og for hvem? Bogen forbliver på mange måder løsrevet fra egentlige sociale aktører – ligesom cellelinjer er løsrevet fra de kroppe, cellerne kommer fra.

Landeckers særlige force er, at hun faktisk har sat sig ind i og forstår de biologiske processer, som den teknologiske udvikling omhandler. Det er der mange antropologer, der springer let hen over. Det spændende i hendes analytiske projekt er, at hun retter blikket mod den samlede historiske bevægelse og det enorme maskineri og samspil af tilfældigheder, der muliggør den, frem for at begrænse sig til enkeltobjekter eller aktører, sådan som det ofte sker, når stamceller, gener eller forskergrupper bliver hovedpersoner i de dramaer, antropologer fortæller om teknologiudvikling. Men når det kommer til de store spørgsmål om natur og kultur, person og kropsopfattelser, som hun lægger op til og begrundes sin interesse i cellekulturer med, leverer bogen ikke mange svar. Den bliver snarere en basal kilde til viden for den antropolog, der for alvor vil tage favntag med de sociale implikationer af celleteknologier – altså der, hvor det berører hele mennesker, som vi kender dem, og ikke de celler, der skrives om i de artikler, Landecker bygger sin etnografi på.

*Klaus Høyer
Lektor, ph.d.
Institut for Folkesundhedsvidenskab
Københavns Universitet*

J. NORMANN JØRGENSEN & PIA QUIST: *Unge sprog*. København: Hans Reitzels Forlag 2008. 187 sider. ISBN 978-8-741-25099-1. Pris: 248 kr.

Unge sprog er en tilgængelig, velskrevet og veldisponeret indføring i centrale sprogvidenskabelige retninger og begreber med fokus på unges sprog. Bogen er med sin form og sit emne relevant for folk, som på forskellig vis arbejder med sprog eller unge og har brug for større forståelse for sproglig praksis. Derudover er dens problemorienterede tilgang til det sprogvidenskabelige felt særdeles vel-

egnet som grundbog i kulturrelaterede og sprogrelaterede fag på universitetet. I en akademisk sammenhæng kan bogen dog ikke stå alene, da den populære form gør det svært for udenforstående at gennemskue de implicite sprogvidenskabelige referencer. Som sådan må den derfor læses sideløbende med et udvalg af de værker, som nævnes i slutningen af hvert kapitel.

Quist og Jørgensen præsenterer et sociolingvistisk sprogsyn og positionerer sig eksplicit i opposition til de sprogvidenskabelige retninger, hvor sprog betragtes som en struktur, der kan afdækkes og beskrives som noget adskilt fra praksis. Forfatterne beskriver således sprogets form og indhold som tæt relateret til sproglig praksis og til den særlige funktion, det gives af forskellige individer i forskellige situationer. Bogens praksisorienterede sprogsyn underbygges i de sidste kapitler i bogen (s. 5-7) med en række konkrete eksempler på sproglig praksis blandt unge. Derfor kan det undre, hvorfor de teoretiske præsentationer og diskussioner, som findes i den første del af bogen, fortrinsvis eksemplificeres med konstruerede og dekontekstualiserede eksempler om blandt andet hoflæger og dronninger. Den ellers overbevisende og nærværende argumentation ville have fremtrådt endnu stærkere, hvis den var blevet understøttet af de eksempler, som dukker op længere fremme.

Bogen udfolder et videnskabeligt underbygget forsvar for den måde, unge taler på, som gør op med udbredte forestillinger om de unges sprog som værende en ukorrekt, frastødende og degenereret form for dansk. Quist og Jørgensen tilbageviser blandt andet den udbredte opfattelse, at ungdommen i dag taler dårligere dansk og bander mere. Forfatterne retter således en eksplicit kritik mod „de sure gamle mænd“ i den offentlige og videnskabelige debat om det danske sprog. Disse personer (mænd såvel som kvinder) repræsenterer ifølge forfatterne et reaktionært og homogeniserende perspektiv på sprogbrug, der udelukkende ser sproglig forandring og nyskabelse som en trussel.

Bogen udfordrer denne position og fremfører den centrale pointe, at de unges sprog udtrykker den dynamiske performativitet, som karakteriserer ungdomskultur, og at dette ikke forringer, men snarere beriger det danske sprog. Forfatterne læner sig i deres forståelse af ungdommen op ad Birminghamskolens beskrivelser af (sub)kultur og identitet. De unges sprog er således i højere grad end de ældres kendetegnet ved en udtalt grad af sproglig leg, som skal ses og forstås i forhold til de subkulturelle kontekster, de unge bevæger og skaber sig i. De unges sprog bør betragtes som kompetent, kreativt og funktionelt i forhold til de praksisser og formål, som det knytter sig til.

Bogen er et inspirerende og udfordrende indspark i debatten om ungdommen og deres sprogbrug i dag. Ved at belyse sprogbrugens funktion og mening i forskellige eksempler på social interaktion giver den et indblik i de unges

sprog på dets egne præmisser. Samtidig er den et opgør med strukturalistiske og ensrettende forestillinger om kultur og sprog som entydige og homogene fællesskaber, der skal bevares og forsvares imod forandring. Den er således en opfordring til besindelse og beroligelse for dem, som bekymrer sig for det danske sprogs fremtid.

Forfatterne laver i den forbindelse en central adskillelse mellem de unges sprog og ungdomssprog, som knytter sig til spørgsmålet om de unges medvirken til forandringen af det danske sprog over tid. Ungdomssprog beskriver den måde, unge taler på, mens de er unge, men som de bevæger sig væk fra senere i livet. Unges sprog derimod betegner de særlige sproglige træk, udtryk og karakteristika, som de unge udvikler og fortsætter med at bruge igennem livet, og som dermed potentielt på sigt spreder sig til resten af befolkningen. Denne adskillelse fremstår imidlertid en smule uklart i bogen og kunne med fordel være ført mere eksplicit igennem som en rød tråd i den overordnede argumentation. Forfatternes pointe med adskillelsen er at understrege, at de unges sprog ikke nødvendigvis slår igennem mere bredt i det danske sprog, samt at nogle aspekter ved ungdomssprog til enhver tid har haft provokerende, ukorrekte eller anderledes træk, som ikke nødvendigvis påvirker den sproglige udvikling i fremtiden. Siden senmoderniteten begyndte at slå igennem i sprogbrugen i form af et opgør med sproglig ensretning og sproglige tabuer samt en øget grad af sproglig leg og nyskabelse, har sproget fundet stadig nye former og udtryk, som ikke altid påvirker og langt fra truer det danske sprogs fremtid.

Sidst i bogen berører forfatterne en særlig form for ungdomssprog, multietnisk dansk, som netop har været genstand for megen forargelse, bekymring og manglende forståelse i den danske befolkning. Denne sprogbrug beskrives oftest som et indvandringsfænomen snarere end et ungdomsfænomen. Forfatterne problematiserer i den forbindelse antagelsen om sammenhæng mellem individers geografiske placering og deres sprogbrug. De mange former for sprogblending, som multietnisk dansk involverer, beskrives som et gammelt fænomen, der blot er blevet mere udtalt med senmoderniteten og globaliseringen. I forlængelse af bogens øvrige argumentation fremføres en beskrivelse af multietnisk dansk som en stilart, der bruges aktivt af de unge i særlige situationer og til særlige formål, snarere end en ukorrekt og degenereret afart af det danske sprog. Den flersprogede virkelighed, som de fleste unge vokser op i, hvad enten det handler om dansk, svensk, tyrkisk eller marokkansk, er således blot en af de ressourcer, som de unge bruger kreativt og konstruktivt i deres omgang med hinanden for at signalere et fælles tilhørsforhold. Og som med ungdommens sprog generelt vil nogle, og kun nogle, af de karakteristika, som kendetegner multietnisk dansk, formentlig bibeholdes i sprogbrugernes voksenliv og på sigt sprede sig til den

øvrige befolkning. Denne bog minder os på beroligende og overbevisende vis om, at dette ikke nødvendigvis er at betragte som et problem, men som et grundvilkår i sprogets liv blandt menneskene.

*Louise Tranekjær
Adjunkt på Kultur- og Sprogødestudier
Institut for Kultur og Identitet
RUC*

MIKKEL VENBORG PEDERSEN: I søvnens favn. Om søvn og sovevaner på landet 1600-1850. København: Museum Tusulanums Forlag 2009. 206 sider. ISBN 978-87-635-2599-2 (hb). Pris: 248 kr.

At forske i søvn og sovevaner, hvilken dejlig og udfordrende ide! Søvn er farlig, men også sød, den er privat og hemmelig, den er sågar nærdød og måske meget forståeligt temmelig udforsket både kulturhistorisk og antropologisk.

Etnologen Mikkel Venborg Pedersen har taget udfordringen op og søgt at belyse fænomenet, som det forekom blandt danske bønder mellem 1600 og 1850. Det valgte tidsrum begrundes med, at de skriftlige kilder indeholdende beretninger om landboernes dagligdag her begynder at gøre sig gældende. Det var også i dette tidsrum, at bondens bolig tog den form, som den skulle have, indtil de større forandringer fandt sted i det 19. århundrede ved industrialiseringen.

Trods eksistensen af skriftlige kilder til datidens hverdagsliv på landet har det ikke været så ligetil at belyse fænomenet søvn. Der findes ikke nogen enkel kildefond, hvor man kan søge oplysninger om søvn. Mikkel Venborg Pedersen har måttet ty til rejseberetninger, retskilder, Holbergs skrivelser, offentlig statistik som fx folketællinger, folkelivsskildringer samt Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelseres eget indsamlede materiale for at belyse sit emne.

Forfatteren tager udgangspunkt i, at søvnen er en kulturel foreteelse i mindst lige så høj grad som en fysiologisk. Som kulturelt fænomen har søvnen en historie, den er påvirket af vor kristne kultur og indgår i den europæiske intimiseringsproces, som vi kender beskrevet blandt andet af Norbert Elias.

Som solid etnologisk basis for sin undersøgelse udvælger Venborg Pedersen tre gårde, som alle befinder sig på Frilandsmuseet i Sorgenfri. Det drejer sig om gården fra Pebringe, Midsjælland, fra Lundager, Vestfyn, og gården fra True ved Århus. Venborg Pedersen inddrager gårdene og deres respektive historier henvisende til, at søvnen og hjemmet hører sammen. Søvnen kan ikke adskilles fra hjemmets andre funktioner som bosted og arbejdsplads. Han ønsker at inddrage bondens bolig her, da en af bogens vigtige pointer er, at der findes en sammenhæng mellem materialitet og mentalitet.

De godt 25 sider, hvor gårdene skildres, bringer os egentlig ikke meget nærmere en forståelse af søvn. Vi får derimod en fornemmelse af, hvordan gårdene har været udformet, og hvorledes de har været beboet. Vi får en præsentation af bondegården (bondestuen) som hjem, der ligger fint i tråd med, hvad jeg har skrevet i en enquete i dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi*. En af de udviklinger, der får nogle ord med på vejen, er adskillelsen af soveværelset fra den fælles beboelsesstue.

Det næste afsnit handler om sengen, vi nærmer os gradvist selve søvnens locus. Kapitlet hedder „Halm, uld og fjer“; de materialer, der er helt tæt på den sovende krop. Til sammenligning hedder en bog, af den nu afdøde etnolog Holger Rasmussen *Fra sengehalm til silkelagen*. Rasmussens bog handler specifikt om senge, ikke blot bondens, men også de højere sociale lags, men formår nok så meget at skildre søvnen. Venborg Pedersen har da også benyttet sig af Rasmussens bog.

Sengen er livets store omdrejningspunkt, og Venborg Pedersen udnævner (med reference til Roger A. Ekirch) den tidlige moderne europæiske bondekultur til „sengens tidsalder“. Han gennemgår udviklingen fra sovebænk placeret langs væggen på tværs af rummets langside, over alkover og omhængssenge til himmelsengen i storstuen med det prestigefyldte sengetøj, dyner og puder lag på lag.

Sengehalmen går der megen frasagn om, den kan både huse ildre og hugorme. Den kan iblandes velduftende urter, som kan forsøge at modvirke lugten af mug i den fugtige atmosfære.

Venborg Pedersen nævner, at senge og sengeklæder synes at være knyttet særligt til personen, idet skifteprotokollerne ofte omtaler senge ifølge deres ejer. Han nævner døden som den ganske private sag, som oftest opleves i sengen; døden og sengen hører sammen. Fødsler fandt om ikke sted i sengen (ofte i en fødestol), så var sengen dog barselskonens opholdssted i de ca. 40 dage, som Venborg Pedersen nævner, sengelejet varede. Det nyfødte barn sov i sin egen vugge eller en skuffe fra dragkisten.

Hvor længe sov vore forfædre? Venborg Pedersen nævner, at det er en moderne forestilling, at døgnet er opdelt i tre nogenlunde lige lange perioder af søvn, arbejde og hvile. En gammel talemåde fra England hævdede at „naturen kræver fem, skik og brug syv, dovenskab ni og amoralitet elleve“ timers søvn. (s. 110). Mange kilder nævner, at tjenestefolkene på landet blev vækket ved fire-femtiden om sommeren og klokken seks om vinteren. Man fik sig sikkert en middagslur, men der blev arbejdet videre om aftenen i stuen. Dette foregik i spæklampens skær eller næsten i mørke. Man ved ikke helt, hvornår man gik i seng, måske ved ti-ellevetiden? Huset skulle lukkes ned for natten, og især passede man me-

get på, at ilden blev tilset, at den kunne holde sig natten over uden at forvolde ildebrand.

Endelig er søvnen magisk, da den bringer mennesket i kontakt med drømmene, der kan tydes som varsler. Drømtes der om rotter og mus, betød det, at man ville komme til penge. Ildebrand varslede spektakler i husholdet, „drømme om døden kunne betyde bryllup og drømme om bryllup betyde død“ (s. 122).

Venborg Pedersen omtaler det faktum, der har undret mange besøgende på Frilandsmuseet (hvor der hvert år opredes omkring 100 senge), at sengene er så korte. Det skyldes, at man i gamle dage nærmest sad op og sov. Det var lunere således at være sammenkrøben i sengen og måske mere passende for en lidt kroget og gigtplaget krop? Man sov også altid flere sammen i sengene, hvilket vel også til dels har skyldtes den varme, man herved gav hinanden. Man sov dog nøgne (kun iført nathue), hvilket tilskrives det faktum, at man blev fri for utøjet, som lå tilbage i klæderne.

Bogens sidste afsnit følger søvnens/sengenes udviklingskred hen imod midten af 1800-tallet. Forfatteren rekapitulerer oplysningstidens og romantikkens store bidrag til udviklingen. Han fremhæver dog, at vi i denne udvikling blandt andet har mistet det intime kendskab, som vi førhen havde til natten. Den er druknet i lys og oplysning, så at sige. I civilisationsprocessen spiller „opfindelsen“ af hygiejnen en stor rolle for udviklingen af søvn og sengesteder. Uddunstninger fra mange sovende i små rum blev opfattet som farlige og mådehold på flere fronter blev en dyd, også mådehold i forhold til søvn. Sådanne tanker tog dog et par hundrede år om at blive af betydning for bønderne.

Søvnen blev på flere områder en tidstypisk tankefigur. Døsighed blev en brøde, og en folkets opvågnen blev, hvad der forventedes ved den nationale renæssance. Vanernes civilisering, kroppen og åndens individualisering førte således til den nationale opvågnen.

Venborg Pedersen redegør på de sidste sider kort for mentalitetshistorien og mikrohistorien. Han udpeger dem som de to inspirationer, der i hans bog med søvnen som emne „danser sammen“. Denne poetiske formulering, synes jeg nu ikke forfatteren helt lever op til. Bogen præges i det hele taget af ambitioner, som ikke til fulde udløses i fremstillingen. Venborg Pedersen formidler etnologisk ordentligt konteksten for søvnfænomenet, læseren får et godt indblik i tiden og dens bondekultur. Forfatteren har nok fortalt det, han synes han fagligt og sagligt kan stå inde for, men læseren mangler stadig noget. Det er måske også lidt for meget forlangt, men der synes stadig at være noget, vi ikke ved, om bondens søvn i årene mellem 1700 og 1850!

Om udfordringen ved at skrive kulturhistorisk om søvn skriver Venborg Pedersen således: „Søvnen er et emne, der ikke helt kan erkendes med den rene

forstand. Som så ofte i kulturstudier må man indimellem vove et spørgsmål og et, forhåbentligt kvalificeret, svar; anvende fantasien en anelse for at søge at forstå fortidige verdener“ (s. 16). Jeg vil indvende, at på trods af at Venborg Pedersen godt ved, at det kan være nødvendigt at benytte sig af fantasi, især i forbindelse med et emne som søvn, er det lige netop lidt fantasi og vovemod, som man kan savne som læser. Kan de nøgne fakta ikke findes, må det være tilladt at udkaste hypoteser, som bestemt da også kan være god læsning, som kan tages alvorligt. Holger Rasmussen erkender i forordet til sin bog om senge, at han desværre må lade digterne digte og selv holde sig til den mere faktuelle fortælling. Han lader så i forholdsvis rigt mål digterne komme til orde i teksten. Men dilemmaet findes, hvordan formulerer vi vores uvidenhed?

Kirsten Rønne
Tidsskriftet Antropologi

Redaktionen har modtaget

DEN JYSKE HISTORIKER 121-122. Industrimiljøer. 2009. 204 sider. Illus. ISBN 978-87-91261-20-6. Pris i løssalg: 280 kr.

DEN JYSKE HISTORIKER 123. Folk og fæ. 2009. 136 sider. Illus. ISBN 978-87-91261-21-3. Pris i løssalg 150 kr.

FISCHER, JOHAN: Proper Islamic Consumption. Shopping among the Malays in Modern Malaysia. København: Nias Press 2008. 258 sider. Illus. ISBN 978-87-7694-032-4 (pb). Pris: £40.

FRANSEN, PAUL JOHN: Incestuous and Close-Kin Marriage in Ancient Egypt and Persia. An Examination of the Evidence. København: Museum Tusulanums Forlag 2009. 224 sider. ISBN 978-87-635-0778-3 (hb).

HOLMSTEDT, LEIF BIRGER: Magiske masker og figurer fra Grønland/Magic Masks and Figures from Greenland. København: Borgen 2009. 152 sider. Illus. ISBN 978-87-21-03358-3. Pris: 299 kr.

JERLANG, ESPEN: Sociologiske tænkere. Et tekstudvalg. København: Hans Reitzels Forlag 2009. 290 sider. ISBN 978-87-412-5277-3 (pb). Pris: 298 kr.

JOHANSEN, KATRINE SCHEPELERN, KATHRINE LOUISE BRO LUDVIGSEN & HELLE SCHJELLERUP NIELSEN (red.): Hverdagspraksis i socialt arbejde. København: Akademisk Forlag 2009. 160 sider. ISBN 978-87-500-4092-7 (pb). Pris: 269 kr.

LIEP, JOHN: A Papuan Plutocracy. Ranked Exchange on Rossel Island. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2009. 376 sider. Illus. ISBN 978-87-7934-4464 (pb). Pris: 498 kr.

MEINERT, LOTTE: Hopes in Friction. Schooling, Health, and Everyday Life in Uganda. Charlotte, NC: Information Age Publishing 2009. 200 sider. ISBN 978-1-60752-004-7 (pb). Pris: \$39,99.

ROSEN, INA B.C.: I'm a Believer – but I'll be Damned if I'm Religious. Belief and Religion in the Greater Copenhagen Area. Doctoral dissertation. Lund: Lunds Universitet. 196 sider. ISBN: 91-974760-5-6.

SKINNER, QUENTIN: Politik og historie. En tekstsamling. København: Hans Reitzels Forlag. 2009. 275 sider. ISBN 978-87-412-5267-4 (pb). Pris: 298 kr.

SMITH, GINA GERTRUD: Medina Gounass. Challenges to Village Sufism in Senegal. København: Janua Religionum 2008. 96 sider. ISBN 978-87-7691-353-3 (pb). Pris: 140 kr.

FORFATTERLISTE

Frida Hastrup, ph.d., postdoc ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Susanne Højlund er lektor ved Aarhus Universitet, Institut for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik, Afdeling for Antropologi og Etnografi. Hun arbejder med institutionel etnografi og velfærdsantropologi med særligt fokus på børn og unge i dansk kontekst.

Gry Skrædderdal Jakobsen er cand.scient.anth. fra Københavns Universitet og ansat som ph.d.-stipendiat på det Nordiske forskningsprojekt HELGA Nordic Health – whole grain Food. Her undersøger hun sociale og kulturelle elementer af smagsoplevelsen, som de kommer til udtryk i det Nye Nordiske køkken.

Jens Kofod, mag.scient. og ph.d. fra Institut for Antropologi. Ansat som forsker på SFI – Det nationale center for velfærdsforskning. Har i gennem de seneste 10 år arbejdet med ældre og deres møder med velfærdsstatens institutioner. Artiklen er baseret på materiale fra hans ph.d.-studie, som var finansieret af Fødevareinstituttet ved DTU.

Iben Mondrup Salto (f. 1969) er opvokset i Grønland. Hun er cand.phil. i kunstteori og formidling og arbejder som kunstformidler og freelanceskribent. Forfatter til bogen *De usynlige grønlændere* fra 2003, en debatbog om sprog, kultur og identitet hos fortrinsvis dansksprogede grønlændere.

Kirsten Marie Raahauge er antropolog, lektor i visuel kultur og kommunikation ved Danmarks Designskole. Har undersøgt rum i mange afskygninger og er del af forskningsprojektet *Fornuftens grænseflader* ved Institut for Antropologi.

Inger Sjørslev, mag.scient., lektor ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet, siden 1998. Feltarbejde i Brasilien og Danmark.

Tine Tjørnhøj-Thomsen, mag.scient. og ph.d. i antropologi. Lektor på Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Har i flere år forsket i barnløshed, slægtskab og reproduktionsteknologier i Danmark.

Mark Vacher, mag.art. i etnografi og socialantropologi og ph.d. i antropologi fra Københavns Universitet. Har som postdoc siden 2005 forsket i forskellige boformer ved Center for Bolig og Velfærd.

ENGLISH SUMMARIES

Inger Sjørnslev: Vocation and Dream Material. The Values of the Danish Single-family House

The values attached to privately owned single-family houses in Denmark are analyzed as social processes that join private and public in a mode which Max Weber's concept of vocation can illuminate. The house represents ethics and moral values linked with economics and ideas about investment in the future. Practices aimed at improving and maintaining the house interact with the dominant moral of society. At the same time, the house is a locus of dreams and consumption. Applying Weber's concept of vocation and Collin Campbell's ideas about a romantic ethic related to consumption and day-dreaming, the article interprets practices surrounding the house, with the conclusion that the house is embedded in a set of contradictory forces consisting of dream material and wider social, moral obligations.

Keywords: Housing, values, materiality, ethics.

Susanne Højlund: Hominess as a Welfare Paradox. On Performed Authenticity in Danish Children's Homes

The article is built upon a fieldwork in Danish children's homes which analyses what it means to social workers and children to be a homey institution. The ideal of hominess is presented as a paradoxical idea producing several contradictions and dilemmas in the everyday life of the institution. The article presents the historical background for this problem, with a focus on the ideal of authenticity both as a product of, and a counter-strategy to, modernity.

Keywords: Home, hominess, social work, children's homes.

Tine Tjørnhøj-Thomsen: Homes Without Children

This article explores how childless men and women in Denmark connect their longings for children and their purchase of a house with notions of home and kinship. It investigates thereby how their stories about hopes and longings for children stage and configure relationships between materiality and sociality. I draw primarily upon an ethnographic study of interfile men and women in Denmark in

the late nineties and their encounter with procreative technologies. The fieldwork was centred on three local groups of the National Association for Involuntary Childless. Taking part in their meetings and social gatherings over a period of two years gave me an opportunity to obtain insights in how infertility affected and challenged their lives and plans, and it opened a window to a multi-faceted understanding of kinship in Denmark. This article thus focuses on the material dimensions of kinship and relatedness from a childless perspective. The childless people are in a particular empirical position because what they think and say about children and family life exists primarily as hopes, longings and future projections. The aspirations for children nevertheless contain things and materiality and they epitomize how physicality, locality, dwelling, things and consumer goods are part and parcel of kinship thinking.

Keywords: Kinship, involuntary childlessness, things, house/home.

Mark Vacher: From Summer House to Full-time Home

The aim of this article is to compare different ways of dwelling in second homes. Since 1991, retired people have been given the right by the Danish government to convert their second home into a primary dwelling. Through numerous empirical examples, the consequences of the transformation from one type of dwelling to another are analysed. Especially the perceptions of nature, social relationships and everyday life reveal significant changes, with salient impacts on architecture, gardening and leisure time, that result in a differentiation of the otherwise mono-functional landscape of second homes in Denmark. From an anthropological point of view, the transformation from second home to primary home is interesting because it makes explicit the relationship between dwelling and architecture, in the sense that when one is changed, the other will most likely follow suit.

Keywords: Second home, dwelling, leisure time, everyday life.

Gry Skrædderdal Jakobsen: When Home is Outdoors. The Meaning and Creation of Home in Nature among Homesteaders in Oregon, USA

Based on fieldwork among homesteaders in the US Pacific Northwest, this article explores particular ways in which home is created and sustained in the light of the homesteaders' ideals of becoming one with nature. The article focuses on how construction of houses is guided by such ideals and shows how the merging of home and nature is also taking place at a mundane level in social interaction. When building a house the homesteaders are seeking to discard standard urban

ideas about which materials to use and how to furnish houses. In a long debate about how to deal with the fact that rats have entered the common kitchen, naturalisation and humanisation of both people and animals are employed in order to create a common ground. In sum the article argues that the homesteaders' practises are serving both their effort to stand out from "mainstream" or "suburban" America as part of an ideological project to establish alternative ways of living, and that they also express a more existential struggle to create spaces of harmony and personal control in a modern world characterised by consumerism and globalisation.

Keywords: Nature, U.S.A., alternative life styles, home.

Frida Hastrup: On Safe Ground: Re-housing after the Tsunami in Tamil Nadu

This article explores the various meanings ascribed to destroyed, repaired and newly constructed houses in the South Indian fishing village of Tharangambadi which was heavily affected by the tsunami disaster in December 2004. The article focuses on re-housing both as implemented by authorities and as understood by the survivors, thereby investigating divergent notions of danger and safety. The overall argument is that re-housing as a spatial practice is a much more comprehensive process than the mere shift of locality from a disaster-prone area to a safe area. By looking at practices of re-housing and the ways in which both old and new houses are engaged with and appropriated, it becomes clear that what is at stake for the survivors in Tharangambadi is a general attempt at establishing a sense of control over the physical surroundings, the trust in which was temporarily ruined by the tsunami. The article shows how in a disaster-affected region the sense of inhabiting a safe ground is dependent on something other and more than solid walls.

Keywords: Catastrophy, security, hominess, materiality.

Jens Kofod: The Dissolution of Home. Danish Elderly People in Transition from Own Home to Nursing Home

This article discusses the situation of creating a home in a nursing home. Based on fieldwork on the transition of elderly people into nursing care, it is argued that home for the elderly people is in a process of dissolution years before the actual move into a apartment at the nursing home. In this respect the apartment at the nursing home is even less a home compared to their previous one, and it will not

substitute as a home, due to the residents' incapacity as well as to the practices of the institution into which they have moved.

Keywords: Home, elderly, nursing home, moving out.

Kirsten Marie Råhauge: Haunted. When the Unreal Becomes Real

Haunted discusses experiences of ghosts in houses that are used as homes. Most of the experiences in the study take place in contemporary Denmark. The many ghost stories that are part of an ethnographic research project are connected to the spatial and material conditions under which they take place. The article suggests connections between the extra-material and the material-spatial register, e.g. perceptions of the home as a cell and a filter, of territoriality and property right, connectedness to places and hyper-transmission. The article suggests haunting as a state of emergency, where categories such as time and space are being transgressed: categories that are normally understood as fixed or discrete. Through Freud's concept *Das Unheimliche* and the spatial conditions under which it is experienced, and through Derrida's concept *Spectre* and its deconstructive displacements, the article sketches out an analytical framework for articulating these strange experiences that seem to go beyond reason.

Keywords: Haunted houses, space, extra-materiality, Denmark.

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE

27. SYNSVINKLER Som kilde til uhæmmet metafordannelse er synet sandsynligvis den sans, der bærer de største billedlige byrder. Med synet afbilder vi indsigtens vished og overblikkets omfang. Men af samme kilde nærer vi vores skepsis over for det oplagte, åbenbare og gennemskuelige.

28. MIGRATION fokuserer på migranternes betydning for deres oprindelsessted, migration som faktor i skabelse af samfund og kultur, såvel som på returnmigration, længsler i det fremmede og flerkulturelle kontekster.

29. KROPPE Udsolgt.

30. RUM Udsolgt.

31. METODE Det særlige ved den antropologiske analyse hævdes ofte at være dens fokus på det kvalitative, men det er ikke altid lige klart, hvilke praktiske metoder til dataindsamling, sådanne analytiske tilgange forudsætter eller betjener sig af. Dette nummer fokuserer på konkrete metodiske tilgange, som antropologer benytter sig af i praksis.

32. INDFØDTE behandler emnet indfødte, oprindelige folk eller 4. verdens-folk inden for rammerne af de aktuelle antropologiske interessefelter kulturel identitet og kompleksitet. Indfødte folks vilkår i den moderne verden frembyder spørgsmål af både teoretisk, praktisk og politisk art.

33. DYR tager udgangspunkt i den ganske forbløffende mængde materiale, som den zoologiske verden bidrager med til vores kategoriseringer af omverdenen. I dette nummer bringes eksempler på, hvordan vi tænker, bruger, fremstiller og forestiller os dyr.

34. AIDS-forskningen i antropologien har udviklet sig fra en hjælpedisciplin for epidemiologien til kritiske analyser af videnskabelige og politiske „sandheder“ om hiv/aids og konstruktive undersøgelser af lokale forudsætninger for forebyggelse og omsorg.

35-36. FELTER er et festskrift med artikler om sjæleanligger, etnografer, pornografi, repræsentation, rationalitet, identitet, kunst og verden, rum, metaforik, ceremonielle dialoger, ånder, kroppe og performance, halve mennesker, myter og kosmologi, objekter, totemisme, fysikkens erkendelseslære og menneskekulturene mv.

37. MELLE MØSTEN Udsolgt.

38. BØRN har kun sjældent været del af det antropologiske genstandsfelt. Her belyses antropologiske perspektiver på børn og unge: Hvordan opfattes børn, hvad indebærer socialisering, og hvilke perspektiver og erfaringer har børn i forhold til deres omgivelser forskellige steder i verden?

39. MAD OG DRIKKE viser nye vinkler på de symbolske betydninger og sociale normer, som regulerer, hvad der indtages, hvornår, hvordan, sammen med hvem og i hvilke mængder.

40. OVERGANG ser på den antropologiske videnskab og den videnskabelige antropologi anno 2000. Hvilke erkendelser har overlevet 1980'ernes faglige selv-ransagelse, og hvilke epistemer hører fortiden til? Hvilke klassiske antropologiske dyder kan dårligt undværes, og hvad er forholdet mellem anvendt antropologi og grundforskning?

41. ILLUSION har ofte negative konnotationer i retning af indbildning og forvrænget virkelighedsopfattelse. Her fokuseres på illusion som et empirisk forhold, dets kreative element i sociale og kulturelle sammenhænge samt dets virkemidler og konsekvenser.

42. DANSKHED Mens antropologer og andre analytikere dekonstruerer nationale fællesskaber, egenskaber og identiteter, polemiserer dette nummer ved at undersøge, hvordan og hvorvidt danskheden faktisk *er*: danske dufte, toner, omgangsformer, filmskatten og højskolesangbogen med mere. Er der tale om særligt danske forhold eller blot om forhold i Danmark?

43-44. SAMLING undersøger samlinger og samlere og overvejer begrebernes betydning for antropologien. Kategorier bringes sammen i nye konstellationer: museale dyrekategoriseringer, frimærkesamlinger, etnografiske samlinger, komplette samlinger, plane-spottere, klunsere, jæger-samlere og kunstsamlere.

45. KRITIK sætter fokus på den engagerede videnskab og videnskabsmand. Kritisk antropologi er ikke ny, men øget forskning og deltagelse i løsning af samfundsproblemer synes at skærpe den kritiske bevidsthed og kravet om stilling-tagen. Hvad betyder det for den videnskabelige erkendelse og metode?

46. VOLD undersøger, hvorledes vold indgår i menneskers forestillinger og dagligliv. Temaet præsenterer et kontinuum af vold – mellem enkelte individer til vold omfattende en hel befolkning og afspejles i artikler om vold mod kvinder, overgreb på indfødte folk, civile lynchninger, borgerkrig, befrielseskrig og statsterror.

47. BYER I undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Abomey, Hanoi, Hby, Honolulu, København, København, Marseille, Máskat, Montreal og Mumbai.

48. BYER II undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Nuuk, Paris, Rio de Janeiro, Sarajevo, Shanghai, Skopje, Sun City, Sun City, Teheran og Århus.

49. PENGE handler om fjer, muslingskaller, medaljoner, jetoner, betalingskort, bankoverførsler, mønter, sedler og andre værdier, som vises frem, gemmes væk, øremærkes og udveksles. Penge påvirker relationer og samfund og er derfor anledning til moralske og politiske problemstillinger om fællesskab og individualitet, magt og afmagt, ulighed og hierarki, følelse og marked.

50. SLÆGTSKAB er som antropologisk forskningsfelt i de sidste årtier blevet kraftigt udfordret. Nye betingelser forårsaget af udviklingen inden for den lægevidenskabelige forplantnings- og genteknologi samt presset fra ændrede globale forhold, gamle og nye krige og sygdomsepidemier skaber rum for helt nye kreative tankegange og praksis i slægtssammenhæng.

51. ARBEJDE er et „institutionaliseret“ begreb, i den forstand at betydningen af ordet ikke er noget, vi almindeligvis tænker over, men nærmere noget, vi tænker *med*. Det giver anledning til overvejelser om og perspektiver på, hvordan arbejde skal begribes, samt hvordan begrebet tillægges mening i forskellige sociale og kulturelle sammenhænge – i en tid, hvor arbejdet synes at fylde stadig mere i vores liv og bevidsthed.

52. HUKOMMELSE er et socialt fænomen med et vigtigt politisk aspekt. Udtrykt i repræsentationer af fortiden danner hukommelse, social og kollektiv, udgangspunktet for et samfunds selvforståelse og legitimering. Et samfunds „hukommelse“ refererer ikke nødvendigvis til et verificerbart fænomen i fortiden. Den kollektive hukommelse er kreativt skabende og udtrykker sig ud over i samfundsformer i materiel kultur og i kroppe.

53. KOGNITION tager bestik af den „kognitive revolutions“ betydning for aktuel antropologisk forskning. Værdien af dette nye teoretiske paradigme demonstreres og diskuteres i antropologiske analyser af religion, sprogtilegnelse, drømme, videnskabelig viden m.m.

54. LYD Også i samfund, der vurderer synssansen som den primære, spiller håndteringen af lyd en væsentlig rolle. Både seende og blinde færdes i landskaber af lyd, i lydskaber. Men hvad gør lydene ved os? Og hvad gør vi med lyde? Hvordan er forholdet mellem sproglyde og skrifttegn? Hvornår er lyd musik? Hvad sker der, når lyd bliver til larm, og støj bliver til stress, når stilhed bliver en luksus? Hvad er akustisk komfort? Og hvad betyder det, når hørelsen hæmmes eller lyden forsvinder helt?

55. PERSON er ikke i sig selv antropologiens centrale omdrejningspunkt, det er derimod *relationen* mellem mennesker. Felten er fuld af mennesker, som vi umiddelbart identificerer som særskilte personer med egne livshistorier og -mål. Men hvad er egentlig en person? Hvordan skal vi forstå forholdet mellem individet og det sociale? Eksisterer der et „vi“ før et „jeg“ – eller forholder det sig omvendt? Hvorledes håndterer antropologien møder mellem forskellige personopfattelser? Nummeret undersøger sådanne spørgsmål og de metodiske, teoretiske og politiske udfordringer, der følger heraf.

56. KULTURMØDE bruges i stigende grad til at beskrive og forklare, hvordan personer med forskellig etnisk, kulturel eller national baggrund bringes sammen og undertiden støder sammen. Begrebet „kulturmøde“ blev fundet analytisk ufrugtbar og derfor opgivet i antropologien i 1960'erne. I de senere år har ikke-antropologiske kulturstudiefag været med til at sætte nye dagsordener for, hvilke temaer og angrebsvinkler der kan være relevante for at forstå det mudrede felt, som man – i mangel af bedre? – på ny betegner kulturmøder.

57. LOV OG RET Krav og ønsker fra individer og hele befolkningsgrupper formuleres i stigende grad inden for rammerne af et rettighedssprog, og en retlig forståelseshorisont spiller en stadig større rolle. Hvordan påvirker denne udvikling antropologiske studier af lov og ret? Dominerer rettighedsdiskursen i lige så høj grad på det empiriske plan som på det ideologiske? Er rettigheder mere tale end handling? Og hvordan spiller andre, ikke-legale forestillinger om retfærdighed sammen med retssamfundets juridiske univers?

58. SYGDOM I sundhedsvæsenet forholder man sig i stigende grad (også) til de bredere politiske, kulturelle og sociale forhold, som sygdomme indgår i. Dermed har sundhedsvæsenet åbnet for en antropologisk faglighed, hvor menneskers handlinger, tanker og praksisformer netop anskues kulturelt. Artiklerne viser konturerne af den platform, som antropologer er ved at skabe for sig selv i forbindelse med sundhedsvæsenet. Sygdomsrelaterede problemstillinger inden for såvel som uden for sundhedsvæsenet, i vestlige såvel som ikke-vestlige lande, beskrives og analyseres.

61. MAGI spillede en vigtig rolle i den klassiske antropologi som en indfaldsvinkel til forståelsen af de indfødtes særlige symbolske og rituelle handlinger for at nå ønskede mål. Siden er det blevet almindeligt at betragte magi mere bredt som et af mange forsøg på at håndtere usikkerhed i det moderne samfund. Magi kan således betegnes som en særlig form for menneskelig handling, hvor bestemte ord, genstande eller fænomener tillægges en indflydelse eller kraft, som ligger ud over ordene, genstanden eller fænomenet i sig selv. Magi er det kreative felt, hvor ønsker og håb kan udtrykkes og måske lede til eftertragtede mål.

62. SKOLE Skolen vil altid være et udtryk for et bestemt samfund med dets særlige værdier og strukturer. Den vil have til hensigt at bidrage til formationen af dette samfund ved at søge at skabe gode borgere. Derfor udgør skolen en arena, hvor der dagligt kæmpes om, hvilke kulturelle værdier, hvilken fortolkning af historien og hvilke samfundsmæssige normer der skal være gældende. Skolen bidrager dermed til komplicerede eksklusions- og inklusionsprocesser både i materiel, social og kulturel forstand og dermed til konstruktionen af forskellige former for medborgerskab.

